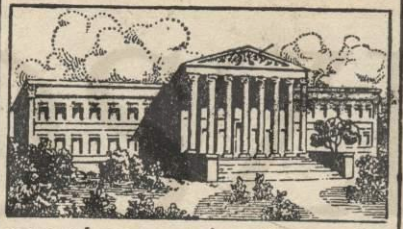
5497

Dr. NEMÉNYI IMRE

IFJÚSÁGI OLVASMÁNYOK A NEVELÉS SZOLGÁLATÁBAN

MAGYAR NEMZETI MUZEUM
ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁRA

OLVASÓTERMI KÉZIKÖNYVTÁR
KIKÖLCSÖNÖZNI NEM SZABAD

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

Ifjusági Könyvtárak
és
Ifjusági Olvasmányok
a nevelés szolgálatában.

Irta

Dr. Neményi Imre.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

Budapest, 1902. Lampel Róbert
(Wodianer F. és Fiai) cs. és kir.
udvari könyvkereskedés kiadása.

Ára 6 korona.

Ugyanezen szerzőtől megjelent:

Magyar Alak- és Mondattan.

Magyar Szerkezet-, Irály- és Költészettan.

Leányiskolánk fogyatkozásai.

Apáczai Csere János mint paedagógus.

Az eltévesztett irány.

Sajátlagosságok a paedagógia világából.

Irály- és Költészettan.

Az anyákhoz a leánynevelésről.

A gyermekek szünidejének értékesitése.

Emlékbeszéd Szathmáry Györgyről.

Szemelvények Apáczai Csere János paedagógiai műveiből.

IFJUSÁGI KÖNYVTÁRAK

ÉS

IFJUSÁGI OLVASMÁNYOK

A NEVELÉS SZOLGÁLATÁBAN.

OSZK

IRTA

DR. NEMÉNYI IMRE.

BUDAPEST, 1902.
LAMPEL RÓBERT (WODIANER F. ÉS FIAI)
cs. és kir. udvari könyvkereskedésének kiadása.

5557

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

A M. N. MÚZEUM KÖNYVTÁRA

45497

R 1965

R 2

1934 456

22—1902. Budapest. Nyomatott Wodianer F. és Fiainál.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

Miután hosszú-hosszú időn keresztül a külföldi ifjúsági irodalmaknak jól-rosszul választott, de csaknem minden esetben rosszul fordított termékein élősködtünk, az utóbbi két évtized alatt, hazai ifjúsági irodalmunk szinte példátlan módon fellendült. A nyolczvanas évekig körülbelül — csekély, tiszteletreméltó kivételeket nem nézve — ifjúsági irodalmunk alig bírt más fontossággal, mint amit élelmes könyvkereskedők üzleti érdeke adott neki. Szegény egyetemi hallgatók meg egyéb írástudók, kiket mostoha anyagi helyzetük ösztökélt arra, hogy fölösleges idejüket pénzre váltsák, szívesen szegődtek, egy pár garas „tiszteletdíj"-ért ívenkint, a fordítómúzsa szolgálatába. De még az sem tartozott éppen a ritkaságok közé, hogy egy-egy *fő-vállalkozó* apróbb részeket *al-bérlet* útján fordíttatott; úgy, hogy egyazon könyvnek különböző fejezetei más-más ember kezei alól kerülvén ki, a mű-fordítás gyakran valóságos mű-ferdítéssé nyomoríttatott, — és a Leiter-Jakab-irodalom a virágzásnak soha nem sejtett magaslatára emelkedett.

Most már — hála Istennek — nagyon el vagyunk kényeztetve. Egy *sikerült* magyartalanságon vagy nagy-néha felfeltűnő ártatlan Leiter-Jakabon, még a legkomolyabb napilapok is el-elévődnek. Nem úgy van már mint volt régen.

A nyolczvanas évek második felében, mint tanár, előszeretettel és nagyon sokat foglalkoztam ifjúsági irodalmunkkal. Később, mint igazgató, hat éven keresztül mindig magam ke-

zeltem az iskola ifjúsági könyvtárát: részint azért, hogy figyelemmel kisérhessem ifjúsági irodalmunk fejlődését; másrészt pedig avégből, hogy növendékeimnél az ifjúsági olvasmányok nevelő hatását irányíthassam és megfigyelhessem. Sok érdekes és tanulságos tapasztalattal gazdagodtam eközben. Tapasztalataimról akkor számot is adtam egyik szaklapban közzé tett hosszabb czikksorozatban, valamint az újpesti állami polgári leányiskolának 1888. évi „*Értesítő*"-jében közzé tett terjedelmesebb értekezésemben.

Újabban, különösen azóta, hogy *Wlassics* minister, az ügynek tervbe vett országos rendezése által a közfigyelmet erre a kérdésre is ráterelte, a könyv-író és könyvfogyasztó közönség egyaránt, sokat foglalkozik az ifjúsági irodalom miséríáival.

De, hogy az ifjúsági irodalomnak- meg az iskolai ifjúsági könyvtáraknak napjainkban oly sűrűn felpanaszolt bajai nem újabb keletű betegségek, hanem nagyon is krónikus nyavalya, ezt bizonyítja egyebek között az a tény is, hogy közvetlen tapasztalataim alapján, már a fentebb megjelölt időben sürgettem az ifjúsági könyvtárak berendezésének- meg a nevelés szolgálatában való értékesítésüknek paedagógiai alapokon való szabályozását, — és ugyanakkor az ifjúsági iratoknak az iskolai ifjúsági könyvtárakba történő bebocsájtásuk előtt való szigorú recensióját is szóvá tettem.

Törekvésemet érthetővé tették azok az észrevételek és idézetek, melyekkel czikkeimben javaslatomat támogattam. Arról nem is szólva, hogy, teszem azt, a Hoffmann Ferencz-féle ifjúsági olvasmányok hősei vagy csupa kijegeczesedett erényhősök, vagy pedig olyan pokoli gonoszságú alakok, amilyenek gyermekformában nem létezhettek soha: a legelterjedtebb ifjúsági iratokban, melyekkel lépten-nyomon találkozott az ember; u. m. a *Hoffmann* Ferencz-, *Höcker* Ferencz- és *Schmidt* Kristóf-féle *műfordításokban* lap lap mellett ilyen stylvirágokban lehetett gyönyörködni: „*Liebhardné asszony a kasznyihoz ment.*" — „*A tanító birkatürelemmel tűrt.*" — „*Ami pedig Palit, ezt a fenefészket illeti.*" — „*Ülj*

a helyedre és javítsd meg magadat.“ — „*Ön érdekli e haszontalan kölyökért magát.*“ — „*Miért akarná ön a gutával megüttetni magát e semmirekellő kölyök végett.*“ — „*Az anya és leányai könnyekre olvadtak.*“

Ha ezekhez az alaki szépségekhez még hozzávesszük, hogy, teszem azt, *Schmidt* Kristóf — kinek, mellesleg megjegyezve, az augsburgi városháza oszlopcsarnokában elragadó szép emlékszobrot állítottak ifjusági írói érdemeinek elismeréseül — egyik legelterjedtebb munkájában, a „*serdültebb leány-gyermekeket*“ szöktetési históriáknak- és az ezzel kapcsolatosan járó körülményeknek hűséges és *részletes* elbeszélésével delektálja: akkor érthető a méltatlankodás, mely leány-iskolai igazgató létemre, az ilyen ifjúsági könyvtári termékek olvasása után nyugtalanított. Akkori felszólalásaimnak azonban mindössze annyi hasznát láttam, hogy az általam névleg is czitált „műveket“ az ifjúsági könyvtárak vezetői saját iskoláikban kivonták a forgalomból; no meg egy pár elismerő levél is „*befutott.*“ Egyebekben maradt minden, amint volt.

Később hogy elszármaztam a tanári pályáról, a bureaukratikus állással járó ezernyi ezer elfoglaltság megakadályozott abban, hogy ezzel a nagyfontosságú kérdéssel tovább is behatóbban foglalkozzam. Szem elől az ügyet mindazonáltal nem tévesztettem. Sőt élénk figyelemmel kisértem a mozgalmakat, mik ezen a téren itthon és külföldön végbementek. Amit így évek hosszú során által láttam és tapasztaltam, az vajmi kevés örömet okozott.

Láttam, hogy az egész művelt külföld felismeri és kellőképpen értékeli az ifjúsági irodalomnak messzekiható, nagyfontosságú horderejét, — és láttam, hogy az ifjúsági irodalom kérdését szinte főfontosságú nemzeti ügygyé emelik mindenütt. *Angliában* nagy pályadíjakkal csábítják a legkiválóbb művészeket az ifjúsági iratok illustrátiójára; *Franczia-országban* az Akadémia veszi gondjaiba az ifjúsági irodalmat. A *németek*, a sokszor gúny tárgyává tett, de inkább buzgó utánzást, mint gúnyt érdemlő *alaposságukkal*, még sokkal

messzebb mennek. Nagy vehementiával és kitartással valóságos irtó háborút indítanak az ifjúsági „*Schundlitteratur*“ ellen, — és nem eredménytelenül. Nem nézve a szerzőnek sem nevét, sem állását, kérlelhetetlen kíméletlenséggel gázolnak keresztül mindenen, amit ítéletük *károsnak* tart. De még ezzel sem elégednek meg. Kimondják a sententiát, hogy az ifjúsági irodalomban *károsnak* bélyegezendő már az olyan munka is, amelyről nem mondhatni több jót, mint annyit, hogy „*nem ártalmas.*“ Igy azután *Indexre* kerül száz meg száz olyan munka, mely annak előtte elterjedt, közkeletű, talán éppen kedvelt olvasmány volt.

És az, amire az anathema kimondatott, az a könyv halálnak halálával halt meg; annak nem lesz többé feltámadása. Mert a német ember okos. Jómagának ugyan szintén nincs érkezése, hogy a létért való erős hajszá közben a gyermeke kezébe adandó ifjúsági olvasmányok fölülvizsgálásával foglalkozzék; de hálával és készségesen veszi be a jó tanácsokat, mikkel a tanító-emberekből alakult „*Jugendschriftenkommission*“-ok szolgálnak neki. Nem mosolyogja le kicsinylő fölénynyel „*a paedagógus bácsikat*“; nem indít országos hajszát, ha egy tanító vagy tanár, aki elvégre többé-kevésbbé mégis szintén csak ember, valahol valamikor megbotlik. Nem kedvetleníti el gyermekeinek nevelőjét azzal, hogy mindíg csak hibáinak fölfedezésére utazik; nem nézi a *paedagógust* még most is a régi római értelemben *rabszolgának*, hanem örömmel látja, ha az, a közjó érdekében — és létezik-e magasabb közjó gyermekeink nevelésénél, oktatásánál — serényen buzgólkodik. Hálásan veszi, ha mi üdvös eredmény kél a tanító vagy tanár tevékenysége nyomán, — és fokozott munkára serkenti őt a méltányló elismerés által, melylyel munkásságát kiséri. Ez ugyan — készpénz értékben kifejezve — jutalomnak elég gyenge jutalom; de azért hathatós eszköz a buzgóság feltüzelésére és ébrentartására; mert a hivatásos tanító, ha Königsbergában vagy Hajdú-Dorogon hirdeti is az igét, mindenütt egyformán *ideálista-ember*.

A tanító megbecsülése és munkájának méltánylása, Né-

metországban azon a téren is, amelyről éppen beszélek, megtermette a maga áldásos és fölötte hasznos gyümölcseit. Elmondhatni, hogy az ifjúsági irodalom és az ifjúsági könyvtár kérdése ma, Európa egyetlen cultur-államában sincs oly fényesen megoldva, mint a németeknél. Ezen, az olvasó nagy része nem igen fog csodálni valót találni. Igaza van. A dolognak csodálatot keltő része csak abban a tényben fekszik, hogy míg más államokban a kormány és a tudós társaságok közbejöttével sem tudott ez az ügy *tisztára* kijegeczesedni, addig a német paedagógusok — ezen gyűjtőnéven az elemi iskolai tanítón kezdve fel az egyetemi professorig minden tanítással foglalkozó egyén értendő — minden idegen beavatkozás nélkül is, nemcsak hogy megteremtették, hanem ideális magaslatra is emelték az ifjúsági irodalmat és az iskolai ifjúsági könyvtárakat.

A tanügyi szaklapokban évek hosszú során át a legkiválóbb paedagógusok foglalkoztak ezen kérdéssel; önállóan megjelent munkákból is lassan-lassan egy egész tekintélyes irodalom keletkezett; a paedagógiai társulatok és tanítói meg tanári egyesületek is állandóan napirenden tartották a kérdést, — és végül, hogy fontosságához mérten, állandóan előtérben maradjon és soha le sem is kerülhessen a napirendről, alapítottak folyóiratokat, melyek a régibb munkákat rostálgatva, az újabban megjelenő termékeket is figyelemmel kísérik és érdemük szerint méltatják: „*Jugendschriftenwarte*“ meg más neveken, van Németországban több ilyen folyóirat is; van eset rá, hogy tíz-tizenöt kerületi tanító-egyesület közösen tart fenn egy-egy ilyen folyóiratot. A kölcsönös ellenőrzés is megakadályozza az esetleges visszaélést vagy felületességet. Karácsony előtt a gyermekek ingyen kapnak az iskolában egy-egy „*Verzeichniss empfehlenswerter Jugendschriften*“ című jegyzéket, hogy azt szülőiknek kézbesítsék. De, hogy még inkább biztosíthassák fáradságuk erkölcsi sikerét, így karácsonytájt, a német politikai napilapokban is leközlik a szó alatt levő lajstromokat, mihez az illető szerkesztőségek mindíg kész örömmel engedik át lapjaik hasábjait — a jegyzékek terjedelmére való tekintet nélkül.

A német szülőknek és tanítóknak már ezrekre menő kötetek címét tartalmazó katalogusok állanak rendelkezésükre az olyan ifjúsági munkákról, melyek gondos és feltétlenül megbízható szakértői vizsgálat alapján ajánltatnak a gyermekeknek olvasmányul. A *„német alaposság“* azonban nem nyugodott meg ennyiben; hanem a gyermekek *neme szerint* is különkülön osztályozta az ifjúsági olvasmányokat, különböző kategóriákba sorozva a 8 éves korig használható-; azután a 8—10, 10—12, 12—14 és 14—17 éves korú fiúk és leányok részére ajánlható olvasmányokat.

És míg a külföldön ilyen pezsgő élet mutatkozik ezen a téren, azalatt minálunk itthon „csend honol a bérczeken.“ És ez a csend valóban „irtóztató.“ A nembánomságnak ebben a nagy csendességében dudva és paréj vígan burjánzik fel és gomba-módra szaporán tenyészik a maszlag és a szamár-tövis. Mint zöldelő sziget a vizek végtelenéből, ottan-ottan egy-egy Istentől hivatott írónak a munkája is feltűnik ugyan, de észre ki veszi? A *Pósa* Lajos könyvét vagy a *Benedek* Elekét ép oly kevéssé ismerteti vagy ajánlja valaki, ha csak nem a könyv czímlapján a költőnek a neve maga, mint amily kevéssé jut valakinek eszébe, hogy az *Ollósy* Balambérok férczelményei ellen intő szavát felemelje.

Másutt még az *utolsó* tanító-egyesület; sőt még a falusi tanítótestületek vagy vidéki városok tanító- és tanártestületei is sorompóba lépnek és — tehetségükhez mérten — kiveszik részüket az ilyen életbevágó és par excellence paedagógiai kérdésnek megoldásából.

Nálunk, talán a legelőkelőbb és méltán nagy tekintélynek örvendő iskola-ügyi testületünk, *„a Magyar Paedagógiai Társaság“* indíthatná meg e téren az üdvös mozgalmat.

A *„Magyar Paedagógiai Társaság“* van, különben is, arra hivatva, mondhatni praedestinálva, hogy nálunk a paedagógia hitelét erős lábra állítsa; hogy a külföldi tanügyi mozgalmakat közvetítse és mindenki számára hozzáférhetővé tegye; hogy az ő gyűléseiből kiáramló egészséges szellem terjeszszen állandó lelkesedést és szítsa a lángot az óvoda játszó terétől

kezdve fel az egyetem tudós kathedrájáig az egész „tanügyi vonalon“; végül, hogy ennek a tekintélyes testület munkásságának révén, valahára plántálódjék át nálunk is a köztudatba az a meggyőződés, hogy a *Paedagógia* mégis *valami*, — és nem tisztán arra a czélra van kieszelve, hogy egyeseknek legyen min köszörülni elmésségüket. A szó alatt levő testület alakuljon mintegy *Paedagógiai Academiá*-vá, melynek, tanügyi kérdésekben, döntő szó is juthatna az iskola embereinek körében.

Úgy képzeljük, hogy a *Paedagógiai Társaság* keretében szakosztályok létesülhetnének, még pedig, egyes olyan közérdekű, közhasznú paedagógiai kérdéseknek a megoldására, mint amilyen teszem azt, az iskolai könyvtárak és az ifjúsági iratok ügye is; vagy egyes bizottságok, külön-külön az egyes iskolafajok szerint: óvodai, népiskolai, ismétlő és inas-iskolai, óvónő-képző intézeti, tanító- és tanítónőképző intézeti, felsőbb leányiskolai, polgári iskolai, felső kereskedelmi iskolai, középiskolai és egyetemi kérdésekre; azonkívül pedig külön egy vagy két olyan szakosztály, mely csupán a didactica és a paedagógia elméleti részével és annak a gyakorlatba való átplántálásának módjaival foglalkoznék; vagy esetleg egyes tantárgyak szerint csoportosuló olyan szakosztályok, melyek ezen tantárgyak tanítási methodikájával való foglalkozást-; ezen methodika tökéletesítésének módozatait tűzné ki feladatául.

Innen vegyen azután egészséges irányt a különböző tanári és tanító-egyesületek működése; innen irányíttassék a szakkörök figyelme a külföldi egészséges tanügyi reformok felé; szóval: *paedagógiai közszellem* megteremtése-; ennek a közszellemnek eszmékkel való megtermékenyítése és pezsgő, életteljes tanügyi mozgalomnak az egész vonalon való életre keltése, — — ez méltó tér és czél egy *„Magyar Paedagógiai Társaság“* tevékenységének.

A *„Magyar Paedagógiai Társaság“*-nak alapszabályszerüleg száz rendes beltagja van.

Olvassa végig valaki ezt a névsort. Annyi munkaerővel, amennyit ez a száz név kifejez, egy országot lehetne meghó-

dítani. Kár ezt az összehalmozott szellemi tőkét értékesítés nélkül a ládafiában hevertetni.

A „*Magyar Paedagógiai Társaság*“-nak megvan minden előfeltétele arra nézve, hogy culturális életünk egyik *vezető* tényezőjévé és paedagógiai kérdésekben pedig országos tekintélylyé emelkedjék. Tudós, tetterős, munkakedvelő, inventióval teljes, elfogulatlan és szókimondó férfiú áll élén a „*M. P. Társaság*“-nak, mely sok lelkes, buzgó és ügyszeretettől hevülő, hivatásérzettől mélyen áthatott szakembert zár a kebelébe: adjon a „*M. P. Társaság*“ nekik tért, hogy a közjót tehetségük és hajlamaik szerint munkálhassák. Ha munkásságát egészben nem is tereli rögtön a jelzettem új irányba, de már most megalakíthatja „Ifjúsági irodalmi szakosztály“-át, mely megalakulása után *azonnal* lásson munkához; még pedig kitartással, lelkesedéssel, megalkuvás nélkül és törhetetlen energiával.

Ennél hazafiasabb, magyarabb, nemzetibb és úgy culturalis mint pedig social-politikai nézőpontból érdemesebb munkássággal a „*Magyar Paedagógiai Társaság*“ egy új iránynak tevékenységét nem indíthatja meg.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

II.

Az ifjúsági irodalom és az ifjúsági könyvtárak fejlödésének története.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

Az ifjúsági irodalom igen respectabilis múltra tekinthet vissza. Az első ifjúsági író, akiről a világirodalom tudomással bir, nem kisebb férfiú volt, mint *Confucius*. Ő maga nem ajándékozta meg ezen a téren valami eredeti munkával az irodalmat, de az az eljárás, melylyel az ifjúságnak való olvasmányról gondoskodott, nagy figyelmet érdemel és méltó az ő nagy szelleméhez. Hogy az ifjúságnak kellemes és tanulságos olvasmányt nyújthasson, 3000 *népdalból* kiválogatott 311 olyant, amelynek tartalma a gyermek felfogásához és lelki világához közel áll és ezt a „*Schi-King*“ név alatt egyesített gyűjteményt, mely a nép költészetének legszebb gyöngyszemeit foglalta magában, adta az ifjúságnak „*gyönyörűség és lelki okulás kedvéért.*“

Egy másik munkája, a „*Schuking*“ című, prózában irott történeti elbeszéléseket tartalmaz, melyekhez mindenféle elmélkedések és oktatások fűződnek az állambölcsészet, a vallás, a vadászat, a zene és a csillagászat köréből: többnyire párbeszéd alakjában.*

Az *indusoknak* is megvolt az előzőhöz hasonló módon alkotott classicus gyermekolvasmányuk; csakhogy ez prózában írva, meséket tartalmazott. A „*Panchatantra*“ nevű nagy mesegyűjteményből kiválogattak 43 olyat, amelyben semmi-

* „*Encyclopaedisches Handbuch der Paedagogik.* Herausgegeben von W. Rein. Jena. Dritter Band. Langensalza. Verlag von Herman Beyer & Söhne. 1897.“

féle olyan elem nem fordul elő, amit a gyermek előtt minden fenntartás nélkül elmondani nem lehetne, — és ez a gyűjtemény, melyet „*Hitopatesa*“ (Barátságos oktatás) címmel láttak el, eredetileg az uralkodó család herczegi sarjainak volt szánva olvasmányul. Azonban nem sokáig szorítkozott ilyen szűk körre. Mihamar utat talált a legszélesebb néprétegek közé és elterjedt a nagyvilágban is annyira, hogy *Müller* Miksa állítása szerint, ma már 25 élő nyelvre van lefordítva.

A *perzsák* irodalmában különösen a hősmondák virágoztak és az ifjúsággal bizonyára *Firdusi* munkáját is olvastatták. Az *arabok* a tündérmesét és az állatmesét ápolták; tőlük származik az „Ezeregy éjszaka“ című mesegyűjtemény is.

A *görögöknek* és a *rómaiaknak*, az ó-kor ezen két classicus nagy nemzetének, kimondottan ifjúsági iratai nem voltak. A görögök *Homer*-t olvastatták a gyermekekkel, később *Hesiodus*-t és *Tyrtaeus*-t; még pedig minden „*kikészítés nélkül*“, eredeti alakjában; noha *Plato* erősen sürgette, hogy csak átdolgozva és megfelelően „kikészített“ alakban adják a classicusokat az ifjúság kezébe.

A *rómaiak* kezdetben csak szóbeli elbeszélésekkel tartották gyermekeiket. Hősi és polgári erényekben gazdag férfiak és nők életéről beszéltek az öregek a gyermekeknek. *Cato-ról* fel van jegyezve, hogy kis fiának-; a *Grachusok* anyja pedig gyermekeinek beszélt a nemzet régebbi történetéből ilyen lelketemelő részleteket. Később kezdették itt is olvasni *Homert* és mellette, *Horatiust*, *Liviust* és *Virgiliust* is; *Cicero*, *Seneca*, valamint *Plutarch* pedig, már sürgetik az ifjúsági irodalom létesítését, „mint a nemzeti jólétnek egyik fontos tényezőjét.“

A *keresztény középkor* a *Szentirás*, a *legenda* felé húzódik; mesék, mondák, bohózatok is járták, azonkívül a mysteriumok.

Németországban körülbelül 500 évvel ennek előtte jelent meg az első *igazi* ifjúsági irat, melynek „*Der Seelen-Trost*“ volt a címe. Később *Luther* írt az ifjúság számára német

eredeti műveket és lefordította *Aesopus* meséit is. 1675-ben megjelent Nürnbergben *Comenius* „*Orbis pictus*“-a 302 fametszettel; 1717-ben látott napvilágot *Fenelon*-nak „*Telemach*“-ja a franciáknál; 1768-ban adta ki *Basedow* „*Elementarbuch*“-ját és ugyancsak ő 1774-ben, a száz rézmetszettel ékes „*Elementarwerk*“-et. 1775-ben „*Kinderfreund*“ czímen már az első gyermek-folyóirat is napvilágot látott Chr. Felix *Weisse* szerkesztésében; 1779-ben pedig az ifjúsági olvasmányok koronája, *Campe*-nak „*Az ifjabbik Robinson*“-ja került ki a sajtó alól. Ezt azután követte az *egész* világirodalomban, minden különbség nélkül, az ifjúsági irodalom özönvize, melynek bárkájában „minden vadakból az ő nemek szerint, és minden barmokból az ő nemek szerint és minden csúszómászó állatokból az ő nemek szerint“ — sajnos — több vala a tisztátalan, mint a tiszta.

Általjában azt látjuk, hogy minél inkább fejlődött vissza a családi élet iránt való érzék a társadalomban, annál nagyobb mértékben szorította háttérbe a nyomtatott betű az élőszóbeli mesét és elbeszélést; — és az ifjúsági iratok azon nagy áradatának, mely újabb időkben nyakunkba szakadt, kell kárpótolnia gyermekeinket a családi élet patriarchalis erkölcseinek kihalásáért.

Hogy a patriarchalis családi élet kihalásáért mennyiben képes az ifjúsági irodalom bennünket kárpótolni vagy mennyiben nem, annak eldöntése nem tartozik e tárgy keretébe. A „patriarchalis“ *családi* élet kihalását minden jóérzésű ember mélyen fájlalja bizonyára; de miután azt halottaiból feltámasztani túlmegy a lehetőség határán, tehát örvendenünk kell, hogy az ifjúsági irodalomban oly hatalmas nevelési tényező áll rendelkezésünkre, amely, ha azt nem is helyettesítheti, de ha jól irányíttatik, oly nevelési eredményekre vezethet, melyek a nemzet egész jövőjére és jövő nagyságára áldásos hatással lehetnek.

Az ifjúsági irodalomnak és az ifjúsági könyvtáraknak culturális és főképpen népművelődési nézőponttól való nagyfontosságú horderejét, amint már jeleztük, a világ minden

cultur-állama kellőképpen méltányolja és az ügyhöz méltó buzgósággal és áldozatkészséggel igyekszik ezen tényezőket a társadalom magasabb czéljaira gyümölcsöztetni. Hogy ez nem történhetik európaszerte egy chablon szerint, azt nagyon természetesnek fogja találni mindenki, aki a gondolkozást, a maga részéről megengedhetetlen luxusnak nem tartja. Más ház, más szokás. Sokféle körülménynek van döntő befolyása arra, hogy egyik-másik intézmény milyen alakban valósítható meg itt és amott. Azért tehát legalább is túlmerész logika az, ha valaki a szó alatt levő intézménynek különböző módozatok mellett más-más alapon történt létesüléséből és működéséből azt a következtetést húzza, hogy az iskolai ifjúsági könyvtárak alapítása, szervezése és az azokba beszerzendő művek megválogatására nézve europaszerte „a lehető legnagyobb zűrzavar és rendetlenség uralkodik.“ Nem minden való mindenkinek és nem minden szól mindenkire. Amit az egyik ország vagy tartomány vagy város az ő tanítóinak magasfokú képzettségénél fogva rábízhat magukra a tanítókra, ugyanazt a munkát másutt csak a tanfelügyelő végezheti el; — és míg egy helyütt a kormány oly nagy fontosságot tulajdonít ezen ügynek, hogy magának tartja fön a beszerzendő munkák lajstromának időről-időre való egybeállítását; másutt pedig a helyi iskolai hatóság (iskolaszék) végzi ugyanezt a munkát: az alatt egy harmadik helyen az iskolaszékek és más helyi hatóságok nemcsak hogy tevőleges részt nem vesznek az ifjúsági könyvtárak intézményének fejlesztésében, hanem ellenkezőleg, teljes érzéketlenséggel annak fontossága iránt, ellenzik létesítését és akadályokat gördítenek megvalósulásának útjába.

Ha azonban nem mellékes nézőpontokból, hanem a dolog érdemét tekintve, vetünk vizsgáló pillantást az ügy fejlődésére, akkor éppen az az örvendetes jelenség tárul szemeink elé, hogy egyeseknek, vagy néhány paedagogus elenyésző kis csoportjának kivételével, az egész művelt világ *csodálatosan egyöntetű felfogással* — amelyhez hasonlóra alig tudnánk még egy másik intézménynél is reá mutatni — ismerte el a kérdéses ügynek fontosságát.

Az *iskolai könyvtárak történetét* ami már most, illeti, az mindössze nem egészen egy évszázadra nyúlik vissza. A XIX. század elején kezdették csak a szó alatt levő intézményt cultiválni; de attól kezdve azután rohamosan terjedtek és némely országban, igazán meglepően élénk érzékkel fogták fel culturalis fontosságukat. *Württembergben*, példának okáért, már az 1836. évi XVII. törvényczikk szinte kiapadhatatlan forrásokat nyit meg erre a czélra: „In jeder Volksschule müssen die erforderlichen Lehrmittel vorhanden sein und *ins besondere ist auf Anschaffung einer angemessenen Büchersammlung Bedacht zu nehmen....* Zu letzterem Zwecke fliessen den Volksschulen eines jeden Ortes ausser den Mitteln aus örtlichen Stiftungen, folgende besondere Einnahmen zu: ein jährlicher Beitrag aus den örtlichen Kassen von mindestens 6 Kreuzern nach jedem Schüler der Werkstags- und Sonntagsschule; der Ertrag des Kirchenopfers am Confirmationstag; die Strafgelder von Schulversäumnissen und die, nicht zur Amtsverweserei verwendeten Mitteln vacanter Lehrstellen, Intercalargefälle. *

Nemzetünk jószelleme, mely nemzeti culturánk fejlődésének minden phasisában, minden korszakában és minden, még legmostohább, legszomorúbb viszonyai között is, oly valóban gondviselésszerű bölcsességgel és erővel nyilatkozott meg, ezen a téren sem hagyott cserben bennünket. Sőt; történeti adatok alapján büszkén és jogos önérzettel hivatkozhatunk arra a tényre, hogy mindazok az európai államok, melyek fejlődött és kialakult culturával dicsekedtek már akkor, mikor nálunk még nagy gonddal őrködtek azon, hogy a szellemi élet terén, legnagyobb erőfeszítésünk mellett is legfeljebb annyi levegőhöz jussunk, amennyi éppen elegendő, hogy meg ne fulladjunk: mindezek az államok alig egy-két esztendővel előztek meg minket; sőt mi több, sokat közülök még mi előztünk meg az ifjúsági könyvtárak intézményének dolgában.

* „*Paedagogisches Handbuch für Schule und Haus.* Auf Grundlage der Encyclopädie des gesammten Erziehungs- und Unterrichtswesens. Bearbeitet von Prälat Dr. K. A. *Schmid.* Zweite Auflage. Zweiter Band. Leipzig. Fues's Verlag. (R. Reisland) 1885."

Egy kis áttekintő szemle, az összehasonlítás érdekességénél fogva is, megérdemli figyelmünket.

Alkotmányos életünk első és egyik legfontosabb culturális ténye, az 1868. évi XXXVIII. törvényczikk megalkotása, megteremtette nálunk az iskolai ifjúsági könyvtárak intézményét is.

Ezen törvénynek végrehajtása tárgyában kiadott „Utasítás“ kötelességévé teszi az iskolaszékeknek, hogy „*odahassanak és elkövessenek mindent, hogy az iskolában iskolai könyvtár állíttassék.*“

Ez a rendelkezés sokáig maradt a jámbor óhajtások stadiumában. Az idézett törvény életbe lépése után hozzá láttak a népiskola-ügy rendezéséhez, ami abban a chaosban, amelyben a törvény iskolaügyünket találta, nem csekély feladat volt. Nincs tehát mit csodálni azon, ha a fő- és érdembe vágó alkotások mellett, egyes részletek elmosódtak; a figyelmet elkerülték és csaknem teljes feledésbe merültek.

Mihelyt azonban a kezdet lázas tevékenységén túlestünk, mind újra és újra látjuk az eszmét felmerülni és a közoktatásunkat kormányzó férfiaink más-más alakban, de sok ízben visszatérnek az iskolai ifjúsági könyvtárak ügyére és sürgetik az eszme megvalósítását. Hol enyhébb, hol erélyesebb alakban történik a sürgetés, de állandóan kisért — hazajáró lélek módjára. Egyik-másik rendelet, keletkezésének idejéhez képest, meglep a szakszerűség erős kidomborodása által, mely benne megnyilatkozik.

Az 1877. évi deczember hó 18.án 30,535. sz. a. kiadott ministeri rendelet felemlítést inkább azért érdemel csupán, mert reá mutat a forrásokra, amelyek az iskolai könyvtár berendezésére, még a legkisebb, legfélreesőbb tanyai iskolánál is fedezetet biztosítanak: a növendékektől szedendő beiratási díjak és az igazolatlan mulasztások után kivetett büntetéspénzek egy része. Sajnos, hogy az utóbbi tényező, a mi szomorú iskolázási viszonyaink között, a rendelet keletkezése után egy negyedszázaddal, ma is oly biztos jövedelemforrás,

melyre minden körülmények között feltétlenül számítani lehet.

A most hivatolt rendelet azonban, az iskolai *ifjúsági* könyvtárak nézőpontjából alig jöhet szóba; említést alig érdemel. Az *„iskolai könyvtár“* kitételen, melyet e rendelet ismételten hangoztat, *nem ifjúsági iskolai könyvtár értendő.* Ez világosan kitűnik a rendelet szövegéből magából is; de világosan mutatja azon incidens is, melynek ötletéből és melylyel kapcsolatban az a rendelet keletkezett; nevezetesen: az 1877. évi január hó 17.én 1238. sz. a. a vallás- és közoktatásügyi m. kir. minister kibocsájtotta a *népkönyvtárak* alapítása, szervezése és kezelése tárgyában keletkezett *„Utasítás“*-t. Ehhez az *„Utasítás“*-hoz függelékül mintegy, és a *„népkönyvtárak költségei fedezetének“* kijelölése czéljából menesztetett az a rendelet a kir. tanfelügyelőségekhez. A rendeletnek fentebb vázolt czélzatát még világosabbá teszik a benne előforduló hivatkozások az 1871. évi márczius hó 4.én 2872. sz. a. kelt *„Szabályrendelet“* 4. pontjára és az állami iskolai gondnokságok számára 1869-ben első ízbelileg és 1876. évi szeptember hó 2.án 20,311. sz. a. másodszor kibocsátott ministeri *„Utasítás“* 23. §-ára való hivatkozás. Ezen hivatolt paragraphusok elsőjében, az iskolai *tanítói* könyvtárnak „községi könyvtárrá (népkönyvtár) való fejlesztése“ van szóvá téve; az utóbbiban pedig, valamint az annak kapcsán keletkezett 1874. évi május hó 7.én kelt 6895. számú rendeletben éppenséggel csakis „tanítói könyvtár gyarapításá“-ról esik szó.

Hogy az iskolai mulasztások birságolása mennyire állandó rovat népiskoláink életében, mutatja az a tény, hogy az 1895. évi október 17.én „a tankötelezettség érvényre emelése tárgyában kiadott 45,254. sz. a. kelt rendeletében, a vallás- és közoktatásügyi m. kir. minister, ismét csak „az iskolai birságpénzek“ egy részét jelöli meg „az iskolai könyvtárak gyarapítására“ szolgáló fedezet gyanánt.

Az itt felsorolt rendeletekkel szemben sokkal fontosabb, mondhatni életbevágóbb az *iskolai ifjúsági könyvtárakra nézve* az „Országos tanítói képviseleti közgyűlés“-nek 1881.

évi augusztus hóban megalkotott és a vallás- és közoktatásügyi m. kir. minister által 1882. évi január hó 31.én 12,196/1881. sz. a. kelt rendelettel jóváhagyott ide vonatkozó munkálata.

Ez a szabályzatszerű munkálat már határozottan *iskolai ifjúsági könyvtárakról* beszél és magasabb paedagógiai nézőpontokból foglalkozik a kérdéssel. Nem meríti ki a kérdést teljesen kielégítőleg a *mai* nézőpontokból tekintve, ami egészen természetes is; de nem tagadható meg tőle, hogy mély szakértelemmel, nagy ügyszeretettel és az ifjúsági könyvtárak feladatának, czéljának okos megítélésével, helyes felfogásával és tiszta átérzésével van megírva. Mint értékes történeti adat megérdemli, hogy ne legyen mint holt acta a rendeletek tárában eltemetve, — és azért szószerinti szöveggel ide iktatom:

„1. Meghagyatik, hogy minden népoktatási intézetben iskolai, *ifjúsági* és a hol csak kivihető, népkönyvtárak állíttassanak; azért, mivel ezek hathatós eszközök a népnevelés előmozdítására.

2. Az iskolai-, *ifjúsági*- és népkönyvtárak czéljaiknak csak úgy felelhetnek meg, ha a tanítók a gyermekekben már a nevelés alsó fokán felkeltik az olvasás vágyát.

3. A felkeltett olvasási vágy a tanítás minden következő fokán rendszeresen tovább fejlesztendő az ifjúsági könyvtárak használtatása által.

4. A mindennapi iskolát végzett ifjúságnak szintén alkalom adandó a könyvtár szabad használatára; megjegyezvén, hogy az ifjúsági művek beszerzésében folytonos tekintettel kell lenni az olvasó ifjúság korára és fejlettségére.

5. Hogy az itt jelzett irány a tanítóság által következetesen megtartassék, mindenek előtt oly tájékoztató utasítás lesz szükséges, mely az iskolai-, *ifjúsági* és népkönyvtárak eszméjét, czélját és kezelését megismerteti; utasítást ad a tanítóknak, hogy miként kezdjék meg az olvasásra, ez úton való különös szoktatást, hogyan vezessék osztályonkint a növendékeket, hogy az iskolai könyvtárt, minél inkább igénybe vegyék és a gyermekekben az olvasási hajlamot meggyökereztessék, s az ifjú második természetévé tegyék.

6. Ilyen tájékoztató utasítás kiadásáról annak idején gondoskodva lesz.

7. Utasíttatni fognak az állami tanítóképző intézetek igazgatói, hogy jövőre a tanítójelöltek ez irányban is nyerjenek utasítást.

8. Gondoskodva lesz arról, hogy lehető olcsón előállított és hasznos *ifjúsági*, kertészeti, gazdasági s ipari olvasókönyvek jelenhessenek meg és a ponyvairodalmi művek jó olvasmányokkal helyettesíttessenek. Gondoskodva lesz továbbá megfelelő és olcsó iratoknak kiadásáról is, mely intézkedés által valószínűleg a nép erkölcsét és gondolkozását megmételyező ponyvairodalom is le fog szoríttatni."

A magyar tanítói kar mai generatiója büszke lehet erre a hivatottságának húsz év előtt kiállított fényes documentumára; oly büszke, mint amilyen más ember szokott lenni egy nemesi oklevélre, melyet nagy és rendkívüli érdemek jutalmául nyertek ősei. Az a tanítói kar, mely két évtizeddel ennek előtte, tehát akkor, mikor a szó alatt levő kérdés európaszerte úgyszólván parlagon hevert még, nemcsak hogy átlátta az ügy fontosságát és szőnyegre hozta azt, hanem egyúttal ilyen emelkedetten, ilyen mélyreható szakértelemmel és ilyen meglepő éleslátással tudott e kérdésről gondolkozni is: az a tanítói kar, ha tevékenységének semmi egyéb nyoma nem is maradt volna fenn, ezen egy alkotásával szellemi nagyságának oly ragyogó emlékét hagyta az utódokra, melyre ezek a későbbi századok culturai fejlődésének legvirágzóbb korszakában is felemelt homlokkal, büszkén hivatkozhatnak. Azonban ez a becses örökség nagy kötelességeket is ró a magyar tanítóságra. Arra, hogy ilyen elődökhöz méltó lehessen, a magyar tanítói karnak minden tőle telhető módon állandóan és fáradhatatlanul kell önképzésén munkálnia, hogy amikor hasonló kérdésekben ki kell állania a porondra, oly alkotásokkal léphessen föl, melyek méltóan sorakozhassanak az elődök munkájához.

Amit ezen a téren a külföld legkiválóbb elméi az utóbbi évtizedekben alkottak, mindaz in nuce feltalálható a fent

idézett munkálatban. Hol lehetnénk mi már ma, ha az abban kilátásba helyezett intézkedések azóta megvalósíttattak volna! Azonban az egész, gyönyörű szépen átgondolt, tartalmas és értékes munkálat megmaradt akadémiai értékűnek, mert az „*annak idejére*“ kilátásba helyezett intézkedéseknek ideje, még mind e mai napig sem érkezett el.

A sok jóakarattal és nem kevesebb ügyszeretettel kiadott, ezen kérdésre vonatkozó rendeletek közül, különös figyelmünkre tarthat igényt az 1894. évi február hó 7.-én. „*Az ifjúsági egyesületek keletkezésének előmozdítása*“ tárgyában 7135. sz. a. kiadott rendelet.

Ez a rendelet már socialpolitikai térre viszi át a dolgot, amennyiben az *iskolaköteles koron túl levő* ifjúságot akarja erkölcsnemesítő czélzattal egyesületi munkálkodásra egybegyűjteni, — és ezen munkálkodásnak egyik kiemelkedő pontjául „*a jó magyar olvasmányt*“ jelöli meg. Figyelmet érdemel ez a rendelet már azon oknál fogva is, mert az első a maga nemében, mely nem holmi esélyektől függő forrásokra utal fedezet dolgában, hanem kijelenti benne a minister egész határozott alakban, hogy „szükség esetén jó magyar olvasmányok beszerzésében az ifjúsági egyesületeket *államsegély útján* is hajlandó támogatni.“

Az imént hivatolt és felsorolt intézkedések kizárólag a *népiskolai* ifjúsági könyvtárakat érintik. Azonban az idők során az egész vonalon mindjobban előtérbe nyomul a kérdés és érezteti fontosságát. Ami iskolai szervezési és rendtartási munkálatok bármily fokozatú iskolánál az utóbbi évtizedekben keletkeztek, mindegyiknél ott találjuk, még pedig mind határozottabb alakban kiemelkedve, az iskolai ifjúsági könyvtárak intézményét.

Az *iparos- és kereskedő inasok* iskolája, melynek növendékei pedig — a mint tudott dolog — leginkább vannak kitéve a socialismus mételyének, nem reflectál az ifjúsági olvasmányokban fekvő nevelő erőre. Igaz, hogy iparos- és kereskedő inasaink mai helyzete mellett, nem is igen várható, hogy azokra olvasmány útján nevelő hatást gyakorolni lehessen.

Mikor olvassanak? Mestereik, tisztelet a kivételeknek, a legzsarnokibb rabszolgaságban tartják őket; egy szabad pillanat fölött nem rendelkeznek, — és azt az időt is, melyet az iskolában tölteni a törvény őket kötelezi, többnyire az esti nyugalmukból elvont órákkal és, kivétel nélkül, a vasárnapi egyetlen pihenőre szánt fél nappal kell megváltaniok.

Azután meg felmerül a kérdés: Mit adjunk kezébe olvasmányul a jelzett módon kezelt, serdülő fiúnak? Humánus gondolkozást, emberséges bánásmódot hirdető, nemesítő olvasmányokat, vagy az állatvédő egyesület által kiadott, az állatok iránti könyörületességet és jóbánást lélekemelő példákkal hirdető, igen értékes, emelkedett irodalmi niveau-n álló munkákat talán?

Ez utóbbi *nemesítő* olvasmány bizonyára a legpusztítóbb munkát végezné a serdülő fiú lelkületében. Az önálló itélet és gondolkozás kialakulására nem létezik jobb meleg-ágy a nyomorúságnál. Az elnyomatás és a rossz bánásmód szemfülessé, megfigyelővé teszi azt a 12—16 éves fiút, ki fiatal lelke mélyéből utálja meg az embereket, kik azalatt, hogy neki az emberi kikristályosodott könyörületességről szóló munkálatokat adnak kezébe olvasmányul, őt magát a valóságban, a legbrutalisabb kiméletlenséggel agyonnyomorgatják; — és undorral szívében fog gondolni arra, hogy míg őt kenetteljes szavakkal és fölemelő példákkal oktatják ki az állat iránt is tartozó kiméletre, az alatt ő a legembertelenebb bánásmódot kénytelen eltűrni mesterétől és a mesterlegények részéről egyaránt. Az ilyen olvasmány annak a tudatára ébreszti őt — ha ugyan már addig is nem tudta — hogy ő sokkal kisebb értékű és jelentőségű tényező a *nemesszívű* emberek szemében, mint bármelyik teherhordó állat. Mert a lovat megvédi gazdájának brutalitása vagy kiméletlensége ellen bármelyik sarkon álló rendőr; de ha ő reá olyan terhet raknak is, hogy összerogy alatta, ahhoz senki ember fiának sem szava, sem semmi köze nincs.

Az inas-iskolák szervezetének készítői, kétségen felül, ezeket a tényeket nézték, mikor nem vetettek tekintetet az ifjúsági

olvasmányokra. *Az adott viszonyok között* igen okosan cselekedtek kétségtelenül, midőn tartózkodtak attól, hogy kézzel foghatóan mutassák be a növendékeknek, miként lehet komoly arczczal vizet predikálni és a mellett mértéktelenül a boritalnak hódolni.

De, ha nem tekintjük viszont ezt a mozzanatot, bizonyára megdöbbentő jelenségnek kell felismernünk azt a tényt, hogy a jövendő középosztályának egy, számra nézve igen tekintélyes tényezőjét, társadalmunk és az állam egyaránt, valóban bámulatra érdemes nembánomsággal kiszolgáltatja, odaveti a szocialismus fertőjébe és — még csak kisérlete nélkül is az ellenhatásnak — átengedi azon emberek irányításának és befolyásának, kik közül ma már, legalább is minden harmadik, phanatikus híve a socialistikus népbolondító eszméknek. És a legképtelenebb, szinte azt mondhatnók legbűnösebb mozzanat ebben az eljárásban az a körülmény, hogy olyan viszonyok között engedjük át ezen elemet a jelzettem befolyásnak, amely viszonyok által, mintha csak szántszándékkal praeparálnók az ifjuság lelkét és szellemét a szó alatt levő eszmék iránti legmagasabbfokú fogékonyságra. Fizetett agensek sem dolgozhatnának jobban és sikeresebben a socialisták kezére.

A vallás- és közoktatásügyi m. kir. minister bizonyára szintén ezen felfogásnak a hatása alatt állott, midőn hat évvel ennek előtte, az *„Iparosok olvasótára“* czímű irodalmi vállalatot, a szó alatt levő tanulók önképzésének czéljára államsegélylyel megindította. Ezen vállalat nevezetes szolgálatokat tett már eddig is az ügynek, melynek szolgálatára alapíttatott, — és ennek a vállalatnak kapcsán keletkezett az egyetlen, 1896. évi április hó 27.én 21347. sz. a. kelt rendelet, mely az iparos- és kereskedő tanulók magánolvasmányával foglalkozik; azt ajánlván, hogy a szorgalmas tanulók az iskola év végén, pénz helyett, az „Iparosok olvasótárá“-nak egyes füzeteit kapják jutalmul.

A *felső kereskedelmi iskolák* részére 1895. évi augusztus hó 20.án 44,001. sz. a. kelt ministeri rendelettel kiadott „Szerve-

zet"-nek 4. §-a már eltér a szokott chablonoktól és nem a beiratási vagy felvételi díjakra utasítja az ifjúsági könyvtárt fedezet iránt, hanem megköveteli, hogy minden tanuló, minden évben, a vallás- és közoktatásügyi minister engedélyével meghatározandó összeget fizessen az *ifjúsági könyvtár* gyarapításának czéljaira.

Ugyanezen szervezeti szabályzatnak 45. §-a, az ifjúság kebelében alakítandó olvasó-egyesületek eszméjét is felveti, ami, ezen intézetnek egészen specialis szakiránya mellett, igen életrevaló- és, okosan keresztülvíve, rendkívüli üdvös eredménynyel kecsegtető gondolatnak mondható. A 73. § pedig, mely az igazgató teendőinek kijelölésével foglalkozik, arról tesz világos bizonyságot, hogy a szó alatt levő „Szervezet"-nek készítői tisztában voltak az ifjúsági könyvtárnak rendeltetésével és hogy ezt a rendeltetést a modern paedagógia felfogásával ítélték meg; mert kötelességévé tették az igazgatónak, hogy évi jelentéseiben ereszkedjék ki „az ifjúsági könyvtár munkásságára: *különös tekintettel az oktatás eredményében látszó hatására.*"

A *felsőbb leányiskolák* ifjúsági könyvtárairól az 1889. évi május hó 28.án 20,937. sz. a. kelt ministeri rendelet intézkedik. Ez megszabja a tandíjjal kapcsolatban a felvételi díjak összegét is és elrendeli, hogy ennek egy része az ifjúsági könyvtár gyarapítására fordíttassék. Egy felmerült concret esetből eredőleg pedig, még 1895. évi szeptember hó 30.án 15,552. szám alatt kibocsájtott rendelet meghagyja az intézeti igazgatónak, hogy az „*Értesítő*"-ben a könyvtár évi gyarapodását is tűntesse fel.

A *polgári iskolákra* nézve eddigelé ugyanazon intézkedések voltak mértékadók az ifjúsági könyvtárakra vonatkozólag, melyek ezen ügyben az elemi népiskolákra vonatkozólag kibocsátott rendeletekben foglaltattak.

A *középiskolák* (gymnasiumok és reáliskolák) részére az 1890. évben 23,583. szám alatt kiadott „*Rendtartás*" 4. §-a elrendeli, hogy beiratáskor minden tanuló tartozik *ifjúsági könyvtári díj* fejében külön egy bizonyos összeget fizetni.

Ebből kifolyólag ugyancsak ezen „*Rendtartás*“-nak 25. §-a elrendeli, hogy „minden intézetben *tanári felügyelet alatt álló* ifjúsági könyvtárt kell berendezni, *mely az iskolai oktatással kapcsolatos és azt kiegészítő olvasmányt nyújtson.*“

Látható a fentebbi idézetből, hogy a középiskolai „*Rendtartás*“ készitői nagyon helyes és modern paedagogiai felfogással gondolkoztak az iskolai ifjúsági könyvtárak czéljairól és rendeltetéséről; csak az a kár, hogy fele úton megállottak és nem ereszkedtek ki az ifjúsági könyvtárak kezelésére, az olvasmányok ellenőrzésére, értékesítésére és arra, hogy az olvasottakat az iskolai tanítási anyaggal miként kelljen vonatkozásba hozni és e vonatkozást állandóan fenntartani. Pedig, hogy mindezen mozzanatoknak fontossága nem volt idegen előttük, azt mutatja a többször hivatolt „Rendtartás“ 52. §-ának 2/g pontja, mely kötelességévé teszi az igazgatónak, hogy évi zárjelentésében tűntesse fel az iskolai ifjúsági könyvtár munkásságát „*különös tekintettel az oktatás eredményében látszó hatásukra.*“

Igen helyes intézkedése ezen „*Rendtartás*“-nak az is, hogy az iskolai ifjúsági könyvtár gyarapítása „*a tanári testületnek különböző szaktudományú tagjaiból alkotott bizottság megállapítása szerint történjék.*“ A középiskolai tanulóknak különben *kötelező* magánolvasmánynyal is kell foglalkozniok; olyannal, amit a tanítás-terv előír; ami szoros kapcsolatban van az iskola tanítási anyagával, de amit az iskolában időszűke miatt tárgyalni vagy olvastatni nem lehet.

A *tanító- és tanitónőképző* intézeteket, ami illeti, az 1900. évi deczember hó 18.án 45,781. sz. a. kiadott „*Rendtartás*“ foglalkozik határozott alakban az intézeti ifjúsági könyvtárakkal. Ezen „*Rendtartás*“-nak 46. §-a akként intézkedik, hogy „mindegyik képzőintézetben ifjúsági könyvtár rendezendő be, mely az iskolai tanítással kapcsolatos és azt kiegészítő olvasmányt nyújtson a tanulóknak. *Az ily könyvtár rendbentartása és kezelése a tanulók egyikére bizható (!),* de a beszerzendő művek jegyzékét évről-évre a tanári testület állapítja meg és ugyancsak ő gondoskodik a felügyelet gyakorlásáról.“

Mindezen felsorolt intézkedések azonban — kevés kivétellel — az akadémikus érték keretén túl nem igen emelkedtek. Senki sem ellenőrizte sem a végrehajtást általában, sem pedig az esetleges végrehajtás mikéntjét.

Az első döntő lépés arra nézve, hogy az iskolai ifjúsági könyvtárak hazánkban is a modern paedagógiai felfogásnak és igényeknek megfelelő szervezettel, felszereléssel láttassanak el és az iskolai tanítás és nevelés szolgálatában gyümölcsöztessenek, 1901. évi július hó 4.-én történt.

Ez a nap korszakot fog jelölni nemcsak iskolai ifjúsági könyvtáraink-, de ifjúsági irodalmunk fejlődésének történetében is.

Erre a napra hívta egybe *Wlassics* Gyula, vallás- és közoktatásügyi m. kir. minister saját hivatali helyiségébe az ifjúsági irodalom- és az iskolai ifjúsági könyvtárak ügyében tartandó anquette-re, paedagógiai életünknek és ifjúsági irodalmunk művelőinek szine-javát. Az anquetten *Wlassics* minister maga elnökölt. *Wlassics*, ministerségének ideje alatt, meggyőződött róla, hogy az az irány, amelyen mindjárt ministersége elején elindult, az egyedüli czélravezető: *minden reform az illető szakemberek meghallgatásával és a nyilvánosságnak legmesszebbmenő belevonása mellett létesitendő.* Azon nagyszámú és fényes sikerek egy része, melyek *Wlassics*-nak ministeri pályáját jelölik, ennek az elvnek rigorozus betartásán épült fel, — és ez a körülmény méltán indította arra a ministert, hogy mindenkor és mindenben hű maradjon ezen elvéhez, mely már oly sok kényes természetű kérdés Scylla és Charybdise között vezette őt a legszebb sikerek felé. A *való* életnek gyökeres ismerete, valamint a viszonyoknak helyes mérlegelése vezették őt arra a meggyőződésre, hogy a gyakorlati élet számára csakis a zöldasztal bölcsességével vagy az íróasztal megcsontosodott bureaucratismusával nem lehet maradandó becsű alkotásokat teremteni. Ő nem barátja az olyan meglepetéseknek, hogy a szakkörök este még a legjobb egészségben térnek pihenőre és mire másnap reggel álmukból felocsúdnak, egy-

szerre csak azon veszik észre magukat, hogy egy vagy más irányban meg vannak reformálva. Az ilyen meglepetésszerű reformoknak eredménye különben is előrelátható. A szakkörök a „de me sine me“ készült „javítások“ boldogító voltát többnyire nem igen hajlandók el- és felismerni; a kényszerűség hatása alatt kedvetlenül foganatosítják ugyan azokat; de ennek megfelelően nyilvánul azután az eredmény is.

Wlassics minister a realis, a gyakorlati életnek éltető levegőjét fogja imént vázolt eljárása által belevinni az ifjusági irodalomnak eddigi gazdátlan és — tekintélyes részében — iránynélküli tevékenységébe.

A szóvá tett anquetten mondott megnyitó beszédében tehát felhívta a jelenvoltakat a miniszter, hogy mindenki szóljon hozzá a szőnyegen levő kérdéshez behatóan, a saját legjobb meggyőződése és belátása szerint, minden tekintet nélkül arra, hogy előtte *ki* szólott és *mit* mondott. Nem a megalkuvás a tanácskozás czélja, hanem az, hogy a gyakorlatban a legjobb felfogás valósulhasson meg.

A tárgyalások mozgató pontja az a kérdés volt, hogy miként lehetne a magyar ifjúsági irodalmat egészében, de főképpen az iskolai ifjúsági könyvtárakat, az oda nem való, selejtes vagy éppen káros irodalmi termékektől megszabadítani, megoltalmazni.

A vélemények, tekintve, hogy író- és nem író-emberek vettek részt a tanácskozmányon, természetesen igen megoszlottak. Homlokegyenest ellenkező nézetek jutottak kifejezésre. A paedagógusok szigorú *hivatalos* bírálatot hangoztattak; sőt olyanok is voltak, akik a selejtesnek itélt munkáknak egyenesen Indexre tételét is erősen hangoztatták. Az ott volt ifjúsági írók ellenben tiltakoztak ilyen, „*censurá*“-ra emlékeztető eljárás ellen, amint ők ezt a módot nevezték. Nem hiszem, hogy a „Mentő-Egyesület“ jelmondata vezette volna őket, mert igazán csak a legkiválóbbak közül valók voltak jelen. Ők, bár az ellenőrzés bizonyos nemét maguk is szükségesnek jelezték, a „szabad sajtó“-t hangoztatták erősen; magától érthetőleg.

Mint minden dolognál, ahol a szélsőségek állanak egymással szemben, úgy ebben az esetben is, a középen van az igazság.

A *hivatalos* bírálat olyan alakban, ahogyan most, teszem azt, a tankönyveket szokás bíráltatni, semmi szín alatt és semmi körülmények között sem ajánlható. Europa egyetlen államában sincs ilyképpen gyakorlatban, — és nálunk is, kétségen túl ez lenne a kérdés megoldásának legkevésbbé szerencsés módja.

Minden ifjúsági könyvtár kezelője vagy vezetője legyen maga személyesen felelős minden munkáért, mely a vezetése alatt álló iskolai ifjúsági könyvtárban helyet foglal.

A tanító vagy tanár, aki ismeri az ő könyvtárának olvasóközönségét, más szemmel, más elmével ítéli meg, hogy mi való és mi nem való az ifjúsági könyvtárba, mint az a hivatalos bíráló, aki egy *abstract* könyvtár és *abstract* gyermekek nézőpontjából hozza meg ítéletét. Azután meg kissé elkésett dolog is volna ma már az irodalmi kritika csalhatatlansági dogmáját *hivatalosan* érvényre emelni. Magyarországon vagy 34 ezernyi tanító és tanár van, akik többé-kevésbbé szintén csak gondolkozó lények. Nagyon nehéz dolog lenne ezekkel megértetni azt, hogy e vagy ama munka vaktára bebocsájtható az ifjúsági könyvtárba; mert ezt X úr így nyilatkoztatta ki. Az emberek, még a leghivőbb kedélyűek is, ma már nem igen hisznek a kinyilatkozásokban. A minister pedig hogyan vállaljon kezességet és felelősséget azon bizonyos *X* urnak a felfogásáért, aki máskülönben lehet igen derék, képzett úri ember, de arról, hogy mi való a gyermek kezébe olvasmányul és mi nem való; erről a kérdésről véletlenül igen furcsa nézetei lehetnek.

A felelősség tudata mindig bizonyos buzdító, serkentő hatást idéz elő; a gépszerűen, felelősség híján végzett munka a legmagasabbfokú lelkesedést is elernyeszti, leszállítja. Ok nélkül, vagy csak azért, hogy egy magában véve is rossz rendszert életbe léptethessünk, ne szegjük senkinek munkakedvét.

Az ifjúsági könyvtár kezelője az érdeklődés minél több szálaival kell, hogy odafűzve legyen az intézményhez, ha azt akarjuk, hogy értékes és érdemes munkát végezzen és hogy a gondjaira bízott könyvtár megfeleljen feladatának. Az ifjúsági könyvtár kezeléséről szóló fejezetben erről bővebben esik szó. Ha az ifjúsági könyvtárak jó és helyes berendezéséért nem a könyvtárnokot illeti a dicséret és az elismerés; az esetleges hibákért és fogyatkozásokért pedig X, Y és Z bírálók; talán éppen annyian, ahány kötetből a könyvtár áll, a felelősek: akkor az a könyvtárnok nem valami nagy lelki gyönyörűséggel és még kevesebb lelkesedéssel fogja munkáját teljesíteni.

Emellett pedig lábra kell kapnia a legnagyobb zűrzavarnak a munkák megbírálásában. Mert, ha a bírálatnál szem előtt tartandó főbb irányító elvek megállapíttatnak is, a *biráló egyénisége szerint*, más-más felfogás fogna felülkerekedni és érvényre jutni annak a megítélésében, hogy mit olvashatnak hát voltaképpen a gyermekek és mit nem. Bizonyos dolog, hogy nagy számmal lennének esetek reá, hogy ugyanazt a munkát, amelyet teszem azt, az egyik bíráló a legnagyobb léleknyugalommal adna a serdülő leánygyermek kezébe, a másik biráló tűzhalálra kárhoztatná még pedig a szerzőjével együtt. És eljutnánk a tökéletlenség tökéletességéhez, vagyis oda, ahol egyéb bírálatainkkal állunk sok esetben, mikor ugyanazt a tankönyvet, melyet az egyik bíráló arra sem tart érdemesnek, hogy egy iskolának a kályhájában begyújtsanak vele; a másik bíráló elsőrendű nyereségnek nyilvánítja a magyar tankönyvirodalomra nézve.

Csakhogy a belletristák nem olyan jámborlelkű nép, mint a tankönyvírók. És ahhoz az irodalmi csetepatéhoz képest, mely egy ifjúsági irat Indexre jutásának nyomán keletkeznék, ahhoz képest a trójai háború csak gyermekszobába való bábjáték volt. Jutna ottan: a bírálónak is, meg a ministeriumnak is, meg az illető ministeri osztályvezetőnek is a jóból bőségesen.

Ezt az örökös perpatvarkodást pedig szükségtelen is, de

fölösleges is volna felidézni. Indexre csak az olyan könyv kerüljön, amely haza-, vallás- vagy erkölcs-ellenes tartalmú dolgokat foglal magában. Egyebekben pedig legyen minden ifjúsági könyvtárnok felelős a maga könyvtárának tartalmáért; úgy amint az, az ifjúsági könyvtárak kezelésénél Europa cultur-államaiban, csaknem kivétel nélkül gyakorlatban van.

De, ha a hivatalos bírálatot nem is tartjuk czélravezetőnek, sőt egyenesen lehetetlennek itéljük, mert a ministert senkinek a felfogásáért felelőssé tenni nem lehet: másrészt nem helyeselhetjük azt a felfogást sem, mely mindjárt censurát emleget, mihelyt kritikai ellenőrzésről szó esik. Az ifjúsági irodalom nem lehet gazdátlan jószág, mert igen fontos érdekek fűződnek hozzá. Pellengérezni azonban nem kell az embereket. A külföldön ugyan megcselekszik, hogy időközönkint közzé teszik a nem ajánlható ifjúsági olvasmányok jegyzékét: ám tegyék. A mi felfogásunk ebben a kérdésben az, hogyha évről-évre a szülők kedveért közzéteszik az olvasásra érdemes ifjúsági iratok jegyzékét: válaszszanak azok közül, ami elébük van téve és ne kalandozzanak ismeretlen terrainumra. Ez a legkevesebb, amit tőlük elvárni lehet.

Az ajánlásra érdemes munkák jegyzékének közzététele azonban feltétlenül szükséges. Még pedig azért, mert nemcsak az iskolai ifjúsági könyvtárak vásárolnak ifjúsági iratokat, hanem a szülők is. Ha nem is feltétlenül szükséges, hogy a szülőknek feje is az iskolának fájjon; de legalább is nem egészen fölösleges minálunk, hol a cultusministernek kellett *rendeletileg* intézkedni még arról is, hogy a szülők ne vigyék magukkal iskolás gyermekeiket a kávéházba, a korcsmákba, az éjszakai mulató helyekre és az orpheumba. Ha tehát nem a kulcslyukon át akarjuk nézni a dolgokat, hanem általános nézőpontokból tekintve óhajtjuk az ifjúsági olvasmányokat a jó ügy szolgálatában gyümölcsöztetni, akkor ennyivel legalább segítségükre kell, hogy legyünk a szülőknek.

De hát ki állítsa egybe ezt a jegyzéket; ki vegye magára érte a felelősséget? Erre a kérdésre az első feleletünk negativ

alakú: *semmi esetre sem a közoktatásügyi minister vagy annak közegei.*

Nálunk iszonyú sok képtelen és képtelenebb kívánságokkal szoktak ugyan a cultusministernek kedveskedni, amint azt többek között a költségvetési tárgyalások mutatják; de azt talán még sem kívánja senki tőle, hogy ifjúsági iratok olvasásával mulattassa magát és töltse az idejét. Mivel pedig csak ez az egyetlen mód nyújthatna kellő biztosítékot a ministernek arra, hogy egyik vagy másik könyvet *teljes megnyugvással* ajánlhasson: ennélfogva teljesen kizárt dolog, hogy ifjúsági iratok ajánlására bármily alakban vállalkozzék.

Az egyes intézeti könyvtárak részére beszerzendő művekre nézve kellő garantia, hogy a könyvtárnok saját felelősségére ajánlja. De mivelhogy a tanító vagy tanár is csak ember és így ő is alá van vetve az emberi tévedések gyarlóságának, ennélfogva az ő munkája is ellenőrzésre szorul.

Ezt az ellenőrzést gyakorolhatja és gyakorolja majd a kir. tanfelügyelő, meg a kir. főigazgató; de olyan alakban, hogy az puszta formaisággá ne fajuljon és ne csupán csak egyszerű alakoskodásban nyilatkozzék meg. Tanfelügyelőink és főigazgatóink, az administratio folytonos egyszerűsítése mellett is, annyira el vannak már árasztva munkával, hogy jórészük igen megelégedett és boldog, ha annyi szabad ideje marad, hogy újságának „napi híreit“ elolvashatja; nemhogy évenkint 30—50 ifjúsági munkát átolvashatna. De ott vannak a megyei tanító-egyesületek meg a tanári egyesületek; ezek segédjenek hozzájuk és legyenek segítségükre ezen nehéz és felelősségterhes munkájukban mindaddig, amíg ezen kérdés is alkalmas módon lesz megoldható.

A tanári egyesületeknek előkelő színtájon mozgó munkássága, újabb időben arra indította a cultusministert, hogy megyei tanító-egyesületeink munkásságának is, magasabb niveaut jelöljön ki. Élénk eszmecsere folyt a közelmúlt időben erről a kérdésről az egyesületek ülésein is és sok egészséges, megszívlelendő és kivitelre érdemes eszme vetődött fel. De az ifjúsági iratoknak felülbírálása és az ajánlandó

művek jegyzékének időről-időre való kibocsájtása — tudtommal legalább — nem tétetett szóvá sem a tanító-, sem pedig a tanár-egyesületekben. Pedig ezt a pontot múlhatlanul fel kell venniök működésük programmjába; mert egy-egy ilyen jegyzéknek a kibocsájtása által fontos és nagy szolgálatot tesznek a közjónak.

És a *„Magyar Paedagógiai Társaság“* álljon élére a dolognak. Követeljen magának is tevőleges sőt vezető részt ebből a nagyhorderejű munkából; alakítson kebelében külön ifjúsági irodalmi bizottságot és járjon elül példát mutatva. A tanító- és tanár-egyesületek a maguk jegyzékeit is terjeszszék fel ő hozzá felülbírálás, mintegy sanctionálás végett. Ez a felülbírálási eljárás pedig ne abban keresse a virtust, hogy egyik vagy másik jegyzéket agyonbírálja, hanem hogy ott, ahol azt látja, hogy a tehetség nincs arányban a jóakarattal, ott népszerű formába öltöztetett aesthetikai útmutatásokkal és irányítással lássa el azokat, akiket illet, hogy azután tovább is kedvvel foglalkozzanak az ügygyel. Nálunk örvendeni kell, ha akadnak emberek, akiket az ügy iránt érzett szeretet sarkal munkára, — és az ilyeneket a munkától elkedvetleníteni, bűn volna és esztelenség.

A *„Magyar Paedagógiai Társaság“* aegise alatt megjelenő ezen jegyzékekben, minden munka címe után kiteendő lenne zárójelben az illetőnek neve és állása is, akinek bírálata alapján vagy ajánlata folytán az a mű a jegyzékbe felvétetett.

Még egy mozzanatra kell, hogy e kérdésnél kiereszkedjem. A közoktatásügyi minister elnöklete alatt tartott tanácskozmányon szóvá tétetett egyesek részéről az is, hogy az ifjúsági művek ajánlásánál kiemeltessék azon körülmény is, hogy az illető munka kitűnően, jelesül, jól vagy pedig csak elégségesen felel-e meg azon követelményeknek, melyeket az ifjúsági olvasmánynyal szemben jogosan támasztani lehet. Ezt nem tartom szerencsés gondolatnak. Megmondom miért.

Azt az elvet vallom én is, hogy *gyermekeink részére még a legjobb olvasmány is, éppen csak hogy elég jó.* Ne alkudoz-

zunk hát. Ami nem *absolut jó*, az ne kerülhessen semmi szín alatt és semmi körülmény között be az ajánlott könyvek jegyzékébe. Nincs visszataszítóbb, mint mikor az ember példának az okáért szaklapjainkban egy-egy tankönyvnek a bírálatát olvasva, egy olyan bűnlajstromnak az elősorolása után, melyre önként folyó conclusioképpen annak kellene következnie, hogy a felsorolt tényekkel szemben valóban elérkezett már az ideje, hogy ilyen irodalmi gonosztevők számára végre valahára nálunk is honosítsák meg a földalatti-börtönczellarendszer intézményét: a bíráló úr egyszerre csak „gondol merészet és nagyot", — és valami nyakatekert fordulattal vagy a fejetetejére állított okoskodással kisüti, hogy annak a tűzre való szerzőnek tűzbe való munkáját iskolai célokra mégis csak használhatónak tartja.

Ami olyan tekintélyes és kiváló testületnek a neve alatt és ajánlása mellett jelennék meg, mint amilyen a *„Magyar Paedagógiai Társaság"*, annak oly feltétlenül megbízhatónak kell lennie, hogy ahhoz gáncsnak az árnyéka se férhessen.

A szó alatt levő jegyzékek kibocsájtása pedig azért *feltétlenül* és elengedhetetlenül szükséges, mert ezen a téren a fél-munka csak annyi, mintha semmit sem tennénk. Hozzá se fogjunk inkább. Ha szomorú és eltagadhatatlan tény is, hogy napjainkban a család és az iskola útjai mind nagyobb és nagyobb dimensiókban távolodnak el egymástól, azért az iskolának nem szabad feladnia az arra irányuló törekvést, hogy ahol csak teheti és amennyire csak lehetséges, a távolodást csökkentse. Az itt szóvá tett kérdés pedig olyan egy pont, amelynél okvetlenül találkozniok kell; mert olyan nagyfokú indolentiát mégsem szabad feltételeznünk a szülők részéről, hogy amikor az iskola a kezükbe ád nekik egy tájékoztatót arra nézve, hogy mit olvastassanak a gyermekeikkel, hogy akkor gyermekeiknek megrontására, szántszándékkal annak az ellenkezőjét fogják cselekedni, amit nekik gyermekeik nevelői önzetlen és tiszta jóakarattal tanácsoltak.

A szó alatt levő jegyzéket az iskola, még pedig minden fokú iskola, adja kezükbe a szülőknek. Az 1887. évi

karácsonyi szünnapok előtt a berlini „*Jugendschriften-Commission*“ 120,000 példány ifjúsági könyvjegyzéket osztott szét ingyen az iskolás-gyermekeknek, hogy a szülőiknek hazavigyék.* A maga-maga érdekét szolgálja ezzel az iskola; a saját törekvéseit mozdítja elő vele. Mit ér az iskolai ifjúsági könyvtárnak legpéldásabb munkássága is, ha azután az iskola irányításának ellenében, a gyermek az ő otthoni házi olvasmánya közben válogatás nélkül rászabadíttatik az ifjusági irodalom bóganccsos mezejére. Az ilyen eljárás teljesen lerontja az iskolai olvasmány hatását és feldúlja a gyermek lelki és szellemi harmóniáját.

Közéletünknek különben is egyik legnagyobb szerencsétlensége, hogy a szülői ház csaknem egész ténykedésével, jobb ügyhöz méltó kitartással, az iskola nevelőhatásának lerombolásán dolgozik. Védekezzünk tehát ellene ottan legalább, ahol lehet. A „*Magyar Paedagógiai Társaság*“ ingyen bocsásson rendelkezésére, kiosztás végett, minden iskolának annyi jegyzék-példányt, amennyire csak szüksége van az illető iskolának.

Ne késlekedjünk tovább, mert e téren máris nagy a mulasztásunk. Ami nálunk eleddig ezen a téren történt, az oly kevés, hogy arról a következőkben hamarosan lehet beszámolni.

Az 1884. évre szóló István Bácsi „Naptárá“-ban van egy, „*Ne nyúlj a rossz könyvekhez*“ czimű czikk, mely óva inti az ifjúságot, hogy ne olvassák *Renan* „*Jézus életé*“-t és a „*Karthausi*“-t báró *Eötvös* Józseftől. Elrettentés és biztosabb hatás okáért, ezzel kapcsolatban el van mondva egy boldogtalan ifjúnak nem éppen valami elsőrendűleg kieszelt története, melyből megtudhatja mindenki, akit illet, hogy ez a szerencsétlen fiú amiatt követett el öngyilkosságot, mert ezt a két *pokoli* könyvet átolvasta.

Ugyancsak 1884-ben jelent meg Kolozsvárott *Székely* Jánosnak kis munkája, mely szintén a magánolvasmánynyal

* „*Die Jugendlitteratur*. Ein Beitrag zur Jugendschriftenfrage. Von Georg *Dreyer*. Gotha. Verlag von Emil Behrend. 1889“.

foglalkozik.* Ez az apró füzetke elég vehementiával megy nekik a szülőknek, kik könnyelműen és meggondolatlanul nézik, mint teszi tönkre a sok rossz olvasmány fiaikat, de kiváltképpen leányaikat. Felsorolja azután név szerint, de indokolás nélkül, 41 szerzőnek vagy másfélszáz munkáját, melyek, vagy két obscurus magyar név kivételével, kizárólag külföldi íróknak magyarra áttett regényei és pornographicus, obscoen dolgokat tartalmazó iratai.

Ezeknél sokkalta érdemesebb dolog az, hogy mintegy tíz évvel ennek előtte a magyar tanítónők *„Mária-Dorothea-Egyesület"*-e kisérletet tett ilyen, ajánlható olvasmányok jegyzékének összeállítására. Össze is állított 60 magyar-, 93 német-, 98 franczia- és 237 angol ifjúsági olvasmány czímét tartalmazó jegyzéket. Ez a jegyzék azonban nem az iskolai ifjúsági könyvtárak számára készült, hanem, amint *Sebestyénné* Stetina Ilona a munkához írt *Előszóban* jelzi, arra volt szánva, hogy „az anyáknak és nevelőknek tanáccsal és tájékoztatással szolgáljon gyermekeik olvasmányának megválasztásánál." ** A magyar nyelvű munkák mindegyike néhány sornyi kritikai ismertetés kapcsán van bemutatva; az idegen nyelvűek pedig csak czím szerint; talán nem tévedek, ha ebből, valamint a hazai műveknek aránylag csekély számából azt a következtetést húzom, hogy a nem magyar nyelvű művek a külföldi jegyzékekből, melyek minden culturállamban léteznek már, egyszerűen utánnyomattak.

Az itt szóvá tett kezdeményezés minden esetre a legteljesebb elismerésre tarthat számot és dícséretére válik úgy a szerkesztőnek, *Sebestyénné* Stetina Ilonának, ki a magyar nőnevelés körül különben más téren is kiváló érdemeket szerzett már magának, mint pedig a *„Mária-Dorothea-Egyesület"*-nek. Hivatásérzetüknek fényes jele, hogy már egy évtized előtt érdemlegesen foglalkoztak ezzel a kérdéssel és méltányolták az ügy fontosságát. Különösen figyelemre méltó

---

* *„Miket ne olvassunk?* Irta *Székely* János. Külön lenyomat az *„Ellenzék"*-ből. Kolozsvár. Stein János bizománya. 1884."

** *Sebestyénné* Stetina Ilona: *„Serdülő leányok olvasmányainak jegyzéke."* Budapest. Mehner Vilmos kiadása.

mozzanat, hogy munkájukkal egyenesen az anyáknak, a szülői háznak óhajtottak segédkezet nyújtani leányaik nevelésében.

Amilyen dicséretes és a legnagyobb elismerésre méltó a szándék, melynek a szó alatt levő jegyzék keletkezését köszöni, éppen annyira élhetetlen a mód, melylyel rendelkezésének általaladták. A *„Mária-Dorothea-Egyesület könyvtára“* czím alatt *Sebestyénné* Stetina Ilona szerkesztésében megindult vállalat igen érdemes irodalmi munkásságot fejtett ki. De ugyan ki olvas nálunk egy paedagógiai irányú vállalatban megjelenő füzeteket? Bizonyára igazat ad nekem mindenki abban, hogy még ingyen sem olvassa senki, annál kevésbbé, ha még 40 krajczárt is kérnek egy-egy füzetért.

A „serdülő leányok számára összeállított olvasmányjegyzék“ tehát szépen ott maradt eltemetve abban a füzetben, — és egynéhány felsőbb leányiskola, meg a *„Mária-Dorothea-Egyesület“*-hez közel álló egy-két anya legfeljebb, ha hasznát látta ennek a, különben a legszélesebbkörű elterjedést megérdemlő figyelemre méltó munkának. Ha a nevezett Egyesület csakugyan szolgálatot akart tenni az ügynek, pedig hiszszük róla, hogy ezt akarta, akkor sok ezer példányban kellett volna ezt a jegyzéket kinyomatni és mint hirlapmellékletet a szülők kezéhez juttatni. Ilyen természetű ügyeknél nem szabad haszon után indúlni, — és a jelen esetben annál kevésbbé lett volna szabad ezt tennie, mert meg vagyok győződve, hogy azért a füzetért, az egyesületen kívül álló egyénektől, húszszor negyven krajczárt sem vett be a *„Mária-Dorothea-Egyesület.“*

Az emlitett munkának, az összesség nézőpontjából, némi hátránya — ami azonban értékét nem csökkenti — a szigorú exclusivitás is, melynek szem előtt tartásával készült; amennyiben, tudniillik, csakis *„a serdülő leányok“* olvasmányára volt tekintettel. A leányiskolák igazgatóinak azonban és az anyáknak, kiknek serdültebb leánykáik vannak, akiknek nevelésével törődnek, figyelmükbe ajánlhatjuk ezt a jegyzéket, mely tíz év után sem veszített semmit — sem az értékéből, sem az actuálitásából.

A jegyzékhez bevezetésképpen *György* Aladárnak, a

különben nagy idealistának, kissé realistikus ízű, egyébként azonban igen becses tartalmú felolvasása kapcsolódik; továbbá a bírálóbizottságnak jelentése, melyben a következő pontokkal vannak fixirozva az irányelvek, mik birálati eljárásában vezették:

„1. Csak olyan könyvet adjunk az ifjú leány kezébe, mely művelődését előmozdítja, ismereteit gazdagítja, szellemét fölemeli és kedélyét nemesíti.

2. Legyen az ifjúsági olvasmány tartalmas, magvas, az életből merített és igaz; mert csak úgy vezetheti józan, egészséges irányba a gyermekek gondolkodását.

3. Legyen emelkedett, nemes, idealistikus erkölcsi iránya minden könyvnek, mely az ifjúságnak van szánva.

4. Különösen ajánlhatók azok az olvasmányok, melyek a hazai népéletbe, ennek fejlődésébe nyújtanak bepillantást és hazafias irányukkal hazafias érzelmekre buzdítják az ifjúságot.

5. Az ifjúsági iratok előadása legyen egyszerű, világos, szabatos és élénk; hangja üde és természetes, hogy a gyermek érdeklődését ébren tartván, őt rendszeres gondolkozásra is vezesse. A jó magyarságra különös súlyt kell fektetni.

6. Az ifjúsági iratok külső kiállítása is tekintetbe veendő; még pedig nemcsak paedagógiai és aesthetikai, hanem hygienicus szempontból is. A rossz, vékony, áttetsző papíroson, apró sűrű nyomással készült könyv nagy puszítást okozhat a gyermek látószervében és azért nem ajánlható.“

Ezen, specialisan serdülő leányoknak szánt és úgy ezen okból, mint pedig terjedelmének csekély voltánál fogva is, csak szűk kört érdeklő jegyzékkel szemben, általánosabb érdeklődésre méltán tarthat igényt az a nagyterjedelmű könyvjegyzék, melyet az *„Országos közoktatásügyi tanács“* az 1900. év folyamán készített és a közoktatásügyi ministernek avégre mutatott be, hogy azt a *népiskolai* hatóságoknak az ifjúsági könyvtárak gyarapításánál leendő miheztartás- és figyelembevétel végett ajánlja.

Az *„Országos közoktatásügyi tanács“ Beöthy* Zsolt elnöklete alatt a közoktatási minister felhívása következtében

foglalkozott ezzel a kérdéssel; még pedig az ügy fontosságához méltó meleg érdeklődéssel és a pedanteriáig menő lelkiismeretességgel. Az „*O. K. Tanács*“-nak legkiválóbb tagjai legjobb tudásukkal igyekeztek a jegyzéknek értékét és megbízhatóságát biztosítani és fokozni. Ismételt tárgyalások és többszöri gondos revisio eredménye az a jegyzék, melyet a minister elismeréssel fogadott ugyan, de a fentebb ismertetett anqette-n kijelentette, hogy egyelőre még fenntartja magának az elhatározást, hogy vajjon rászánja-e magát az ilyen *hivatalos* jegyzék ajánlására vagy sem.

Azonban akár azon az alapon, amely fentebb részletesen felfejtetett, akár pedig más eljárás mellett; de kivánatos, hogy létrejöjjenek ifjúsági könyvtári jegyzékek még pedig *az iskolák minden fokozatára.* A felső kereskedelmi iskolák-, a tanító- és tanítónőképző és óvónőképző intézetek-, a gymnasiumok és a reáliskolák, a felsőbb leány iskolák, a polgári iskolák, az elemi népiskolák és az ismétlő iskolák növendékeinek számára az első osztálytól kezdve a legfelsőbb osztályig meg kell állapítani oly olvasmányok jegyzékét, melyek az ő szellemük- és képzettségük fejlettségi fokozatának, — és képzésük irányának megfelelve, tudásuknak, ismereteiknek rendszeres kibővítését előmozdítsák, önképzésre való hajlandóságukat felébreszszék, fokozzák és ébren tartsák.

Ezen kívánságnak sokan azt vetik talán ellenébe, hogy 16—19 éves fiúkat és leányokat nem lehet pórázon vezetni. Igaz. Ők minden esetre fognak reá módot és alkalmat keresni és találni, hogy mást is olvashassanak, mint a mit „a bölcs paedagogiai recipe“ részükre praescribál; már csak azért is fognak egyebek olvasására vágyódni, mert hiszen az első bűnbeeséstől kezdve az volt az emberiség legnagyobb átka, hogy a tiltott gyümölcsre áhítozott mindig legjobban. Ám olvassanak egyebet is, ha hozzá férhetnek. Nem féltem őket semmitől, ha 16 éves korukig okosan vezetve, azontúl az egészséges szellemi táplálék *mellett,* olykor-olykor valami nyalánksághoz is jutnak. De az eddigi rendszertelenség végére

kell járnunk valahára. Társadalmunknak, társadalmi életünknek át kell alakulnia; egészségesebb irányba kell terelődnie, ha az erkölcsi tönköt el akarjuk kerülni. Az iskola, mint pusztán csak leczkét feladó és leczkét kikérdező intézmény, nem lendíthet a jelenlegi szomorú állapotokon semmit. Segítségül kell vennie minden lehető eszközt, hogy sikeresen szállhasson síkra a — napjainkban, az elfajulás legszélső stadiumáig elharapódzott jellemgyengeség, akarathiány, felületesség, léhaság és könnyelműség ellen. Ennek a czélnak: társadalmunk nemesebbé alakulásának elérésére, az ifjúsági könyvtárakat igen hatalmas eszköznek tartom.

A külföldön már régen túl vannak *ezen* az álláspontón is. *Németországban* az iskolázás korát már meghaladott és az iskolából kikerült fiatalság számára is gondoskodtak megfelelő olvasmány-jegyzék egybeállításáról.* Bizonyára sok szülő, mondjuk a szülők túlnyomó nagy része, egyszerűen nem fogna nálunk még csak tudomást sem venni az ilyen *Jegyzék*ről. De ha azon tömeg mellett, mely ügyet nem vetne arra a törekvésre, melylyel nagyfelelősségű nevelési munkájában segítségére sietnek; ha — mondom — a nagy tömeg mellett *egyelőre* csak egynéhány anya akadna is, aki az útmutatást hálás szívvel fogadná és követné, akkor „ezen tíz igazságosnak a kedvéért" is érdemes volt, hogy fáradozzunk.

A jelen fejezet bevezető soraiban említés volt már téve arról, hogy a külföldön nem sokkal régibb keletű intézmény az iskolai ifjúsági könyvtár, mint minálunk; sőt sok helyen későbbi keletkezésű is. De ennek daczára, a szerencsésebb viszonyok között, rövidebb idő alatt is kedvezőbb fejlődésre, szinte befejezett tökéletességre emelték; míg nálunk csak mostan — harminczhárom év multán — kezd az ügy a komoly megfontolások stadiumába lépni.

---

* Dietrich *Theden*: „*Schriften für die der Schule entwachsene weibliche Jugend.*"

Dietrich *Theden*: „*Die deutsche Jugendlitteratur. Kritisch und systhematisch dargestellt. Ein Handbuch für Eltern, Erzieher und Bibliothekare.*" Zweite umgearbeitete und stark vermehrte Auflage. Hamburg. B. S. Berendsohn.

A szomszéd *Ausztriában* az *első* ministeri rendelet, mely egész határozottan kifejezett alakban foglalkozik az iskolai ifjúsági könyvtárak intézményével, 2802. szám alatt 1871. évi deczember hó 15.én jelent meg. Az 1870. évi augusztus hó 20.án 7648. szám alatt kiadott ministeri rendelet is beszél ugyan „*Schulbibliothek*"-ről; de a „*Schulbibliothek*" mellett külön a „*Schulbibliotheken für die Jugend*" kitétellel csak az 1871-diki rendeletben találkozunk.

Ez a rendelet pedig mindjárt elevenére tapint a dolognak és olyan végén fogja meg, hogy életrevalóság tekintetében még ma is tanulhatunk tőle. A minister nem sokat töri a a fejét, hogy honnan teremtsen elő fedezetet az ifjúsági könyvtár költségeire, hanem hivatkozással az 1869. évi birodalmi népoktatási törvény 44. §-ára, mely az iskola *felszerelését* és *berendezését* az iskolafenntartók kötelességévé teszi, utasítja az iskolákat fenntartó hatóságokat, hogy állítsanak haladéktalanul iskolai ifjúsági könyvtárakat, mivel ezek a *legfontosabb, legnélkülözhetetlenebb tanítási eszközök közé tartoznak.*

Egyben utasíttatnak a kerületi és az országos tanfelügyelők, hogy a rendelet foganatosítását a legszigorúbban ellenőrizzék és jelentéseikben ezen kérdéssel behatóan és részletesen foglalkozván, az iskolai ifjúsági könyvtárak állapotáról, működéséről és hatásáról tiszta képet tárjanak fel.

A rendelethez csatolva volt egy, az ifjúsági könyvtárak kezelésére vonatkozó, a legparányibb minutiákra is kiterjedő „*Szabályrendelet,*" amelynek leglényegesebb intézkedései közül fölemlítést érdemel, hogy az egytanítós iskolánál a tanítót-, a többtanítós iskolánál pedig az igazgatót teszi az ifjúsági könyvtár *felelős* kezelőjévé. A kezelés minden részleteire kiereszkedő utasítások után, a 7. 8. és 9. pontokban a következő rendelkezések foglaltatnak:

„Es gehört unter die Aufgaben des bei der Schule angestellten Lehrpersonals sich mit dem Inhalte der in der Volksschulbibliothek vorhandenen Bücher bekannt zu machen, um den einzelnen Schülern die Lectüre solcher Bücher empfehlen zu können, welche für sie, *mit Rücksicht auf ihre Individualität* von besonderem Nutzen wären.

In mehrclassigen Schulen dürfen die Bücher an die Schüler nur mit Zustimmung ihrer Classenlehrer (Classenlehrerinen) verabfolgt werden.

Die Bücher der Volksschulbibliotheken können auch Mitgliedern der Schulgemeinde, *welche der Schule entwachsen sind*, zum Lesen verabfolgt werden, insoweit dadurch die Ansprüche der Schuljugend nicht beeinträchtigt werden."

Ebből az idézetből látható, hogy Ausztriában kezdettől fogva igen helyes irányban indultak úgy az iskolai ifjúsági könyvtárak rendeltetésének-, mint pedig a berendezésének és kezelésének felfogása dolgában.

A beszerzendő könyvek jegyzékének megállapítását az iskolaszéki elnök, az igazgató és a tantestület közös tisztévé teszi a rendelet.

A tanfelügyelők — úgy látszik — nem vették tréfára a dolgot és ugyancsak szoríthatták az iskolafentartókat, mert a rendelet kibocsátása után negyedévre, az 1875. évi július hó 12-én 315. szám alatt ugyanezen ügyben kelt újabb ministeri rendelet bevezető sorai nagy megelégedéssel constatálják az iskolai ifjúsági könyvtáraknak *„örvendetes módon való szaporodását és a meglevőknek gyarapodását."* Az igazgatók és tanítók azonban kevésbbé buzgólkodhattak, mert kötelességük laza teljesítése adott életet annak az újabb rendeletnek, melyben újból kioktatja őket a minister, hogy az iskolai ifjúsági könyvtárak csak az esetben felelhetnek meg nemes feladatuknak; nagyra rendelt czéljukat csak úgy érhetik el, ha a könyvek kiválasztásánál és használatánál egészséges paedagógiai elvek szerint járnak el és gondosan figyelembe veszik az iskola viszonyait éppen úgy, mint szellemi fejlettségét az illető növendéknek, kinek a könyv kezébe adatik. Különös gond fordítandó arra, hogy távol tartassék az ifjúsági iskolai könyvtártól minden olyan könyv, mely „a legmagasabb dynastia-, a haza vagy a hazai intézmények iránti ragaszkodás érzését sértheti."

Az igazgatók pedig újból is felelősekké tétetnek a vezetésük alatt álló intézetek ifjúsági könyvtáraiért és szigorú

utasítást kapnak arra nézve, hogy az ifjúsági könyvtárba sem ajándék, sem pedig vétel útján ne merészkedjenek olyan könyvet befogadni, amelyet az iskola tantestülete *gondosan* át nem olvasott és az imént jelzett nézőpontokból kifogástalannak nem talált. Az ily módon beszerzett munkáknak címe után, midőn a könyvtári leltárba beiratnak, a tantestületi határozat, mely a felvételről rendelkezik, szintén beirandó; az illető tantestületi tag pedig, a ki a könyvet olvasta és ajánlotta, még külön is, sajátkezű írásával és aláirásával tartozik ugyanott igazolni, hogy azért a könyvért a felelősséget elvállalja. Az eddig már beszerzett könyvek újabb szigorú revisio alá veendők és amelyek alkalmatlanoknak bizonyulnak, az ifjúsági könyvtárból „*azonnal*“ kiküszöbölendők. A kerületi tanfelügyelők pedig önmaguk, vagy kiválóbb tanügyi férfiak közreműködésével vizsgálják felül a könyvtárakat és ha oda nem való könyvekre akadnak, akkor azokat, az ebben vétkes tantestületi tag nevének bejelentése kapcsán, az országos iskolai tanácshoz, további eljárás végett felterjeszteni kötelesek.

Az osztrák tanítóság hivatásérzetének és ügyszeretetének nem valami ékes bizonyságára akadunk, ha az osztrák iskolai ifjúsági könyvtárak fejlődésének processusát figyelemmel végig kisérjük.

Míg a *szilézíai* tanítók már 1882-ben az ifjúsági olvasmányok átvizsgálása czéljából megalakítják járási gyűléseikben a könyvtári bizottságokat és nyomban hozzá is látnak alaposan a munkához, az alatt az osztrák közoktatásügyi minister kénytelenítve van, hogy 1883. évi január hó 3-án újabb rendelettel „emlékezetbe hozza“ a korábbi ide vágó rendeleteket. A *socialisták* — úgy látszik — szintén erősen mozgolódhattak már ekkor ifjúsági irataikkal, mert ez a rendelet ismét újból is nyomatékosan hangsúlyozza, hogy „a tanítók szigorúan kötelezetnek, hogy távol tartsanak a könyvtártól minden olyan munkát, mely a vallás iránti tiszteletet, a legmagasabb dynastia iránti ragaszkodást, a hazafias érzelmeket vagy a hazai intézmények iránti tiszteletet sérthetik.“

Ugyanebben a rendeletben a minister utasítja a *kerületi*

tanító-egyesületeket, hogy gyűléseiken minél gyakrabban és mennél behatóbban foglalkozzanak a szó alatt levő kérdéssel; nevezetesen: hogy mit olvassanak *a* tanulók; miként történjék magán-olvasmányuk és hogyan kezeltessenek az iskolai ifjúsági könyvtárak avégből, hogy minél jobban legyenek gyümölcsöztethetők az iskolák tanítási és nevelési feladatának szolgálatában.

Érdekes culturtörténeti adat, és azért érdemes a feljegyzésre, hogy míg a mi hazai „*Országos tanitói képviseleti közgyűlés*"-ünk 1881. évi tanácskozmányának legfőbb tárgyát az iskolai ifjúsági könyvtárak ügye teszi és míg ezen, nálunk addig alig érintett ügy nagy horderejű és messzekiható fontosságának tudata szinte elementáris erővel ragadja meg tanítóink lelkét annyira, hogy — a mint fentebb már rámutattunk — *ők* inditják rá a *közoktatási kormányt*, hogy erre az ügyre nagyobb súlyt vetve, az 1882. évi 12,196/1881. számú rendeletében a kérdéssel behatóbban foglalkozzék: addig az osztrák közoktatásügyi minister egyre nagyobb energiával és vehementiával kénytelen harczba szállani az osztrák tanítóknak valóban megdöbbentő indolentiája ellen.

1885. évi deczember hó 16-án megjelenik az osztrák közoktatásügyi ministernek ugyanebben az ügyben kiadott *negyedik* rendelete is. Ebben a 23,324. számmal kelt rendeletben a minister — valószinüleg a tanfelügyelőségi jelentések alapján — megütközéssel constatálja, hogy korábbi, elég határozott utasításokat tartalmazó rendeletei daczára, az elemi, polgári és középiskolai ifjúsági könyvtárakban nagy számmal találtattak olyan könyvek, melyeknek tartalma bele ütközik a korábbi, ide vonatkozó rendeletekben kifejtett elvekbe és az ifjúság képzése és nevelése tekintetében nemcsak hogy meg nem felelők, hanem határozottan károsak. Ezen körülménynél fogva a minister még egyszer „*emlékezteti* az igazgatókat" korábbi rendeleteinek tartalmára, amelyeknek foganatosítását azonban, most már „*személyes felelősség terhe alatt*" azzal teszi kötelességükké, hogy 1886. évi május hó elsejéig, eljárásuk eredményéről és a gondjaik alatt álló

iskolai ifjúsági könyvtáraknak tiszta képéről részletes és kimerítő, a tanfelügyelőségek által is felülvizsgált jelentést tartoznak elébe terjeszteni.

Egy nagyon disharmonicus accorddal záródik le a minisztertnek nehéz küzdelme, melyet a tanárok, tanítók és igazgatók érzéketlensége ellen folytatott. Az „*Osztrák országos tanító-egyesület*“ ugyanis, az imént ismertetett rendeletben kitűzött határidőnek meghosszabbításáért folyamodott, ami már minden esetre valamelyes eredménynek mondható. Mert hogy a korábbi rendeleteknek tényleg oda sem néztek, azt mutatja az a körülmény, hogy „ilyen nagyarányú munkának foganatosítására“ a kitűzött négy havi időt elegendőnek nem tartották. A minister azonban ekkor már megelégelhette valahogy a sok udvariaskodást, mert a legridegebb hangon elutasítja a folyamodó *Egyesület* kérését, melyet annál is inkább indokolatlannak tart, mivel felteszi az igazgatókról és tanítótestületekről, hogy már paedagógiai okoknál fogva is, kötelességszerűen megfeleltek három ízbeni korábbi rendeletei ben foglalt utasításainak, — és ennél fogva nem lehet most „nagyarányú“ munkáról beszélniök.

Azóta már *Ausztriában* is jobbra fordultak a viszonyok; sőt mondhatnók, hogy példás állapotok uralkodnak. Egy újabb tanítói nemzedék, mely a modern paedagógiai áramlatok hatása alatt nevelkedett, teljesen megváltoztatta a látóképet. Ma már nagy számmal állanak rendelkezésükre a tanítóknak, a különböző tanító-egyesületek által összeállított és az iskolai felső és legfelsőbb hatóságok által jóváhagyott olyan *Jegyzékek*, melyek az ifjúsági könyvtárak számára alkalmas műveket sorolják fel; de vannak olyan *Jegyzékek* is, melyekben a nem ajánlható művek vannak felsorolva. A legkiválóbb munkák e nemben: a *Péter*-féle „Verzeichnis von geeigneten und nichtgeeigneten Jugendschriften für Volks- und Bürgerschulen“; a „*Wiener Lehrerverein*“ által egybeállított „Beurtheilung von deutschen Jugend- und Volksschriften“, mely rövid, de talpraesett, magvas kritikával kisér minden egyes ajánlott művet; a „*Mittelschul-Verein*“-nak osztályok szerint

és szakok szerint rendezett kitünő munkája: „Katalog für die Schüler-Bibliotheken österreichischer Gymnasien mit deutscher Unterrichtssprache.“

A „*Deutsch-österreichischer Lehrerbund*“ is, még 1888-ban indított igen intensiv és systhematikus munkásságot az ifjúsági irodalom érdekének szolgálatában. Munkásságának alapjául a következő hat pontba foglalt határozata szolgál:

„1. Az összes eddig megjelent ifjúsági iratok birálati méltatását magában foglaló könyvjegyzék kiadását, az egyesület kötelességének ismeri.

2. A fentebbi czélra 35 tagú bizottságot alakít. A 35 tag közül heten, kiknek lakóhelye Bécs, szükebb bizottságot képeznek.

3. Az összes hazai és külföldi *német* könyvkiadók felszólíttatnak, hogy ifjúsági kiadványaikból 2—2 példányt ismertetés czéljából terjeszszenek be az egyesülethez. Minden egyes könyv után, terjedelmére való tekintet nélkül, 2—2 forint birálati díj jár.

4. Minden könyv két, esetleg három birálónak adatik ki véleményezés végett. A biráló, a bizottság által megállapított nézőpontok szerint készíti rövid birálatát, mely a jegyzékbe felvétetik.

5. A befolyó összegek a birálat után felmerülő kiadások fedezésére fordíttatnak.

6. A kiadandó jegyzékeknek minél szélesebb körben való terjesztése minden tanítónak erkölcsi kötelességévé tétetik.“

Van még a felsoroltakon kívül egy egész hosszú sora a kevésbbé értékes idevágó munkáknak; minden jobb paedagogiai lapban is állandó rovat áll ezen kérdés tárgyalásának rendelkezésére.

Igen dicséretes tevékenységet fejtenek ki ezen iskolai ifjúsági könyvtárak ügyében az osztrák örökös tartományok csaknem mindegyikében az e czélra alakult egyesületek is: *Schulpfennigvereine, Volksbildungsvereine, Deutscher Verein zur Verbreitung gemeinnütziger Kenntnisse.* Utóbbinak csak

Csehországban magában több száz iskolai ifjúsági könyvtár köszöni létesítését és fenntartását. *

Az 1898. évi bécsi tanügyi kiállítás alkalmából külön bizottság, „Comité für die Abtheilung: *Jugendschriften*", működött nagy buzgalommal és nemcsak hogy az *osztrák szerzőknek ajánlásra* érdemes ifjúsági iratairól adott ki igen értékes katalógust, ** hanem — egy egész termet elfoglaló ifjúsági olvasmány-kiállítást is rendezett. Dicsérettel kell e helyen kiemelnünk az osztrák (német) tanítóságnak azt a lelkesen hazafias törekvését, hogy minden erejével és minden rendelkezésére álló módon és eszközökkel igyekszik gátat vetni annak, hogy a *„nagy-német"* szerzők munkái az *osztrák-német* ifjúság kezébe jussanak és az osztrák ifjúsági könyvpiaczot-, ennek révén pedig az iskolai ifjúsági könyvtárakat is elárasszák. Bizony nem ártana, hogy ha amellett, hogy buzgón szidjuk a németet, néha-néha egy keveset tanulnánk is tőle.

* * *

Svájczban, hol a népműveltség és a népművelődés szükségességének érzete élénken él a néptömegek köztudatában; ahol a *népet* elementáris erővel ragadja élénk vágya az önművelés munkája felé: ott régi és fejlett intézmény az iskolai ifjúsági könytár is. A *cantonalis törvények*, melyek itt-ott az ügyre vonatkozó intézkedéseket tartalmaznak, valóban nélkülözhetők és fölöslegesek.

Minden canton-nak megvan a maga saját viszonyaihoz leginkább illő, ide vonatkozó törvényes vagy rendeleti intézkedése. Csak a figyelemre legméltóbbakra akarok kiereszkedni. *Wallis* cantonban directe ki van mondva, hogy olyan munkák szerzendők az iskolai ifjusági könyvtár számára,

---

* Gustav *Zeynek*: *„Über Errichtung und Einrichtung von Volksschulbibliotheken."* Teschen. Druck und Verlag van Karl Prochaska.

** *Zur Geschichte und Statistik des Volksschulwesens im In- und Auslande.* Zugleich Katalog der Jubiläums-Sonderaustellung *„Jugendhalle"*. Wien 1898. Mit einem Plan der Jugendhalle und fünf colorierten Diagrammen. Im Verlage der Sonderaustellung-Commission „Jugendhalle."

amelyekben az iskolai tananyag bővebben van feldolgozva, mint ahogy az, az iskolában történhetik. — *Luzern* canton a tanfelügyelőknek teszi kötelességükké, hogy figyelemmel kisérjék az iskolai ifjúsági könyvtárak minden újabb beszerzését; ha pedig vallás- vagy erkölcsellenes tendentiájú munkáról tudomást szereznek, gondoskodjanak annak haladéknélküli eltávolításáról. — *Neuenburg* canton minden községe igényt tarthat arra, hogy a kormánytól, a helyi iskolai ifjúsági könyvtár részére, minden évben mindazokat a könyveket megkapja, amelyeket kér: csak az esetben azonban, ha a község legalább is ugyanannyi értékű könyvet a saját költségén is beszerez és évenkint kimerítő jelentést terjeszt a kormányhoz a könyvtár működéséről, állapotáról és a tapasztalt eredményekről.

Hatóságok, közművelődési egyesületek, sőt kizárólag e czélból alakult társaságok is nemes versenyre kelnek egymással az ifjusági könyvtárak alapítása, gyarapítása és fejlesztése ügyében. De ezzel még korántsem tartják kimerítettnek feladatukat. A svájczi tanárok és tanítók, kik cantononkint alakulnak egyesületekké, mindenütt „ifjúsági irodalmi ellenőrző és biráló-bizottságokat“ is szerveznek, melyek lelkiismeretes és lelkes munkásságuk által valóban ideális állapotokat teremtettek ezen a téren.

A svájczi iskoláknak már *három évtized előtt,* gondos és lelkiismeretes tanulmány alapján, kritikai ismertetésekkel ellátott gazdag tartalmú iskolai ifjúsági könyvtárjegyzékek állottak rendelkezésükre: „*Mittheilungen über Jugendschriften an Eltern, Lehrer und Bibliotheksvorstände. Herausgegeben von der Jugendschriften-Comission des schweizerischen Lehrervereins.*“ Aarau. Sauerländers Verlag. 1872.

Volt alkalmam, hogy Európa *minden* országában megfigyelhettem a tanárokat és tanítókat munkájuk közben; de azt a mélységes hivatásérzetet és azt az ideális hivatásszeretetet; azt a hivatásával való teljes egybeolvadást, amelyet a svájczi iskola-embereknél láthatni, azt ilyen mértékben, mint itt, *sehol* egyebütt nem tapasztaltam. Ezekkel a szívvel-lélekkel a taní-

MAGY. NEMZ. MÚZEUM KÖNYVTÁRA

tásnak és nevelésnek élő emberekkel szövetkeznek a svájczi hatóságok és közművelődési egyesületek a jó ügy szolgálatában. Nem elégszenek meg azzal, hogy az anyagi eszközöket szolgáltatják az ifjúsági könyvtárak czéljaira, hanem a maguk részéről is minden rendelkezésükre álló módon és minden eszközökkel fáradoznak azon, hogy az intézményt minél tökéletesebbé és eredményeiben minél áldásosabbá tegyék.

A svájczi tanító-egyesületek eddigelé mintegy 15 füzet ifjúsági olvasmány jegyzéket adtak ki.

* * *

Franczia országban is régen felismerték az ifjúsági olvasmány nagyfontosságú horderejét és igaz értéke szerint tudták méltányolni. Magát az iskolai ifjúsági könyvtárak intézményét csak alig négy évtizede ugyan, hogy megvalósították, de az eszmével 1789 óta minden kormány foglalkozott; mert azt a minimalis ismeretanyagot, amit a népiskola nyújt, nem tartották soha elegendőnek egy *szabad polgár* részére. Szükségét látták annak, hogy ez az ismeret, *erkölcsi* szempontból is, a magánolvasmány által bővíttessék, önképzés által kiegészíttessék: „... cette instruction tout élémentaire donnée par l'instituteur ne peut avoir d'effet utile et surtout d'effet persistant que si l'adulte, après avoir quitté les bancs de l'école, où il a acquis les notions primaires grâce au maître, peut ensuite, en devenant en quelque sorte son propre instituteur, continuer seul son instruction, au delà de l'ècole, en acqérant des connaissances nouvelles et plus étendues, qui complètent celles qu'il a déjà pu acquérir antérieurement.... *La lecture, en effet, est un des moyens les plus efficaces pour instruire et moraliser le peuple ... Le livre est le complément naturel de l'école.*"

„*Les saines lectures, quand elles deviennent une habitude, sont un des moyens les plus efficaces pour développer la moralité* ... Il y a lá une oevre de première importance à faire prospérer dans notre démoctratie, car donner à l'enfant le goût des bonnes lectures c'est faire beaucoup pour son

éducation, c'est le prémunir contre l'action menaçante des romans-feuilletons ineptes et des publications périodiques dont l'immoralité fait trop souvent le succès. C'est l'aider à être un honête homme." *

Magának az iskolai ifjúsági könyvtárak intézményének megteremtője Francziaországban *Rouland* közoktatási minister volt.

1862-ben törvénybe iktatta az iskolai ifjúsági könyvtárak szervezését. De ezt megelőzőleg *Rouland* már az 1860. évi május hó 31-én kibocsátott rendeletével is hatalmas lendületet adott az iskolai ifjúsági könyvtárak intézményének. Hogy tisztában volt az iskolai könyvtárak felbecsülhetlen nevelési értékével, azt fent hivatolt rendeletének egész szelleme mutatja; hogy érdeme szerint méltányolta az intézmény fontosságát, azt igazolják a rendeletnek következő szavai: „Dans toute école primaire publique, il devait être établi une bibliothéque, renfermant, outre les livres de classe nécessaires aux études des enfants, des ouvrages de lecture instructive au atrayants destinés à être prêtés *aux adultes et aux familles.* . . . tout projet de construction ou d'aquisition d'école, pour l'exécution duquel le concours de l'État serait demandé, fût accompagné d'un devis spécial de dépenses afférentes au *mobilier scolaire*, dans lequel devait être compris, *en première ligne*, un bibliothèque scolaire." **

Rouland 1862-ben az ifjúsági könyvtárak terén végzett alapvető munkásságának feltette a koronáját, az ugyanezen évben alkotott „Szabályrendelet" által, mely lényegében, Francziaországban még ma is alapja az iskolai könyvtárak kezelésének és működésének.

A franczia iskolai ifjúsági könyvtárak, manapság már

---

* „*Rapport sur l'organisation et la situation de l'enseignement primaire publiqu en France.* Présenté á M. le Ministre de l'instruction publique par l'inspection générale de l'enseignement primaire. Paris. Impriimerie nationale. MDCCCC."

** „*Les bibliothéques scolaires.* Par M. Ed. *Goepp,* chef de bureau au ministère de l'instruction publique. Paris. Imprimerie national. 1889."

óriási arányokat öltött virágzó intézményének, alapvető rendelete a következőleg szól:

Arrêté du 1-er juin 1862. relatif à l'organisation des bibliothèques scolaires dans les écoles primaires publiques.

Article I. Il sera établi, dans chaque école primaire publique, une bibliothèque scolaire.

Art. II. Cette bibliothèque sera placée sous la surveillance de l'instituteur, dans une des salles de l'école, dont elle est la propriété.

Les livres seront rangés dans une armoire-bibliothèque, conforme au modèle annexé à la circulaire du 31 mai 1860.

Art. III. La bibliothèque scolaire comprendra:

1. Le dépôt des livres de classe à l'usage de l'école;

2. Les ouvrages concédés à l'école par le Ministre de l'instruction publique;

3. Les livres donnés par les préfets au moyen de crédits votés par les conseils généraux;

4. Les ouvrages donnés par les particuliers;

5. Les ouvrages acquis au moyen des ressources propres à la bibliothèque (art. 7).

Art. IV. Aucune concession de livres ne pourra être faite par le Ministre à une bibliothèque scolaire, si la commune ne peut justifier:

1. De la possession d'une armoire-bibliothèque;

2. De l'acquisition des livres de classe en quantité suffisante pour les besoins des élèves *gratuits.*

Art. V. Les livres de classe seront prêtés, aux moments convenables pour les exercices, à tous les enfants portés sur la liste des admissions gratuites, dressée conformément à l'article 45 de la loi du 15 mars 1850.

Les livres seront également mis entre les mains des élèves payants dont les parents auront souscrit la cotisation volontaire indiquée à l'article 7 du présent arrêté.

Les ouvrages mentionnés aux paragraphes 2, 3, 4 et 5 de l'article 3 pourront être prêtés aux familles, lesquelles prendront l'engagement de les rendre en bon état ou d'en restituer la valeur.

Art. VI. Aucun des ouvrages mentionnés aux paragraphes 3, 4 et 5 de l'article 3 ne peut être placé dans les bibliothèques scolaires, soit qu'il provienne d'acquisitions, soit qu'il provienne de dons faits par les particuliers, sans l'autorisation de inspecteur d'Académie.

L'acquisition des livres de classe sera faite par les instituteurs sur une liste préparée, chaque année, pour toutes les écoles du ressort, par le Conseil académique et arrêtée par le Ministre.

Art. VII. Les ressources de la bibliothèque scolaire se composent:

1. Des fonds spéciaux votés par les conseils municipaux;

2. Des sommes portées au budget pour fournitures de livres aux enfants indigents, et que les conseils municipaux consentiraient à appliquer à la nouvelle fondation;

3. Du produit des souscriptions, dons ou legs destinés à ladite bibliothèque;

4. Du produit des remboursements faits par les familles pour pertes ou dégradations de livres prêtés;

5. D'une cotisation volontaire fournie par les familles des *élèves payants* et dont le taux sera fixé, chaque année, par le Conseil départemental, après avis du conseil municipal.

Art. VIII. L'instituteur communal tiendra trois registres conformes aux modèles ci-annexés:

1. Catalogue des livres;

2. Registre des *recettes et des dépenses*;

3. Registre dentrée et de sortie des livres prêtés au dehors de l'école.

Ces registres, cotés et paraphés par le maire, seront visés par l'inspecteur de l'instruction primaire lors de l'inspection de l'école.

Ils seront communiqués aux autorités scolaires, à toute réquisition.

Art. IX. L'instituteur conservera et classera, dans un ordre méthodique, les mémoires, quittances, lettres et toutes les pièces de correspondance relatifs à la bibliothéque scolaire.

Art. X. Chaque année, au 31 décembre, l'instituter dresse, en présence du maire, la situation de la bibliothèque, ainsi que celle de la caisse. Le procés-verbal constatant cette double opération est adressé à l'inspecteur d'Académie par l'intermédiaire de l'inspecteur primaire.

Art. XI. A chaque changement d'instituteur, le procès-verbal de récolement et de situation la caisse est signé par l'instituteur sortant et par son successeur.

L'instituteur sortant n'est déchargé de toute responsabilité qu'après avoir obtenu de l'inspecteur de l'instruction primaire un certificat constatant que les formalités susindiquées ont été remplies, et la prise en charge par son successeur.

Art. XII. A leur passage dans l'école, les inspecteurs de l'instruction primaire vérifient les divers registres énumérés à l'article VIII. Ils s'assurent que l'acquisition des ouvrages a été faite conformément aux prescriptions de l'article VI, et que la bibliothéque ne contient aucun livre donné ou légué dont l'acceptation n'aurait pas été autorisée par l'inspecteur d'Académie ; ils contrôlent les recettes et les dépenses, et constatent, s'il y a lieu, les irrégularités.

Art. XIII. A la fin de chaque année, l'inspecteur d'Académie adresse au Ministre de l'instruction publique, par l'intermédiaire du recteur, un rapport sur la situation des bibliothéques scolaires.

Art. XIV. Les recteurs, les préfets, les inspecteurs d'Académie et les inspecteurs primaires sont chargés, chacun en ce qui le concerne, de l'exécution du présent règlement, qui sera affiché dans toutes les écoles publiques.

Fait à Paris, le 1-er juin 1862.

Ha nem tévesztjük szem elől, hogy azóta négy évtized múlt el, még pedig olyan idő, amelyben a tanügy terén soha nem képzelt haladás történt; a paedagógiai tudomány pedig szinte elképzelhetetlen magaslatra emelkedett: akkor erről a 40 év előtt létrejött *Szabályzatról* és alkotójáról, csak a legnagyobb tisztelet és méltánylás hangján lehet megemlékezni.

A 14 pontra terjedő *Szabályrendelet* a legmesszebb-

menőleg és a legnagyobb részletességgel intézkedik az iskolai ifjúsági könyvtárak berendezésének, gyarapításának, kezelésének és költségfedezetének minden elképzelhető legkisebb mozzanatára nézve is. A könyvtárak gondja az intézeti igazgatókra bizatott, de a megyei (département) főtanfelügyelőnek (Inspecteur d'academie) engedélye nélkül semmiféle könyvet sem volt szabad az ifjúsági könyvtárba felvenni.

Ez az intézkedés imprakticusnak-; sőt kivihetetlennek bizonyult. Az inspecteur d'academie-nek hiányzott a physikai idő ahhoz, hogy minden ifjúsági könyvet átolvasson; de még annak a lehetősége is ki volt zárva, hogy az összes beszerzendő könyveket olvashassák, *mielőtt* a tanintézetek azokat megvásárolták volna. Pedig olvasniok kellett, mert „*személyes felelősséggel*" járt az ajánlás, illetve a könyvtárba való felvételhez megadott engedély. Ez a körülmény arra indította a minister, hogy egy permanens ifjúsági irodalmi könyvbíráló bizottságot létesített, mely a Ministerium kebelében működik és melynek kötelességévé tétetett, hogy különféle iskolák igazgatói számára megfelelő könyvjegyzékeket állítsanak egybe. Ez a bizottság 1868-ban már 608 ajánlható műnek a jegyzékét bocsájtotta volt az érdekeltek rendelkezésére; 1887-ben pedig a megbirált és ajánlt munkák száma 2594-re emelkedett.

A bizottság megbirál minden ifjúsági olvasmányt, mely akár a szerzőtől érkezik hozzá, akár pedig a kiadó által terjesztetik be. Az irásba foglalt birálati jelentést a bizottság teljes ülésében felolvassák és erre azután a bizottság szavazással dönt arra nézve, hogy az illető munka ajánltassék-e vagy sem. Ajánlás esetén a bizottság határozata először a közoktatási Ministerium hivatalos közlönyében jelenik meg és csak ennek megtörténte után vehető fel az illető munka az ajánlott ifjúsági olvasmányok hivatalos katalogusába. Egy mozzanatra nézve nevezetesen tér el a franczia eljárás a némettől. Nem az lévén a kormány czélja, hogy bárkit is pellengérezzen, hanem csak azt a czélt tartván szem előtt, hogy a nevelésnek tegyen munkája által szolgálatot, a „*nem ajánlható*" munkák-

ról *nem bocsájt közre külön jegyzéket.* Ez az eljárás csak helyeselhető. Ok nélküli keserűséggel minek növesztessék az emberekben az elégedetlenség. Aki gyermekét könyvvel akarja megörvendeztetni, az nézze meg, hogy az a bizonyos könyv fel van-e említve az ajánlott munkák jegyzékében. Ha nincs, akkor válaszszon másikat megvételre. Aki egyáltaljában tekintettel van valamire, mikor gyermekének könyvet vásárol, arra nézve az eredmény és a fáradság ugyanaz, mintha azt nézte volna meg, hogy a *„nem ajánlott könyvek“* jegyzékében van-e felsorolva az illető munka. Igaz, hogy a rossz ifjúsági olvasmány ellen tűzzel-vassal kell csatába szállni, de ha *ugyanazt az eredményt* enyhébb eszközökkel is elérhetjük, akkor ne nyúljunk drasticus szerekhez; mert az mégsem lehet czélja senkinek sem, hogy más embert, bármily nagy irodalmi bűnös legyen is az illető, kikötve lásson szégyenszemre.

Az államnak, a községi hatóságoknak és magánosoknak áldozatkészsége folytán, valóban mesés fejlődést mutat az ifjúsági könyvtárak intézménye Francziaországban. *Goepp* fentebb idézett munkájában foglalt adatai szerint 1863-ban 580 volt az ifjúsági iskolaikönyvtárak száma; 1864-ben már 4,833; a kötetek száma pedig 180,854; 1878-ban 20,781 könyvtár 2.075,540 munkával; 1888-ban pedig 36.326 könyvtár 4.150,824 munkával; 1897-ben pedig 41,498 könyvtár 6,190,983 művel és 7,219,438 évi könyvkölcsönzéssel. Az anyagi hozzájárulást ami illeti, csak egymagában az állam 1863-tól 1878-ig 1.602,000 frankot áldozott az iskolai ifjúsági könyvtárak fejlesztésére. 1878-tól 1888-ig pedig, ugyancsak az állam, erre a czélra 2.250,000 franc-t fordított; magánosok és községek 1863-tól 1888-ig 7.288,932 franc-t adtak a szó alatt levő czélra, — és így az ifjúsági iskolai könyvtárak beszerzési költségei ezen idő alatt összesen 11.140,932 franc-t emésztettek fel. Amint fentebb már jelezve volt, az iskolai ifjúsági könyvtárak a vidéken és főképpen a falvakon, mindenütt népkönyvtárral állanak kapcsolatban. Ez a körülmény igen nagy mértékben járult hozzá az intézmény népszerűsítéséhez, mert

lehetővé teszi a szülőknek — és a felnőtteknek általjában — a könyvhöz jutást annélkül, hogy e miatt sok időt vagy fáradságot kellene fecsérelniök. Az 1900. évi franczia kiállításra készült jelentés ki is emeli ezt a mozzanatot: „... la lecture à domicile est une des formes les plus importantes de l'éducation populaire. Les bibliothèques scolaires, qui, aux quartiers populeux des villes, aux villages, sont les bibliothèques, des familles comme des écoles, car les livres sont emportés au domicile paternel par les enfants, ont vu depuis 1889 s'accroître d'année en année leur clientèle. Aussi ont-elles gagné en nombre, en importance."

Igen nagy súlyt vetnek az iskolai hatóságok arra a körülményre, hogy az ifjúság, népiskolai tanulmányainak befejeztével ne szabaduljon fel az iskola nevelő hatása alól. Ebből a czélból az iskolát már végzett tanítványok számára *Ifjuságí egyesületeket* alakítanak, melyekbe mindenféle léleknemesítő, szív- és észművelő szórakozásokkal vonzzák a fiatalságot; de a szavaló, társalgó, zene, dal- és felolvasó-estélyek, valamint az időközi kirándulások: mind csak csal-étek gyanánt használtatnak annak a főczélnak a szolgálatában, hogy az ifjúságot minél hosszabb időre oda csatolják az iskolai könyvtárhoz és annak használatához, aminek kapcsán azután a tanító az irányító befolyását a fiatalságra mindvégig fenntarthatja: „L'oevre de l'instruction sera bien éphémèr — mondja igen helyesen az 1900. évi ministeri jelentés — , s' il abandonne à treize ou quatorze ans ceux qu'il a commencé à former. Bien des dangers menacent l'adolescent: ses forces physiques et morales sont encore bien faibles; s'il est animé des meilleures intentions, des plus purs sentiments, il a rarement assez d'énergie, assez d'empire sur lui-même pour resister aux conseils pervers, aux mauvais exemples du dehors... Le goût de la lecture sera entretenu au moyen de la bibliothèque scolaire: celle-ci contiendra un rayon spécial pour les adultes."*

* Ministére de l'instruction publique et des beaux-arts: „*L'inspektion de l'enseignement primaire.*" Paris-Imprimerie national. MDCCCC.

Minthogy, amint az eddig mondottakból kitetszik, igen nagy súlyt vetnek Francziaországban az ifjúsági könyvtárak működésére, ennél fogva az, e téren kiváló érdemeket szerző tanítókat, állami jutalmakban vagy egyéb kitüntetésekben részesítik. Mindegyik „*inspecteur d'académie*“ minden év deczember havában külön jelentést tartozik terjeszteni a minister elé arról, hogy milyen állapotban vannak tankerületének iskolai ifjúsági könyvtárai; mennyiben gyarapodtak a lefolyt esztendő alatt; mily irányú munkásságot fejtettek ki és mily eredményeket értek el? A felügyelők maguk is igen lelkiismeretesen és komolyan veszik a dolgot és nem szűnnek meg a tanítókat ez irányú munkásságra lelkesíteni. *Ripet* inspecteurnek, tankerülete paedagógusaihoz intézett idevágó, gyönyörű szép és mély gondolkodásra való, de terjedelmes rendeletének bevezető és záró sorait ide iktatom; mert arany-igazságokat tartalmaznak, miket bármely nemzetnek tanítói és tanárai meg iskolai hatóságai is megszívlelhetnek: „Il ne suffit pas, que l'État donne l'enseignement primaire à tous les enfants. Quand on sait lire, il faut encore aimer à lire, et quand on aime à lire, *il faut pouvoir trouvér des livres*... Un instituteur bien préparé, bien inspiré, bien conseillé, qui ne craindra pas quelques labeurs supplémentaires, — et s'armera de patience, peut ainsi, modestement, simplement, sans bruit et sans prétention, devenir un précieux agent de culture intellectuelle *hors de* l'école, comme il l'est déjà dans l'école même.“ *

A sokat magasztalt és sokat irígyelt franczia genialitás, mely teszem azt a művészet és az ipar terén tényleg magas szárnyalással nyilatkozik meg, a paedagógia terén azonban néha-néha cserben hagyja a franczia embert. A franczia paedagógus-ember, példának okáért, igen büszke arra a paedagógiai vérfagylaló képtelenségre, hogy Párisban a közoktatásügyi minister a nap bármely órájában meg tudja mondani, hogy azon időben Francziaország bármelyik félre-eső

* Ministére de l'instruction publique et des beaux-arts: „*L'inspection académique.*“ Paris. Imprimerie natíonale. MDCCCC.

falucskájában mily tantárgygyal foglalkozik a tanító iskolájában. Úgy látszik, hogy Sedan óta nagyon megszállta a francziákat az uniformizálás szelleme, hogy düh-t ne mondjunk. A franczia iskolai ifjúsági könyvtárak intézményét is ez az uniformizáló szellem jellemzi, mely nem csak abban nyer kifejezést, hogy közvetve maga a minister állapítja meg a könyvtárakba bebocsátható művek jegyzékét, hanem még a művek beszerzésének módját és a beszerzés helyét, illetve a czéget is előírja.* 1890-ig *Paul Dupont* volt a hivatalos szállító; 1890 óta pedig: Augustin *Challamel*, libraire-editeur, no 5. rue Jacob, Paris.

Azon igen figyelemre-, sőt utánzásra méltó fontos mozzanat, hogy a franczia iskolai ifjúsági könyvtár, jórészt népkönyvtár is egyszersmind, hazánkba átplántálva — módjával — a mi viszonyaink között is üdvös eredménynyel lenne meghonosítható.

Igen érdekes, hogy a *„Magyar tanitók országos bizottsága“* által az 1881. évi közgyűlésében kidolgozott *„Szabályzat“* 4. pontja, szintén érinti már ezt az eszmét, amennyiben t. i. kifejezést ad azon kívánságnak, hogy az iskolakötelezettségnek megfelelt és az iskolából kikerült ifjúság is használhassa az iskolai ifjúsági könyvtárakat.

A fentebb jelzett czélnak szem előtt tartásával, a franczia ifjúsági könyvtári jegyzék tehát nem csupán az ifjúsági iratokra szorítkozik, hanem a felnőtteknek szánt hazai és külföldi szépirodalmi szórakoztató olvasmányok mellett, a tudomány egész birodalmára kiereszkedő, népies előadású ismeretterjesztő munkák jegyzékét is magában foglalja.

A franczia ifjúsági irodalom és a könyvtárak reformja érdekében különben, újabban szintén üdvös mozgalom indult meg és ennek a mozgalomnak vezetői sorában találjuk első helyen Anatole *France*-t.

---

* *„Lois et réglements sur l'enseignement primaire* et sur les différents cervices de l'enfance qui ne dépendent pas du ministère de l'instruction publique. Recueillis et annotés a l'aide des documents officiels par Jean *D'Estournelles de Constant*, redacteur Ministère de l'instruction publique. Paris. Imprimerie nationale. MCCCXC.“

* * *

Anglia nem vette fel az oktatásügygyel foglalkozó törvényeibe az iskolákban létesítendő ifjúsági könyvtárak kötelezettségét. De az angolok praktikus és okos észjárása nem is szorul arra, hogy parlamenti törvényekkel béklyózzák olyan dolgokban, amelyekre nézve elegendő a józan ész törvénye is. A népkönyvtáraknak és az ifjúsági könyvtáraknak fontosságát egy nép sem ismerte fel előbb és egy nép sem méltányolta jobban az angolnál. Az angol tanító és tanár nem az a megcsontosodott iskola-ember, mint példának az okáért a német vagy a svájczi. De az angol népnél nem is szükséges annyira, hogy minden gondját más vegye föl, mint a többi nemzeteknél. Az angol nemzet nem vár az iskolától *mindent*, olyan értelemben tudniillik, mint mi, vagy bármely más európai nép. Nincs is annyira, hogy úgy mondjuk, kiszolgáltatva az iskolának. Az angol társadalom maga egy óriási nevelő intézmény, mely a maga képmására teremt és alakít át minden tényezőt, amely körében helyet foglal. Angliának megvoltak a maga nagyszabású népkönyvtárai, már jóval előbb, semmint a törvény azok felállításáról rendelkezett.

Ezt a szót *„áldozat“*, az angol nem ismeri: mint a könyörületességnek vagy nagylelkűsködésnek egyik fajtájú megnyilatkozását legalább nem; mert olyan minőségben és alakban, mint mi többi európaiak, nem ismeri a *„nagylelkűség“*-et sem. De ismer egy másik szót, amely megint a többi Európában van kevésbbé forgalomban és gyakorlatban: ez a szó a *„kötelesség“*. Ezt azonban nemcsak ismeri, de gyakorolja is; még pedig a lehetőségnek legszélső mesgyéjéig; szinte azt mondhatnók, hogy még azon túl is.

Anglia sincs beoltva a társadalmi bajok ellen. Sőt. Felütődnek azok ott is, még pedig — a dolog természeténél fogva — jóval nagyobb számmal és jóval nagyobb arányokban is, mint egyebütt. Csakhogy túlnan a *Canalis*-on más szemmel nézik az ilyen társadalmi betegségeket; más módszer szerint kezelik és egészen specificus eljárást alkalmaznak a gyógyításukra.

Egy közel fekvő példa könnyen megvilágítja a különbséget, mely a continens népeinek és az angoloknak felfogásában megnyilatkozik.

Nálunk a gyermekhalandóságnak ijesztő arányai életet adtak egy egészségügyi törvénynek, mely büntetéssel sújtja azt a szülőt, kinek beteg gyermeke úgy hal meg, hogy orvosi kezelésben nem részesítették. A falusi nép tehát — költségkimélés okáért — csak nem hivat azért orvost, mint azelőtt, hanem túl jár az „urak eszén“ és hogy a büntetéstől szabaduljon, elhívja az orvost a beteghez egyszer — — mikor az már végét járja és emberi erő rajta már nem segíthet. Hogy az ilyen törvény nem szállíthatta és nem is szállította le a gyermek-halandóság arányát, az önként érthető. Szakasztott ilyen a mi politikai és társadalmi életünk is és szakasztott ilyen eljárást követünk társadalmi betegségeink orvosolása körül is. Tétlenül nézzük társadalmi és politikai bajaink keletkezését, fejlődését és csak mikor a víz a szájunk szélét érinti; mikor a hullámok már-már összecsapnak fejünk fölött, akkor rohanunk a mindenható és mindentudó *államhoz*, melytől minden üdv származik és mely maga is — mintha a föld kerekségén semmi köze hozzá nem volna — mesébe illő keleti fatalismussal nézte a beteg társadalmi test üszkösödést. Az akuttá fajult betegség kínos jajveszéklésre kényszeríti a társadalmat és ennek a jajveszéklésnek hallatára azután természetesen a kegyesszívű államhatalom is megindul, hogy csodaszereivel a jajgató beteget meggyógyítsa, ami — a bajnak nagyon előrehaladott stádiuma miatt — nem igen sikerül ugyan neki, de hogy tudományának autoritása csorbát mégis ne szenvedjen, egy pár csendőrpuska-lövéssel megoperálja a beteg társadalomnak megüszkösödött részeit. A beteg — nyomorék marad ugyan egész életére, de a fődolog, hogy „a viszonyokhoz képest“ a csendőrök meg a beteg társadalom is megkönnyebbültnek érzik magukat „a jól sikerült“ operatió után.

Hogy egy törvény intentioi érvényesülhessenek, arra nézve az első és főfeltétel az, hogy a törvény magában hordja a foganatosítás lehetőségét. A mi codificatoraink brilliroznak

a végrehajthatatlan törvények alkotásában. Hogy többet ne mondjak, népoktatási törvényünk egy-egy része is valóságos remeke az ilyen végrehajthatatlanságnak: kimondja az általános tankötelezettséget, de nem törli el a tandíjakat; sem arról nem gondoskodik, hogy a gyermekek könyveket és tanszereket és a legnélkülözhetlenebb ruhát is, ha kell, ingyen kapják. Minden más állam, mely törvénybe iktatta az általános tankötelezettséget *ilyen alakban* tette azt. Olyan viszonyok között, amilyenek a mi fentebb érintett egészségügyi törvényünk megalkotásának voltak a rugói, Angliában feltétlenül ingyenessé tették volna a népre nézve az orvosi gyógykezelést, meg a gyógyszertárt is, ahol az szükséges és kívánatos. Ez radikális orvoslása egy társadalmi bajnak és feltétlenűl gyógyító hatással is van; és ilyen meg ehhez hasonló eljárással orvosolják az angolok politikai és társadalmi bajaikat is.

Sehol a világon nincs több gyár és több gyári munkás, mint Angliában és sajátságosképpen mégis Angliában lehet legkevésbbé hallani a socialismus mozgólódásairól. Hogy miért, arra könnyű a felelet. Mikor Angliában a socialismus fejét felütötte, az angol társadalom nem futkosott fűhöz-fához segítségért; nem dörömbölt az állam kapuján oltalomért; nem rimánkodott az iskolának, hogy az Istenért, ne hagyja cserben, hanem segítsen nékie egy, a jelenleginél megelégedettebb generatiot nevelni, mely ne zavarja az ő jámbor philister, ebéd utáni álmait: hanem a *saját* szemével gyökerére nézett a bajnak; megvizsgálta annak okait; megállapította a helyes diagnózist, — és azután intézkedett a helyzetnek megfelelően. Az angol gyárak munkása éppen olyan darab húst eszik ebédre, mint a tulajdonos, kinek a gyárában dolgozik; vasárnapon éppen úgy pihen, mint amaz; ha kedve tartja, *ingyen* éppen annyi könyvet és ujságot olvashat, mint bármely tőkepénzes; ha a gyári gép széttépi őt, akár egészben, akár részben, a családja nincs kolduskenyérre az utczára dobva; ha elagg és munkára képtelen, nem szorul senkinek kegyelmére, ha addig becsülettel dolgozott.

Mindezt azonban nem az államnak vagy a kormánynak

köszöni az angol nemzet, hanem maga-magának. *Angliában a társadalom vezet.* És ez a társadalom, ha felismerte a testén valamely bajnak a keletkezését, akkor van is benne elég lelkiismeretesség, kötelességérzet, akarat és energia, hogy gyökeresen orvosolja azt. Az angolt szeretik érzéketlen, számító, önző és érdekhajhászó népnek feltüntetni. Lehet. Nem tartom kizártnak, hogy mindazt, amit imént elősoroltam, a saját maga jól felfogott érdekében műveli az angol vagyonos osztály, az angol társadalom. De ha abból, amit egyes társadalmi osztályoknak *egoismusa* megteremt, nemcsak ő reájuk magukra háramol előny, hanem egyszersmind üdv és békesség millió és millió más emberre is: akkor az ilyen egoismust, mint az emberi nem boldogságának kútforrását, mindenki lelkes örömmel üdvözölheti.

Az „*önző*“ angol azonban nem elégszik meg azzal, hogy a szegényebb néposztály anyagi nyomorát enyhítse, orvosolja. Praktikus eszejárásával jól átlátja, hogy egy nép igazi boldogsága éppen úgy függ a szellemi és az erkölcsi emelkedésétől, mint az anyagi jóléttől. Ezen meggyőződésből kiindulva, óriási összegeket fordítanak Angliában a *népkönyvtárakra* és ezzel kapcsolatban az *ifjusági könyvtárakra.* Ezen a téren is szédítő számok beszélnek hozzánk. *London* évenkint közel egy millió koronát, *Manchester* egy fél milliót fordít nép- és ifjúsági könyvtárakra. Hatóságok, társulatok és egyesek a vidéken is nem kevésbbé fáradoznak, hogy a felnőttek önképzését minden lehető módon elősegítsék. *Havarden*-ben *Gladstone* egy óriási, parkirozott telken épült házat ajándékozott az ottani népkönyvtár czéljaira; *Barnley*-ben egy *Harvey* nevű ember háromnegyed millió koronát érő ingatlant adományozott ugyanilyen czélra.

Az pl. hogy *Edinburgh* város lakossága hosszú időn át erélyesen küzdött a népkönyvtárak és a népkönyvtár-adó behozatala ellen: *unikum.* Az 1881. évi plebiscitum alkalmával 15,700 szavazattal 7600 ellen leszavazták a népkönyvtárnak községi költségen való felállítását, mi által a napirendről, szinte véglegesen levettnek tekintették. Ezen eset után néhány

hétre az edinburghi születésű, de Amerikába elszármazott, Andrew *Carnegie*, a mi pénzértékünk szerint *egy millió koronát* ajánlott fel, egy Edinburghban felállítandó népkönyvtár költségeire. Ekkor már csak 20 szavazat esett a népkönyvtár felállítása ellen, mely 1890-ben a saját fényes palotájában meg is nyittatott.

A nép pedig, melynek gondjait ily nagy érdeklődéssel felveszik, igyekszik is magát arra méltóvá tenni. Ez a nép gyermekkorától fogva reá van nevelve az önképzésre és ennélfogva, bármennyire feltünő is, a rendelkezésre álló szédítő adatok nem lephetik meg azt, aki csak némileg is ismeri az angolországi viszonyokat: a londoni népkönyvtárak például 2.500,000 irodalmi munkát hoznak évenkint forgalomba.*

Az angol népkönyvtárak intézményénél azért időztem hosszasabban, mert szoros kapcsolat van köztük és az ifjúsági könyvtárak között. Minden népkönyvtárnak ugyanis van ifjúsági könyvtári része vagy szakosztálya is; még pedig *kétféle* a legtöbbjének: *iskolásgyermekek részére* és az *iskolázás korán túl levő ifjúság számára.*

A *manchesteri* népkönyvtárral kapcsolatos ifjúsági könyvtári osztályban, csak magában az olvasóteremben való használatra, és csupán a *fiú-olvasók által használatra kivett munkák száma évenkint egy fél millió.* A manchesteri könyvtárnak statistikai adatai szerint évenkint összesen *hatmillió* könyv- és újság-kölcsönzés történik. De ami ennél az adatnál sokkal csodálatosabb és feltünőbb, az azon, szintén statistikailag megállapított tény, hogy ezen rendkivüli nagy forgalom mellett, a megtéríttetlenül elkallódott könyvek összesége évenkint 19 kötet. Ez a tény is mutatja, hogy az önmüvelődésre való törekvés és az, ezen törekvéssel párhuzamosan járó magasabb intelligentia mily óriási befolyással van egy nép rendszeretetére és kötelességtudására.

De nemcsak a nagy városokban találhatni ilyen erősen kifejlődve az önmüvelődésre és önképzésre való törekvést,

* *S. Tews: „Volksbibliotheken“.* Langensalza. Druck und Verlag von Hermann Beyer und Söhne.

hanem a kisebbekben is. *Cheltenham*, példának okáért, egy 43,000 lakóval biró város, közel 300,000 korona költséggel építette fel 1884-ben nép- és ifjúsági könyvtár-épületét. Az egész országban, egyik végétől a másikig, az ország legfélreesőbb zugában is élénk vágyódással keresi a nép az eszközöket, melyekkel önképzésén sikerrel munkálkodhatik. És ha ezen törekvés anyagi áldozatokat kíván, akkor a legfélreesőbb falunak utolsó napszámosa vagy földmives embere, egy hajszálnyival sem marad mögötte intelligens felfogás dolgában még a városi diplomás polgároknak sem. Azt a külön népkönyvtári adószázalékot, melyet London vagy más nagy angol városok évről-évre költségvetésükben kirónak, azt a legutolsó falunak lakója is készséges örömmel és a belőle eredő haszonnak teljes tudatában és átérzésében, önként és spontán elhatározással szavazza meg; és azért, az elért eredményeket nézve, igen talpraesettnek és találónak mondhatjuk *Reyer*-nek azon kijelentését, hogy amit Anglia ezen a téren elért, az a XIX. századnak egyik legnagyobb socialis vívmánya.*

Az angol népkönyvtárak berendezése és kezelése különben is igen sok tekintetben üt el a continens hasonló intézményeitől. A continensen ugyanis többnyire a népkönyvtárak *alapítására* vetik a fősúlyt, és ha egyszer a könyvtár megvan, akkor azzal elvetették a gondját: használja aki tudja és akarja. A könyvek is rendesen olyanok, hogy, teszem azt, tizezer kötetnyi népkönyvtárban alig találni ezer kötet olyan munkát, mely a népkönyvtári közönség igényeihez volna mérve.

Az angolok nem szeretik a félmunkát semmiféle téren; a népkönyvtárak terén sem. Valóságos raffinériával eszelik ki a módokat, amelyekkel minél könnyebben hozzáférhetővé tehetik a népnek a könyvtárak használatát és igénybevételét. Mindenek előtt már a könyvek beszerzésénél nagy gondot fordítanak arra, hogy akárki, akármilyen munkát kér, ne kelljen soha senkit üres kézzel, tagadó felelettel elbocsátani.

---

* „*Handbuch des Volksbildungswesens*, von Dr. Edward *Reyer*, a. o. Professor an der Universität Wien. — Stuttgart 1896. Verlag der J. G. Cottaischen Buchhandlung Nachfolger.“

A szépirodalmi termékek mellett, az angol népkönyvtárakban fellelhetők a földmívelés-, az ipar-, a kézmű- és a kereskedelem minden ágára vonatkozó szakmunkák. Számot vetnek azonkívül a munkás ember idejével is. Azon a systhemán, amely szerint a continensen kezelik a népkönyvtárakat, hogy tudniillik hetenkint kétszer-háromszor tartják nyitva a népkönyvtárakat, esténkint két-három óra hosszat: ezen az angol jót nevet, mikor tudomást szerez róla. Mert az angolországi nagyobb városokban nemcsak hogy naponkint és a nap bármely szakában rendelkezésére állanak a népnek a könyvtárak; nemcsak hogy minden városrészben külön-külön könyvtárakat alapítanak, hanem azonkívül igen nagy számmal tartanak fenn expositurákat is mindenfelé olyképpen, hogy egyes üzletekben helyeznek el bizonyos számú könyveket, melyek ott, némi gratificatio mellett kezeltetnek; úgy, hogy minden munkás embernek, mikor délben vagy este hazafelé megy a munkából, útjába esik és minden időveszte-getés nélkül viheti magával a kívánt olvasmányt, mely ha esetleg aznapra már nem állana rendelkezésre a fiók-könyvtárban, másnapon okvetlenül megkapható. Sőt újabb időben arra nézve is történtek már kisérletek, hogy az olvasmányokat, egy-két penny díj fejében az illetőknek, kik kívánják, házhoz szállítsák.

Ha az ember estendén végig megy egy londoni népkönyvtár helyiségein, igen érdekes és tanulságos kép tárul a szeme elé. Külön termek állanak rendelkezésre a hirlapokat és szakfolyóiratokat olvasó közönségnek és a könyvolvasóknak is külön, egészen másképp berendezett termeik vannak. Más termekben olvasnak az iskolázás korán túl levő iparos- és kereskedő ifjak és ismét másokban az iskolás gyermekek. A, többnyire villanyos világítással ellátott tágas, magas és kényelmes olvasótermekben, daczára, hogy néha zsufolva vannak, templomi csend uralkodik. Senki nem zavarja a szomszédját; senkinek nincs a másikhoz mondani valója; mindenkin meglátszik, hogy tudja miért jött ide. És mivel mindegyik csak akkor jő ide, mikor dolga van itt, tehát felhasználja az

idejét okosan, és engedi a többit is, hogy ugyanazt tegyék. És a fiatalabb, sőt a gyermek-olvasók termeiben is, ugyanazt a példás csendet és rendet találhatni. Igazán meglepő látvány, amikor ezek az apró emberkék ott, tanítói tekintély és szigor nélkül, olyan komoly arczczal ülnek olvasókönyveik vagy gyermek-újságaik előtt, mint valami államférfiak. Látszik, hogy vérükben van a rendszeretet és hogy ők is komolyan veszik a dolgaikat. Akárhány közülök az édesapjával jő ide és míg apja a másik teremben van elfoglalva, addig ő emitt olvasgat kedve szerint kiválasztott könyvet vagy újságot. Ha olyan munkát kér, ami az ő korát vagy képzettségét meghaladó tartalommal bír, akkor a könyvtárnok jóakaratulag figyelmezteti erre a körülményre és mást ajánl neki, amin azután csakhamar meg is egyeznek. Óriási hatással van ezekre a gyermekekre a felnőttek példája is bizonyára; de az is kétségtelen, hogy az ilyen példák hatása alatt, ilyen körülmények között felnőtt gyermekeknek lesz érzékük az önképzés iránt; ezek fogják tudni a művelteség áldását igaz értéke szerint mérlegelni; ezek nem fognak minden irodalmi maszlagot birálat és gondolkozás nélkül befogadni, mert ízlésük jó olvasmányokon fejlődött az ABC-és kortól kezdve úgyszólván; — és bőven adatott nekik alkalom, hogy önálló gondolkozáshoz és itélethez szokjanak.

* * *

Az úgynevezett *Skandináv-államok : Dánia, Svédország, Norvégia* és *Finnország*, a népoktatásügy dolgában a legelső helyen állanak egész Európában; mert annál tökéletesebb, ideálisabb közművelődési állapotot már nem is igen lehet elgondolni, mint amilyen az, ha egy országban $^1/_2$ százalék az analphabéták száma.

Aki személyesen nem látta és nem tapasztalta, az el nem képzelheti, hogy az ilyen magas fejlettségű közművelődési állapot, milyen egészen sajátos, kedves színezetet ad egy országnak. Egészen más légkör veszi itt körül az embert: állami és társadalmi intézményeken, a közhangulatban, a társalgási

formákban, az emberekkel való érintkezésben; egy szóval: minden nagy és minden kis dologban egyaránt oly elragadóan kedves hangulat ömlik el, hogy az ember valami meseországban képzeli magát.

A finnek, am'int tudott dolog, nem tartoznak a skandináv népek családjához, de kulturájuk szorosan odafűzi őket. Hazájuk hosszú évszázadokon által Svédországhoz tartozott és ez a körülmény reája nyomta az egész nemzetre a skandináv cultura bélyegét. Finnország lakosságának 14 százalékát egyébként még manap is svédek teszik, és a finn nemzeti ébredés korszakáig 1863-ig, Finnországban az egész vonalon a svéd cultura dominált. Bár igen örvendetesnek találjuk a finn szellemnek újabb időben történt felülkerekedését, nyiltan bevallhatjuk, hogy a svéd hatás nem vált hátrányára a testvér finn-nemzetnek, mely — ez kétséget kizáró dolog — a svédektől örökölte a cultura iránti fejlett érzéket és égő lelkesedést.

Hogy olyan országokban, ahol még az utolsó falu is, viszonyaihoz mérten, palotát épít gyermekei számára iskolának és ahol a lakósság között nem létezik más irányban versengés, mint abban az egy dologban, hogy a községek közül melyik képes túltenni a másikon iskolájának mintaszerűségében: hogy ilyen országokban a virágos, parkirozott és gyönyörűen befásított telken épült, mintaszerűen berendezett iskola nem nélkülözi a mintaszerűen berendezett ifjusági könyvtárt sem — azt szinte fölösleges külön szóvá tenni.

Az az áldozatkészség, mely a skandináv államokban az iskola-ügy iránt minden téren oly utólérhetlen magas mértékben megnyilatkozik, az iskolai ifjúsági könyvtárakon is észlelhető. Az iskola-épületek ideális tökéletességű szépsége és hygienicus czélszerűsége dolgában, *egyetlen európai állam* sem versenyezhet a kicsiny éjszaki skandináv országokkal; az ifjusági könyvtárakra nézve ugyanezt mondhatjuk. Az olvasás, az önművelődés utáni vágy a közérzületben gyökerező szükséglet ezeknél a nemzeteknél csakúgy, mint más népnél, teszem azt, a jó levegő vagy a jó ivóvíz utáni kívánság. Nincs olyan, csak félig-meddig jómódúnak mondható falusi paraszt-

ember, akinek házánál valamelyes kis könyvtárt az ember nem találna. A korcsmai élet ismeretlen lévén előttük, vasár- és ünnepnapi szabad idejüket olvasással töltik el; a fiatalja pedig szavalmányokat, énekeket, meg színdarabokat tanul, melyeket azután ünnepnapok délutánjain és estéin előadnak azokban a, vagy a községházával kapcsolatban vagy pedig egészen külön e czélra épült, egyszersmind népkönyvtárul is szolgáló nagy termekben, melyek minden, még a legkisebb és legfélreesőbb falucskában is oly feltétlen bizonyossággal találhatók, mint nálunk például a korcsma-épület.

Az ilyen nép megérett reá és meg is érdemli, hogy önmaga kormányozza magát, és ha ezeket a viszonyokat ismeri az ember, akkor nem lepi őt meg cseppet sem, mikor a dán, a svéd, a norvég vagy a finn országgyűlési törvényhozó testületben számra és súlyra nézve is, a paraszt-osztályt látja, hogy dominál.

A magán-olvasmányt különben a paraszt-egyetemeken is nagyban cultiválják és pedig rendkívül praktikusan és észszerűen, hogy az ifjuság (16 és 20 év között levő parasztfiúk és leányok) minél több hasznot meríthessen belőle. Szabad óráiban ugyanis kiki tetszése szerint választott könyvet olvashat; hetenkint háromszor-négyszer azonban, az esti órákban, összegyűlnek az összes növendékek az intézet olvasótermében, hol egy tanár jelenlétében felváltva olvasnak fenhangon az intézeti tanítástervezetben megállapított, a tanítási anyaggal kapcsolatos tárgyú olvasmányokat. Ha valakinek az olvasmányban előforduló valamely szót, vagy részletet illetőleg kérdezni valója van, bármikor félbeszakíthatja az olvasót és kérdéssel fordul a tanárhoz, aki vagy maga adja meg a feleletet, vagy pedig, ha van a növendékek között olyan, aki vállalkozik reá, azzal adatja meg a kért felvilágosítást.

Ilyenkor azután gyakran igen érdekes eszmecsere is keletkezik, melyhez a jelenlevő növendékek bármelyike is hozzászólhat és ennek során módjában áll a tanárnak meggyőződnie arról, mennyire tették magukévá a növendékek az egyes órákon előadott tananyagot és ilyenkor alkalma van

a tanárnak az esetleg tapasztalható hézagokat kipótolnia. Az olvasás közben ekként keletkező vitatkozások olyan komoly meggondoltsággal és higgadt érettséggel folynak, hogy az ember valami parlamentben képzeli magát; de nem nézeteltérések alkalmával.

Dániából, Svédországból, Norvégiából és Finnországból évenkint küldenek egynehány embert Angliába és Amerikába, az ottani *társadalmi* intézmények tanulmányozására. Ezek egyrészt államköltségen végzik tanulmány-útjaikat, de nagyobbrészt egyes vagyonos magánemberek viselik a kiküldetés költségeit. Hazaérkezve, beszámolnak tett tapasztalataikról és ha valamely praktikus, életrevaló intézménynek az életbeléptetését, mint hazájukra üdvös dolgot javaslatba hozzák, akkor az, ismét csak vagyonosabb magán-emberek áldozatkészségéből létesül többnyire.

Az imént említett országok *népkönyvtárai* nagyobbára szintén az angol mintára vannak berendezve; el vannak tehát látva *ifjuságí könyvtárral* is. Egy zimankós deczemberi estén 6 és 9 óra között *Helsingforsban* két ilyen könyvtárt látogattam meg. A könyvtárnak egyik tágas, szép, magas, meleg és jól megvilágított termében gyönyörűség volt látni a különböző nagyságú 8—14 éves apró népet, olvasmányaiba elmélyedve. Alig egy-kettő hogy feltekintett, midőn az egyik könyvtárnoktól kalauzolva, a termen keresztülmentem. Az érkező gyermekek halkan és lábujjhegyen járva, hogy a többit ne zavarják, jelentkeztek a dobogón ülő könyvtárosnál és kértek olvasni valót. Nagyrészt olyan gyermekek, kiknek szülői késő estig vannak a munkában elfoglalva; őket pedig 4—5 órakor bocsájtják el az iskolából, honnan némelyek egyenest ide tartanak és itt vagy szép csendben megtanulják a leczkéiket, vagy olvasnak mindaddig, míg a falon függő óra nem mutatja azt az időt, mikor szülőiket már otthon találhatják. Ekkor szép csendben visszaszolgáltatják a használt könyveket és távoznak. A tanítójuk által kiállított igazolvány alapján mindegyik gyermek otthoni használatra is kaphat a könyvtárból olvasmányt kölcsön. Az ifjúságnak való

olvasmányok megállapítását, kizárólag a tanárok és a tanítók végzik országos és tantestületi gyűléseiken felelősség mellett: önként vállalkozó tagok bírálati jelentései alapján.

* * *

Az ifjúsági olvasmányokra vonatkozó szakmunkákat illetően, *Németországnak* van a leggazdagabb irodalma. Egy egész könyvtárra való kisebb-nagyobb munka foglalkozik ezzel a kérdéssel, melynek nincs egyetlen oldala, hogy a német paedagógiai szakköröket ne foglalkoztatta volna.

Törvénynyel azonban csak *Szászország*, *Baden* és *Würtemberg* rendelte el a népiskolai ifjúsági könyvtárak felállítását. *Szászországban* a gymnasiumoknak, reáliskoláknak és reál-gymnasiumoknak mintaszerűen berendezett ifjúsági iskolai könyvtáraik vannak; annélkül, hogy erre nézve akár törvények, akár pedig rendeletek intézkednének. A *népiskolákra* nézve azonban az 1874. évi augusztus hó 25-én szentesített törvény intézkedik, hogy minden népiskolánál, a tanfelügyelő javaslata szerint, ifjúsági könyvtár rendezendő be. — *Baden*-ben az elemi és a középfokú iskolák részére egyaránt követel a törvény ifjúsági könyvtárakat. Az 1873. évi április hó 26-diki népoktatási törvény intézkedik a következőképpen: „Endlich erscheint es zweckmässig, eine nach den Vorschlägen des Bezirksschulinspectors einzurichtende kleine Bibliothek für Schulen, aus der Schulkasse zu gründen.“ — *Würtemberg*ben még az 1810. évben deczember 31-én kelt törvény rendelkezik az iskolai ifjúsági könyvtárakról: „In jedem Orte, wo es möglich ist, solle eine bleibende Schulbüchersammlung für Lehrer und Schüler errichtet werden.“ Ezt az intézkedést az 1865. évi május 25-én kelt iskolai törvény újból megerősítette. Az ifjúsági könyvtárak itt egyszersmind népkönyvtári czélokra is felhasználtattak.

Bajorországban — törvényes rendelkezés hiján — ministeri és egyházhatósági nagyszámú rendeletek intézkednek; az *arensbergi* tartományi kormány 1897-ben általános

rendelettel kötelezte az iskolafentartó hatóságokat az ifjúsági könyvtárak felállítására; *Schleswig-Holstein* herczegségek iskolai rendtartásában már 1814-ben történik határozott intézkedés az iskolai ifjúsági könyvtárakra nézve; 1898-ban pedig a *schleswigi* kir. kormány előbb beszerezte az összes vonatkozó statistikai adatokat, azután ezeknek alapján különkülön rendeletben utasította úgy a városi, mint pedig a falusi községi hatóságokat iskolai ifjúsági könyvtárak alapítására és gyarapítására; egyidejűleg megfelelő utasítások is csatoltattak a rendelethez a követendő eljárásra vonatkozólag.

A *düsseldorfi* tartományi kormány többszörösen megismételt rendelettel intézkedik e tárgyban és a legutóbbi idevágó rendeletében, mely 1898-ban kelt, meglehetősen erélyes hangon kifogásolja, hogy kerületi tanfelügyelőinek jelentése szerint, az ifjúsági könyvtárak alapítása és fejlesztése tárgyában kibocsájtott korábbi rendeletei nem foganatosíttattak olyan mértékben, „amilyenben azt az ifjúság művelődése általjában, vallásos és erkölcsi nevelése pedig különösebben is megkívánták volna.“ Felhívatnak tehát a hatóságok újból is, hogy a vonatkozó rendeleteknek érvényt szerezzenek. Az itt szóvá tett rendelet a maga egészében igen sikerült kis paedagógiai tanulmány, mely megérdemli, hogy egyes kiemelkedőbb pontjaival megismerkedjünk: „Da nicht verkannt werden kann — úgymond, — dass eine gute und wohlgeordnete Jugendlectüre nicht bloss dazu dient, den Gedanken- und Anschauungskreis der Schüler zu erweitern und ihre Phantasie zu beleben und zu zügeln, sondern auch geeignet ist, edle Gesinnung und religiösen Sinn zu wecken und zu nähren und somit auf die Charakterbildung einen heilsamen Einfluss auszuüben; da ferner der verderblichen Neigung, sich mit schlechter Lectüre zu befassen, am erfolgreichsten durch Darbietung guter Bücher begegnet-, auch durch die den Schülern geliehenen Bücher eine Einwirkung auf die Familien ausgeübt wird, so empfehlen wir den Schulvorständen dringend, sich die Gründung von Schülerbibliotheken beziehungsweise die Erweiterung derselben angelegen sein zu lassen.“

A rendelet reámutat az iskolai könyvtárak fedezeti forrásaira is, azután így folytatja: „Die Schülerbibliotheken können nur dann ihrem Zwecke entsprechen, wenn bei der Wahl und dem Gebrauche der Bücher nach pädagogischen Grundsätzen verfahren und die besonderen Verhältnisse der betreffenden Schule, sowie die Fassungskraft der Schüler, in deren Hände die Bücher gelangen sollen, berücksichtigt werden. *Daher darf kein Buch in die Schülerbibliothek aufgenommen werden, welches nicht vorerst von dem, bei der Schule angestellten Lehrpersonal genau gelesen und als geeignet befunden worden ist.* Ferner emphiehlt es sich, dass womöglich für jede der mittleren und oberen Klassen einer Schule je nach ihrem Standpunkte eine, wenn auch nicht allzu grosse Zahl guter Bücher zur Verfügung gestellt und die Verleihung dieser Bücher, sowie die Controlle über die wirkliche Benützung derselben, dem Ordinarius, beziehungsweise dem Lehrer des Deutschen in dieser Klasse übertragen wird. *Weiterhin ist erforderlich, dass die Schüler von den Lehrern Anleitung empfangen, wie sie lesen sollen, und dass die Privatlectüre der Kinder gelegentlich beim Unterricht, insbesondere bei den schriftlichen Arbeiten, verwerthet wird.* Durch eine solche Verwendung der Schülerbibliothek wird die Lösung der, der Schule gestellten erziehlichen Aufgabe gefördert und die Lectüre guter Bücher zu einem selbstständigen Bildungsmittel für die Schule erhoben werden."

A rendelet befejező része sem szűkölködik érdekesség nélkül. Az intézkedés, melyet tartalmaz, azt hiszem, hogy teszem azt minálunk, nem igen maradna szó nélkül. „Schliesslich weisen wir die H. H. Kreisschulinspectoren an, die Erörterung der Fragen, was und wie von den Kindern ausser der Schule gelesen werden soll und wie die Schülerbibliotheken als Förderungsmittel des Schulzweckes zu benutzen sind, *zu einem Berathungsgegenstande eines der nächsten Kreislehrerconferenzen zu machen.*"*

*) Heinrich *Herold*: „*Jugendlectüre und Schülerbibliotheken unter Berücksichtigung der Zeitverhältnisse.* Mit Auswahl und

*Poroszország*ban, mely más különben *minden* egyéb tekintetben *vezet*, az iskolai könyvtárakra nézve semmiféle *általános érvényű* hatósági intézkedés nem létezik.

Az egyes helyi hatóságok azonban, még pedig nemcsak a nagy városokban, de a kisebb községekben is, igen figyelemre méltó áldozatokat hoznak a szó alatt levő czélra. *Hamburg* városa, teszem azt, évenkint 5000 márkát fordít erre a czélra; Berlin minden egyes iskolája 30 márkát kap évenkint; Posenben 45-öt, Hallében 12 márkát.

A kormány részéről is a legmesszebb menő támogatásban részesülnek. A közoktatásügyi minister gazdagon felszerelt kész ifjúsági könyvtárakat adományoz egyes intézetnek; másokat pedig kisebb-nagyobb összegekkel segélyez könyvtárgyarapítási czélokra. Ez utóbbi czímen az 1898. évi porosz államköltségvetésben 30,000 márka volt előirányozva.

De ha törvénynyel nem is rendezte Poroszország az iskolai ifjúsági könyvtárak ügyét, azért régi idők óta felismerte az intézmény fontosságát és szorgos figyelemmel kisérte azt. Már egy, 1825-ben kibocsájtott kormányrendelet figyelmezteti az iskolák vezetőit, hogy *nagy gondot fordítsanak a beszerzendő munkák kiválasztására, de arra is, hogy melyik tanulónak mit adnak a kezébe olvasás végett.* Ugyanekkor utasíttattak a gymnasiumi igazgatók, hogy a városi kölcsönkönyvtáraknál közreműködő rendőrség munkájában ők is vegyenek részt, „nehogy a diákok, reájuk nézve veszedelmes olvasmányokhoz jussanak.“ Úgy látszik azonban, hogy nem valami sok haszna lehetett ennek a kettős felügyeletnek, mert egy esztendőre reá, egy újabb rendelet végleg megtiltotta, hogy a diákság a nyilvános könyvtárakból könyveket kölcsönözhessen. De ez a rendelet sem lehetett valami nagy hatással, mert 1847-ben megújítják; de egy év múlva, mint olyan „mely könnyen kijátszható,“ hatályon kívül helyeztetett.

Inhaltsangabe guter Jugendschriften und einem Vorworte von Dr. L. *Kellner*, geheimen Regierungs- und Schulrathe. Zweite, vermehrte Auflage. Verlag: Heinrich Schöning. Münster i. W. 1898.“

Az 1885-ben január 17-diki kelettel kiadott rendelet figyelmezteti a tanügyi hatóságokat, hogy az ifjúsági olvasmányok között sok van olyan, mely vallási türelmetlenséget szít; mások pedig érzéki ingereket alkalmasak előidézni a fiatalságnál, miért is nagy gondot fordítsanak a munkák kiválasztására; az 1886. évi október hó 16-án közölt rendelet pedig felhívja az iskolai hatóságokat, hogy állandó gondjuk tárgya legyen az ifjúsági könyvtár és az ifjúsági irodalom.

A többi német tartományok szintén törvényes intézkedések nélkül szűkölködnek az iskolai ifjúsági könyvtárakat illetően, de azért nincs egyetlen egy tartomány vagy csak nagyobb város is, melynek hatósága rendeletileg a legmeszszebb menőleg nem gondoskodott volna az iskolai ifjúsági könyvtárakról.

A német tanárok és tanítók lelkes hivatásérzete és lángoló ügyszeretete lélekemelő példáját mutatta e téren annak, hogy az iskola-ügy terén törvényes rendelkezés nélkül is lehet nagy és tökéletes alkotásokat létrehozni; csak ne hiányozzék a szükséges önzetlenség és ideális lelkesedés. Azt mondhatni, hogy a szó alatt levő ügy sorsa a Német-birodalomban teljesen a *tantestületek* kezébe van letéve: az eddig elért eredmények pedig azt mutatják, hogy ott van a legjobb helye. Ennek a maga nemében terjedelmére és eredményeire nézve is páratlanul nagyszabású és a német országos Tanító-egyesület által kezdeményezett mozgalomnak kizárólagos indítéka az a nemes törekvés volt, hogy az iskolának biztosíttassék az ingerentia a gyermekek magánolvasmányára. Az a határtalan lelkesedés, melylyel a német tanítóság az eszmét felkarolta és támogatta: az eredetileg tisztán paedagógiai kérdést mihamar irodalmi és társadalmi problemává is fejlesztette egyszersmind.

Az egész Német-birodalomra kiterjedő ezen Egyesületnek, vagy inkább mondhatnók talán *egyesülés*-nek óriási és üdvös tevékenységéről fogalmat nyújthat már szervezetének nagyszerűsége is. Vannak külön irodalmi, zenei, szinházi, muzeumi, festészeti szakosztályai. A kiadásában megjelenő „*Jugendschriften-Warte*“ havonkint 35,000 példányban megy

széjjel az országba és a jó ügy táborába toborzotta már eddig is a német nemzet színe-javát. Maguk a könyvkiadók is készséggel támogatják az ügyet annyiban, hogy késznek nyilatkoztak ingyen kiállítani a kritikai ismertetésekkel ellátott olvasmány-jegyzékeket bármily nagy terjedelemben és mennyiségben; még pedig nemcsak az iskolázó gyermekek számára, hanem az iskolázáson túl levő fiú- és leány-ifjúság számára is; mert megjegyzendő, hogy a többszörösen szóvá tett Egyesület nem tekinti munkáját az iskola falain belül befejezettnek és nem engedi, hogy a tanító iskolai fáradozásának és nemes irányú törekvéseinek gyümölcse kárba veszszen, mihelyt a tanuló az iskolából kilép, hanem a jelzett módon fenntartja az ifjúsággal továbbra is a szellemi érintkezést és erkölcsi életének irányítására a befolyását.

Az iskolai könyvtár részére beszerzendő ifjúsági művekre nézve *minden fokú iskoláknál* a tantestület határoz. Az egyes iskolák tantestületén kezdve, fel az országos egyesületekig, minden, tanügyi emberekből álló testületnek kebelében ott találunk egy külön bizottságot: a *Jugendschriften-Commission*-t, mely az országos Egyesületnek szellemében működik és a körülményekhez képest és az illető testület rendeltetésének megfelelő arányokban munkálkodik, — és *személyes felelősség terhe alatt* állapítja meg, hogy a meglevő ifjúsági irodalmi rengeteg anyagtömegből: mi felel meg a paedagógiai követelményeknek és mi nem.

Az egyes tantestületek körében alakult bizottságok nemcsak az absolut irodalmi mérték figyelembevétele mellett teszik javaslataikat, hanem egyszersmind az intézet egyes osztályainak tanítási tervezetére és a növendékek szellemi fejlettségére való különös tekintettel is. Igy azután, noha egyes helyeken a *községi iskola-hatóság* ad ki időközönkint hivatalos ifjúsági könyvtári katalogusokat; másutt meg az *országos kormány* cselekszik hasonlóan: mégis a szorosan vett gyakorlati paedagógusok felfogása érvényesül mindezen jegyzékekben, mert a hatóságok is mindig azt veszik iránytadó zsinórmértékül, amit az egyes iskoláknak-, a kerületeknek- vagy az egész

ország tanító- és tanártestületeinek ifjúsági irodalmi bizottságai terjesztenek eléjük.

Külön, bírálati méltatással ellátott nyomtatott, önálló ifjúsági olvasmány-jegyzékeket adtak ki eddig: *Berlin, Altona, Augsburg, Braunschweig, Bremen, Cassel, Gotha, Hagen i. W., Hannover, Hildesheim, Kiel, Köln, Königsberg, Leipzig, Lübeck, Marburg, Nürnberg, Posen, Quedlinburg, Regensburg, Stettin, Zerbs, Dresden, Anhalt, Schleswig-Holstein, Frankfurt am Main, Osnabrück, München, Breslau, Bromberg, Wiesbaden* és *Hamburg* tanító-egyesületeinek „*Jugendschriften-commission*"-jai. Legtökéletesebb és legértékesebb a hamburgiaké.*

A német tanítóságnak figyelme az ifjusági magán-olvasmányokról mihamar az iskolai olvasókönyvek felé terelődött. Jól tudjuk, hogy mennyit vétkeznek ezen a téren nálunk is — csakhogy fájdalom bűntetlenül — a professionatus tankönyvgyártók. Az a tanító-egyesület, mely Hamburgban a művészi nevelés előmozdítása czéljából alakúlt, újabban, szépirodalmi nézőpontból még az iskolai olvasókönyveket is bírálat alá vette és egy évig tartott gondos munka után kiselejtezte belőlük mindazt, ami tartalomra és alakra nézve egyaránt nem teljesen kifogástalan.

---

* „*Beiträge zur litterarischen Beurtheilung der Jugendschrift.* Herausgegeben vom Hamburger Prüfungsausschuss für Jugendschriften. Hamburg. Selbstverlag. C. Boysen."

III.

Az ifjúsági olvasmány fontossága: paedagógiai és socialpolitikai nézőpontból.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

„Die Lectüre ist ein unentbehrliches, schwerlich durch etwas anderes zu ersetzendes Hilfsmittel der Erziehung.“ *Herbart.*

Az ifjúsági iratok olvasására-, az olvasás eredményének értékére-, sőt magára az olvasás megengedhetőségére nézve is, igen eltérők a nézetek. A legkiválóbb nevelő tudósok és paedagógusok felfogása is meglepő eltéréseket mutat e tekintetben. Kétségen fölül álló dolog, hogy egy kis rabulistikával éppen olyan meggyőzően és éppen olyan bizonyító erővel lehet ellene is állást foglalni, mint mellette. A kivitel módjától függ minden, természetesen.

Amikor a *régi* és az *újabbkori* paedagógusoknak az ifjúsági olvasmányokra vonatkozó sokszor nagyon is ellentétes véleményeit olvassuk, egyről ne feledkezzünk meg: *ma, a nyomtatott betű korát éljük.* Valóságos olvasási mánia szállta meg az emberiséget; szinte azt mondhatnók, hogy az olvasási düh mételyező bacillusaival van telítve a levegő: a kocsis a bakon olvas; olvas a kofa is a gyümölcsös kosara mellett; a parasztgazda, az inasgyerek, a cselédleány és mindenki, aki csak az iskolázás áldásaiban részesült olvas újságot, garasos históriát, rémregényt vagy ami egyéb keze ügyébe esik; de olvas az egész emberiség. Az öreg anyóka a sír szélén és kis unokája, ki még alig tette meg az első lépést az életbe; az aggastyán, a tudós, az iparos, a kereskedő, a parasztgazda és a tétlen csavargó: ők valamennyien olvasnak. Ez nem panaszképpen szól, hanem csak constatálása gyanánt annak a tény-

nek, hogy egy elementáris erővel megnyilatkozó áramlattal állunk szemben. És aki ezzel az áramlattal szemben egyszerűen a negatió álláspontjára helyezkednék; legyen az akár egyes ember, akár hatóságok vagy a társadalom: az nyilvánvalóan képtelen helyzetbe jutna. Nálunk nem állanak statistikai adatok rendelkezésre arra nézve, hogy miket olvasnak alsó néposztályunk és annak gyermekei. Németországban és Ausztriában azonban kimutatták, hogy 1894-ben 43,000 rémregény és rablóhistória került forgalomba, melyeket körülbelül 20 millió férfi, nő és *gyermek* olvasott. Ilyen tényekkel szemben nem elég a tagadás, mert a fa-ekéhez az embereket visszaterelni nem lehet; de igenis módjában áll a társadalomnak és a hatóságoknak, hogy a tagadhatatlanul meglevő olvasási betegséget, már a gyermekszobától kezdve úgy irányítsák, hogy annak, orvosi nyelven szólva, „*jóindulatú lefolyása*“ legyen.

A népben elementáris erővel, mintegy ösztönszerűen működik a művelődés utáni vágy és meg is van nála a legbuzgóbb törekvés, hogy ezt a vágyat kielégítse. Azonban nagyrészt alig áll más eszköz és más mód rendelkezésére, mint az *olvasás*. De éppen azért, mert az olvasmány csaknem kizárólagos tényezője a nép önművelődésének, ezen körülmény által a népnek olvasmánya nem utolsó fontosságú valóságos *culturkérdéssé* emelkedik, mely a szó betűszerinti értelmében vett *népnevelésnek* egyik leghatalmasabb factora. Az államnak és a társadalomnak vezető férfiai pedig semmivel jobban elő nem készíthetik a társadalmi reform munkáját, mintha a jó *nép-olvasmánynak* minél szélesebb rétegekben való elterjedéséről gondoskodnak. Ezt a törekvést azonban csak az esetben fogja siker koronázhatni, ha a munkát a népiskolában kezdjük már meg a szoktatás, a helyes irányítás által; mert aki e nélkül indúl el ezen az úton, az alap nélkül épít a levegőben: „*Solls, mit dem Volke besser werden, so hebe man mit der Jugend an.* Alle directen Bemühungen gute Lectüre unter dem Volke zu verbreiten, können *nur dann* von rechtem Erfolge gekrönt sein, wenn ein gewisses Maass von Wissen und Geschmack ausge-

bildet ist. *Die Volkslectüre ist adaequat der Jugenderziehung*, und wer das Eine fördert, hilft auch dem Andern auf. Ist die Jugend während der Schulzeit mit den köstlichsten Schätzen unserer Jugendlitteratur nicht bekannt geworden; hat man sie nicht während dieser Zeit mit den schönsten Perlen unserer Litteratur erquickt, so wird unser Bemühen, sie noch nach der Schulzeit mit derartiger Kost zu versorgen, fruchtlos sein. Man kann nicht Früchte erwarten, da man nicht gesäet und gepflanzt hat. Ein wahrhaft bildender und erziehender Unterricht, der es mehr auf Vertiefung in den Wissenstoff als Anhäufung desselben in dem kindlichen Geiste absieht, wird dem Lehrer gar oft Gelegenheit geben, die Schüler zu veranlassen, das im Unterricht gebotene, durch entsprechende Lectüre aus der Jugendbibliothek zu erweitern und zu ergänzen, zu befestigen und zu wiederholen."*

Ha válogatás nélkül és ellenőrizetlenül tücsköt-bogarat olvas össze a gyermek; ha olyan olvasmánynyal vesződik, melynek tartalma meghaladja az ő képességeinek fokát és melyet ennélfogva nem tud megemészteni; ha megfelelő vezetés hiján az úgynevezett *olvasási düh* ragadja el és *minden* szabad idejét, sőt gyakran az iskolai feladatok elhanyagolásával még a nem szabad idejét is azzá teszi és az olvasásra fordítja: akkor, az ilyen olvasás erkölcsi és physikai tekintetben egyaránt kárhoztatandó, mert megmételyezi a gyermekeknek szívét, lelkét, kedélyét, gondolkozását; szóval egész erkölcsi és szellemi világát.

Az ilyen, minden rendszer nélkül való olvasmányfalás hatását igen találóan festi *Arany* János *„Vojtina Ars poétikájá"*-nak következő soraiban:

„Tele vagyok. Nincs tűrni mód tovább:
Feszít a kór-anyag, a zagyva táp.

---

* *Deutsche Blätter für erziehenden Unterricht.* Herausgegeben von Friedrich *Mann.* XXI. Jahrgang. 1894. Nr. 42. Langensalza: *„Was kann der Lehrer zur Verbreitung guter Lectüre in der Schulgemeinde thun?* Von Rector H. *Liebeskind* in Stadtlengsfeld."

Olvastam egy pár száz kötetre ment
Regény-, beszély-, poéma-speciment:
Kit meg ne rontson aztán annyi zöld! s
Ne rágjon ennyi éretlen gyümölcs! —
Melyből világok lettek a chaos —
Bennem hasonló zűr támadt ahhoz,
Hemzsegve tarkán, mint a beteg álma."

Vitán kívül álló tény, hogy a zagyva olvasmány, a diätétika nélkül való mohó könyvfalás csakúgy megterheli a szellemet és csömört idéz elő a lélekben, mint az észszerűtlen táplálkozás a physikumban. Csakhogy az sokkal veszélyesebb, sokkalta *„rosszabb indulatú"* betegség emennél. Az *elrontott gyomrot* mihamar és elég könnyen helyrehozza ismét az orvosi tudomány; de az az emészthetetlen táplálék, mit a szellem egyszer felvett magába, az egy egész életre megfekszi az ember lelkét; attól nem igen lehet azt többé megszabadítani és megszámlálhatatlan azoknak a száma, kik ilyen szellem-dietétikai hibának nyomorultjai egész életükön által.

Erről később még részletesebben is fog szó esni. Most csak annyit kívánok e helyütt megjegyezni, hogy még a jól választott és jól vezetett ifjúsági olvasmányok értéke is másmásféle és egymástól nagyon eltérő megítélésben részesül. *Rousseau*-ról, teszem azt, tudott dolog, hogy az olvasást a gyermekekre nézve „valóságos istenostorának" mondja; a könyvet pedig „elemi csapásnak" nevezi, mit a felnőttek mérnek a szegény védtelen gyermekekre.

Míg mi manapság, egész Európaszerte azon tanakodunk és bölcselkedünk, hogy 7 vagy pedig 8 éves korában engedjük-e meg az iskolás-gyermekeknek a magán-olvasmányt, addig *Rousseau* Emilje még tizenkét éves korában is csak hírből ismeri a könyvet és az olvasást. Akkor tanuljon — Rousseau szerint — a gyermek olvasni, mikor magától átlátja, vagy a szükség megtanítja reá, hogy az szükséges dolog. Ha Emil egyszer-másszor levelet kap, melyben meghívják uzsonnára és ő elmulasztja a jó uzsonnát, mert nem tudta a

meghívó levelet elolvasni, akkor majd mihamar megtanul olvasni, nehogy újabb kárát vallja tudatlanságának. De azért, mondja *Rousseau*, hogy azután végighajszoljuk a gyermeket messze idegen vidékeken, tőle távol eső időkön és őt nem érdeklő, reá nem tartozó eseményeken: ezért ugyan kár a szerencsétlen gyermeket idő előtt ráfogni az olvasás mesterségére. Gyűlölöm — úgymond — a gyermek kezében a könyvet, melyből megtanul szajkó-módon beszélni olyan dolgokról, miket nem látott, mikről tiszta fogalma nincs. Tanulja meg inkább mindenek előtt az őt környező világot ismerni, még pedig saját tapasztalásából és nem könyvekből.

Jean Paul a *„Levana“* nagynevű szerzője is *„utálatos dolog“*-nak mondja a gyermek-olvasmányokat, melyek, ha komolyak és oktató irányúak is, azért semmiképpen sem helyettesíthetik a tanítót a gyermek mellett; ha pedig mulattatók, nem helyettesíthetik a játékot. A magánolvasmány — szerinte — nem a *„szakáll nélküli kor“*-nak való, mert csak megronthatja a gyermeket, de semmi esetre sem használ neki.*

Igen érdekes és érdemes dolog, amit hazai irodalmunk vidám életbölcsességű, kimagasló alakja Fáy András mond az ifjúsági olvasmányokról: „Századunkban a közép- és a magasabb osztályokban úgy a nevelés, mint maga az élet siet könyvessé válni, annyira, hogy ide-tova lúdtollak és nyomdák alkotják meg nekünk az éltető elemet és a világot, melyben otthonosoknak érzendjük magunkat, ennek pedig némely előnyök mellett az a kiszámíthatlan kártékonyságú eredménye lehet, mi olykor már mutatkozik is, hogy mindinkább hajlók leszünk a való életen és világon kívül kalandozni és mindinkább soványabb, kapósabb, tunyának tekinteni a való világot, ami természetesen zavarja ebben a józan ész tájékozásait; a képzeletnek adja által a gyeplőt és ez elhajtat velünk a boldogság azon tényezői mellett, mikkel mindnyájunk életútja kinálkozik. *Óhajtanám* ennek okáért, *hogy a gyermeknek*

---

* *„Levana oder Erziehlehre“* von *Jean Paul*. Leipzig, Druck und Verlag von Philipp Reclam jun.

legalább első korszakai kiméltetnének meg, az iskolai teendőkön kívül a könyvektől. A való-élet, melyben forog; melyet lát, hall, tapint; egy szóval, melyet érzékileg tapasztal, ez és ne a lég legyen neki világa és azon tápföldje, melybe gyökereztesse meg lelkét és testét. Ekként eszmeinek és fogalmainak a valót nyervén meg alapul, a későbbi kor könyvtári világa nem fog hathatni reá kártékonyan."

„Jelenleg a tudósok óhajának ingere gyakran viszi a szülőket azon fonákságra, hogy mikor még a *magyar* gyermek az udvar házi állatjait sem ismeri, már elefántról, oroszlánról és rengeteg anaconda-kígyóról olvas; mikor még Dunát, Tiszát sem látott, végtelen oceánról és annak csodáiról tanul; mikor még faluját sem ismeri, Áfrika, Ámerika vad népeit tanulja ismerni; és így, mikor még a valónak concrét eszméit sem bírja, már képzeti szárnyalásokkal, abstract eszmékkel foglaltatik el."

„Azok a nem élet-fejtett, hanem korán beoltott tudások, nem szoktak nyító kulcsai lenni a világi boldogságnak. Úgy nem sikerülnek ezek, miként nem azon kertészkedésünk, ha a magvából alig kibújt vad-fácskát, már hasítékkal kívánnak idegen ággal beoltani. Az itt érintettekből fejthető meg: miért a közép- és a magasabb osztályokban, minden szellemi míveltségi túlsúly daczára is, tán még gyakoribb a józan ész kibiczczenése a kerékvágásból, mint az alsóbb osztályokban." *

Fáy, fejtegetésének további során erősen tiltakozik ugyan az ellen, mintha ő a Rousseau „tudomány-ellenes paradoxumához szegődnék"; de azért első pillanatra felismerhető, hogy amannak „tudomány-ellenes paradoxumai" hatása alól nem tudott szabadulni.

Lessing, az éleselméjű kritikus és költő, bár nem foglal direct állást az ifjúsági olvasmányokkal szemben, de azért a sorok közül kiolvasható, hogy nem rajong éppen érettök. Kiviláglik szavaiból, hogy a magán-olvasmányt csak a meg-

* „A legegyszerűbb, természet- és tapasztalathűbb és gyakorlatibb nevelési rendszer. Különösebben szülék számára megkisérté *Fáy* András. Pesten. Nyomatott Beimel J. Kozma Vazulnál 1855."

lett, éretten gondolkozni tudó kornak szánja: „A ki a könyvekből nem tanul többet — úgy mond —, mint amennyi bennök írva van, az ugyan nem sok hasznát vette az olvasásnak. Akit a könyvek olvasása nem képesít arra, hogy olyat is megértsen belőlök, ami nincs kiírva bennök; akinek elméjét a könyvek nem élesítik, fel nem világosítják, gondolkozásra nem ösztönzik: az nem maradt volna szellemileg szegényebb akkor sem, ha nem olvasott volna.*

A külföldön, de kiváltképpen Svájczban és Németországban évtizedek óta folyik a serény munka az ifjúsági könyvtárak ügyében. Száz meg száz tanító- és tanár-egyesületi gyűlésen szolgált felolvasás és vita tárgyául azok között, kik e kérdésben két felekezet táborába sorakoztak. És miután tengernyi ténta meg nyomdafesték ontatott és beszédözönnek áradata ömlött a viták folyamán: még mindig vannak nagy számú és tekintélyes paedagógusok, kik nem voltak az eszme számára megtéríthetők és nem esküsznek az ifjúsági olvasmányok üdvözítő voltának tanára.

Lüben August, a kiváló német paedagógus, a külömböző gyűléseken elhangzott beszédek nyomán és a szakfolyóiratokban, valamint önállóan megjelent ide vonatkozó tanulmányok alapján a következő pontokban látja kijegeczesedni azon argumentumokat, melyekkel az ifjúsági olvasmányokat ellenző párt részéről harczba szállnak:

1. Az ifjúsági könyvtárak táplálják a gyermekek olvasási dühét és a regény-olvasásra csábítanak.

2. A hasznos olvasmány rovására a kellemes olvasmányt kedveltetik meg a gyermekkel; mert még a hasznos olvasmányt is szórakoztató alakban adják.

3. Felületes olvasásra és gondatlanságra szoktatják a gyermekeket.

4. Túltengésbe viszik a képzeletet, a többi lelki erők rovására.

---

* Gotthold Ephraim Lessing: „Die Erziehung des Menschengeschlechts.“ (Lessings Werke. III. Band. Stuttgart G. J. Göschen'sche Verlagshandlung. 1873.)

5. A szellemet ellankasztják.

6. Hátráltatják az iskolát czéljainak elérésében, mert:

a) a gyermek szabad idejét elvonják az iskolai feladatoktól;

b) ellenszenvet keltenek a gyermekben a komoly iskolai munka iránt;

c) megrontják a gyermekek ízlését, hogy azok nem lelnek azután örömet a biblia, a katechismus és egyéb iskolai könyvek olvasásában;

d) akadályul szolgálnak a jó tankönyvek érvényesülésének.

7. Elvonják a gyermekeket a szabadban való játszástól és mozgástól.

8. Rontják a gyermek szemét.*

A kérdés fontosságához illő tárgyilagossággal regisztráltuk az ellentábor összes felhozató érveit. Nem tagadható, hogy van köztük egy és más, ami a laikus vagy fölületes olvasót első pillanatra könnyen gondolkodóba ejtheti. Azonban

„Eines Mannes Rede
Ist keines Mannes Rede:
Man muss sie billig hören beede."

Ami érveket az ifjúsági könyvtárak ellenzői harczvonalba állítanak, azok egytől egyig kifogástalanul adjustált, harczképes, jól czélzó és jól találó, helyt álló argumentumok: csak abban az egy hibában szenvednek, hogy *nincs kire* tüzelniök.

Mert hiszen mi is elfogadjuk, aláírjuk és betűről betűre magunkévá tesszük mindezeket a vádakat *abban az esetben, ha a gyermeket minden vezetés, irányítás és ellenőrzés nélkül rászabadítják egy könyvtárra.*

---

* Carl Epstein: „*Die Bedeutung der Schülerbibliotheken* und die Verwertung derselben zur Lösung der erziehlichen und unterrichtlichen Aufgaben der Volksschule. Mit einem Anhang: Verzeichnis empfehlenswerther Jugendschriften, nebst kurzer Beurtheilung und Inhaltsangabe derselben. Von der königl. Regierung in Wiesbaden preisgekrönte Arbeit. Wiesbaden. Verlag von Emil Behrend." (Paedagogische Zeit- und Streitfaden.)

Ám azt kérdezzük paedagógus-e, tanító- vagy tanár-ember-e az olyan, akinek agyában az ifjúsági könyvtárak használata ilyen alakban megjelenhetik. Nem-e első rendű szegénységi bizonyítványt állít ki magának a tanítói hivatottságáról mindenki, aki ifjúsági könyvtárt, ifjúsági olvasmányt tanítói vezetés és ellenőrzés nélkül el tud képzelni?

Akadnak majd mindig gyermekek, akik az iskolai vezetésen és irányításon túl teszik magukat; akik ajándék-könyveket, kölcsönkért munkákat, vagy a szülői házban található könyveket is fognak olvasni: ez elkerülhetetlen. De nem történik-e ez meg éppen úgy az iskolai könyvtár nélkül is; — és nem-e fog az iskolai irányításnak javító és nemesítő hatása még ezen, hogy úgy mondjuk, tiltott olvasmányok élvezete közben is bizonyos fokig jótékonyan megnyilatkozni; mintegy ellenmérgéül szolgálni annak, amit a gyermek esetleg engedély nélkül nem neki való könyvből olvas. Aki azt hiszi, hogy elvonta a gyermeket a magánolvasmánytól az által, hogy ő maga, mint tanító vagy tanár nem ad neki könyvet a kezébe, az strucz-madár-észjárással ámítja ön-önmagát és a tapasztalás, ha csak szánszándékkal el nem zárkozik előle, mihamar meg fogja őt győzni felfogásának fonák voltáról. A gyermek nagyon találékony teremtés; az olvasási vágy pedig szinte ellentállhatlan erővel munkálkodik benne, — és ő fog módot találni, hogy azt kielégítse, esetleg nevelőjének segítsége nélkül is, ha kell. De a nevelés szempontjából ebben nem sok köszönet lesz. Igy azután a nevelő, akár szülő, akár pedig tanító legyen az, *ugyanazzal az eszközzel*, melylyel a nevelési munka legjobb czéljait szolgálhatná, éppen a legrosszabb irányt mozdítja elő. Mert nemcsak, hogy rosszul választott, vagy jobban mondva, a véletlenül kézhez kerített rossz olvasmány hatása fog a gyermeken nyomokat hagyni, hanem a titkolódzás által még az alattomosságra, a kétszínűségre is, a nevelője által szoríttatik reá egész systhematikusan.

Állításunk igazolására az ellenség táborából veszünk kölcsön argumentumokat.

Rousseau-ról, aki olyan kérlelhetlenül állást foglal az

ifjúsági íratok ellen, tudja mindenki, aki a *Confessions*-jait olvasta, hogy ifjú-korában egész könyvtárakat falt el, amelyekről maga beismeri, hogy akkor nagy részét nem értette. *Jean Paul*-nak munkái pedig az örök idézésekkel és vonatkozásokkal szintén amellett tesznek tanúságot, hogy szerzőjük keresés és válogatás nélkül olvasott össze-vissza mindent, ami csak keze ügyébe esett.

Ha ezekkel szemben más irodalmi nagyságok nyilatkozatait veszszük figyelembe; olyanokét, kiknek gyermekkora gondos szülői felügyelet mellett, szerencsés viszonyok között folyt, akkor az ifjúsági olvasmányokkal szemben mindjárt egészen más felfogást látunk érvényesülni. A világtörténelem és a világirodalom kiváló alakjai között, olyant, aki valami nagy hálás elérzékenyüléssel gondolna vissza az iskolázására, olyant alig találunk; de csaknem azt mondhatni, hogy egy sincs, aki, ha normális viszonyok között nevelkedett, elragadtatással ne emlékeznék az ő ifjúkori magánolvasmányára, melynek döntő hatása volt az ő szellemi és jellembeli alakulására.

Amit *Goethe* ír az ő gyermekkori olvasmányairól, az igazán meghatóan kedves visszaemlékezés: „Akkoriban ifjúsági könyvtárak nem léteztek még. Az öregek maguk is gyermeteg kedélyűek valának és kedves szórakozásnak vették, ha saját ismereteiket a gyermekekkel közölhették. *Comenius „Orbis pictus"*-át kivéve, más hasonló könyv nem jutott a kezeink közé. De szabadon lapozgathattunk a *Mérian*-féle aczélmetszetekkel diszített nagy *Bibliában* és *Gottfriednak*, ugyanazon mester remekeivel illustrált *Világ-krónikā*-jában. Nemsokára *Robinson Crusoe* is a kezeimbe került és *Anson lord „Utazása a világ körül."* Ez utóbbiban gyönyörködtetett az igazság komolyságával párhuzamosan megnyilatkozó gazdag képzeletű meseszövés, — és azalatt, hogy ezt a kiváló tengerészt a globuson utain ujjunkkal követtük, képzeletben mi is körüljártuk a nagyvilágot. De mindezeknél *fölemelőbb, nemesítőbb érzelmeket*

keltett bennem Fenelon „Telemach"-ja, mely valóban édes és jótékony hatással volt kedélyemre." *

Herder, a német költő, tudós és paedagógus, szintén igen nagy fontosságot tulajdonít az ifjúsági olvasmányoknak; sőt talán kissé túl is lő a czélon, midőn azt állítja, hogy egy-egy jó vagy rossz könyvnek olvasása a gyermek egész életére és jövendő sorsára döntő hatással lehet. Mint a weimari iskolák elüljárója, egyik beszédében nagy elragadtatással magasztalja a magán olvasmányok jótékony hatását: „A kiváló költői művek olvasása, még pedig tekintet nélkül arra, vajjon elbeszélés, mese, történet, párbeszéd, monolog, tanköltemény, hőskölteméný, óda, hymnus, vígjáték vagy tragédia-e az az olvasmány, beszédünket és lelkünket is sokoldalúvá és ügyessé teszi. A mesén és a mondán kezdve, valamennyi költői műfaj kiválóbb termékeit, amik irodalmunkban találhatók; még pedig akár hazaiak, akár pedig csak fordításban vannak nyelvünkre átültetve, minden valamire való iskola növendékeivel *fenhangon* kellene olvastatni, hogy az igazi classicus írók közül ne maradjon ismeretlen előttük egyetlen egy sem; ne legyen nyelvünkön írott sem verses, sem prózai remekmű, melynek *gondosan válogatott* és nemcsak ismételten olvasott, de be is emlézett legszebb részletein a tudni vágyó és erre fogékony tanulónak füle, nyelve, emlékezete, képzelő tehetsége és elméje nem köszörülődött, nem finomult volna. Az ilyen eljárás tette a görögöket, a rómaiakat, az olaszokat, a francziákat és angolokat a szó nemes értelmében művelt nemzetekké. Mint ahogy a szérűn a rostával elválasztják a tiszta búzát a konkolytól, azonképpen kellene, hogy az iskola is minden olyan olvasmányt, melyben valamely nemes kép, valamely nagy gondolat, lelkesítő vagy példát-adó mozzanat szépen átgondolva és remekül megírva foglaltatik, növendékeinek szívük nemesítése, lelkük képzése czéljából kiválogatva rendelkezésükre bocsássa. *A remekművek hangos olvasása vagy*

* J. W. *Goethe*: „*Aus meinem Leben. Dichtung und Wahrheit.*" (Goethe's Werke. In sechzehn Bänden. XIII-ter Band. Leipzig. Druck und Verlag von Philipp Reclam jun.

helyenkint való beemlézése, nemcsak az irályt képezi, nemcsak nemesíti irálybeli forma-érzékünket is, hanem új gondolatokat is ébreszt; a kedélyt felvidítja, a képzeletnek táplálékot nyújt; a szív érzelmeit emelkedettebbé teszi és erős nemzeti charaktert teremt. Mily leírhatatlan gyönyörérzettel gondolok gyermek- és ifjúkorom azon napjaira, amidőn először ismerkedtem meg hazai és külföldi írók remekműveivel. Életem későbbi folyamán nem találok mozzanatot, melyet örvendetes voltával méltán sorakoztathatnék ezen édes emlékem, ezen fölülmulhatlan örömmámorom, ezen bámulatos elragadtatásom mellé. Mert a gyermek- és az ifjúkorban a lélek hasonlít a méhhez, mely a nyájas tavasz első szép napjaiban örömittasan csüng minden virágkelyhen, hogy ambróziás mézét szívhassa éldelegve. Az élet későbbi szakaiban nem virágos mezőkön andalgunk többé, hanem lekaszált réteken járunk, sokszor parlag vagy tarlós földeken botorkálunk." *

Egyébként a mennyire csak az emberi műveltség történetében visszamehetünk, mindenütt, ahol volt mit olvasni, azt látjuk, hogy a fiatalságot ráfogták a *magán-olvasmányra.*

A pogány görögök és rómaiak azokat a költői műveket adták a gyermek kezébe, amelyeket ők maguk is olvastak; de ifjúsági irodalma nem volt sem az egyiknek, sem a másiknak, valamint az ó-kor egyetlen népének sem; a keresztény középkor főkép a Szentírást és legendákat olvastat. Az új-korban az elbeszélő irodalom mellett, a tudás egész birodalmának minden ágából igyekeztek részeket az ifjúság czéljaihoz mérten feldolgozni.

Már *Plutarchos* is ajánlja a szülőknek *„A gyermekek neveléséről"* írt munkájában, hogy sokat olvastassanak gyermekeikkel a remek-írók műveiből, mert azok „a műveltségnek eszközei és a tudásnak forrásai. Az apák — úgy mond — ne feledjék soha, hogy az ilyen iratok olvasása nemcsak a

*) J. G. *Herder: „Von der Ausbildung der Rede und Sprache bei Kindern und Jünglingen!"* (Iskolai szónoklat.)

szellemet képezi, hanem egész életükre befolyásolja a gyermekek gondolkozásmódját.“

Quintilian is a mellett foglal állást, hogy *a gyermekek ne csak a tanító ellenőrzése mellett olvassanak*, hanem annál egyebet is, mert „amit így az elméjükbe felvesznek, az elkiséri őket a sírjukig és a benyomás, amit a fiatal lélek az olvasásból nyer, nagy befolyással van az erkölcseire“. — *Aranyszájú-Szent-János* pedig lelkükre köti a szülőknek, hogy *szorgalmasan olvastassanak gyermekeikkel*, „de ne pogány iratokat, melyekből a vak szenvedélytől elragadott hősök dícséretét tanulják, hanem a *Bibliát*, mert ez olyan forrás, mely a lelket áldásosan megtermékenyíti; továbbá azokat a zsoltárokat, melyekből a bölcseség követését és a gonoszság elkerülését tanulhatja a fogékony gyermeki lélek.“*

Különben pedig az újabb kornak egyik legnagyobb nevelő-tudósa, kinek tanítási és nevelési elveit innen-onnan egy évszázad óta uralja az egész művelt világ minden iskolai intézménye, *Herbart*, a magánolvasmányt *„a nevelés nélkülözhetetlen segédeszközének“* mondja, melyet *„alig lehetne más által helyettesiteni.“* A könyvben szereplő események, alakok és cselekedetek nyugodtabb, közvetlenebb és mélyebb hatással vannak az ifjúságra — úgy mond — mint az életben látottak, mint a körülötte történők. A gyermek inkább a szívével olvas, mint az eszével. És ha olvasmányában valamely nemes alak szerepel és annak a tetteit olvassa, nemes felbuzdulás száll lelkére és sokkal közvetlenebbül érzi a példa felemelő hatását éppen úgy, mint esetleges más példákból a bűn iránti undort és megvetést, mintha mindezt az életnek, általa alig áttekinthető és így tisztán fel sem is fogható színpadján látná lepergeni.

Egyébként a természet, ez a legnagyobb paedagógus és legjobb tanítómester, maga adja meg a nevelőnek a feleletet

---

* Dr. J. Chr. Gottlob *Schumann*: „*Leitfaden der Paedagogik.*“ Zweiter Theil. Achte verbesserte Auflage. Hannover 1899. Verlag von Karl Mayer. (Gustav Prior).

arra a kérdésre, hogy kell-e a gyermeknek a magán olvasmány vagy nem.

Nézzük az *olvasni kezdő* gyermeket. Már benne is megnyilatkozik az olvasás vágya, már ő sem elégszik meg csak azzal, amit az iskolában olvas. Előszedegeti olvasókönyvét és untalan unszolja a szülőt vagy nagyobb testvéreit, hogy az előtte még ismeretlen betűk nevét mondják meg neki; mihelyt kezébe kerítheti az apja újságját vagy valamely könyvét, nagy buzgósággal lát hozzá, hogy annak czímét vagy egy-egy szót belőle kibetűzzön és nagy lelki élvezettel fejti meg az utcza mentén a hirdetéseket vagy plane a czégtáblák feliratait. Ha pedig annyira van már, hogy olvasókönyvéből egy-egy kis mesét vagy elbeszélést, amely tetszését megnyerte, el tud olvasni, bizonyára mindenki tapasztalhatta már, hogy akkor addig-addig olvasgatja újból meg újból, míg csak könyvbetéve is el tudja mondani. Egy-egy ünnepi alkalomra ajándékképpen kapott könyv valóságos lázba ejti a gyermeket és órahosszat nem tud megválni tőle. Akárhányszor uzsonnájának egy részét felezi meg iskolatársával, kinek valamely szép olvasni valója van, csakhogy kölcsön kaphassa azt tőle, hogy ő is olvashassa.

Már az ismeretek első kezdetével látjuk tehát a gyermekben az olvasási kedvet ébredni és ennek okáért a gondos szülő vagy nevelő már itt kezdi meg az ő irányító, vezető tervszerű munkáját. Nem mondhatjuk, hogy csak éppen a *szorgalmas* gyermekben, tehát kivételesen, nyilatkoznék meg ily jókor a könyvek szeretete. Korántsem. Akárhányszor tapasztalhatjuk, hogy a gyengébb tehetségű és csekélyebb szorgalmú gyermek, e tekintetben, nem marad el a tehetségesebb és jobb igyekezetű mellett. Sőt a tanítónak vagy tanárnak nem egyszer van alkalma tapasztalni, hogy a leggyengébb tehetségű tanítványai a legszorgalmasabban frequentálják az ifjúsági könyvtárt és nem elégszenek meg azzal, amit hétről-hétre vagy kéthetenkint maguk kapnak olvasásra, hanem tanulmányaikat elhanyagolják és két-három tanuló-társaiknak könyvtári könyvét is kölcsön veszik és elolvassák. Hogy pedig ez tény-

leg így van, azt bizonyítja a sokféle óvó-intézkedés, mely csaknem minden iskolai ifjúsági könyvtár használatánál feltalálható és mely többnyire abban kulminál, hogy aki a tanulásban tanusított hanyagsága miatt megintetett, az abban az évharmadban nem kap többé könyvet; vagy pedig akinek nincs legalább „*jó*“ általános osztályzata, az, az iskolai ifjúsági könyvtárt igénybe nem veheti; főképpen pedig mindenütt elkerülhetlenül megvan azon szigorú parancs, hogy a tanulóknak egymás között nem szabad a könyvtárból kivett könyveket kicserélniök.

Hogy ezeknek az úgynevezett óvó-intézkedéseknek nem valami nagy a haszna és hogy nevelési szempontból inkább hátrányára mint előnyére vannak a gyermeknek, az első pillanatra szembeötlő. Aki a gyermekek lelki fejlődésének megfigyelésével csak kissé is foglalkozott, az tudja, hogy a gyermek kifogyhatatlan a furfangban, mikor vágyainak, kívánságainak kielégítéséről van szó; nem is említve azt, hogy az emberi természet alapvonását tevő „tiltott után való vágy“ is, hatalmasan ösztönzi arra, hogy megszerezze magának azt az élvezetet, amelytől eltiltották.

Ilyen esetekben azután még jól járunk, ha a gyermek csak szorgalmasabb iskolatársaitól veszi kölcsön azt, amit ők is az iskolai könyvtárból kaptak. De akárhány esetben, attól való félelmében, hogy tette kitudódik és tanítója vagy tanára meg fogja őt pirongatni érte, nem is fordul iskola-társaihoz, hanem onnan veszi az olvasmányt, ahol kapja, — és ezen a lépésen dől el sokszor életének egész jövendő sorsa. Mert amily veszedelmes a méreg a physikumnak, éppen oly borzasztó ölő és roncsoló hatást tesz a rossz olvasmány a gyermeknek lelki életére: megmételyezi gyanútalan gondolkozásmódját, mely nem képes még az igazat és igaztalant megkülömböztetni; megöli szívének nemesebb érzelmeit; elpusztítja kedélyének nyugalmas ártatlanságát; letörli észjárásáról a gyermeteg ártatlanság kedves hamvát; emésztő lázba hozza képzeletét; feldúlja és összezúzza lelkének egyensúlyát és sok esetben tönkre teszi magát a testét is.

Boroszlóban, ötven év előtt, mikor a 84 városi népiskola közül csak egynéhánynak volt iskolai ifjúsági könyvtára, a népkönyvtárak könyvtárnokai azon jelentésének következtében, hogy a népiskolai ifjúság ijesztő mértékben veszi igénybe a népkönyvtárakat és hogy ők a legjobb akarat mellett sem képesek a gyermekek számára minden egyes esetben a nekik való olvasmányt kikeresni, minélfogva az erkölcsi felelősséget sem vállalhatják: a városi tanács 1847-ben elhatározta, hogy azontúl évenkint 1500 márkát vesz fel költségvetésébe az iskolai ifjúsági könyvtárak alapítására és fejlesztésére.

Bizonyára milliókra megyen azok száma, kiknek lelkületét gyermek vagy ifjú korukban megfertőzte egy-egy rossz könyv, mely azután az illető jellemének, gondolkozásmódjának, akaratának kialakulására döntő hatással volt annélkül, hogy az illetők, a kellő intelligentia hiánya miatt, később számot tudtak volna maguknak adni arról, hogy mi idézte elő lelküknek disharmoniáját. Ha minden egyes esetben végére tudnánk járni a bajok keletkezésének; ha betekinthetnénk a fiatal gyermek szívébe és lelkébe és láthatnók alakulásának, fejlődésének titkait, — és megfigyelhetnők a benne élő rossznak *keletkezését* és növekvését, akkor megdöbbentene az a végzetteljes erő, melylyel a rossz olvasmány tömegesen szedi áldozatait az ifjúság köréből. Németországban tények alapján statistikailag kimutatták, hogy az elitélt fiatal gonosztevők közül 76 százaléknak romlását és vesztét a rossz olvasmány okozta.

A „*Jugendschrift-Warte*“-ban olvasható, hogy François Benjamin *Curvoisier*, a hirhedt gyilkos és gonosztevő a következő vallomást tette: „Midőn Camden-Hillben valék, az ördög a kezembe juttatott egy könyvet, melyben tolvajok és gyilkosok történetei voltak elbeszélve, miket én nagy kedvteléssel és mohósággal olvastam. Annyira tetszettek ezeknek az embereknek dolgai, hogy egyáltaljában nem tartottam volna valami nagy bűnnek, hogy közéjük álljak, mert ügyességüket és bátorságukat valósággal megcsodáltam. Különösen

erősen hatott reám egy fiatal embernek a története, aki igen előkelő szülőktől származott, de miután minden vagyonát mulatozással elverte és elkártyázta, tolvajnak csapott fel és temérdek gonoszságot követett el. Ezek az elbeszélések nagy érdeklődést keltettek bennem úgy, hogy ezt a könyvet oly figyelemmel olvastam, mint valami szentírást. És ennek az olvasmánynak most aratom a gyümölcseit."

Ugyanott találunk említést téve a következő esetekről is: „A ponyva-irodalomnak ismét halottja van: *H.* nevű 15 éves bádogos-inas *Ch.* községben. A rabló-históriák és kalandos indianus-történetek annyira megzavarták a szegény szerencsétlennek a fejét, hogy egy fiatal gyári munkást, kiről tudta, hogy valamelyes pénze van, agyonlőtt; csakhogy pénzt szerezhessen magának az Amerikába való kivándorlásra."

„*Rixdorfban*, Berlin mellett, egy tizenöt éves leány öngyilkosságot követett el. Rémregények olvasásának áldozata a szerencsétlen. Apjának, egy bőrgyári munkásnak, háztartását vitte, de minden szabad perczét rémhistóriák olvasására fordította. És amidőn őt édesapja ezért egy ízben rendre utasította, az általa olvasott történetekben szereplő szerencsétlen regényhősnők példájára megmérgezte magát."

„Ugyancsak *Rixdorfban* 1895. évi február hó közepén 12 főből álló gyermek-tolvaj-bandát fedeztek fel, melyre nagyszámú tolvajlás és betöréses lopás bizonyodott be. Hogy a rablóhistóriák olvasása zavarta meg a szerencsétlenek fejét, az onnan következtethető, hogy szüleik házánál ilyen-fajta könyvek feltűnő nagy számmal találtattak."*

Hogy ezen felsorolt esetek valósággal csak egy csepp a tenger végtelenéhez hasonlítva, az magyarázatra nem szorul. Ezernyi ezer eset nem kerül a nagy nyilvánosság elé, — és a társadalom nem szerez tudomást róla.

Egy német lelkész, aki hitoktatói minőségben működött, beszéli, hogy megkérdezte tanítványait az iránt, miféle magánolvasmányokkal foglalkoznak. Megdöbbentők voltak a felele-

* Georg *Dreyer*: „*Die Jugendlitteratur.* Ein Beitrag zur Jugendschriftfrage." Gotha. Verlag von Emil Behrend. 1889.

tek, miket kérdésére adtak tanítványai; rémségesnél rémségesebb regény- és rablóhistória-címek egész hosszú sorozata: „A paraszt fiú és szeretője.“ — „Férj és feleség.“ — „Egy sötét tett.“ — „Schenk Hugó.“ — „Egy rablógyilkos női ruhában.“ — stb. stb. És mondhatom, így folytatja az illető lelkész, mindegyik gyermeken észrevehetők voltak olvasmányának nyomai. A regényolvasók csendesen viselkedtek ugyan a tanítási idő alatt, de szórakozottak voltak, nem figyeltek; látszott, hogy gondolataik másfelé kalandoznak. A rabló és gyilkossági históriák olvasói rendkívül rossz viseletű, csinytalan gyermekek voltak; a „Schenk Hugó“ olvasója pedig egy valóságos miniatur Schenk Hugó volt.

Albrecht, tanítóképző-intézeti igazgató a „*Rheinische Blätter*“ 1878. évfolyamában többek között említést tesz három tanítványáról, kik annyira rabjai voltak a Casanova-féle és hasonló erkölcsrontó olvasmányoknak, hogy még a tanítási órák idején is titokban ilyeneket olvastak. Kettő közülök nyomorult véget ért; a harmadik pedig, ki főképpen rablóhistóriákat olvasott, szintén börtönbe került és miután több évi büntetését kiállotta, Amerikába utazott és édesanyjának a következő búcsúzó levelet írta: „Addig ne várjatok tőlem levelet, míg oda át rabló-kapitány nem válik belőlem.“*

„*Studien über das Familienleben*“ című munkájában Devas a következőket beszéli: Bostonban és New-York-ban kilencz havi időtartam alatt, csupa fiatal gonosztevőkből alakult négy bandát fedeztek fel. Az egyik banda, mely kilencz, csupa *tiz éven alúli* gyermekből állott, el volt határozva, hogy mindegyikük megmérgezi a saját édesanyját. Szerencsére az, kinek elsőnek kellett volna a tettét végrehajtania, kipróbálta a szert cselédjükön, mi által azután az egész terv lelepleződött. A kihallgatások alkalmából kitűnt, hogy ezek a fiúk valamennyien sensatiós rablógyilkossági históriákat olvastak.“

* Heinrich *Herold*: „*Jugendlectüre und Schülerbibliotheken unter Berücksichtigung der Zeitverhältnisse.* Mit Auswahl und Inhaltsangabe guter Jugendschriften und einem Vorworte von Dr. L. Kellner, geheimen Regierungs- und Schulrath. Zweite, vermehrte Auflage. Verlag: Heinrich Schöning. Münster i. W. 1898.“

Széles körökben igen nagy feltűnést keltett az ötvenes években a bonni egyetem egyik igen előkelő származású diákjának Karl von *Hohenhausen*-nak öngyilkossága. A fiatal embernek atyja kormánytanácsos volt; anyja pedig az ismert nevű költőnő Elise von *Hohenhausen*. A fiatal ember öngyilkossága után, „más szülőknek tanulságul, az ifjúságnak pedig intésül" a szülők megírták szerencsétlen fiuknak életrajzát: „*Karl von Hohenhausen.* Untergang eines Jünglings von 18 Jahren" — czím alatt. Ebből az életrajzból kitűnik, hogy frivol és pornographikus könyvek mértéktelen olvasása és az ezzel járó izgalmas lelki állapot vitte a szerencsétlen embert annyira, hogy önkezével oltotta ki életét.*)

Hogy az olvasási kedv egyáltaljában nincs semmi vonatkozásban vagy talán éppen arányban a gyermekek tanulásbeli szorgalmával, azt bizonyára minden tanítással foglalkozó ember igazolni fogja, egyebek között, azzal a ténynyel is, hogy aligha fordult elő praxisában olyan eset, hogy kitűnő tanulótól el kellett volna koboznia könyvet, melyet a tanítási óra alatt, magyarázat idején vagy azonközben, míg mások feleltek, olvasott volna; holott a gyengébb vagy éppen rossz tanulóknál ez elég gyakori eset.

Vannak kivételek: az természetes. De a kivételek csak megerősítik a szabályt. Különben is distingválnunk kell a dologban. Akad bizonyára mindenkinek egy-egy ismerőse vagy barátja, aki kiváló ember lett és igen előkelő helyet foglal el a társadalomban, pedig ifjúkorában nagyon utolsó helyen állott ott, ahol a kitünő tanulóknak osztogatták a jutalom- és elismerés díjait; mert ő bizony nemcsak a nappalnak, hanem még az éjszakának a java részét is olvasásra fordította. Akit gondviselése megáldott azzal a szerencsével, hogy akár véletlenül, akár pedig czéltudatos és szándékos irányítással hasznos és az ő életkora gondolatkörének és érzelemvilágának megfelelő olvasmányokon szorgalmasan táplálhatta lelkét, az

---

* „*Die Jugendlitteratur.* Ein Beitrag zur Jugendschriftenfrage von Georg *Dreyer.* Gotha. Verlag von Emil Behrend. 1889."

hálát adhat ezért Istenének; mert a jó könyvek szorgalmas olvasása megtermékenyítőleg hat az észre, felemeli a lelket és tágítja a szellemi látókört.

De hogy többnyire a gyengébb tehetségű és csekélyebb szorgalmú gyermekek vetik magukat éppen legnagyobb dűhvel a magánolvasmányra, annak egyébaránt megvan a maga lélektani magyarázata. A szorgalmas leczketanulás ugyanis a fogékonyabb elme mellett még kitartó figyelmet, szilárd akaraterőt és a dologba való elmélyedést kíván. Akiben az utóbbi tulajdonok nincsenek meg, az kitünő észtehetséggel sem lesz soha úgynevezett „*szorgalmas*“ tanuló. Ha mármost a *felsorolt qualitások hiján* a gyermek még fogékony elme nélkül is szükölködik, akkor meg éppen nem „*öli*“ magát a tanulással.

De az iskolázás felébresztette tudásvágyát; lelke óhajtja a szellemi táplálékot. Akaratának gyengeségénél és az energiának hiányánál fogva ő, a kitartást igénylő *tanulás* komoly munkájára nem bírja magát rászánni, hanem keres okot-módot, hogy a rendelkezésére álló hiányos eszközök mellett is, mint a milyenek a szórakozottság, a figyelmetlenség, a fölületesség — kielégíthesse lelki szükségleteit: ezt a szolgálatot teszi neki a könnyű, szórakoztató magánolvasmány.

A tanulni kezdő gyermek *tudásvágyának* alapja, mely az olvasásra unszolja, tulajdonképpen csak közönséges *kiváncsiság*, mely az emberi és így a gyermeki természetnek is egyik alapvonása. Amikor ő az előtte ismeretlen betű nevét tudakolja vagy czégtábla feliratát vagy apja hirlapjának czímét betűzgeti, semmivel sem ösztönzi erre valami nemesebb hajlam, mint mikor azt tudakolja, hogy a mamájának miért van az orra a szája fölött és nem alatta; vagy mikor az őt korholó anyjának, ki azt mondja, hogy haszontalanságaival *halálra* bosszantja őt, egész philosophikus phlegmával azt a kérdést veti fel: „Hát aztán mikor fogsz Te meghalni aranyos mamuskám?“

Rossz úton járnak tehát azok a szülők, akik gyermekeiknek tömeges és kifogyhatatlan kérdéseiből fényes prognosticont állítanak fel gyermekük leendő szellemi nagyságára

A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM KÖNYVTÁRA

nézve. A gyermekek szellemi intellectulitásának fokát feleleteikből lehet inkább meghatározni, semmint kérdéseiből: „*Ein grosser Theil des frühzeitigen Wissbegierde ist zweifellos ganz launenhaft und flüchtig.* Das Gefühl der Unwissenheit ist noch nicht vollständig erregt, und der Wunsch nach Wissen wird noch nicht durch einen hinreichenden Vorrat an früheren Kenntnissen über den besondern Gegenstand unterstützt. Daraus ergibt sich die weitere Erfahrung, dass der jugendliche Forscher oft seine Frage vergessen hat, ehe ihm Antwort ertheilt wird, indem er zu neuen Gebieten der Forschung abschweift.“ *

Nagy szerepe van a gyermek olvasási vágyának felébresztésében és fokozásában a *példának* is. Tudott dolog, hogy mily elementáris erővel dolgozik a gyermekben az utánzási ösztön. Hogy egyebet ne említsek, a mesteremberek gyermekei, teszem azt, 8—10 éves korban rendszerint igen ügyesen kezelik a szerszámokat, mert az utánzási ösztön gyakran sarkalja őket, hogy megkíséreljék ők is azt a munkát, melyet apjuktól látnak nap-nap mellett. Alig van valami, amit sűrűbben lát a gyermek maga előtt, mint az olvasást. Különösen ma, mikor egy krajczáron nyolcz oldalra terjedő hirlapot vásárolhatnak az emberek. Nincs család, ahol napjában többször nem volna a gyermek szemtanúja, hogy hozzátartozói közül többen is olvasnak: az apa és anya újságot, a nagyobb iskolába járó testvérei pedig tankönyveiket. Ellenállhatatlan ösztön vonzza tehát őt is ehhez a foglalkozáshoz úgy, hogy igen sok gyermek mire az iskolába jut, már egy egész csomó betűt ismer. De ami kezdetben csak kíváncsiságból történik; amire eleintén csak az utánzási ösztön vezeti, az később szokássá és mint szokás életszükségletté válik, melyről a gyer-

* „*Handbuch der Psychologie für Lehrer. Eine Gesammtdarstellung der Psychologie.* Von Dr. James *Sully* Professor der Philosophie am University College in London; Früher Professor der Paedagogie am College of preceptors daselbst. Mit Erlaubniss des Verfassers aus dem Englischen übertragen von Dr. *J. Stimpfl.* Einzig autorisierte Übersetzung. Leipzig. Verlag von Ernst Vunderlich. 1898.“

mek nem tudna lemondani. Nincs is miért. Bármi oknál fogva le akarnók őt szoktatni erről a kedvteléséről, rajta vesztenénk mi is, de maga a gyermek is. A kezdetben merő kíváncsiságképen jelentkező ösztön czéltudatosan és okosan vezetve, lassan-lassan nemes tudásvágygyá, minden emberi haladás magasztos kútforrásává fejlődik. Ezt pedig nem elnyomni vagy visszaszorítani, hanem okosan előmozdítanunk kell minden rendelkezésünkre álló eszközökkel gondosan és a gyermek *egyéniségéhez* mért megfontolt módon; szem előtt tartva mindig Juvenalnak sokat mondó szavait: „Maxima debetur puero reverentia.“

Mint a nevelésben és annak minden mozzanatában általjában, úgy az ifjúsági magánolvasmányok nyújtásánál is nagy figyelmet igényel a gyermekekben megnyilatkozó *tevékenységi ösztön*. Nem kell éppen nagy gyermek-psychológusnak lenni, hogy az ember észre vegye azt a szinte kitörő és minden korlátot ledöntő, ellentállást nem ismerő, de nem is tűrő agilitást, mely a gyermekben már fejlődése legelső, legkezdetlegesebb phasisában feltünően megnyilatkozik. Tétlenül ülő *jó* gyermeket, ha csak súlyos betegség nem nyűgözi testét-lelkét, elképzelni nem lehet. A gyermeknek szinte lázasan működő phantásiája és a felnőttekénél aránytalanul élénkebb vérkeringése egyaránt kizárja ezt. Innen magyarázható az a sok-sok és kaleidoscopszerű változatokban közismeretű úgynevezett *gyermek-csíny*, mely bizony éppenséggel nem minden esetben olyan természetű, hogy a gyermek környezetének jókedvű mosolyával találkozzék.

Minden egészséges gyermek, ha okosan elfoglalni nem tudjuk: *rossz gyermek. Ez* a „rosszaság“ pedig a bölcsőben fekvő csecsemőnél is megnyilatkozik már, még pedig mindjárt öntudatra ébredésének kezdő napjaiban. Ha magára hagyják, sír. Nem egyébért, hanem hogy unatkozik. Őt már az is foglalkoztatja, elszórakozza, ha lát valakit maga körül, aki egyszer-egyszer reá mosolyog, megszólítja őt, vagy dolgait végezgetve, csak egyszerűen sürög-forog, mozgolódik körülötte. A gyermeknek szellemi és testi fejlődésével párhuzam-

ban és arányban fejlődik munkakedve és foglalkozási vágya is. Mikor eléri azt a kort, hogy a kezével a tárgyakat fogni képes, tehát négyhónapos korában már,* vagy pedig, mikor a maga emberségéből ülni tud, akkor már korántsem elégszik meg azzal, hogy csak mások foglalatoskodjanak körülötte: munkálni akar most már ő maga is. Ez a munkálkodási hajlam kielégítést nyer a játékban. Ennek pedig nem is kell valami nagyon agyafúrt leleményességgel kieszelt játéknak lennie, mert a gyermek — e tekintetben — nem valami nagy igényű. Ami fogyatékosság az elébe adott játékban vagy játékszerben van, ezt a legbefejezettebb tökéletességre egészíti ki az ő élénken dolgozó képzelő ereje: egy darab rongyba pólyált fadarab — már bábú: neki „gyémántos aranyszálam“; az udvarról felszedett vessző pedig ficzánkoló, alig megfékezhető tüzes paripává változik alatta.

De halad az idő és a gyermek kinő lassan-lassan abból a korból, mikor a játék egymagában is kielégíti és eléggé elfoglalja őt. Ő maga is kíván már más szórakozást; de a nevelőnek is kötelessége, hogy szép szerével komolyabb dolgok felé is irányítsa a gyermek figyelmét, mert az élet nem csupa mulatságból áll majd; erre a gyermeket idejekorán kell észszerű szoktatás által előkészítenünk. Hat éves korától kezdve az iskola ugyan elég jókor és elég keservesen is kitapasztaltatja vele, hogy az élet nem csupa merő édeni gyönyörűség, hanem hát a napnak 24 órája van: az iskola pedig ebből — különösen kezdetben — alig foglal le a maga részére többet 3—4 óránál; leczkére való előkészülettel együtt is, a legroszszabb esetet véve, 5—6 órát naponkint. Ez a körülmény, még jóval későbbre is, talán 13—14 éves koráig, alig-alig van változásnak alávetve. A soknál több, vagy a többnél is több apró és nagy vacatió szintén nem hagyható figyelmen kívül. Marad

---

* „*Die Seele des Kindes.* Beobachtungen über die geistige Entwickelung des Menschen in den ersten Lebensjahren von W. *Preyer.* Fünfte Auflage. Nach dem Tode des Verfassers bearbeitet und herausgegeben von Karl M. Schaeffer, Leipzig. Th. Griebens Verlag. (L. Fernen.) 1900.“

tehát még bőven szabad idő, melyre nézve rendelkezni kell a a szülőnek vagy nevelőnek.

Ez a problema azután kemény próbára teszi a nevelő éleslátását, okos itéletét és arravalóságát. Mert itt nem lehet sablonok szerint indulnia; nem szabad kaptafa-rendszert alkalmaznia; a szó legszorosabb értelmében *egyéni* eljárást kell követnie. De az *egyéni* kitétel ez esetben nem a nevelőre vonatkozik, hanem a nevelési objectumra, a gyermekre. Kizárólag az ő individualitása lehet mértékadója és irányítója elhatározásunknak és követendő eljárásunknak.

Mivel pedig — a mint Széchenyi nagyon találóan mondja — unalom a rosszra hajló embert rosszra-, a jóra hajlót boldogtalanná teszi; mivel évezredek gazdag tapasztalatai sok szomorú példával igazolták annak a példaszónak igazságát, hogy „az unalom az ördög párnája“: ennél fogva a nevelőnek egyik legfontosabb, de legnehezebb feladata is egyszersmind, hogy e részben praeventivákról bölcs körültekintéssel és komoly megfontolással gondoskodjék. Hivatottságának fényes próbatétét fogja szolgáltatni, ha összevetve a gyermeknek értelmi, erkölcsi és testi tulajdonait és számba véve a felmerülhető mellékkörülményeket; nevezetesen: iskolás napokat, szabad napokat, kimenetelben vagy játékban akadályozó rossz időjárást és a többit és a többit gondosan mérlegelve, úgy tudja beosztani, lefoglalni a gyermek szabad idejét, hogy jusson abból a leczketanulásra is, a testmozgásra és játékra is, a hasznosan szórakoztató magánolvasmányra is; *csak az unalomra ne.*

A gyermekek „*rosszasságának*“ és összes csínytevéseinek 99 százaléka unalomból veszi eredetét. A szobában, az udvaron, az utczán tétlenül kószálva, bámészkodva, születnek meg agyukban azok az esztelennél esztelenebb sületlenségek, melyekkel a járó-kelőket, a szülőket és tanítókat bosszantják és megbotránkoztatják. Szánalom nézni, hogy hosszú téli estéken, vagy kisebb betegeskedések esetén, vagy a nyári szünet alatt mint kínozza a gyermeket az unalom; mint henyél vagy vesztegel kedvtelenül, hogy az időt agyonüthesse. Nem-e örök kár,

ha az ilyen alkalmakat, melyek oly kitünően lennének gyümölcsöztethetők egy jó könyv olvastatása által, hasznaveszetten engedjük elmúlni?

A jól megválasztott magánolvasmány azonban amellett, hogy megóvja a gyermeket minden rossznak ősforrásától, az unalomtól, ezzel az úgyszólván negativ eredménynyel még nem felelt meg rendeltetése positiv és nemesebb részének. Az unaloműzés problemáját egymagában, a rossz olvasmány is megoldja. A jól választott magánolvasmány azonban, amellett, hogy megóvja a gyermeket az unalomtól, még nemesítő hatással is van egész egyéniségének szellemi és erkölcsi kialakulására. Ezzel szokja meg a hasznos foglalkozást; ebből tanul gyönyörűséget meríteni a szellemi elfoglaltságban; ez tanítja meg idejének okos beosztására és czélszerű felhasználására; ez éleszti tudásvágyát és ösztönzi őt ismereteinek önképzés útján való bővítésére.

A magán-olvasmány fölötte üdvös hatása feltünően észlelhető, ha megfigyelünk két, egyazon korban és egyazon iskolai osztályban lévő, amennyire ez megállapítható, *körülbelül egyenlő* szellemi képességgel biró és hasonló viszonyok között nevelődő gyermeket, kik közül az egyik az iskolai könyvein kívül nem igen olvasott egyebet, a másik pedig szabad idejét ifjúsági iratok olvasásával töltötte el. Meglepő lesz a különbség minden tekintetben. Bizonyára sok tollszárrágástól, sok beszédbeli csetlés-botlástól menthetnők meg a jövő generátiót, ha jó ifjúsági magánolvasmányokról idejében és megfelelő mennyiségben gondoskodnánk.

A jó ifjúsági olvasmány amellett, hogy gazdagítja a fiatal olvasó ismereteit, szívét és kedélyét is képezi, nemesíti.

A fogalmak, a kifejezések és az érzelmek egész gazdag tárháza nyílik meg a fiatal olvasó előtt. Egyéniségéhez mérten több vagy kevesebb, de *valami haszna minden esetre* lesz az olvasásból. Az élet különböző viszonyainak megismerése, vonzó és visszataszító jellemek rajza, melyeknek tanulságai sok keserű tapasztalattól mentik meg élete későbbi

folyamán a gyermeket: nem kicsinylendő eredményei az ifjúsági olvasmánynak.

Lépten-nyomon tapasztalhatjuk, hogy az olvasó gyermek *szóbősége* szinte láthatóan gyarapszik; írásbeli és szóbeli kifejezésének módja csiszolódik, nemesbül és gyakran él olyan kifejezésekkel, melyek — a beszélő korához viszonyítva — meglepik a hallgatót. Heinrich *Herold* beszéli, többször idézett munkájában, a következő érdekes és tanulságos esetet: Az 1897. évi tél folyamán, egy vasárnap délelőttjén meglátogatott egyik régi kedves tanítványom, aki két év óta *teljesen süket* volt. A fiú már az iskolában is kissé nagyot halló volt; később pedig a gyári munka közben, teljesen elvesztette hallását. Beszélő képessége azonban, némi hangsúlyozási fogyatékosságokat nem tekintve, megmaradt. És micsoda beszélő képesség! — kiált fel Herald, elragadtatással. Az, annak előtte szófukar gyermek beszélt az időjárásról, az ünnepnapokról, az iskolai éleményekről és szokásokról, az uralkodóház gyászáról, a hittérítők nemes önfeláldozásáról; szóval: a legkülönbözőbb dolgokról. De akármilyen köznapi vagy akármily magasztos dologról szólott legyen, mindig a nyelvezetnek oly választékossága-, a nyelvtani formáknak olyan biztos használata- és az össz-előadásnak oly perfectiója által tűnt ki, mely valóságos talánynak tűnt fel előttem és annál nagyobb mértékben kellett hogy meglepjen, mert tudtam, hogy a fiatal ember csak fogyatékos iskolai kiképeztetésben részesült és ismertem családi környezetét is, melyben soha az irodalmi nyelvet, melyet nem is ismertek, társalgás közben nem használták. Kérdéseimre azután elmondta az én fiatal barátom, hogy azóta, mióta az iskolából kikerült, mi mindenféle könyveket olvasott és hogy ezek a munkák voltak az ő egyedüli nyelvmesterei.

Láthatni a mondottakból, hogy mily rendkívüli jó hatással van az olvasmány a gyermek nyelvérzékének kiképzésére és hogy olyan ismereteket is könnyen, szinte észrevétlenül szerez magának, melyeknek birtokába a leczketanulás útján talán soha el nem juthatna; ilyenek példának okáért

többek közt: a helyesírás és az interpunctió helyes használata is.

Mindezek azonban inkább külsőségeknek mondhatók. De az olvasmányban közlött gondolatok megtermékenyítik a gyermek fogékony elméjét; új gondolatokat ébresztenek lelkében; összehasonlításokra, következtetésekre, mérlegelésre késztetik elméjét, mely ez által a *helyes itéletek alkotásában rendkivüli gyakorlottságra tesz szert.* Mert a hivatott ifjúsági író okos körültekintéssel, az alkalmat és időt jól megválasztva, minden ajtón be-bekopogtat: hol a képzeletet foglalkoztatja; hol meg a szívnek és a kedélynek húrjait érinti; most szomorúságra és aggodalomra-, majd meg örömre és vidámságra hangolja fiatal olvasójának lelkületét.

A példák hatása is leírhatatlan becsű a fiatal olvasóra. Megtanulja olvasmányából a jót, az erényt, a becsületet szeretni és követni, a hibát és a bűnt utálni és elkerülni. Aközben, hogy ez a processus lelkében végbe megy, bizonyos fokú önállóság fejlődik ki egyéniségében; megszokja, hogy az embereket és cselekedeteiket össze kell hasonlítani és következtetéseket kell levonni a cselekedetekből is és az azok nyomán előálló helyzetekből is: mindezeknek következtében *önálló felfogást és higgadt életnézetet* szerez magának; olyant, mely gyakran kihatással van az egész jövőjére nézve; életének egész folyására: „A jó könyv — mondja az angol *Smiles* — legjobb barátaink közé tartozik. Nem változik meg soha; ma is az, aki tegnap volt: a legvidámabb, legkedvesebb társalkodó pajtásunk. Nem fordul el tőlünk a bajnak és balszerencsének napjaiban; mindig ugyanazon kedvességgel fogad bennünket; oktat fiatal korunkban és vigasztal agg napjainkban.“

Amidőn a gyermek úti rajzokat olvas — más vidékek, messze országok idegen szokásairól, erkölcseiről, társadalmi életéről, természeti viszonyairól stb. stb.: ilyenkor nemcsak reális ismeretei gyarapszanak, hanem *élénken foglalkozik a képzelete is.* A képzelet munkájának pedig az útját elzárni sem nem szabad, sem nem lehet. A komoly reális ismeretek

közlése és befogadása egymagában nem elégíti ki a gyermek szellemi életének igényeit. Egyoldalú, beteg lesz általa. Testét sem tömhetjük állandóan és *kizárólag* sült marhapecsenyével, pedig tudott dolog, hogy ez nagyon tápláló eledel. Igy vagyunk a lélekkel is. Az ismeretek közlése szükséges is, jó is; de egyéb is kell még ahhoz, hogy a gyermek lelki életének egyensúlya fel ne billenjen. Foglalkoztatni kell a képzeletet is. Okosan, céltudatosan, bölcs *mérséklettel*: az igaz; de teljes elhanyagolása kész veszedelem. A képzelet foglalkoztatása fűszere a lelki tápláléknak és jól tudjuk, hogy a főzés mesterségének kulmináló pontja, hogy jól eltalálják a fűszer mértékét. Az elsózott vagy túlpaprikázott lelki táplálék sokkal veszedelmesebb az elrontott anyagi tápláléknál, mert a testtel együtt a lelket is tönkre teheti. Azért kell e tekintetben fokozott elővigyázattal és körültekintéssel eljárni. A képzelő tehetség túltengésének előmozdítása hiba; de nagy hiba viszont az is, ha nem vagyunk eléggé figyelemmel reá. Arany közép-úton igyekezzünk haladni.

A képzelet a lelki életnek olyan tényezője, mely ha az egészséges és rendszeres táplálék elvonatik is tőle, azért soha nem pihen; nem pihenhet. Jobbnak hiányában önalkotta képein éldegél és ez rendesen nagyon szomorúan szokta magát megboszulni. Az iskolai könyvek nem foglalnak, nem is foglalhatnak magukban annyi, képzeletet foglalkoztató elemet, amennyire a gyermeknek szellem-dietétikai nézőpontból szüksége van; mert céljuk és rendeltetésük a reális ismeretek közlésében, közvetítésében jegeczesedik ki. Ebből a tényből pedig önként és félreismerhetlenül következik, hogy az ifjúsági magánolvasmánynak kell segítségre jönnie, hogy a tankönyveknek e részben való fogyatékosságát pótolja.

Ezen irányban tehát a gyermekek magán-olvasmánya valósággal nélkülözhetetlen tényező; már csak annál az oknál fogva is, mert nem az összes gyermekeknek, akiket a véletlen egy osztályba hozott össze, egy kaptafa után alakult a szellemi képessége. Tegyük fel, hogy ötven növen-

déket magában foglaló osztályban csak öt kiválóbb eszű gyermek van; húsz, úgynevezett normális tehetséggel bíró; a többi huszonöt pedig nagy nehezen a középtehetségig, ha fel tud vergődni; sőt egy rész még azon is alúl marad. Az iskolának, természetesen, mindig a többség után kell indulnia és tanítási eljárásában mindig is a gyenge középtehetséghez tartja magát, ha lelkiismeretes, alapos munkát akar végezni és nem brillírozó vizsga-eredményeket hajhász. Ez humanus és észszerű eljárás is kétségen felül és senki — józan belátással — kifogást ellene nem emelhet. Az ilyen tanítási eljárás kellőképpen elfoglalja a gyengébb tehetségűeket; de a jobb tehetségűek feltétlenül szenvednek mellette, mert az ő élénkebb szellemük nem nyer kielégítést annyi szellemi táplálékban, a mennyinél az iskola, a maga nézőpontjából nagyon helyesen, többet nem nyújthat. Ilyen esetekben tehát, pedig ilyen esetek *minden egyes iskolánál*, a dolgok természetes rendje szerint feltalálhatók, az ifjúsági magánolvasmány pótolhatatlan becsű szolgálatot tesz, mert kárpótolja a jobb tehetségű gyermeket azért, amit az iskola a tanítási idő alatt tőle megvonni kénytelen.

Látni való mindezekből, hogy a magánolvasmány a nevelve-oktatásnak egyik előkelő fontosságú segédeszköze; még pedig értelmi és erkölcsi tekintetben egyaránt. Olvasmánya hősének lelkületébe mély betekintést nyer a fiatal olvasó és amire neki az élet még nem nyújthat elég alkalmat és amire a tankönyvei sem képesek — rendeltetésüknek és határaiknak erősen körvonalazott és megszabott korlátainál fogva: a jót és a rosszat egyaránt sok és változatos példákban mutatja be neki magánolvasmánya és ily úton nemcsak megérleli, de meg is szilárdítja benne az elhatározást a jónak követésére és a rossznak kerülésére. Mint a gyorsfolyású patak a belé esett követ addig-addig forgatja, sodorja, csiszolja, míg az tetszetős, síma kavics-alakot nyer, olyan hatással van a jó olvasmány is a gyermekre: tisztítja lelkét; műveli szellemét; ezt és amazt megfosztja szögletességeitől meg érdességétől.

A magánolvasmánynak nevelő hatása azonban nincs befejezve az *iskola-köteles kornak* végével. Ellenkezőleg. Ha csakugyan volt az ifjúsági olvasmánynak valamelyes nevelő hatása a gyermekekre, akkor ennek a hatásnak éppen abban a korban kell megnyilatkoznia, mikor a törvény az iskolázás kötelezettsége alól felmenti őket; mikor már kilépnek a népiskolából. És ennek az üdvös hatásnak a nép gyermekénél legelső sorban abban kell megnyilatkoznia, hogy a hasznos olvasmányt, mikor már a saját szárnyaira van bocsájtva, még akkor is meggyökeresedett benső érzéstől indíttatva továbbra is keresi és inkább leli kedvtelését ebben, mint a korcsmai és egyéb hasonló szórakozásokban.

Igy azután az ifjúsági olvasmány állandó összekötő kapocs marad az iskola és a szülői ház között. Közel hozza egymáshoz a nevelésnek ezen két tényezőjét, melynek sohasem volna szabad egymástól, sem egy perczre, sem egy talpalatnyira eltávolodnia, — és ezen közeledés által létrehozza a nép helyesirányú nevelésének egyedüli áldásos és üdvözítő alapfeltételét: *a szülői háznak és az iskolának összhangzó együttműködését.*

Az ifjúsági könyvtáraknak ilyen irányú értékesítése által, az iskola nemesítőleg képes hatni a felnőttekre is, kikkel a gyermekek olvasmánya szintén megkedvelteti a szórakozásnak ezen nemes faját. Szerencsésebb országokban, mint például a dánoknál, Svéd- és Norvégországban meg finn rokonainknál, alig-alig talál az ember valamirevaló jobbmódú parasztházat, melynek ne volna meg a maga kis házi könyvtára. A vasárnapok és ünnepnapok délutánjai rendesen az olvasásnak vannak szentelve, és ahol házi könyvtár nincs, ott ezt, ennek a népnek már élet-szükségletévé vált szellemi szórakozást, a népkönyvtárakból s az ifjúsági könyvtárakból kölcsönvett könyvek nyújtják. Igaz, hogy ezzel a tanítóra sok és elég terhes munka háramlik; de ha mindjárt az összes jó cselekedetek elhagyják a földet; ha az egész emberiség a legdurvább anyagiságba merülne is, a tanítók szívéből, kik az emberiség jövőjét tartják kezükben, az ideális törekvések utáni lelkese-

dés tüzének kialudnia nem szabad. És főképpen a magyar tanítónak kell mindenkor nemes hivatásának magas színtáján állania, mert nemzetünk a népek küzdelmében aszerint fogja helyét megállani, hogy mennyire leszünk képesek a szellem fegyvereivel az elsők sorába felküzdeni magunkat.

Tanítóra nézve pedig, ki hivatásának magaslatán áll, lehet-e ideálisabb, szebb jutalmat elképzelni, mint azt a tudatot, hogy az általa megválasztott és irányított olvasmány révén továbbra, az iskola határán messze túlra is fentartja az érintkezést, az összeköttetést, az irányító hatást, a jövő nemzedékkel, a fiatalsággal. Észrevétlenül, az oktatási czélt be nem vallva is, községe lakósságának gondolkozásmódját, erkölcsi és szellemi életét alakítja és az egész községet a maga szellemi képmására átgyűri. Valóban lelket-emelő tudat egy emberre, hogy fáradsága révén ily üdvös gyümölcsök virágai fakadhatnak, és nem igen van még egy olyan foglalkozás, amely messze kiható, nagy-horderejű eredményeiben a hivatott tanítóéval vetekedhetnék.

Norvégiában volt alkalmam tapasztalni, hogy az iskola mily üdvös és nemesítő hatással lehet az iskolázás korát meghaladott ifjúság fejlődésére is. Norvégiának csaknem minden községében léteznek úgynevezett „*Ifjúsági egyesület*"-ek, melyek az iskolával állanak kapcsolatban. Az egyesületi tagok olvasmányaikat az iskolai ifjúsági könyvtárból kapják és hetenkint egyszer, többnyire szombaton este vagy vasárnap délután összejönnek az iskola helyiségében, hol a tanító vezetése alatt megbeszélik, megvitatják a lefolyt héten olvasottakat. Kizárólag földműves- és iparos-ifjak azok, kikre gondos vezetés mellett, az ilyen összejövetelek sokkal üdvösebbek és sokkalta nagyobb haszonnal járnak, mint akármilyen paragraphusba szorított ismétlő iskola. Mert olvasmányaik által nemcsak az iskolában szerzett ismereteik bővülnek, hanem ildomos vitatkozásaik által elméjük köszörülődik; gyakorolják magukat a szabatos, higgadt és logikus előadásmódban; és alaposan előkészülnek jövendő polgári hivatásukra, melyet azután olyan alapossággal, annyi intelligentiával és komoly

higgadtsággal teljesítenek, hogy sok kabátos és diplomás ember megirigyelheti ezeket a parasztembereket, ha a christianiai képviselőházban szemtanuja fellépésüknek és szereplésüknek.

Ha a jelen munka során a népiskolát látjuk túlnyomó részt az előtérben szerepelni, az senkit, aki a dolgokon gondolkodni tud, meg nem lephet. *A népiskola az államfentartó erők között egyike a legfontosabbaknak, a leghatékonyabbaknak, legelsőknek.* Annélkül, hogy a túlzás vádjától tartanék, merem állítani azt is, hogy egyenesen a *legelső.*

Korunk összes nyavalyái ellen, a társadalom testén titkon őrlő féregként pusztító társadalmi kórok ellen csakis a népiskolában lehet eredményre való kilátással a harczot felvennünk. Ha ezen a bástyán, hivatásuk magaslatán álló őrök híven teljesítik kötelességüket, akkor az ellenség nem fog a várba, társadalmi életünkbe, pusztítólag beronthatni. Csakis ezen őrök kötelesség-mulasztásán keresztül, vagy az ő direct segítségükkel lenne ez lehetséges. A betolakodót visszaverni és kiűzni, szintén rajtuk, az ő hivatottságukon, lelkes kitartásukon és elszántságukon múlik egyedül.

Pedig ellenség van bőven. Az anyagiságnak legdurvább megnyilvánulása minden téren felüti fejét; hatalmába ejti a lelkeket és nyomában gombamódra terjednek a vele járó összes attributumok: lelkiismeretlenség, könnyelműség, felületesség, léhaság és a komolyság teljes hiánya; immoralitás, vallástalanság, elégedetlenség, érzékiség és türelmetlenség álnok képmutatással; nagyravágyás, mértéktelenség, féktelenség az élvezetek hajhászásában és munkakerülés a józan életre való kedv, akarat és érzék nélkül.

Ezen bajok pedig nem csupán egyes társadalmi osztályok keretén belül mutatkoznak, hanem az egész vonalon. Minthogy pedig a nemzet összeségének mintegy 97%-a az, mely a népiskolán túl nem folytatja tanulmányait és mely minden üdvöt, de esetleg ennek az ellenkezőjét is, csak a népiskolai tanítástól és neveléstől várhatja, ennélfogva természetes, hogy minden eszközzel, melylyel a nagy töme-

gekre, az *egész nemzet összeségére* akarunk hatni, a legintenzivebb munkát a népiskolában kell végeznünk; mert a jelenlegi és a jövendő nemzedék zöme innen kerül ki; itt ül együtt a sokaság, mely arra van hivatva, hogy majdan, már számbeli súlyánál fogva is, döntsön a nemzet sorsa fölött.

A középfokú iskolák minden faja különben is *kedvezőbben* van ellátva az ifjúsági könyvtárak dolgában, mint a népoktatási intézetek. De a „*kedvező*“ kitétellel korántsem azt akarjuk jelezni, hogy *rendszeresebben* vagy *szakszerűbben* is; hanem annyit csupán, hogy azoknak mindenütt vannak jól-rosszul dotált és felszerelt könyvtáraik; továbbá azt, hogy ezen intézetek növendékei rendszerint folytatnak azután magasabb tanulmányokat is, és hogy még az esetben is, ha tovább nem tanulnak, a középfokú iskolából olyan fokú szellemi érettséggel kerülnek ki, hogy önálló vagy legalább is önállóbb felfogással olvasnak és nem esnek oly könnyen áldozatául a legelső irodalmi martalócznak, aki útjukba jő, mint a pusztán csak népiskolát végzett olyan ember, akit észszerűen és rendszeresen vezetett ifjúsági magánolvasmány által meg nem tanítottak arra, hogy saját szemeivel lásson; saját füleivel halljon és saját felfogásával tudjon itéletet alkotni. Erre pedig annál is inkább szükséges, hogy megtanítsuk a sokaságot; sőt, hogy bizonyos magasabb készségre is tegyen szert, ezekben; mert sajnosan tapasztalhatjuk nap-nap mellett, hogy az emberek nagy része önálló itélettel nem bír, minélfogva gyakran használtatnak fel lelketlen emberek eszközéül: önmaguknak, az államnak és társadalomnak kiszámíthatatlan kárára.

Struczmadár-politikát pedig manapság űzni, esztelenség is és megbocsájthatlan könnyelműség is egyszersmind. Ma már elmondhatjuk, hogy *minden ember olvas.* Ha nem tanítjuk meg idejében arra, hogy minden maszlagot készpénz gyanánt ne fogadjon; ha jókor reá nem neveljük az iskolai magánolvasmány által, hogy csak nemesítő tartalmú olvasmányban lelje kedvtelését és örömét, az esztelen férczmunkát pedig az első oldal elolvasása után undorral lökje el magától; ha mind-

erre a fiatal nemzedék nem fog systhematikusan reá neveltetni: akkor olvasni fog úgy, amint éppen tud; — és azok fogják befolyásolni szellemét, kedélyét, akaratát és cselekvését, akiknek könnyelműen és meggondolatlanul átengedtük a tért, mely eredetileg egészen a *mi* hatalmunkban, a *mi* birtokunkban volt. Akkor pedig hasztalan fog már sopánkodni mulasztásán az állam-hatalom is, meg az iskola is, mikor az elkábított és az esztelenség lejtőjén feltartózhatatlanul lefelé rohanó tömeget még a legtökéletesebb szerkezetű fegyverekkel sem fogja megállíthatni; holott annak idejében néhány száz kötetből álló ifjúsági könyvtárral az egész veszedelemnek elejét vehették volna.

Igen nagy hiba nálunk az is, hogy arányt alig lehet felállítani a falusi és a városi *nép* műveltsége között. A dolog természetes és érthető. A városban mindenfelé osztott osztályokban folyik a tanítás; faluhelyen egy tanító kénytelen egy osztályszobában — mert a *terem* szót használni, a legtöbb esetben igazán malitiósus satyrának látszanék — hat osztállyal *egyazon időben* foglalkozni. A laikus, ki ezt hallja, bizonyára valami csodaszerű ezermesterre gondol. *Hat osztállyal egyazon időben foglalkozni!* Hiszen ez valóságos csúffá tétele a physikai törvényeknek. És mégis így van; még pedig nem is kevesebb helyen, mint Magyarország összes népiskoláinak jó kétharmad részében. Mivel azonban a tanítók közül is az ezermesterségre való rátermettség nem mindegyiknek adatott, ennélfogva a tanítási eredmény is, természetes, hogy egyenes arányban van az osztatlan falusi iskola intézményének nyomorúságaival; melynek számba vételénél nem szabad figyelmen kivül hagynunk, hogy az osztatlan iskolának, mint ilyennek, maga-magában rejlő, hogy úgy mondjuk veleszületett nyomorúságai mellett, szép számmal vannak még egyéb, a helyi viszonyok szülte melléknyomorúságai is; milyenek: a rendetlen iskolábajárás; az iskolamulasztásoknak büntetlenül hagyása a helyi hatóságok részéről; a szülőknek az iskolával szemben megnyilatkozó legyőzhetetlen ellenszenve és a többi és a többi. Ezek-

kel a tényezőkkel szemben azután a tanítók közül csakugyan az képes csak megfelelő tanítási eredményre jutni, a ki a tanítási ügyességnek ezermestere. De még az ilyen is csak abban az esetben fog boldogulni, ha kellő éleslátással és paedagógiai jártassággal, a tanterv nagy tömegéből ki tudja válogatni azt, ami a leglényegesebb, hogy így azután keveset bár, de azt azután annál jobban és behatóbban sajátíttassa el növendékeivel. „Aki sokat markol, keveset fog“: ez a példabeszéd a világon semmiféle dolognál sem bizonyul kézzelfoghatóbban, mint a tanításnál, és bizonyos, hogy minden hozzáértő ember nagyobb örömmel fogadja a tanító részéről a terjedelemre nézve csekélyebb, de intensivitás dolgában kifogástalan tanítási eredményt, mint a nagy ecsetvonásokkal dolgozó felületességet; de bizonyos az is, hogy a tanítási eredménynek az a minimuma, amelyet az osztatlan népiskolának még a legbuzgóbb, leglelkiismeretesebb és *legügyesebb* tanítója is nyújthat: népműveltség és művelődés nézőpontjából még a legparányibb mértékre leszállított igényeket sem elégítheti ki.

A hivatása magaslatán álló és nemes rendeltetése tudatától áthatott tanító tehát keresni fogja a segédeszközöket és azokat a módokat, melyekkel munkájának eredményét *az iskola-időn kívül* fokozhatja; munkájának sikerét fokozott mértékben biztosíthatja. Hogy ebben a törekvésében a tanítót készséges örömmel támogassa; hogy a keresett eszközöket a legmesszebbmenőleg rendelkezésére adja: ez az államnak, a hatóságoknak feladata, mondhatjuk kötelessége. Azonban bármerre vessük tekintetünket, nem találunk a jelzett czélra más eszközt, mint az ifjúsági olvasmányt, a helyesen kezelt ifjúsági könyvtárakat, melyeknek a falusi iskolánál kétszeresen fontos rendeltetése van: az *általános nevelési czél egyrészt, — és másrészt az iskola mostoha viszonyaiban gyökerező minimális tanítási eredménynek kibővítése, kiegészítése.*

Ez ma már nemcsak kulturális ügy; nemcsak tiszta népnevelési kérdés, hanem elsőrendű sociálpolitikai érdek

is egyszersmind: „Was die Alten von moralischen Mitteln anwenden mochten: Nationalerziehung, Religion, Sittengesetze, würde heute minder fruchten. *Jetzt steht das Menschengeschlecht auf einer Stufe der Kultur, von welcher es sich nur durch Ausbildung der Individuen höher emporschwingen kann;* und daher sind alle Einrichtungen, welche diese Ausbildung hindern, jetzt schädlicher als ehemals .... Die Bildung des Individuums in ihrer Vollendung ist nur denkbar in der Gesellschaft und durch sie. *Anderseits ist die Bildung der Gesellschaft nichts anderes, als die, ihrer vielgestaltig gebildeten Individuen. Die Interessen beider decken sich.* Die Bildung, welche der Einzelne in der Gesellschaft und durch sie empfing, giebt er, durch sein Eigenes vermehrt, an sie zurück. Es ist ein wechselseitiges Befruchten, durch welches die Gesellschaft sich zu immer höhern Stufen der Cultur emporhebt.“ *) Mert ha az egyes társadalmi osztályok között az ismeretek massájának különbözete felépíti is a kinai választófalakat: az összetartozó nagytömegeket, a *népet* nem szabad ilyen választófalakkal — a külömböző mértékkel nyújtott műveltség által — egymástól elzárni, elkülöníteni. Arra a czélra azonban semmiféle tanterv a világon nem fog elégségesnek bizonyulni. Annak, hogy a mostoha iskolázási viszonyok által előidézett differentiák a nép műveltségében kiegyenlíttessenek, annak csak egy biztos orvosszere van, melytől megfelelő eredmény remélhető: az *ifjúsági könyvtár*; *miért is ezen intézménynek előkelő hely biztosítandó a népiskolai oktatás és nevelés keretében.*

Társadalmi bajaink legnagyobb részének kútforrása abban az érthetetlen nembánomságban található fel, melylyel

---

* „*Staat und Bildungswesen in ihrem Verhältniss zu einander im Lichte der Staatswissenschaft seit Wilhelm von Humboldt.* Von Dr. Albert *Mann.* Langensalza. Verlag von Hermann Beyer und Söhne. 1901. (Pädagogisches Magazin. Abhandlung vom Gebiete der Paedagogik und ihrer Hilfswissenschaften. Herausgegeben von Friedrich *Mann.*“)

a bajok fejlődését török phatalismussal nézzük mindaddig, míg csak zsandárfegyver közbelépése nem válik szükségessé.

Már *Luther* megmondta, hogy *ha a közállapotok jobbrafordulását óhajtjuk, akkor kezdjük a reformot a gyermekek nevelésén.* Az újabbkori politikai és társadalmi életnek egyik veszélyes kinövése, a *socialismus* nagyon átértette és megszívlelendőnek találja ezt az elvet és, jobb ügyhöz méltó buzgósággal, kitartással és áldozatkészséggel igyekszik, a maga álláspontjából, érvényre emelni.

A social-democratáknak Erfurtban 1891. évi október hó 14—20-ig tartott nemzetközi congressusán egyhangúlag és minden hozzászólás nélkül fogadták el a következő határozatot: „Da die Socialdemocratie *eine ihrer edelsten Aufgaben* damit erfüllt durch gute, den Volksklassen zuzuführende Lectüre die Menschheit für eine bessere Zukunft zu erziehen, möge der Congress beschliessen den befähigten Mitgliedern der Partei es zur Pflicht zu machen, ein Augenmerk mehr wie bisher darauf zu richten, dass eine *Jugendlitteratur* zustande komme, welche in unterhaltender Weise, dem Wesen der Kindheit entsprechend den Geist und das Fühlen der Jugend zu Gunsten des Socialismus weckt und bildet. Wir beantragen dieses Unternehmen dadurch zu organisieren, dass eine Commission ernannt wird, welcher die Pflicht obliegt dafür zu sorgen, dass nach Möglichkeit, Litteratur in diesem Sinne geschaffen; respective, dass solche, in anderer Sprache erscheinende Werke in die Landessprache übersetzt und diese Litteratur agitatorisch der Jugend zugänglich wird.“ *)

A német socialdemocraták ennek a határozatnak oly buzgó igyekezettel iparkodtak megfelelni, amilyennel csak olyan emberek képesek dolgozni, akik nemcsak átértik, de mélyen átérzik is, hogy annak, aki új világrend megteremtésére tör, annak legfőbb reményét a gyermekekbe kell helyeznie; mert ő közülök kell az új tan első és leglelkesebb apostolainak kikerülniök:

* *W. Meyer-Markau: „Socialdemocratische Jugendschriften.“* Bonn. — F. Soenneckens Verlag.

„In den Kindern liegt die Zukunft,
In den Kindern späteres Heil:
Was wir hoffen und erstreben,
Ihnen wirds vielleicht zu theil."

Egy évtized alatt virágzó és *félelmes* socialdemocrata ifjúsági irodalom keletkezett, melynek írói épp oly kevéssé válogatósak az eszméik terjesztésére szolgáló eszközökben, mint munkáiknak Németország határán messze túl való terjesztésének módozataiban.

Ezek az emberek hallatlan brutalitással gázolnak keresztül eleveneken és holtakon; a saját maguk elfogultságának és határtalan phanatismusának Procrustes-ágyába akarnak kényszeríteni minden ismeretágat; a saját felfogásuknak kényszerzubbonyát akarják ráerőszakolni az egész tudományos életre meg a culturára; — és eddigelé *a politika történetében az első és egyedüli politikai párt*, mely cultureszközökkel dolgozik; mely belevonja politikai küzdelmeibe a gyermekvilágot; mely *saját iskoláiban* nevelteti hívei gyermekeinek szellemét a saját képmására; mely már a zsenge gyermekkort is részesévé teszi a maga pusztító gyűlölete munkájának; mely a culturát a saját politikai törekvései cselédjévé akarja alacsonyítani; mely felismerte a népművelt ségben rejlő hatalomnak ellentállhatatlan erejét, de ezt nem a népjólét érdekében, hanem a maga politikai törekvéseinek szolgálatában akarja gyümölcsöztetni.

Ami csak szent és kedves van az ember életében; amit a legféltékenyebb gonddal, a leggondosabb gyengédséggel és szeretettel ápolunk gyermekeink kedély- és lélekvilágában: mindazt lelketlen kézzel, brutalis kiméletlenséggel, emberi érzésből kivetkőzött, számító gonoszsággal, féktelen durvasággal és állati dühvel mocskolják be és döntik le ezen irodalmi gonosztevők.

Szűk látókörre való korlátoltság volna bizonyára valakire anathemát kiáltani, *bármilyen* politikai hitvallásnak híve legyen is. Minden politikai felfogásnak jogosultságáról lehet beszélni, — és ennek a jogosultságnak fokát bizonyára senki sem fogja aszerint megállapítani, hogy az mennyiben kényel-

metlen az egyik vagy másik társadalmi osztályra vagy mennyiben nem. A kormányoknak elég mód és eszköz áll rendelkezésükre, hogy megfelelően gondoskodjanak arról, hogy a józan észszel gondolkozók megmaradjanak az ország többségének és hogy a fák az égbe ne nőhessenek. Éljenek hát a rendelkezésükre álló eszközökkel és használják azokat *idejében*. Boldoguljon tehát a politikai téren is mindenki a „saját maga façon-ja szerint."

De, mikor tetszetős módon — és ezt, sajnos, meg kell vallanunk — behizelgő alakban a legfelháborítóbb esztelenség mételyével mérgezik már a legszentebbet, a legmagasztosabbat: a tiszta, az ártatlan gyermeklelket; mikor az ifjúsági olvasmányt arra használják fel, hogy a gyermek előtt minden tekintélyt lerontsanak; a vallás magasztos érzését istenkáromló szavakkal lelkéből kiirtsák; a gyermeket Isten lételének tagadására kioktassák; a fennálló társadalmi rend ellen gyülöletet, megvetést és utálatot keltsenek fogékony lelkében; a nemzet, haza és király iránti hűség és ragaszkodás érzését szívéből kitörüljék; és ezek helyébe vallástalanságot, meg elégedetlenséget, engedetlenséget, erőszakosságot, gyülöletet és irígységet ültessenek: valóban ezzel szemben nem elegendő, hogy sajtópörökkel védekezzünk; itt nem elégséges már a kard, szurony és ágyú, hanem itt mély, itt gyökeres orvoslás szükségessége forog fenn; itt a zsenge szívre, a fogékony fiatal elmére kell hatnunk; azt mintegy beoltanunk arra nézve, hogy az őt környező betegségek befogadására fogékonysággal ne birjon.

Az állam vagy közvetve a hatóságok rendkivüli nagy gonddal ellenőrzik egészségügyi nézőpontból a tápanyagokat; szigorú ellenőrzést gyakorolnak; hogy — teszem azt — egy liter tejben ne legyen két gyűszűnyivel több víz, mint amennyit egy tisztességesen nevelt polgári gyomor kellemetlenség nélkül elviselhet. Nem egyszer olvashatjuk, hogy kemény bűntetéseket mérnek az úgynevezett tápszer-hamisítókra.

Pedig végeredményében micsoda ártatlan gyermekjáték

még a legvakmerőbb tápanyag-hamisítás is, ahhoz az undort keltő, lelki és szellemi pestist lehelő szellemi táplálékhoz képest, melyet nálunk nap-nap mellett, a hatóságok szemeláttára, sőt azoknak aegise alatt a népnek, a nagy tömegnek számára vásárra visznek, árúba bocsátanak. A ponyva-irodalom förtelmein kezdve, fel az úgynevezett „füzetes vállalatok"-ig; nem is szólva a *képes napilapok*-ról, mely utóbbiaknál már a képek is a legrombolóbb lelki hatást gyakorolják a nagy tömegekre: hány száz meg száz alakban van népünk nem csak kitéve, de egyenest kiszolgáltatva a lelki fertőzésnek?!!

De ki törődik vele? Csak nem lehet a Pató-Pál-elvet meghamisítani vagy meghazudtolni!

Amellett nem tagadható, hogy a magyar socialista írók nagyon jó iskolába jártak és csodálatos szemfülességgel lesték el mestereik harczmodorát: „Und wie er sich räuspert und wie er spuckt: das hat er ihm alles schön abgeguckt." Ha a német *socialista ifjúsági* írók találnak *Moltke* munkáiban olyan dolgokat, miket haszonnal értékesíthetnek a maguk czéljaira*: miért ne idézhetnék a magyar socialista írók *Schlauch* Lőrinczet, *Enyedy* Lukácsot, vagy *Katona* Józsefet és *Madách* Imrét mint elsőrendű socialistákat? Meg is teszik. Azt persze, hogy mikor, miért, micsoda alkalommal, milyen keretben mondja *Schlauch* Lőrincz, *Enyedy*, *Madách* meg *Katona* ezt vagy amazt, az, az ő felfogásuk szerint, egészen mellékes dolog, hanem a fő az, hogy akadnak egy-egy részletre, amelylyel fel lehet paprikázni a tömeget; tehát előveszik és mert csak *igy* érhetnek czélt vele, kirántják a milieu-ből, melyben természetesen egészen másképpen fest, — és azon mód nyersen, meztelenül oda tálalják fogékony publikumjuknak, mely szemet-száját tátva nem tud hova lenni a bámulattól, mikor látja, hogy *Madách* és nem kevésbbé *Katona*, olyan incarnatus socialisták voltak, kiktől *Marx*, *Lassale*, *Bebel* vagy *Liebknecht* még sok szép és hasznos tudnivalót tanulhattak volna. Az a socialista

* „Lesebuch für Kinder aufgeklärter Eltern. I. Theil. Von Theobald *Werra*. Leipzig. Verlag von Ernst Wiest 1892."

munkás természetesen nem olvassa el sem „*Bánk Bán*“-t, sem „*Az ember tragédiája*“-t, sem Schlauch bibornoknak „*Munkás kérdés és socialismus*“ című munkáját, sem pedig Enyedy könyvét „*A jelenkori socialismus*“-ról, hanem az elébe tálalt idézetek után indul el itéletének megalkotásában. Ezek az idézetek pedig, a maguk módjuk szerint, elég ügyességgel vannak kiválasztva.

Ádám: „Mi verseny ez, hogy egyik kardosan
Áll a meztelen ellennek szemében?
Mi függetlenség, száz hol éhezik,
Ha az egyes jármába nem hajól?
Kutyáknak harcza ez, egy koncz felett!“

Madách.

Tiborcz: „Ők játszanak, zabálnak szüntelen;
Úgy, mintha mindenik tagocska bennük
Egy-egy gyomorral volna áldva; nékünk
Kéményeinkről elpusztulnak a
Gólyák, mivel magunk emésztjük el
A hulladékot is. Szép földeinkből
Vadászni berkeket csinálnak, — a
Hová nekünk belépni nem szabad;
És ha egy beteg feleség vagy egy szegény
Himlős gyerek megkivánván, lesújtunk
Egy rossz galambfiat, tüstént kikötnek;
És aki száz meg százezret rabol,
Birája lészen annak, akit a
Szükség garast rabolni kényszerített.
. . . Hisz a természet a szegényt
Maga arra szánta, hogy szülessen, éljen,
Dolgozzon, éhezzen, sanyarogjon és
Meghaljon!!

*Katona.**

A huszonöt krajczárért árult magyar socialista naptárak is valóságos gazdag tartalmú lexiconjai a socialismus hitvallásának. Socialistáink munkáikban, ha nem is mennek oly brutalis kiméletlenséggel neki a vallásnak, mint a németek; de a papság durva és kiméletlen üldözésében, semmivel sem maradnak el azok mögött. Nem egy esetben valóban felháborítóan messze mennek e tekintetben. És ezeket a dolgokat

* „*Kik a hazaárulók?* Irta Mezőfy Vilmos. Budapest. Az „Árpád“ kő- és könyvnyomdai vállalat kiadása. 1899.“

igen nagyszámú gyermek-ifjú veszi be szellemi táplálék gyanánt. Mert nemcsak a mesterek és mesterlegények meg a munkások között vannak nálunk socialisták, hanem van igen tekintélyes számú kereskedő és mester-inas socialista *fiú* is. Ezeknek, valamely meghatározott helyiségben hetenkint egyszer-kétszer hirdetik az igét nyomtatásban és élőszóval.

Ezeket a fiúkat egy összejövetelük alkalmával a rendőrség kardlappal és nádvesszővel kiverte a saját helyiségükből és lezárván az ajtót, eltávozott. Hát ami azt illeti, intézkedésnek ez is intézkedés: az bizonyos. De szeretném hallani az illető szájából, aki bölcsen ezt *így* rendelte el, vajjon hiszi-e ő, hogy ezek a fiúk most már ki vannak gyógyítva esztelen tévelygésükből. Én az ellenkezőjét hiszem. Sőt azt is gondolom, hogy rendőrség még fizetésért sem tehetne a socialistáknak nagyobb szolgálatot, mint mikor az amúgy is megtévesztett gyermekeszű ifjakat ilyen eszközökkel a fennálló társadalmi renddel szemben elfogulttá és gyülöletteljessé teszi. Sokkal jobb orvosság volna erre, ha a város, a társadalom vagy az állam gondoskodnék módokról, hogy az a fiú, estéli szabad óráját egy kellemesebb, jobb és tanulságosabb helyen tölthesse: akkor bizonyára nem menne a rosszabbik és kevésbbé kellemes helyre. Az orosházi inas-otthon, melynek létesülését *Thék* Endre áldozatkészségének köszöni a magyar társadalom, valamint a kereskedelmi minister által állított békés-csabai hasonló intézmény, talán mégis hathatósabb és észszerűbb orvoslása egy mindjobban terjedő és mind inkább veszedelmesebbé fajuló társadalmi nyavalyának, mint a rendőr urak kardlapja és nádpálczája.

Néhány év előtt egyik igen érdemes könyvkiadó vállalatunk, a Franklin-Társulat, nagyon figyelemre méltó munkára adta magát. A vallás- és közoktatásügyi ministernek anyagi támogatásával és ellenőrzése mellett évenkint mintegy 20–25 füzetre menő, alakra és kiállításra nézve teljesen ponyva-irodalom színezetű, de egyébként a legkiválóbb íróink közreműködésével szerkesztett sorozatot inditott meg azzal a czélzattal, hogy a társadalmi rend s a felekezetek ellen minden irányban

izgató, és a rablógyilkos-históriákkal a nép jó érzését megrontó ős-ponyvairodalom termékeit leszorítsa a ponyváról. Minden jó érzésű ember nagy örömmel üdvözölte e vállalkozást, mert a legszebb eredményeket várta tőle. Persze, hogy az összes felsőbb és alsófokú hatóságoknak karöltve és versenyezve kellett volna a legnagyobb agilitást kifejteniök, hogy ez a vállalat, mely kivételesen tiszta erkölcsi alapon és a nyerészkedés teljes kizárása mellett indult meg, minél óriásibb dimensiókat öltsön és minél szélesebb körökben hódítsa a maga közönségét. E helyett azonban az történt csak, hogy az illetékes körök érdeklődésének hiánya miatt, az egész ügy, mint nálunk olyan igen-igen sok dolog, megmaradt *félmunkának* és a ponyva vigan virágzik tovább és terjeszti akadálytalanul az ő bacillusait.

Pedig ezeket a dolgokat épen úgy, mint a socialista munkákat első sorban és túlnyomó részt az iskolából kikerülő fiatalság olvassa: részint az iskolából magával hozott olvasási kedvnél fogva; részben pedig, mert szerzők és kiadók directe ő reájuk utaznak.

„Rémlátás“ — mondják bizonyára sokan, kik ezen sorokat olvassák. „Nálunk nincs sociálista irodalom és még kevésbbé létezik *ifjúsági socialista irodalom*.“

Concedálom, hogy annyira még nem jutottunk el, mint a külföld, ahol systematicus, jól átgondolt szervezettel munkálkodnak azon, hogy amit a gyermek társadalmi, vallási, ethikai és hazafias irányú eszmét, felfogást és érzést az iskolában tanítójától hallott és tanult, hogy az ellen még aznap este beadják neki az ellenmérget, hogy azok a „népámító“ dolgok valahogy a vérébe át ne mehessenek, meg ne foganhassanak. Olyan gazdag, sőt mondhatnám dús-gazdag és a socialismus *minden rendű* tanait és hit-tételeit külön-külön, kimerítően és a maga nemében hatásos és kitünő munkákkal szolgáló ifjúsági irodalommal sem rendelkezünk, mint a külföldi socialismus: ezt is készséggel elismerem. De ne feledjük, hogy a socialisták lángoló phanatismussal szolgálják a maguk ügyét és hogy azt, amit a maguk ügyére hasznosnak itélnek, ha a törekvéseik

megvalósítására irányuló eszközök közé egyszer felvettek, akkor a legnagyobb kitartással és intensivitással használják is azt.

Az erfurti fentebb ismertetett 1891. évi határozat óta nemcsak, hogy tényleg a legkiválóbb elmék alkotta eredeti ifjúsági iratok kerültek tömegesen forgalomba, hanem a szó alatt levő határozatnak minden részlete a leggondosabb pontossággal valósíttatott meg; többek között az is, hogy a más nemzetek nyelvén megjelenő ilyen irányú ifjúsági iratok is átültessenek a rokontörekvésű minden „gyülekezet" nyelvére.

Dr. Bruno *Wille* szerkesztésében Németországban, szocialista gyermekújság is jelenik meg, amelynek czélját és rendeltetését a szerkesztő így fejtegeti: „Männer und Frauen aus dem Volke! Sorget für Euere Kinder, indem Ihr auch ihrem Geiste eine *stärkende* und *angenehme* Nahrung bietet. Suchet in Euern Kindern, die ja gewissermassen Euer Dasein fortsetzen, das zu erreichen, was Euch selbst versagt oder nur mangelhaft gewährt wurde, und bedenket, dass die neuen Geschlechter in ganz besonderem Maasse mit Bildung auszurüsten sind, um endlich die sociale Völkerbefreiung durchzusetzen. *Da nun die herkömmliche Jugendlitteratur in bürgerlichem, kirchlich und patriotisch beschränktem Geiste gehalten und überdies zu theuer ist oder aber Schmutz enthält*, folglich drängt sich die Nothwendigkeit einer solchen Jugendzeitschrift in den Vordergrund, welche lediglich der Aufklärung dient und *sich fern hält von allem bigotten und verdummenden Treiben, dem wir so oft in den deutschen Jugendschriften begegnen.*" Ugyanezt a szellemet szolgálja az „*Illustrierter deutscher Jugendschatz*" czímű gyermek-folyóirat is, melyben azután az egyház, a pap, a tanító és az iskola is alaposan ki vannak kezdve. Az egyik *ártatlan* gyermekmese, teszem azt, a következő kedélyeskedéssel végződik: „A papokat pedig, akik különben sem dolgoznak és nem akarják az igaz felvilágosítást szolgálni, kikergették az országból."

A tanítóknak és papoknak nevetségessé tétele egyik kedvencz thémája a socialista ifjúsági íróknak. Ők persze jól

tudják, hogy hol kell a „*tekintély*“-lerombolást megkezdeniök. Ha sikerült sárba rántani azt a két alakot, akire a gyermek szinte olyan érzéssel tekint fel, mint szülőire, akkor a többi önmagától is utána dől már. Ennek okáért tehát úgy a gyermek-ujságaikban, mint pedig olvasókönyveikben főképpen az egyházat és iskolát, a vallást és ennek szolgáit meg képviselőit ostromolják. A vallás — az ő tanításuk szerint — nem vitte előbbre sem az erkölcsöket, sem pedig a műveltséget: „Es ist der grosse Irrthum der meisten Menschen, der Religion einen Einfluss auf den Kulturfortschritt zuzuschreiben. . . . *Die Religion schafft nichts; sie befähigt den Menschen zu keiner Culturarbeit*... Nicht die Religion erzeugt und beeinflusst die Cultur, sondern umgekehrt.“ És mindjárt szembe állítják a vallással a *természetet*. Erről már egészen más hangon beszélnek: „*Die Natur bleibt für uns die höchste Macht.* Sie ist Herrin über uns und wo wir eine ihrer Einrichtungen verletzen, büssen wir mit Krankheit, Siechthum, Untergang und Tod.“*) Ezen nagyon kivonatos idézetekből is nyilvánvalóan kiviláglik, hogy a socialista irók gyökeres munkát végeznek és már a legzsengébb kornak szánt munkáikban is betűszerint igyekszenek megvalósítani egyik nagy-mesterüknek, *Bebel*-nek az elveit: „Wir erstreben auf politischem Gebiete die Republik und auf *kirchlichem Gebiete den Atheismus*, und revolutionär ist unsere Partei durch und durch.“

Azt hiszem, hogy Magyarországon nem nagyon sok ember található, aki nem hogy tudomással, de csak sejtelemmel is birna arról, hogy nálunk is van már — a *mi viszonyainkhoz mérten* — gazdagnak mondható socialistikus irányú *magyar* irodalom. Pedig a socialista ifjúsági irodalomba való munkák is akadnak nálunk; olyan pedig, hogy még a *bámulatos tökéletességre* emelkedett német socialista ifjúsági irodalom sem restel tőlünk kölcsönözni. Emma *Adler-*

---

* Theobald *Werra*: „*Lesebuch für Kinder aufgeklärter Eltern.* III. Theil. Leipzig. Verlag von Ernst Wiest. 1893.“

nek „*Buch der Jugend für Kinder des Proletariats*“ *) című ifjúsági iratában sok kiváló és első rendű socialista-írónak, mint *Liebknecht*nek és *Bebel*nek eredeti munkáin kívül, tizenegy idegen nyelvből és ezek között a *magyarból is* találunk német nyelvre fordított olvasmányt. Igaz, hogy amit átvesz tőlünk — egy népmese „*Az igazságról és az igazságtalanságról*“ — nem éppen socialista tendentiával készült, de jól tudja azért a maga czéljaira alkalmazni és felhasználni.

Mellesleg megjegyezve, emeli a nevezett könyv érdekességét, hogy munkatársai között két takács, egy szabó, egy üveges és egy szövőnő is szerepelnek, akik a tollat egytől egyig igen figyelemre méltó ügyességgel forgatják.

Amint tehát a socialismus hívei titokban és láttatlanban dolgoznak az iskola ellen és láttatlanban igyekszenek az iskola nevelő munkájának lerombolására és hatásának megsemmisítésére: azonképpen kell az iskolának is magas rendeltetése tudatában, zajtalanul, dobverés nélkül nevelnie, — és tudásának egész erejével az idealismus nyújtotta legmagasabb lelkesedéssel és kitartó, fáradhatatlan munkával a titkos ellenség leküzdésére a harczvonalba állania.

Igaz, hogy a socialista ifjúsági iratok válogatás és melléktekintetek nélkül ragadnak meg minden eszközt, amivel hatásra számíthatnak. Dinamit és méreg az ő harczi eszközük. Olyan anyaggal dolgoznak, mely veséig és velőig hat és parányi atomokra tép széjjel a gyermek lelkében és szívében minden emberi érzést. Az ember hajaszálai ég felé merednek, ha ezen író-szörnyetegeknek munkáit olvassa.

Igen messze vezetne, ha szemelvényeket akarnék itt közölni mindazokból a munkákból, melyekkel a vallás, az egyház, a papság, a vagyonos osztály, a fennálló társadalmi rend, a haza, a nemzet, a törvény és király ellen a legdurvább cinismussal, a legbrutalisabb hangon izgatják a fiatalságot.

---

* „*Buch der Jugend für die Kinder des Proletariats.* Herausgegeben von Emma *Adler*. Berlin 1895. Verlag der Expedition des „Vorwärts.“ Th. Glocke.“

Izelítőül mégis és tájékozásul, hogy milyen harczmodorral állunk szemben, ide iktatok egy olyan idézetet, mely az összes, kezeim ügyében levő olvasmányok közül a *legsimábban* és legkevésbbé gyűlöletes, a többihez képest szinte azt mondhatnók, hogy kedélyes hangon van megírva. „Die Könige sind die selbstsüchtigsten aller Geschöpfe. Wenn die Schlangen, von welchen unsere Poeten so Schlimmes zu erzählen wissen, eine Litteratur hätten, sie würden die Könige zum Symbol der Undankbarkeit machen. Ich habe irgendwo gelesen, Gott habe, nachdem er das Herz der Könige gemacht und solches von einem Hunde weggeschnappt worden, seine Arbeit nicht von vorne anfangen wollen und einen Stein an die Stelle gesetzt. Weil man diesen Leuten ein Kreuz auf die Stirne gemalt mit ein bischen Öl, ist ihre Person geheiligt; sie sind Majestäten, ihre Kleinen, zu deren Wiege ein Hühnerkäfig genug Platz hätte, sind allerhöchste Hoheiten und dass man den Ammen derselben nicht die Brustwarzen vergoldet, ist alles. Sie glauben diese armen Thoren, das Stück Erde wo sie regieren, sei ihr Eigenthum; Gott habe ihnen Grund und Boden zu eigenthümlichem Genusse gegeben, ihnen und ihren Nachkommen, — und das ohne Einsprache oder Hindernis.“

Berlinben különben vannak továbbképző iskoláik is, ahol az úgynevezett hittani óráikat, valamely általánosan ismert dal melódiájára alkalmazva, ilyen énekekkel nyitják meg:

„Wen jedes Pfaffen Wort
Gleich reisst zu Thränen fort,
Der ist, wenn das Gefühl verpufft,
Zumeist ein Schwächling und ein Schuft.“*)

* * *

* „*Socialdemokratische Paedagogik.* Von Johannes *Tews.* Zweite Auflage. Langensalza. Druck und Verlag von Hermann Beyer und Söhne. 1894. (Paedagogisches Magazin. Abhandlungen vom Gebiete der Paedagogik und ihrer Hilfswissenschaften. Herausgegeben von Friedrich *Mann.*“)

„Es regt sich emsig, um mit Muth ein neues Haus zu schaffen,
Ein Haus befreit von Geistesdruck, befreit vom Druck der Pfaffen;
Kein Pfaffe darf mit Glaubeszwang die Kinder ihm verziehen;
Er pflegt die Herzen, dass sie einst für edles nur erglühen."

* * *

Ez azonban már a felsőbb osztálybeli gyermekeknek szánt olvasmány; de nem feledkeznek meg az óvodaköteles-korban lévőkről sem. Az „Arm und Reich, der Arbeit ABC"* című képes könyvben ilyen versikékkel delectalódhatunk:

„Die Arbeit schafft Besitz und Brot.
Und leidet selber bittere Noth."

* * *

„Ein frommer Christ heisst jener Mann,
Der Wucher treibt, doch beten kann."

* * *

„Obst, Früchte schönster Art, vollauf:
Der Arme hat kein Recht darauf."

* * *

„Eins(1), zwei (2), drei (3)
Jetzt kommt die Polizei:
Bettler bat um Stückchen Brot,
Hunger kennet kein Gebot;
Gleich ist man ihm hinterdrein
Spannt den armen Menschen ein.
Doch da macht mit grossem Raub
Ein Banquier sich aus dem Staub
Und noch eh' man sich's versah
Ist er in Amerika."

Az ilyen gyermekversikékkel szemben valóban mély áhítattal vágyakozhatik vissza a német paedagogus azon kor után, mikor a paedagógiának, az emberi nem boldogsága okáért, nagy hűhóval és szörnyű energiával csak az olyan ártatlanul naiv sületlenségek ellen kellett irtó-háborút viselnie, mint amilyenek példának okáért:

„Der Affe sehr possierlich ist;
Besonders, wenn er Äpfel frisst."

* * *

* *„Arm und Reich. Der Arbeit ABC. Ein lehrreiches Bilderbuch für kleine und grosse Kinder. Alle Rechte vorbehalten.* A. Hoffmanns Verlag. Pankow—Berlin."

„Der Esel ist ein dummes Thier,
Was kann der Elephant dafür?“

* * *

Szerencsére azonban az iskola nem áll fegyvertelenül szemben a socialisták ellenséges törekvéseivel. A lelkiismeretes iskolai tanítás mellett a vallásos, *de nem kiélezett felekezeti* irányú-, valamint a hazai történelmi és földrajzi magánolvasmánynak, ezen munka során kimutatandó felhasználása oly hatalmas, szinte mindenható eszköz a tanító vagy tanár kezében, hogy azzal, a biztos győzelemre való kilátással vehetik fel a harczot. — És habozás nélkül, nyiltan kimondjuk, hogy amilyen mértékben sikerül az iskolának a győzelem babérját homlokára tűzni, olyan mértékben érdemes arra, hogy az „*iskola*“ nevet a maga sokat mondó magasztos foglalatjával viselje. Ha a küzdelemben legyőzetik; ha a fegyvert kiverik kezéből, vagy fél-győzelemmel kénytelen beérni: *ő a hibás*; mert gyáván vagy ügyetlenül vagy igaz lelkesedés nélkül szállt síkra ott, ahol tüzes hévvel és szenvedélyes lelkesedéssel kellett volna kiállania.

Az iskolából azonban nem szabad a növendékeket elbocsájtanunk, sem a népiskolából, sem pedig a középfokúakból annélkül, hogy az ellenséggel személyesen is meg ne ismertettük volna őket. Látatlanban szidni az ellenfélt; kárhoztatni törekvéseit és állandóan fegyverkeztetni ellene növendékeinket annélkül, hogy valaha szembe is állítanók vele: ilyen eljárás gyanút ébreszt a gyermek és az ifjú lelkében és könnyen válhatik végzetessé. Megeshetik, hogy visszafelé találó fegyver lesz belőle. Ezen okfőből eredőleg kívánatos, sőt szükséges, hogy a felsőbb osztályok növendékeivel, az iskolázás utolsó éveiben, de legalább az utolsó évben feltétlenül, olvastassunk ott az iskolában egy-egy socialista iratot. Olvasás közben azután mutassunk reá; vezessük reá növendékeinket, hogy átlássák azoknak a képtelen dolgoknak túlzott voltát, mik után a socialisták utopikus ábrándjaikban áhítoznak. Más irányú, olvasásra nem érdemes munkákból is lehet

egyet-egyet bemutatni; részleteket belőlük olvastatni. Állapítsák meg a növendékek maguk a fogyatkozásokat és mondjanak saját belátásuk szerint ítéletet. Ez az ítélet, ha előzőleg egynehány éven át megfelelő jó olvasmányokon képeztük ízlésüket, bizonyára olyan lesz, mely igazolni fogja a jó olvasmánynak észképző, erkölcsnemesítő hatását. És ha az ifjúság ily módon megismerkedett a reá ólálkodó ellenféllel, aki — mihelyt az iskolából kilép — azonnal kiveti utána a hálóját akkor már ez által is, nagyobb erővel felvértezve fog annak ellentállhatni.

És a kormány, az állam álljon mint erős szikla-vár az iskola háta mögé. Ami szükséges arra, hogy az iskola egészen és teljesen megfeleljen az ő nagyrarendelt, messze-kiható horderejű feladatának: arra pénznek kell lennie. Ez oly tér, amelyen a garasoskodásnak nincs helye; mert minden megtakarított garasnak ezer forintnyi kárát láthatjuk. Nagyon elérkezettnek látjuk az idejét annak, hogy végre valahára ne az államháztartási pénztári könyv bevételi lapjának számadatai szerint itéljünk az egyes ressort-ok fontosságáról, hanem hogy fent és alant és az egész vonalon átlássák, miképp az államnak és a községeknek boldogulása és igaz jóléte nem kizárólag a jó gazdasági viszonyokon múlik, hanem legalább is ugyanolyan mértékben a helyes és egészséges irányú és fejlődésű szellemi élettől; sőt, hogy e két tényező közül egyik a másiknak mindig kölcsönös előfeltétele: *„fokozott népműveltség, fokozott népjólétet teremt.“**) Hasztalan állítunk népkönyvtárakat, ha a népiskola nem nevelte reá növendékeit; ha nem tanítottuk meg a népet *az ő iskolájában* arra, hogyan kell olvasnia; még pedig észszel és szívvel olvasnia. Ha jut pénz népkönyvtárra, akkor népiskolai könyvtárakra még sokkalta inkább kell jutnia: „Die Volksschule — mondja *Rehmke* — ist die beste und *immer scharf bleibende Waffe* des Staates *gegen alle innern Gefahren*. Das Volksschulinteresse ist der innerste

* Hermann *Becker*: „*Was kann die Landschule zur Lösung der socialen Frage thun?* Bielefeld. Verlag von A. Heimichs Buchhandlung.“

Kern, des Staatsinteresses. Für den Staat gilt als vornehmster Spruch: Baue Volksschulen und Du bauest an Deiner Zukunft; vermehre die Volksschulen und Du förderst Dich selbst.“ — Ennek a mély jelentőségű axiómának igazsága azonban csak úgy állhat meg, ha az állam a népiskolát egyszersmind ellátja mindazon előfeltételekkel is, mik hivatásának *mindenoldalú* teljesítését hathatósan előmozdítják.

Pedig napjainkban, jobban mint valaha, reá van szorulva az állam és a társadalom, hogy szellemben és érzésben egyaránt egészséges irányban képzett polgárokat neveljen számukra az iskola. Nagy és súlyos és felelősséggel terhes feladatok azok, melyeknek megoldását a *magyar* nemzet, a *magyar* társadalom a *magyar* iskolától várja. Nem kételkedünk, hogy a magyar tanítók és tanárok a működésükhöz fűzött várakozásokkal szemben nemcsak ismerni-, de teljesíteni is fogják kötelességüket.

Ennek a kötelességnek hűséges teljesítését a honfiúi érzés és a tanítói kötelességérzet egyaránt parancsolják. Mert tudnunk kell, hogy nem a tatárdúlásoknak- és nem a török háborúknak kibírása döntötte el végképpen nemzetünk életképességének kérdését. Az igazi tűzpróba elé most van állítva nemzetünk; most, midőn a culturnemzetek erkölcsi, socialis és szellemi nagy harczában; az általános nemzeti öntudatra ébredés viharos korszakában és az eszevesztettség határáig csapongó legféktelenebb socialis ábrándok megvalósítási próbálkozásainak közepette kell megállnunk helyünket; kimutatunk életrevalóságunkat és főlényre való törekvéseinknek jogosultságát.

Ahhoz pedig, hogy ebből a nehéz küzdelemből nemzetünk győzelmesen kerülhessen elő, ahhoz észszerűen és czéltudatosan fel kell használnunk minden eszközt, mely hasznosan értékesíthető annak az eszmének szolgálatában, hogy az ifjúságból olyan nemzedéket neveljünk, mely erős nemzeti érzéssel, mélyen gyökerező hazafias meggyőződéssel, szilárd alapú tudással, önzetlen áldozatkészséggel, elfogulatlan tiszta

gondolkozással, törhetlen akaraterővel, Isten, király és haza iránt való tántoríthatatlan kötelességtudással és kötelességteljesítéssel felvértezve meg akarja és meg tudja őrizni és védelmezni az elődöktől szent örökség gyanánt reánk szállott hagyományokat.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

IV.

Az ifjúsági olvasmány megválasztása: psychológiai és általános nevelési nézőpontból.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

Manch artiges Büchlein lässt sich einmal lesen,
Zu dem der Leser nie wiederkehrt;
Doch was nicht zweimal lesenswerth gewesen,
Das war nicht einmal lesenswerth.

Rückert.

Arra a kérdésre, hogy *mit* olvassanak gyermekeink, a feleletet röviden adhatjuk meg: *a legjobbat;* mert — amint *Goethe* igen találóan mondja — a *legjobb* olvasmány is éppen csak hogy elég jó a gyermek számára. A közepes-értékű vagy talán még azon is alul maradó munkák olvasása határozottan hátrányára van a gyermeknek; nemcsak szellemét, de kedélyét is pusztítja, — és nem érdemli meg azt az időt és fáradságot, miket elolvasására fordítottak.

Igen sok körülmény követel figyelmet az olyan olvasmánynál, melyet nyugodtan és jó lelkiismerettel adhatunk a gyermek kezébe. A külső kiállításon kezdve a tartalom tárgyáig és feldolgozásáig, minden egyes mozzanat lényeges és elsőrendű fontosságú.

Az ifjúsági olvasmány *tartalmát* ami illeti, ez két irányban esik elbírálás alá: a *tárgy* nézőpontjából és a *tárgy feldolgozási* módjának tekintetéből. A *tárgyat,* ami illeti, egyik legfontosabb mozzanat az, hogy tisztában legyen az író azzal a kérdéssel, kiknek szánja az ő munkáját. Aki sokat markol, rendesen keveset fog. Aki azt nézi, hogy minél többen vegyék meg az ő könyvét, — és munkáját nem *egy* bizonyos és meghatározott korú gyermeknek az értelmi fokához, képzettségéhez, szókészletéhez és ismeretköréhez méri s nem ezen méretnek megfele-

lően dolgozza fel tárgyát: az jó ifjúsági olvasmányt nem írhat. Mert ha azt akarja az író, amit pedig akarnia kell, hogy munkájával a gyermek ismereteit gyarapítsa, szellemi látókörét szélesbítse, akkor tisztában kell lennie olvasójának ismeretkészletével, hogy abba mintegy belékösse tárgyának fonalát, melyet csak ebből a kiindulási pontból haladva szőhet maradandó és tartós értékű szálakká. Látható a mondottakból, hogy az ifjúsági olvasmány tárgyának czélszerű megválasztásán dől el az egész munkának a sorsa. Czélszerűen megválasztottnak azonban csak akkor mondható az ifjúsági olvasmány tárgya, ha amellett, hogy a gyermek ismeret- és tapasztalat-körébe esik, egyszersmind arra is alkalmas, hogy ezen ismeretet bővítse, ezen tapasztalatot gazdagítsa; továbbá, ha érdekes is, de annélkül, hogy fölizgatná és hamis utakra csábítaná a képzeletet; végül, ha erkölcsi nézőpontból tiszta, igaz és hazafias szellemű.

A jól és czélszerűen megválasztott *tárgynak feldolgozása* helyesnek akkor mondható, ha a feldolgozás a tárgyat minden oldalról felöleli, áthatja és teljesen födi. De e mellett még az is szükséges, hogy a gyermek gondolatvilágának és tudásának szorgos figyelembe vétele mellett az előadás egyszerű, természetes, élénk és gyermekded legyen annélkül, hogy gyermekessé sülyedne. Mindezekre különben, később még részletesebben is viszszatérünk.

Az olvasmány tárgyát nézve, az ifjúsági iratokat két nagy csoportba lehet sorozni:

1. Tisztán mulattató, szórakoztató olvasmányokra;
2. Mulattatva oktató olvasmányokra.

Nézzük az első csoportot. Minden kertelés és habozás nélkül határozottan valljuk, hogy a tisztán mulattató, szórakoztató olvasmánynak nincs létjogosultsága; a nevelésnek segítő eszközét nem képezheti, mert hatásában nemcsak hogy nem hasznos, hanem, amint látni fogjuk, egyenesen ártalmas és ennélfogva a gyermektől távol tartandó.

Mi az olvasmánynak czélja a gyermeknél? Hogy a tanításnak és a nevelésnek munkáját támogassa és kiegészítse;

hogy kellemes középfoglalkozást nyújtson a játék és a tanulás között; hogy a nemesebb szellemi élvezetek — az erkölcsileg szép, igaz és jó iránt fogékonyságot támaszszon a gyermek lelkében; végül, hogy a játékot megelégelt vagy a tanulásban kifáradt gyermeknek hasznos időtöltésül szolgálva, megóvja ezt, a minden rossznak kútforrásától, az unalomtól, — és hogy idejének okos és hasznos értékesítésére szoktassa. A berlini „*Paedagogischer Verein*“ az általa kiadott „*Kritisches Jugendschriften-Verzeichniss*“-ban a következőkben tűzi ki az ifjúsági olvasmány célját: „Zweck der Jugendschriften ist, in anziehender Weise den Anschauungskreis des Kindes zu erweitern; ihm Beispiele zur Nachahmung und Warnung vorzuführen; in ihm Begeisterung für alles Hohe und Edle zu erwecken und den Sprachschatz des jungen Lesers zu erweitern.“

A tisztán szórakoztató olvasmány azonban haszontalan időtöltés; a gyermeket fogékonnyá teszi a léha mulatozás iránt; idegenkedést támaszt a komoly olvasmány és a komoly foglalkozás iránt egyáltaljában, — és mindazon eszközök közűl, miket időtöltésre használni szoktunk, határozottan a legroszszabb; mert aki olvas annélkül, hogy abból szelleme vagy kedélye hasznot merítene, az végzi a vetés munkáját annélkül, hogy a legcsekélyebb kilátás volna arra, hogy valaha aratni is fog.

Az ilyen olvasmányra nem szabad rákapatni a gyermeket, mert sokkal okosabb, ha inkább semmit sem olvas és ha azt az időt, amit ily olvasmányra fordítana bármi más foglalkozásra, vagy akár a szabadban való sétára használja fel. De ha *általánosságban* felállítjuk is ezt az elvet, a kivitelnél számolnunk kell a körülményekkel. A gyermek, ki akarva nem akarva az iskolában tölti a napnak túlnyomó nagy részét és ott nem a saját jószántából vagy kedvteléséből, hanem kényszerűségből komoly munkára van szorítva, szabad óráiban oly szellemi szórakozást kíván, mely őt mulattatja és nem követeli tőle újból is a szellemi megerőltetést. Azért tehát egyszer-egyszer, mintegy csemege gyanánt, adhatunk ugyan kezébe tisztán szórakoztató olvasmányt is, de csak nagy ki-

vételképpen jutalomképpen, mintegy, ha sok és komoly szellemi munkát végzett előzőleg; a rossz időjárás pedig lehetetlenné teszi a szabadban való mozgást; de ilyenkor is ne feledjük soha, hogy csemegével nem szokás az embert jóllakásig tartani.

Ami már most *a mulattatva oktató olvasmányokat* illeti, ezeknek tárgya lehet a legváltozatosabb. Az újabbkori ifjúsági irodalomnak egyik legkimagaslóbb és értékre nézve eléggé fel nem becsülhető jelensége a természettudományok minden ágának belevonása az ifjúsági irodalom körébe. Ennek a jelenségnek annál inkább örvendhetünk, mert a reál-iránynak ezen győzelme a humanisták törekvései fölött, csaknem minden irodalomban, a mienkben is, szinte befejezett tökéletességű munkákkal ajándékozta meg az ifjúságot. A kezdeményezés dicsősége ezen a téren a praktikus szellemű angolokat illeti meg, kik elsők voltak a természettudományok népszerűsítésében is és ez a két dolog oly közel fekszik egymáshoz, szinte érinti egymást, hogy természetes fejleménynek kell tekintenünk, hogy egyik a másiknak adott életet. — És legnagyobb bámulatunkat érdemlik a tudományos életnek olyan kimagasló alakjai, mint, teszem azt, egy *Huxley* és *Geikie*, kik csodálatos paedagógiai tapintattal írt munkák által gazdagították az ifjúsági irodalomnak ezen ágát. Az ilyen mulattatva oktató czélzattal írt természettudományi munkáknak azonban, azért sohasem szabad tudákos aprólékoskodások terére tévednie, hanem csak általános és nagy vonásokra kell szorítkoznia. A tudománynak csak a kialakult, kijegeczesedett igazságait, a tudomány vívmányait szabad hirdetnie, de sohasem a még kétes hypothesisekkel foglalkoznia. Az előadás is, ne legyen tankönyvszerű, hanem választékossága által élvezetes; ítéleteiben határozott és jól átgondolt; ahol lehet, a változatosság okáért humoros is, de erőltetés és keresettség nélkül.

Egyáltaljában azt tapasztalhatjuk, hogy azon ifjúsági iratok, melyek a földrajz, a természetrajz és a természettan, köréből merítik tárgyukat, átlag véve jobban sikerült munkák, mint azok, melyek elbeszélő irányúak. Határozott előnyük

továbbá abban a tekintetben is szembeszökő, hogy az iskola által nyújtott ismeret kibővítésének és az iskola által ébresztett tudásvágy kielégítésének: *ezek* a tulajdonképeni eszközei. Azonkívül a tárgynak komolyabb, hogy ne mondjuk, nehezebben emészthető voltánál fogva, biztos praeservativumot képeznek az olvasási mánia ellen. Még nem volt reá eset, hogy az ilyen olvasmányokon tartott gyermeket az olvasási düh elragadta volna; míg ellenben az elbeszélő művek, ha csak a legszigorúbb ellenőrzés és okszerű diätetika mellett nem nyújtatnak a fiatal olvasónak, ellenállhatatlan erővel ragadják az ifjúságot a veszedelem felé. Emezek a gyermek kíváncsiságát ingerlik; amazok a tudásvágyát ébresztik. A fődolog bennök az, hogy a szerző sohase téveszsze szem elől sem czélját, sem feladatának korlátait. Aki a tanulságos ifjúsági olvasmányt a tankönyv felé irányítja, az eltévesztette az utat és ellenkezőjét fogja elérni annak a czélnak, amely felé indult. Már *Herbart* megmondta, hogy az oktatási szándéknak előtérbe tolása, az ifjúsági olvasmány értékét leszállítja.

Az okos tapintattal, helyes körültekintéssel és alapos tudással megírt ifjúsági irat támogathatja és támogassa is az iskolai oktatást a hit- és erkölcstanon kezdve az összes disciplinákon végig a kézügyességi foglalkozásig, de ennek a törekvésnek nem szabad előtérbe tolakodnia; ennek nem szabad minden sorból kirínia; a tanulónak nem kell kiéreznie az olvasmányból, hogy őt most oktatni akarják. Ellenkezőleg. A legszebb, a legnemesebb keretben nyújtsa az ifjúsági olvasmány, gyönyörködtetve és szinte észrevétlenül, azt az ismeretet, melyet közvetíteni akar. Az útleírás ne legyen földrajz; a korrajz ne történet; a nemes példa ne erkölcstan és ne természettan a találmányok könyve.

Amit azonban vonzó, tetszetős előadásban nyújt, annak *igazság* és alaposság tekintetében nem szabad a tankönyv igazságai mögött elmaradnia. Nem lehet és nem szabad a tudomány megállapított vívmányai helyett mesét és valót vegyest keverni, mert különben megtévesztjük a gyermeket, ingadozóvá teszszük önérzetét és tudásában való bizodalmát;

mert nem tud eligazodni a tanultak és az olvasottak között felmerülő eltérések miatt. De míg egyrészt mindig a *kor és a tudomány színvonalán álló* megállapodott és leszűrődött igazságokat és ismereteket szabad csak a gyermekkel közölni, más oldalt gondosan kell kerülni minden olyan új dolognak ifjúsági iratban való feldolgozását, ami még nincs általános igazság gyanánt elfogadva; amire nézve még ingadoznak a vélemények; ami vita tárgya még a tudósok között.

Az oktatási irányú jó ifjúsági olvasmány egyik lényeges kelléke, hogy felülemelje a fiatal olvasót az ő iskolai tudásán; magasabbra vonzza, ösztökélje őt többre és nagyobbra; nyújtson neki mindig valami újat, ami ismereteit bővíti és gyönyört okoz neki.

Ez azonban nem oly könnyű dolog, amilyennek a laikus szem nézi. Mert a *legnehezebb* dolgok közé tartozik, ebben a tekintetben, a helyes mérték eltalálása. Ha csak egy hanggal is magasabbra vagy alacsonyabbra nyúl az író a tudás skáláján a megfelelő mértéknél, akkor már egészében kárba veszett munkát végzett. Mert az első esetben, olvasóközönsége vagy nem érti meg, vagy pedig félre érti őt, vagy pedig — és ez még a legkedvezőbb eset — az első pár levél átolvasása után félreteszi az egész könyvet olvasatlanul; a második esetben pedig, mivel új dolgot, mely az olvasásra sarkalná nem talál a könyvben, vagy unalmasnak találja és félre dobja, vagy pedig, ha végig olvassa is, hasztalanul töltötte vele idejét, mert semmiben sem gyarapodott általa. — A *nevelési* irányú olvasmány pedig óvakodjék az oktató *moralizálástól* vagy a tanítói tónustól. Ami tulajdonokat *Rousseau* Thukydidesen, mint historikuson méltán oly nagyra tart, hogy minden más történetíró mellett első helyre teszi őt, azokra a tulajdonokra minden más elbeszélés írójának is, de kiváltképpen az ifjúsági írónak egész erejével törekednie kellene. Thukydides — írja Rousseau — a tényeket minden okoskodás nélkül mondja el; de a legcsekélyebb mozzanatot sem hagyja érintetlenül, mely magát az olvasót ítélésre késztetheti. Amiről beszél, azt oda állítja az olvasó

szeme elé, de ő maga nem áll az olvasó és az esemény közé, hanem a háttérbe vonul; úgy, hogy az olvasót abba a csalatkozásba ringatja, hogy *nem is olvassa*, hanem *látja* az eseményeket.

A gyermek szívesen tanul; örömest veszi be az erkölcsi oktatást is, de nem moralizálás alakjában. Az az erkölcsi tanulság, amely nem érzik ki az elbeszélés során önmagától és nem lopódzik be észrevétlenül a gyermek szívébe, lelkébe, hanem egy bőbeszédű kioktatással külön kell reá a figyelmet felhívni, az úgy is érték nélkül való és nem érdemli meg a szót, amit reá fecsérelünk. „Schon die Absicht zu bilden — mondja Herbart — verdirbt die Kinderschriften. Man vergisst dabei, dass jeder und auch das Kind, sich aus dem was es liest, das seinige nimmt und nach seiner Art das Geschriebene sammt den Schreiber beurtheilt. Stellt den Kindern das Schlechte dar; deutlich, nur nicht als Gegenstand der Begierde: sie werden finden, dass es schlecht ist. *Unterbrecht eine Erzählung durch moralisches Räsonnement; sie werden finden, dass ihr langweilig erzählt.* Stellt lauter Gutes dar; sie werden fühlen, dass es einförmig ist und der blosse Reiz der Abwechslung wird ihnen das Schlechte willkommen machen. Aber gebt ihnen eine interessante Erzählung, reich an Begebenheiten, Verhältnissen, Charakteren; es sei darin strenge psychologische Wahrheit und nichts jenseits der Gefühle und Einsichten der Kinder; es sei darin kein Streben das Schlimmste oder das Beste zu zeichnen; nur habe ein leiser, selbst noch halbschlummernder Takt dafür gesorgt, dass das Interesse der Handlung sich von dem Schlechten ab, und zum Guten, zum Billigen, zum Rechten hinüberneige: Ihr werdet sehen, wie die kindliche Aufmerksamkeit darin wurzelt; wie sie noch tiefer hinter die Wahrheit zu kommen und alle Seiten der Sache hervorzuwenden sucht; wie der mannigfaltige Stoff ein mannigfaltiges Urtheil anregt; wie der Reiz der Abwechslung in das Vorziehen des Besseren endigt; ja wie der Knabe, der sich im sittlichen Urtheil vielleicht ein paar kleine Stufen höher fühlt, als der Held oder der Schreiber,

mit innerem Wohlgefühl sich fest hinstemmen wird auf seinen Punkt, um sich zu behaupten gegen eine Roheit, die er schon unter sich fühlt. Noch eine Eigenschaft muss die Erzählung haben, wenn sie dauernd und nachdrücklich wirken soll: sie muss das stärkste und reinste Gepräge männlicher Grösse an sich tragen. Denn der Knabe unterscheidet so gut, wie wir das Gemeine und Flache von dem Würdevollen; ja dieser Unterschied liegt ihm mehr als uns am Herzen, denn er fühlt sich ungern klein; er möchte ein Mann sein.“ — Ezt a lélektani igazságot Rückertnél is megerősítve találjuk:

„Mit Kindern brauchst Du nicht dich kindisch zu gebärden;
Wie sollten sie, wenn Du ein Kind bist, Männer werden?
Als wie der Mann das Kind, liebt auch das Kind den Mann:
Nur der erzieht's, der es zu sich heraufziehen kann.“

Herbart követői pápábbak akartak lenni a pápánál és ezáltal discreditálták mesterüket és tanait. Eljárásuk túlzásai által nagyban hozzájárultak ahhoz, hogy az úgynevezett *Herbart-Ziller-iskola* Németországnak igen tekintélyes, előkelő és nagy kiterjedésű paedagógiai köreiben, nemcsak egykori népszerűségét veszítette el, de mind újabb és újabb heves megtámadtatásoknak is ki van téve; melyek, ami igen jellemző, éppen a *Herbart-Zillerianismus* főfészkéből, *Jenából* indultak ki.* Amit Herbartnak fentebbi idézetében az ifjúsági iratokról olvasunk, azok olyan egészséges és a gyakorlati, a tapasztalati életből merített igazságok, melyeket minden hig-

---

* „*Das Verhältnis der Herbart'schen Psychologie zur physiologisch-experimentellen Psychologie.* Von Dr. Th. *Ziehen*, Professor an der Universität in Jena. (Sammlung von Abhandlungen aus dem Gebiete der paedagogischen Psychologie und Physiologie. III. Band. 5. Heft.) Berlin, Verlag von Reutes und Reichard.“ —

** „*Sociale Paedagogik auf erfahrungswissenschaftlicher Grundlage und mit Hilfe der inductiven Methode als universalistische oder Kultur-Paedagogik*; dargestellt von Paul *Bergeman*, Jena. Druck und Verlag von Theodor Hofmann Gera. III. Theil. Der theoretische Aufbau der socialen Erziehungslehre.“ (Die Auswahl und Anordnung des Unterrichtsstoffes.)

*** „*Kunst und Erziehung.* Gesammelte Aufsätze von Ernst *Linde*. Leipzig. Friedrich Brandstetter's Verlag.“

gadt gondolkozású paedagógus megnyugvással írhat alá. Herbart követői azonban jóval messzebb mentek. Nem elégedtek meg azzal, hogy a mesének, nevelő hatására való tekintettel, előkelő hely biztosíttassék a gyermek magánolvasmányai között; nem tartották elengendőnek, hogy bevitték a népmesét az elemi iskolába és az alsó osztályok tanításának középpontjává tették: nekik még ennél is több kellett. Addig mentek tévelygéseikben, hogy az iskolázás legalsó fokán a hitoktatást a mesével akarták helyettesíteni. Szemben a vehemens támadásokkal, miknek e tévelygésük által magukat kitették, ma már ők is átlátják, hogy messze találtak menni mese-rajongásukban és egészen más húrokat pengetnek, mint ennek előtte. Concedálják, hogy a mese inkább a későbbi történet-tanulásnak talaját egyengeti csupán és hogy a tanítás legalsó fokán vallásos tartalmú költeményeken, mely Újtestamentumbéli bibliai történeteken *lehet* kezdeni a vallásoktatást.

De a mese *lényegét* azért még ma is meghamisítják és amidőn az ő systemájuk alapján beviszik a mesét az iskolába, ugyanakkor — bármily paradoxnak lássék is ezen állítás — megfosztják a gyermekeket a mesétől. Valósággal erőszakot követnek el a mesén az által, hogy belemagyaráznak olyan erkölcsi elemet, amely a mesétől, mint műfajtól is, de a mese egész lényétől, keletkezésétől és rendeltetésétől is egyaránt távol áll.

A tanítás első évére, teszem azt, felvesznek tizenkét mesét, amelynek mindegyikéhez valami erkölcsi tanulságot fűznek; illetőleg addig-addig csűrik-csavarják, idomítják, amíg azt, ami erkölcsi tanulságot belőle levonni akarnak, beléje nem magyarázták. Ezzel az eljárással persze kiforgatják a mesét természetes üdeségéből, bájos naivságából, poétikus világából; megfosztják attól a varázsszerű, tarka színgazdaságtól, melylyel különben a gyermeki kedélyre elbűvölő hatását gyakorolni szokta. Mert a mesének absolute nincs oktató tendentiája. Egyedüli czélja a gyönyörködtetés. Nem tagadhatni, hogy a mesék nagy részében moralis mozzanatok sűrűn szerepelnek és jutnak érvényre, de nem axiomák alakjában

kifaragva vagy leszűrve, hanem az egyes cselekményekben, az egyes szereplők jellemében megnyilatkozva és az olvasóban vagy hallgatóban kedves, megnyugtató hangulatot, jó érzést keltve, mint a kertben sétálónál a virágok illata, melyet hatásában minden épérzékű ember bizonyára magasabbra becsül az üvegbe zárt sok mindenféle, bódító úgynevezett parfumöknél.

Természete az embernek, ami azonban a gyermeknél még fokozottabb mértékben nyilatkozik meg, hogy nem veszi be a reá erőszakolt erkölcsoktatást. Az ilyen kisérlet tehát rendesen czélt tévesztett dolog, mert a gyermek vagy egyszerűen átugorja olvasmányában az ilyen intelmi elmélkedést, vagy ha végig fut is rajta, inkább bosszúságot, mint meghatottságot érez utána, — és minden hatás nélkül megy tovább útjain. Az ilyen moralizáló részletekre mondja *Dreyer*: „Ich hatte diese Stellen immer überschlagen. Da sah ich zufällig in der Vorrede, dass sie eigentlich die Hauptsache sein sollten. Ich las sie nun zwar aus Pflichtgefühl mit, aber es war mir immer sehr langweilig.“* Ez a moralizáló, oktató irány és hang a 18. század végén és a 19. század elején járta különösen az ifjúsági irodalomban, melyre egészen reá nyomta a maga bélyegét. Megindítói ennek az iránynak a német *Campe*, *Salzmann*, *Weisse* és *Rochow* voltak. Ők legalább az érdekes és ügyes meseszövés által kárpótolták fiatal olvasóikat, de követőik az elbeszélés szépsége által sem tudván lekötni az ifjúság figyelmét, unalmat unalomra halmoztak.

Csak a *példa* hat; de a beszéd, ha csak nem a gyermek egyenes kérdésére szolgál felvilágosításul: *soha*. — — I. Napoleonról olvashatjuk emlékirataiban: „Gyermekkoromban egy alkalommal Plutarchot adták kezembe olvasmányul. Mohó vágygyal olvastam, szinte faltam elragadtatásomban, — és attól kezdve mindennapi olvasmányom volt. Plutarchból szíttam magamba azt a hatalmas, ellenállhatatlan vágyakozást,

---

* „*Die Jugendlitteratur*. Ein Beitrag zur Jugendschriftenfrage von Georg *Dreyer*. Gotha. Verlag von Emil Behrend. 1889.“

hogy az én életem története is megirassék valaha. Ebből fejlődtek becsvágyamnak első gondolatai."

A példának elementarisan ható és utánzásra indító erejéről igen érdekes példákat olvashatni *Colozzá*-nál is:* „In den Jahren 1862 und 1863 hausten in den schönen und majestätischen Bergen meines Wohnortes Sannio die Briganten. Die Bürgerwehr meiner Heimat scheute weder Mühe noch Gefahr; an einem einzigen Tage fieng sie drei Personen, die am nächsten Tage erschossen wurden. Mehrere Wochen lang wurde in der Gemeinde von nichts andern gesprochen, — und wir kleinen Knirpse, obwohl wir die Wichtigkeit der Sache noch nicht einmal recht verstanden, bildeten schnell eine Brigantenschaar, eine Schutztruppe mit Anführer und einen Gerichtshof. Lange Zeit spielten wir nur Briganten, wie wir sagten. Man hätte nur sehen sollen, welches Vergnügen wir beim Verfolgen, beim Festnehmen, bei der Gerichtsverhandlung und schliesslich beim Erschiessen empfanden. Irgend ein Stock diente oftmals als Flinte, aber wir trugen ihn mit einer Meisterschaft und Haltung, um die uns alte Soldaten hätten beneiden können." — „Im Jahre 1891 wurde in Neapel ein vielbesprochener Process verhandelt, der eine adelige sicilianische Familie betraf. Die Sache dauerte mehrere Monate und die Stadt war fieberhaft erregt. In dieser Zeit sah ich einige Kinder, die etwas veranstaltet hatten, was ein Gericht vorstellen sollte. Es war wirklich der Mühe wert den Eifer zu beobachten, mit dem die Kinder den Ernst der Justizbeamten, die stramme Haltung der Gendarmen und die Strenge der Wache annahmen. Jedes suchte seiner Rolle in tadelloser Weise gerecht zu werden. Da mir damals die vorliegende Arbeit im Sinne lag, wollte ich gern in Erfahrung bringen,

---

* *Psychologie und Paedagogik des Kinderspiels.* Von G. A. *Colozza.* Mit einer Einleitung von N. *Fornelli,* Professor der Paedagogik an der Universität Neapel. Mit Erlaubnis des Verfassers aus dem italienischen übersetzt, sowie durch Zusätze und Anmerkungen ergänzt von Chr. *Ufer.* Altenburg. Druck und Verlag von Oskar Bonde 1900."

um was für ein Spiel es sich handle, und nachdem ich eines der Kinder gefragt hatte, was sie da machten, wurde mir in vorwurfsvollem und verwundertem Tone geantwortet: „Sehen sie denn nicht, dass wir Process der Sicilianer spielen?“

Ugyanerre a tárgyra nézve igen figyelemre érdemes részletet találunk *Wolgast*-nak, a hamburgi ifjúsági irodalmi mozgalom lelkes vezetőjének, munkájában is:* „Gewöhnlich bleibt es dabei — írja — die Thaten der Buchhelden nachzuahmen. Zu dutzenden kann man alljährlich Zeitungsnachrichten über diese Wirkung der Jugendlectüre sammeln. Nur die ungewöhnlichen und betrübenden Fälle kommen in die Öffentlichkeit. Ein Junge wird infolge Lesens von Indianergeschichten oder Reisebeschreibungen von Abenteuerlust gepackt und entläuft der elterlichen Zucht; ein Mädchen gibt sich, durch sentimentale Liebesgeschichten bethört, den Tod. Der Nachahmungstrieb steht unter dem Zwang der Stoffe, die mit dem gleichen Erfolg statt durch das Buch auch durch *mündliche* Erzählung oder *durch das Leben* geboten werden können. — In mehrfacher Weise lehrreich ist in dem wundervollen Keller-schen *autobiographischen* Roman „Der grüne Heinrich“, das Kapitel „Die Leserfamilie. Lügenzeit.“ In der Leserfamilie, welcher Heinrich Lee sich anschlisst, werden Romane gelesen, die in zwei Arten zerfallen. Die eine enthielt den Ausdruck der üblen Sitten des vorigen Jahrhunderts in jämmerlichen Briefwechseln und Verführungsgeschichten; die andere bestand aus derben Ritterromanen. Die Mädchen hielten sich mit grossem Interesse an die erste Art und liessen sich dazu von ihren theilnehmenden Liebhabern sattsam küssen und liebkosen; uns Knaben aber, waren diese prosaischen und unsittlichen Schilderungen einer verwerflichen Sinnlichkeit, glücklicherweise noch ungeniesbar. Und wir begnügten uns damit, irgend eine Rittergeschichte zu ergreifen und uns mit derselben

* „*Das Elend unserer Jugendlitteratur. Ein Beitrag zur künstlerischen Erziehung der Jugend.* Von Heinrich Wolgast. Zweite Auflage 3. und 4. Tausend. Hamburg. Selbstverlag 1899.“

zurückzuziehen. Die unzweideutige Genugthuung, welche in diesen groben Dichtungen waltete, war meinen angeregten Gefühlen wohlthätig und gab ihnen Gestalt und Namen. Wir wussten die schönsten Geschichten bald auswendig und spielten sie, wo wir giengen und standen, mit immer neuer Lust ab: auf Estrichen und Höfen, im Wald und Berg, — und ergänzten das Personal vorweg aus willfährigen Jungen, die in der Eile abgerichtet wurden. Aus diesen *Beispielen* giengen nach und nach selbsterfundene fortlaufende Geschichten und Abenteuer hervor, welche zuletzt dahin ausarteten, dass jeder seine grosse Herzens- und Rittergeschichte besass, deren Verlauf er dem Andern mit allem Ernste berichtete, so dass wir uns in ein ungeheueres Lügennetz verwoben und verstrickt sahen.“

Ranke, a nagy historikus is azt beszéli önéletrajzában, hogy midőn a *donndorfi* zárdaiskolában, hova 11 éves korában került, az egyik collaborator, szabad idejükben fordításban egyes részleteket olvasott fel a tanulóknak Homer munkáiból, a felolvasó órák után az egész gyermekcsoport görög meg trójai hadseregre oszlott és felosztván egymás között a hősök szerepeit, megindultak a kemény tusára. — *Gervinus*, a világhirű irodalomtörténész, pedig ugyancsak a *Homer*-olvasmányoknak ő reája való hatásáról azt írja, hogy hosszú időn át csak íjjal és pajzszsal szeretett játszani; minden szabad idejét arra fordította, hogy a trójai háború hős-alakjait rajzolgatta és folytonosan *Trója* meg *Kephalónia* térképeinek buvárlása foglalta el. — Mivel pedig a példa, amint láttuk, mindenható befolyással van a gyermek-olvasóra, azért a gyermekeknek csak olyant mondjunk mindig, ami *igaz*; még pedig a tudomány, az erkölcs és a psychológia szempontjából egyaránt igaz.

Aki az által akar hatni a fiatal olvasóra, hogy a maga felcsigázott képzelete által festett emberfölöttien jó vagy emberfölöttien rossz jellemeket állít elébe követendő vagy kerülendő példa gyanánt, az kétszeresen hibáztatható munkát művel.

A fiatal olvasó vagy igen csekély, önálló itéletre teljesen képtelen szellemi qualitásokkal bír, — és ez esetben készpénz gyanánt vevén az olvasottakat, megtévesztetik és a helyett, hogy az olvasmány szaporítaná tapasztalatait és előkészítené az élet útjaira, inkább ellenkezőleg: az emberekről és a dolgokról való hibás felfogással vezeti őt be az életbe. Az olvasmányaiból ekként magába szítt balvélekedések, miknek hatása alól később talán egy egész ember-élet alatt sem képes egészen felszabadulni, mihamar összeütközésbe hozzák őt embertársaival, kikkel érintkezik, a társadalommal, melyben él; sőt önmagával is — és egy életen át hordhatja magával annak az átkát, hogy az embereket ördögöknek vagy angyaloknak festették elébe. De káros még azért is az úgynevezett széles ecsettel való festés, mert az ilyen előadás által gyakran olyan hibákra irányíttatik a gyermek figyelme, amikről különben fogalma sem lett volna és amiket amúgy, csak jóval később ismert volna meg, mikor önállóan is tudván már itélni és distingválni, annak megismerése kevésbbé lett volna káros hatással reá nézve.

A korához képest gondolkozni tudó, úgynevezett nyílteszű gyermek, aki a körülötte mozgó világot fogékony fiatal eszének egész élénkségével szokta megfigyelni, annak meg ugyan hasztalan rajzol akárki is emberfölötti lényeket emberek gyanánt. Az ő éles szeme mihamar kihámozza a lenge burnusból az igaz alakot; az író pedig elér annyit, hogy olvasójában megingatta a nyomtatott betű iránti hitet és bizadalmat, ami által egyszermind a kétkedés magvát is elvetette a fiatal olvasó keblében. Azután meg mi értelme van annak, hogy a jónak olyan példáit vezetik a gyermek szeme elé, amelyet követnie képtelenség, elérnie lehetetlenség.

Nagyon téved és a gyermeki lelket igen kevéssé ismeri az, aki azt hiszi, hogy a gyermeknek csak elébe kell adni az események vagy szereplő alakok rajzát akárhogyan is; úgy, amint az író azokat a meséje tárgyához idomítani, alakítani, megteremteni jónak vagy szükségesnek tartja, és a gyermek szó nélkül készpénz gyanánt elfogadja azt. Vannak ilyen

gyermekek bizonyára éppen úgy, mint a hogy vannak felnőtt emberek is, akik, mikor nyomtatott betűt látnak, a gondolkozást fölösleges luxusnak itélik. De a gyermekek javarésze nem ilyen: „Das kindliche Gemüt ist ein sehr aufmerksamer Beobachter. Es denkt in seinem kindlichen, jugendlichen Sinne weit mehr als man anzunehmen glaubt und es unterscheidet stärker, als wie es sich den Anschein giebt.“ *

Tagadni nem lehet, hogy a nagy történelmi vagy bibliai alakok és az igazi költői művek művészi jellemzéssel megrajzolt hősei, sőt még a rémregények hősei is vonzzák a gyermeket és irányító hatással lehetnek a fiatal olvasóra. De egy condenzált jóságú fiú, ki telisded teli van tömve gyermeki erényekkel meg jótulajdonságokkal, ha nem hagyja teljesen hidegen a gyermeket és egyáltaljában összehasonlításra bírja, akkor az mindig inkább lehangolólag, mint buzdítólag fog hatni reája.

Nincs élesebb szemű psychológus a gyermeknél. Amint a személyes érintkezésben a legrövidebb idő alatt a legalaposabban kiismeri környezete minden egyes tagjának az egyéni tulajdonait és annak megfelelően viselkedik vele szemben, azonképpen felismeri az olvasmányában túlzásokkal ecsetelt alakokban is a hibásan megrajzolt jellemeket és alig ha van szülő vagy nevelő, aki egyszer vagy másszor ne hallotta volna a gondjai alatt levő gyermektől, olvasmányának valamely eseményére vagy az események valamely szereplőjére azt a kijelentést: „Oh, az nem lehet; az lehetetlen; ez nem történhetett így.“

A jónak túlzásba vitele azonban még korántsem olyan nagy hiba, mint mikor elrettentő példának az okáért, a roszszat, a gonoszt ecseteli az író olyan módon, hogy ez által a gyermek éppen az ifjúsági olvasmányából olyan kifejezéseket, olyan érzelmeket, olyan cselekedeteket ismer meg, amilyenek eladdig rejtve voltak előtte és a melyeket, hogy lehetőleg minél később ismerjen meg, fölötte kívánatos

* „*Die Pflege des Gemütes und der Seele unserer Kinder.* Von Erich *Blum.* Verlag von Otto Berggold Leipzig.“ (Populärmedizinische Hausbibliothek.)

dolog. Az ilyen ifjúsági olvasmány határozottan sokkal több kárt okoz, mint amennyit száz más jó könyv megint helyre hozhatna. Valóságos irodalmi bűnt követ el, aki az ártatlan lelkű gyermek előtt olyan cselekedeteket és olyan gondolkozást ecsetel, melyeknek aljasságára az, eladdig soha nem is gondolt, — és melyek az ő tiszta lelkét ahelyett, hogy a nemesebb felfogás felé magasba vonzanák, inkább lerántják a sárba és a fertőbe.

Öreg hiba, hogy az ifjúsági írók nagy része, mihelyt tollat fog kezébe, azonnal a komoly paedagógus álarczát veszi fel és praeceptori ránczokba szedvén homlokát, direct vagy indirect módon rákezdi az oktatást. Vagy maga prédikál vagy pedig jómaga belehuzódik a súgó-lyukba és beszélteti a hőseit. És ezek a hősök kétségbeejtően egy kaptafára vannak készítve: nagyon jó, mérsékelten jó, kevésbbé jó; igen rossz, mérsékelten rossz; nagyon ügyes, szerfölött ügyetlen, bámulatosan életrevaló és kétségbeejtően élhetetlen gyermekek különböző helyzetekben, de mindig ugyanazon keretben, hosszú sorban vonulnak fel szemeink előtt, ha egy csomó ifjúsági iraton sok türelemmel és nagy szenvedések között keresztül rágjuk magunkat. Ennek a nagy lélekuniformizálásnak az okát pedig abban a körülményben találhatjuk fel, hogy az ifjúsági írók nagy része nem benső hajlamból, nem a költészet géniusa által ösztönözve, nem költői ihlettől vezetve, hanem külső, gyakorta nagyon is prózai és alacsony motivumok által indíttatva, írják ifjúsági elbeszéléseiket. Alig foglalkoztak valaha a gyermeki lélek fejlődésének és különbféle megnyilatkozásainak megfigyelésével és ennél fogva nem csodálható, ha gyakran a legképtelenebb, feje tetejére állított helyzetekben mutatják be gyermek-alakjaikat az olvasónak. Igy azután nem egyszer, nemcsak a lélektan, de maga a logika is sutba kerül és látunk olyan sablonszerű alakokat, melyek hasonlítanak azokhoz az egy darab fából faragott és egyféle színnel bemázolt bábukhoz, melyeket a mi jó felvidéki tót atyafiaink szoktak házalva árúba bocsátani.

De ez nem is lehet másképen mindaddig, amíg az

ifjúsági írók nem az általános *emberi*-ből indulva ki, alkotják meg alakjaikat, hanem egyszerűen egy gyermeki hibára vagy erényre gondolva, annak képmására teremtenek elbeszélésük számára egy, hús és csont nélküli alakot, melyben egy csepp eleven vér nem található fel. És bámulatos dolog, hogy míg a felnőttek számára aránylag olyan kevesen mernek írni, csaknem minden tollforgató ember született ifjúsági írónak nézi magát; annyira könnyűnek tartja ezt a mesterséget. Pedig ha jól végére járunk a dolognak, alig képzelhető nehezebb műfaj, mint a gyermekéletből vett elbeszélés. A felnőttek világa óriási változatosságú calaidoscop, melyben ezernyi ezer alakban változnak az érzelmek, indulatok, szenvedélyek; a létért való küzdelem, irígység, bosszú, szerelem, féltékenység, hősies elszántság, gyávaság, önuralom, féktelenség és a többi. A gyermek élete szűk korlátok között mozog: egyszerű, változatlan és mivel szenvedélyek és indulatok még nem dúlják, tehát érdektelen is. Azért megpróbálja a legjobb író erejét is, ha olyan gyermekelbeszélést akar teremteni, mely vonzó és érdekes volta mellett *igaz* is legyen és megfeleljen a *való* életnek.

Pedig — ez nem ismételhető elégszer — minden, amit a gyermeknek mondunk, a szó legideálisabb értelmében legyen igaz; de ebből korántsem következik egyszersmind az is, hogy mindent, a mi igaz, elébe tálaljunk a gyermeknek.

Ha el akarjuk érni azt az első rendű czélt, hogy az ifjúsági olvasmány nemesítse a gyermek lelkét és gondolkozásmódját; szívét tegye fogékonnyá a nemesebb érzelmek befogadására; aczélozza jellemét és emelje gondolkozásmódját; szóval, hogy készítse elő a jövendő élethivatás becsületes betöltésére: akkor *nem szabad a gyermek körül mozgó, pezsgő életet meghamisítanunk.*

Ez, azt hisszük, olyan tiszta dolog, amelyet sem hosszasan magyarázni nem szükséges, sem megdönteni nem lehet.

És mégis ezzel a ténynyel szemben igen megoszlik a

paedagógusok véleménye. „Jól van. Ha nyílt kártyákkal lépjünk a gyermek elé — mondják többen — mit tevők legyünk akkor az erótikus elemekkel és mozzanatokkal, mikkel telve van az utcza, a társadalom és a család, mely a gyermeket környezi. *Mit* mondhatunk el mindezekből és *hogyan* mondjuk el a mondandókat a gyermeknek?“

Ez igen kényes kérdés, melyhez óvatos kézzel és aggódó lelkiismeretességgel félve nyúl minden igazlelkű ember, mert miként a kényes műtétet végző orvosnál a legcsekélyebb metszés, mely rossz útra tévedt, halált okoz — szakasztottan úgy vagyunk ennek a kérdésnek a megoldásánál: *innen vagy túl csak egy mondattal, egy gondolattal több vagy kevesebb, — — és halálra sebeztünk egy ártatlan gyermek-lelket.*

A felfogások ebben a dologban is, mint minden igazán nagy kérdésben, a legvégső szélsőségek között csaponganak.

Vannak egyesek, akik kézzel fogható és szerintük könnyen érthető példákon még az anya terhességi állapotát is meg akarják magyarázni, illetve meg is magyarázzák a gyermeknek.* És Jean Paul-nak a férgés dióról vett szerencsétlen hasonlatától kezdve** egészen az, ezen kérdést illetően szintén általa adott éppenséggel nem gyermeknek való igazán hajmeresztő magyarázatig és a jelenkorbeli legkiválóbb nevelő tudósokig és psychologusokig: egy évszázad óta a legkiválóbb elmék foglalkoztak azzal a kérdéssel, hogy mit feleljenek a gyermeknek az, ebben a tárgyban általuk elmaradhatlanul felvetendő kérdéseire.

A legképtelenebb felfogásokat olvashatja az ember ezen a téren: a józan emberi észnek valóságos megtévedését. Míg Plató, teszem azt, 2300 esztendővel ennek előtte, hevesen kikel az ellen a szokás ellen, hogy az ifjúságnak *Homer*, *Aeschylos* és *Sophokles* munkái „olyan alakban adatnak a

* Dr. Rudolf *Penzing*: „*Ernste Antworten auf Kinderfragen. Ausgewählte Kapitel aus einer praktischen Paedagogik fürs Haus.*“ Berlin. 1899. Ferdinand Dümmler's Verlagsbuchhandlung.“

** Jean Paul: „*Levana oder Erziehlehre*“ (Ergänzungsanhang zur sittlichen Bildung.) Leipzig. Druck und Verlag von Philipp Reclam jun.

kezeikbe, amint azok, a felnőttek számára megirattak“ : azalatt napjainkban jónevű tudós emberek ; tekintélyek gyanánt szereplő alakjai a szakirodalomnak, olyan nézeteket vallanak, miket még utána írni is restelkedve vállalkozik az ember.

A XVIII. században divatozott vagy jobban mondva dühöngött *philantropinismus*, mint sok egyéb dologban, ebben a kérdésben is egész alaposan elvetette a sulykot. A nagy *Basedow* a megfelelő korban levő leánykákat „egy belátásteljes, beszédes és tudós moralista által“ akarja olvasmányok alapján kioktattatni „a szűziességnek, az eljegyzésnek, a házasságnak és az anyaságnak kötelességeiről, szabályairól és az ezen állapotokkal járó magatartásról.“ Ezzel azonban még korántsem éri be. „Schamhaftigkeit — úgy mond — ist nothwendig. Doch muss man von der Zeugung der Thiere und Menschen schon mit jungen Kindern, wenigstens vor dem *zehnten* oder *zwölften* Jahre mit Wahrhaftigkeit, obgleich nicht ganz umständlich, ernsthaft, wie von andern natürlichen Dingen, in Beziehung auf die Vorsehung Gottes und in den anständigsten Ausdrücken oftmals reden, um sie auf die rechte Art mit diesem Gedanken bekannt zu machen. Wir sagen den Kindern die *Wahrheit* von der Zeugung der Thiere und der Menschen. Wir halten uns nicht auf bei der Handlung des Zeugens, sondern bei der Wirkung desselben, der beschwerlichen Schwangerschaft der Mutter. Diese Belehrungen sollen die anschauende Erkenntniss von der regelmässig handelnden göttlichen Vorsehung in den Seelen der Jugend erzeugen und die vernünftige Einsicht in diese Verhältnisse, soll vor geschlechtlichen Unsittlichkeiten bewahren.*

Ezen, nevetségességgel határos naiv beszéd után, nincs mit csodálni rajta, ha *Herder* azt írja, hogy Basedowra és követőire még a tehene borjújának a nevelését sem bízná ; *Jacobi* pedig minden hímezés és hámozás nélkül egyenesen kijelenti,

---

* Fr. *Regener* : „Skizzen zur Geschichte der Paedagogik.“ Langensalza. Verlag von Hermann Bayer und Söhne. 1898.

hogy „igen nagy örömmel akasztaná föl Basedow-ot, ezt a csepűrágót, valamint követőit is a lábaiknál fogva, ha módjában állana.“

Nézetünk az, hogy ebben a dologban is a jelenben élő, bátran mondhatjuk, *legnagyobb* gyermekpsychológusunknak, *Preyer*nek részén van az igazság, aki azt mondja, hogy az egyetlen mese, melyben akarja, hogy fia benső meggyőződéssel higyjen: ez a gyermekhozó gólya meséje.

Ám élőszóval jól-rosszul — a legtöbb esetben bizony inkább nagyon is rosszul, mint jól — csak elütjük valahogy ennek a kérdésnek a gondját, mert ezer módja van a kitérésnek; de ott az írás, amelyik nem ismer megalkuvást: *mit lehet az erótikából az ifjuságí irodalomba bebocsátani?*

A gyermek kezébe adandó olvasmány legyen *erkölcsi* nézőpontból tiszta, mint a színarany és mocsoktalan, mint az égből hulló hópehely: így szól kategorikusan a paedagógia és a józan ész egyaránt.

Ez tiszta sor; helyes felfogás; észrevételt ellene bizonyára senkisem támaszthat.

Azonban még jóval annak előtte, hogy ifjúsági olvasmány a gyermek kezébe kerülne — mondják az erótikának irodalmi pártolói — a gyermek százféle dolgot hall és lát maga körül, sőt tanul is olyant, ami gondolkozásra, kérdésre készteti; pl. Jákob hét éven keresztül szolgál Rachelért, hogy feleségül kapja, mert *szereti őt;* Ádám *megismeré* az ő feleségét Évát, ki gyermeket *szűlt* neki; ugyanez történik Ábrahám és Sára között; Ábrahám elküldi hű szolgáját, hogy mennyaszszonyt keressen Izsák fia részére; Isten pedig Évát, amiért a tudás fájának almájába harapott, megátkozza azzal, hogy „*fájdalommal szűlje gyermekeit.*“

Mindezeket a gyermek már 6. és 7. életéve között *megtanulja az iskolában.* Ehhez jő még azután az a temérdek dolog, mit a gyermek elkerülhetetlenül lát utczán és udvaron: más természetű dolgokat a falusi gyermek és a városi gyermek is másféléket; de egyaránt olyanokat, miket nem állhat meg kérdés nélkül. — Legyen. Nézzük közelebbről.

Abban tagadhatatlanul igaza van Jean Paul-nak, midőn azt állítja, hogy „die Fragen der Kinder über Schwangerschaft, über das Woher eines neuen Kindes, thut blos die *unbescholtene* Wiss- und Fragsucht, aber kein Instinkt oder Trieb; denn dieser gibt Antworten, aber keine Fragen. Im Kinde ist die Frage über die Niederkunft der Mutter so weit vom Geschlechtstriebe entlegen, als etwa die Frage: warum die Sonne, die doch im Westen niedergeht, am Morgen wieder im Osten stehe.“

Csakhogy ebből a helyes alaptételből indulva, Jean Paul csodálatosképpen, mégis igen téves következtetésre jut. „Wer verräth — úgy mond — er verwahre ein Geheimnis, hat schon dessen Hälfte ausgeliefert, und die zweite Hälfte wird er nicht lange behalten.“ De vajjon mi szükség van arra, hogy ezen vagy más hasonló kérdésekben titkolódzóan lépjünk fel a gyermekkel szemben. A gólya vagy az angyal meséjét a gyermek, aki még ártatlan szívvel és romlatlan kedélylyel kérdez, nagy megnyugvással fogadja el tőlünk, — és ez ethikusabb, aesthetikusabb is és kevéssé veszélyes kétségen túl, mint ha Jean Paul tanácsát követnők: „Womit ist aber dem fragenden Kinde zu antworten? Mit so viel Wahrheit als es begehrt. -- Saget ihm: wie das Käferwürmchen in der Nuss, so wachst das Mensch-Würmchen in der Mutter Leib von ihrem Blut und Fleisch, daher wird sie krank etc. — Woher aber das kleine Menschlein? Antwortet: vom lieben Gott, wenn die Menschen einander geheirathet haben und neben einander schlafen.“

Ennek a felfogásnak a képtelen volta nem szorul bizonyításra. Azt gondolhatná az ember, hogy egy évszázad alatt, amennyi idő azóta eltelt, hogy Jean Paul ezeket írta, nem igen akadt egy szülő is, aki ennek a felfogásnak a szellemét helyeselte volna. Nagy tévedés ezt gondolni. — Jean Paul felfogása azonban, ha nem is helyeselhető, de érthető, mert magában hordja magyarázatát a viszonyoknál, a körülményeknél fogva, mik között iratott. Jean Paul Németországnak, a német irodalomnak úgynevezett „sentimentalis“ korában élt és ráadá-

sul nem volt képes magát a philantropisták hatása alól emancipálni. Jean Paul különben is nem volt professionatus paedagógus. De honnan vegyük magyarázatát annak, mikor a XIX. évszázad utolsó esztendejében előáll a berlini egyetem tudós professora és ráczáfolván a Jean Paul kevéssé aesthetikus dióhasonlatára és, mint sokkal esthetikusabb és a gyermeknek való dolgot, a következendőket mondja: „Das kleine Keimfähnchen in der Bohne, in der Erbse, endeckt das Kind leicht und wenn wir ihm nun sagen, das kleine Brüderchen sei bei Mama gerade so geschützt und heimlich aufgewachsen, wie hier der zarte Keimspross in der bergenden Hülle; es nehme seine erste Nahrung von Mama, wie dort das winzige Plänzchen aus den Keimblättern sich nähre und wachse, so glaube ich weder, dass die Antwort objectiv falsch sei, *noch dass sie dem Kinde zu viel oder zu wenig sage.*“ *

Ugyancsak *Penzing*, idézett munkájában ugyancsak a szó alatt levő tárgyra vonatkozóan még a következő oktatással is kedveskedik: „Auch liesse sich das, allen Kindern wohlbekannte Ei sehr wohl zur Belehrung im obigen Sinne verwerten, wenn jemandem die Pflanzenwelt zu unlebendig erschiene: wissen doch die Kinder, dass aus Eiern, wenn deren Mama ihnen Wärme giebt, Hühnchen werden. Nun, hier ist der Process ganz ins Innere verlegt: Brüderchen steckt zuerst in einem kleinwinzigen Ei bei Mama, das man doch noch gar nicht sehen konnte, und nun ist es im Schosse der Mama gewachsen, bis es endlich so gross war, dass sie es neben sich legen konnte.“

„Wird weiter gefragt: wie denn das Kindchen herauskomme? — so antworte man ganz ruhig: Ist das kleine zusammengekauerte Kindchen so weit, dass es Luft und Licht vertragen kann, dann bildet sich eine Öffnung, die gerade gross genug ist, es durchzulassen. Aber die Wunde verheilt wieder völlig, wenn die Mama sich ganz still verhält.“

---

* Rudolf Penzing: „*Ernste Antworten auf Kinderfragen.*“ Ausgewählte Kapitel aus einer praktischen Paedagogik fürs Haus. Berlin 1899. Ferdinand Dümmlers Verlagsbuchhandlung.“

„Meine 9 jährige Tochter quittierte diese Belehrung durch eine stürmische Umarmung der Mutter mit den Worten: „Wie furchtbar dankbar müssen wir Dir sein.“

De a tudós professor bölcsesége ezzel még koránt sincsen kimerítve. Készséges bőbeszédűséggel oktat ki arra is, hogyan magyarázzuk meg a gyermeknek, hogy *mi a házasság*. Fejtegetései ebben a kérdésben sem maradnak mögötte az előbbenieknek bizarrságban és furcsaság dolgában: „Wenn ein Mann und eine Frau sich so herzlich lieben, dass sie ihr ganzes Leben lang bei einander bleiben und alles mit einander theilen wollen, dann heiraten sie, nehmen zusammen eine Wohnung und leben ganz zusammen. Sie theilen Essen und Trinken, Arbeit und Freuden, Schlafen und Wachen und haben sich innig lieb: erst dann können sie Kinder bekommen.“

„Dass das „Zusammenwohnen“ nicht ausreicht, um Kinder zu bekommen, sieht das Kind an dem Beispiel vieler Erwachsener; umgekehrt erfährt es auch wohl einmal, dass ein Mädchen, das keineswegs mit einem Manne zusammengewohnt, ein Kindchen bekommen hat. In letzterem Falle stellen wir das Mädchen hin als eine Arme, die von dem verlassen worden ist, der sie geheiratet hat.“

Nem kevésbbé érdekes, noha kevésbbé bizarr, *Rüdebusch* nak erre a kérdésre vonatkozó felfogása.* Végeredményében ugyan az ő nézete is oda concludál, ahova a *Penzing*-é; de noha nem-paedagógus, vagy talán éppen azért, sokkal tetszetősebb alakba öltözteti felfogását, *Penzing* bántó meztelenségének kerülésével; indokolása, melylyel állításait támogatja elfogadhatóbbaknak tűnnek fel; — és eszejárásának komolyabb volta, a mindennapi élethez közelebb vonatkozásban lenni látszó példái, első pillanatra szinte-szinte megvesztegetik az embert, hogy lépre menjen az intentióinak.

Nirgends — úgy mond — zeigt sich mehr die Roheit und Gemeinheit unserer jetzigen Moral, als in der Art und

---

* Emil F. Rüdebusch: „*Freie Menschen in der Liebe und Ehe.*“

Weise, wie die Menschen, hauptsächlich die Jugend, die Mutterschaft ansehen und behandeln. Man vergegenwärtige sich nur die demüthigende Stellung der werdenden Mutter ihrem achtjährigen Sohne gegenüber! Der Junge hat zufällig von einem zu erwartenden Zuwachs zur Familie gehört. Er fragt die Mutter. Sie wird verlegen, sie kann nicht recht ausweichen und bindet ihm dann irgend ein albernes Märchen auf von dem Storche, der die Kinder aus dem Teiche fischt oder dergleichen. — Er giebt sich zufrieden, bis einmal ein frühreifer Strassenjunge ihn in geheimnissvoller Dämmerstunde in irgend einem sicheren Verstecke, aufklärt über so verschiedene schaurige Geheimnisse: was die Menschen für hässliche, schmutzige Sachen anstellen; wo die Kinder herkommen; wie sie gemacht werden; *was auch die eigene Mutter gethan haben muss!!* — Letzteres kann er noch nicht recht glauben. Zuhause angekommen stellt er wieder einige seiner verfänglichen Fragen, — und da bemerkt er ganz deutlich, dass die Mutter sehr verlegen wird! — Sie wird roth; sie schämt sich; es ist also wahr! — Ihre Mahnung, dass ein Junge nicht so etwas fragen, von so etwas sprechen sollte, lässt ihn sehr kühl. — Er ist jetzt kein dummer Junge mehr, dem man solche Storchgeschichten aufbinden kann! — Spöttisch lächelnd wendet er sich ab; trotzig, mit überlegener Miene trollt er fort. Er ist jetzt hinter die Schliche der Menschen gekommen ... Nein, er hat jetzt den ersten, grossen Schritt gethan zur Welt- und Menschenverachtung, und kein Predigen der christlichen Nächstenliebe kann dieses Gefühl auslöschen."

Amint látjuk, *Rüdebusch* a valószínűségnek, csaknem azt mondhatnók, a valóságnak mázával tudja bevonni állításait. Szerencsére a dolog nem áll úgy, amint ő azt feltünteti és ahogy ő azt velünk elfogadtatni, elhitetni szeretné.

Tagadást nem tűrő bizonyos dolog, hogy *sok* gyermeknek komoly fejtörést okoznak az itt szóvá tett kérdések; de éppen úgy minden kétségen túl levő dolog az is, hogy úgy, amint ezt Rüdebusch a fentebb visszaadott idézetbeu előadja,

úgy gondolkozhatik és cselekedhet is esetleg egy 15—17 éves, javító intézetbe való, tehát minden esetre abnormis szellemű, eldurvult lelkű vad suhancz, aki a legelvetemedettebb és legaljasabb családi és társadalmi viszonyok között növekedett fel; de egy nyolczéves normális gyermeket, minden risico nélkül ki lehet elégíteni a gólya meséjével és én nem hiszem el, hogy olyan nyolczéves gyermek, amilyent *Rüdebusch* nekünk fest, egyebütt, mint az ő felizgatott phantasiájában létezhessék; mert ha valóban léteznék, akkor kétségbe kellene esnünk az emberi nem mesés elaljasodásán, melyhez képest még Szodoma és Gomorha is az erkölcs nemes példáiként volnának tekinthetők: ennyire pedig, hála az emberiség Gondviselésének, még nem jutottunk.

A nyolcz-tíz éves gyermek, normális viszonyok között, az édesanyja terhességi állapotát nem is igen veszi észre. Ha mégis feltűnik neki, vagy figyelme valamelyik társa által arra irányíttatik, akkor a dologról való zavaros és homályos fogalmaival és sejdítéseivel inkább csak magában elrágódik, eltöpreng a dolgon; de nem igen kérdez. *Ösztönszerűleg* valami szent áhitattal nézi az egész dolgot. És ha mégis kérdez: mi indíthatja őt ezt tennie?

Kettő a felelet. Egyik, hogy teljes tudatlan és ártatlan naivitással kérdezősködik, amely esetben a gólya-mese tökéletesen kielégíti az ő tiszta, háttér nélküli természetes kíváncsiságát; a másik, hogy talán csakugyan hallott valamit egyikmásik vásott és neveletlen iskola- vagy játszó-társától és megbizonyosodni akar a hallottak igazságáról. Az a körülmény maga, hogy — ha mindjárt a társaitól hallottak alapján is — kérdéseire azt reméli vagy várja, hogy anyja vagy apja őt felvilágosítja majd a dolgok valóságos állapotáról, ez a feltevés már magában véve romlatlanságra és naivitásra mutat. Az a gyermek, aki kérdez, az nem romlott gyermek, — és hiába beszéli *Rüdebusch*, hogy a ki-nem-elégítő felelet embergyűlöletre, szülőinek kicsinylő lenézésére és világmegvetésre viszi a gyermeket: még pedig a nyolcz-éves gyermeket!!

Aki ilyent állít, az vagy szándékosan túloz és phantasiá-

jával olyan gyermeket festet, amilyenre éppen az ő állításai bizonyítására szüksége van; vagy pedig homályos sejtelemmel nem bír a gyermeki lélek megnyilatkozásáról. Az a gyermek pedig, aki — amennyire az éppen lehetséges — tudja vagy tudni véli ezeket a dolgokat, az már nem kérdez; és ha kérdezne is, semmi esetre sem az édesanyjától fog kérdezősködni, hanem, ha már annyira megtévedt, elromlott és gonosz lelkű, hogy ilyen dolgok után, tudatosan és czélzatos szándékossággal kérdezősködjék, akkor talál ő, minden risico nélkül a cselédség körében vagy pedig nagyobb, öregebb társai között közlékeny lelkekre, akiknél — ezt ő jól érzi — sokkal készségesebb és behatóbb felvilágosításra számíthat, mint az édesanyjánál. Hogy pedig egy nyolcz-éves fiú (!!) azzal a kiszámított szándékkal lépjen ilyenfajta kérdésekkel az édesanyja elé, hogy zavarba hozza és megszégyenítse őt: ilyen nyolcz-éves vagy akárhány éves gyermek is, csak egy beteges képzeletben létezhetik; de a valóságban semmi esetre és még az elképzelhető legrosszabb körülmények között sem.

Nézzük már most, hogyan akar *Rüdebusch* az általa festett rémképpel szembeszállani. Az ő eljárása sem sokkalta észszerűbb, mint többi elvtársaié, de legalább tetszetősebb és semmi esetre sem annyira brutalis, nem oly igen nagyon cynikus. — Az imént idézett esettel szembeállít egy másikat:

„Betrachten wir uns nun ein anderes Bild: die künftige Mutter ruft ihren achtjährigen Sohn zu sich heran. Stürmisch dringt er auf sie ein, aber mit stolzem, glücklichem Lächeln wehrt sie ihn ab und macht ihn darauf aufmerksam, dass er sie nun etwas sanfter anfassen müsse. Sie erklärt ihm dann, wie ein liebes, kleines Brüderchen oder Schwesterchen in ihrem Körper entstanden ist; wie es jetzt noch so ganz, ganz klein ist; wie sie es von ihrem eigenem Blute nähren muss, damit es sich weiter entwickelt, immer grösser wird; bis sie es unter grossen Schmerzen der Welt übergibt, so dass sie alle ihre grosse Freude daran haben können; wie sie es dann auch noch nähren muss an und von ihrem Körper; wie auch ihr grosses Bübchen so aus ihr entstanden ist u. s. w. — und

ich frage euch: welchem Jungen, dem ihr die Sache nicht grundsätzlich mit Schmutz beworfen habt, würde dies nicht schöner und erhabener erscheinen, als das schönste Märchen, das ihr darüber erdichten könntet? Welche andere Gefühle sollten ihm dabei kommen, als die, stolz zu sein auf sein liebes, tapferes Mütterchen, das so viel für ihn gethan, das noch so viel erdulden muss, um ihm einen kleinen Spielkameraden zu verschaffen."

Hogy ez az itt bemutatott, Rüdebusch tárgyának derekához szabott emelkedett szellemű, fenkölt gondolkozású nyolcz éves férfiú éppen oly kevéssé létezett valaha valahol a valóságban, mint az imént elővezetett nyolczéves szellemi és lelki szörnyszülött, az nem szorul bizonyításra. Hiszen remek szép fogalmakat szerezne magának az a nyolczéves fiú arról a kis kannibálról, aki a világon sincs még és már „vérrel táplálkozik."

Azután csak meséltessen annyit Rüdebusch az ő nyolczéves fiának az édesanyjával, majd erre — azt már meghiszem - hogy a kérdések olyan özöne fog megeredni, amelyre az anya bölcsesége nem lesz elégséges, feleleteket adni; de azt is hiszem, hogy az ilyen módon felébresztett, de kielégítést nem nyert kíváncsiságra, az ideális nyolczéves férfiú megindul majd felvilágosítást keresni és meg sem áll mindaddig, amíg csak valakinél meg nem találja; — és meg fogja találni.

Bámulatos egyébként, hogy ez a realistikus, hogy ne mondjuk drastikus felfogás, mennyire megvesztegette, megtévesztette és hatalmába ejtette korunk legkiválóbb elméit is. Paul *Bergemann*, aki egyrészt a rossz olvasmány elől hermetice akarja elzárni a háznak még tájékát is, másrészt a nemi érintkezésről és következményeiről „*teljes és feltétlen nyiltsággal*" akarja felvilágosítani a gyermekeket. Minden titkolódzást hamis prüdériának nevez, mely csak kárt tehet a gyermek lelkében. Annyira ugyan *Bergemann* még nem megy, mint a rationalista Chr. Faust, példának okáért, aki azt akarja „Perioden des menschlichen Lebens" című munkájában, hogy szülés alkalmával az anya ágyát állják

körül a többi gyermekei, „akkor majd fogják tudni, hogy honnan jönnek a gyermekek"; sem pedig a *Rousseau* példáját nem követi, aki a bordélyházakba és a syphilis-betegek kórházába vezeti el növendékét, hogy a nemi élet visszaéléseitől elriaszsza őt: de hogy a zabolátlan nemi élet *társadalmi* következményeit megmagyarázzák a gyermeknek, azt már ő is helyén valónak találja. Azt meg éppen egészen természetesnek, sőt szükségesnek találja, hogy a gyermekek a nemzésről és a szülésről leplezetlenül felvilágosíttassanak: „Als das einzige Richtige ist zu bezeichnen das Fallenlassen der ganz thörichten Prüderie und Zimperlichkeit und die ruhige und sachliche Besprechung geschlechtlicher Dinge mit dem Zöglinge. Es ist ihm die hohe Bedeutung des Geschlechtslebens, natürlich des sittlich reinen, vor Augen zu führen. Man muss ihm sagen, dass es nichts Gemeines und Hässliches, sondern vielmehr etwas ausserordentlich Hohes und Erhabenes ist: kann doch der Geschlechtstrieb geradezu als der göttliche Schöpfungstrieb im Menschen betrachtet werden. Und zwar ist es Sache der Mutter die entsprechende Aufklärung zu geben, etwa so, wie die Mutter Ellins in Felix *Holländer's* Roman „*Frau Ellins Röte*": — „Damit etwas wächst, muss der Sämann säen, versteht Du, Kind? Und wenn der Samen auf weiche Erde fällt, dann wachsen die Blumen. Erst ganz still und verborgen. Aber wenn der Frühling mit seiner warmen Sonne kommt, dann sprossen sie hervor, und im Sommer blühen sie, und im Herbst sind die Früchte reif. So Kind, oder so ähnlich doch ist es auch bei den Menschen. *Der Vater ist der Säman und die Mutter ist die Erde.* Wenn du erst grösser bist, wirst Du das alles viel besser begreifen, Ellin; auch, dass die Mutter, die ihre Säfte hergibt, unendlich viel leiden und ertragen muss, damit das Wunder geschehen kann. Es ist das alles sehr heilig und ernst, mein Kind, und nur thörichte Menschen, die kein tiefes Gefühl haben, können ihren Spott damit treiben."*)

* „*Sociale Paedagogik* auf erfahrungswissenschaftlicher Grundlage und mit Hilfe der inductiven Methode als universalistische

Ezek közül az urak közül, kik olyan nagy szükségét látják annak, hogy a gyermekek az erótikáról egy vagy más módon, de minden esetre kioktattassanak, eddigelé még egyik sem dicsekedett el sehol, eljárásának eredményével. Azt hiszem, nem is lehet sok dicsekedni való benne.

Sőt tovább megyek és merem állítani, hogy ez a sok jó tanács mind csak a más gyermekek szülőinek szól, de el nem képzelhetem, hogy akár Bergemann, akár pedig bármelyik a fentebb felsorolt szerzők közül ezt a recipét a saját gyermekén kipróbálta volna. Mert csak egy mód lehetséges, hogy a fentebb elősorolt eljárások valamelyikét egy apa vagy anya a gyermekével szemben applikálhassa és ez az egy lehetőség nem egyéb, mint az, ha egyszer elkövetkeznék megint az a boldog idő, amikor az emberiség toilettjeinek egyedüli és kizárólagos szállítója a fügefa lesz. De mindaddig — hogy egyébről ne is szóljunk — míg az emberiség nadrágban jár és szoknyákat meg kabátokat hord, mindaddig ilyen eljárásról józan itéletű ember komolyan nem beszélhet. Ennél a modern naturalista iránynál mennyivel észszerűbb, de egyszersmind mennyivel emelkedettebb, fenköltebb, nemesebb és emberségesebb felfogás az, mely *Luthernek* következő szavaiban nyilatkozik meg: „Wie mag ein Kind oder Mägdelein wieder ausrotten ein schandbar Wort, das es einmal gehört hat. Der Same ist ausgestreut und wurzelt in seinem Herzen, auch *wieder des Kindes Willen.* Darnach wachset es in seltsamen und wunderlichen Gedanken, die ein junger Mensch nicht beichten darf, und kann ihn doch nicht los werden. — *Aber wehe dir, der du dem einfältigen Herzen, das von den Sachen nichts gewusst hat, solche Mühe, solche Gefahren und solchen Geist eingeflösset hast!*“*)

Nagyon veszedelmes játék az mindig, mikor a gyermek-

---

oder Kultur-Paedagogik dargestellt von Paul *Bergemann.* Gera. Druck und Verlag von Theodor Hofmann. 1900. III. Theil. *Der theoretische Aufbau der socialen Erziehungslehre. Die Zucht.*“

* „*Plato oder von dem Wesen der Jugendlitteratur.* Ein Dialog von M. Hartung. Leipzig. Verlag von E. Kempe. 1890.“

kel felnőttek módjára tárgyaljuk a dolgokat; mert vagy megértik, amit beszélünk, vagy nem értik meg, vagy pedig félreértik: mindhárom esetben kárhozatos dolgot míveltünk. Már Horatius megmondotta: „Pueri sunt pueri, et pueri puerilia tractant."

Talán kissé hosszadalmasan is időztem ennél a kérdésnél, mely *látszólag* alig érinti tárgyamat; *valójában* azonban nagyon közeli, benső vonatkozásban áll hozzá. El kell ugyanis dönteni: szerepelhet-e ifjúsági iratban egyáltaljában az erótikus elem bármiféle alakban?

Vannak — amint láttuk — akik a mindennapi életre, a gyakorlati tapasztalatokra, a gyermek körül és a gyermek tapasztalatkörében nap-nap mellett lejátszódó jelenetekre hivatkozva, határozott *igennel* felelnek.

Az erotikus elem — úgy szólnak — amennyire lehet, kerülendő ugyan az ifjúsági iratban, de azért *ne számüzessék belőle teljesen.* Szerelmi vallomások, hűtlenségi jelenetek, kétértelmű beszédek és cselekedetek, természetesen, hogy nem ifjúsági iratba valók. De olyan vonatkozásban, amint létezik férj és feleség között, kik egymás megbecsülésében és kölcsönös tiszteletben és szeretettel élik közösen napjaikat: szerepelhet az ifjúsági iratokban. A német paedagógusok, közöttük: *Kühner, Theden, Epstein,* mindannyian ezt a nézetet vallják. Érthetetlen, hogy nemcsak káros voltát nem látják át, hanem egyenesen hasznosnak itélik a gyermek erkölcsi életére: „Und wenn alle Verhältnisse ohne Prüderie, aber mit streng sittlichem Ernste, der mit keiner Andeutung, keinem Zeichen verräth, was verborgen bleiben soll, geschildert werden, dann wohnt einer Jugendschrift, die der *geschlechtlichen* (!!) Liebe in der geschilderten Weise Erwähnung thut, eine starke sittlichende Kraft inne, die schon manchen Jüngling, manche Jungfrau vor Irrwegen bewahrt und zu edlem Thun begeistert hat."*)

---

* C. Epstein: „*Die Bedeutung der Schülerbibliotheken und die Verwerthung derselben zur Lösung der erziehlichen und unterrichtlichen Aufgabe der Volksschule.*"

Blum szintén amellett foglal állást,*) hogy erótikus dolgok tekintetéből tiszta bort öntsenek az ifjúság poharába. De az ő felfogása sokkal észszerűbb és elfogadhatóbb alapon áll, mint a fentebb elősoroltak. Nem a *gyermekről* beszél. Ő a *meglett ifjúra* és az *eladó korban levő leányra* gondol. És abban igazat mond, hogy a *meglett fiatal ember* sok bajt fog elkerülhetni, ha figyelmeztetve van a veszedelmekre, mik körülötte ólálkodnak; az *eladó leány* pedig, úgy mond, szintén legyen tudatában leendő hitvesi és anyai hivatásának.

Ezen iránynak hívei lépten-nyomon a mindennapi élet tapasztalataira hivatkoznak. Miért ne olvashatná a gyermek azt, — kérdik — ami nap-nap mellett lejátszódik szeme láttára? A gyermek látja, amint mennyasszony testvére a vőlegénye megérkezésének örvend; amint szeretkezik vele; látja a saját anyjának terhességi állapotát; látja, amint az anya kisdedét szoptatja.

Igaz. De ne tévesszük el a sok fától az erdőt. Amikor oly szorgos gonddal kutatjuk a mellettünk és körülünk lejátszódó jeleneteket, gondoljunk egy pillanatra arra a tényezőre is, amelylyel mindezeket vonatkozásba akarjuk hozni: *vessünk egy vizsgáló pillantást a gyermek lelkébe is.*

Nem-e valóságos bűntény és gonoszlelkűség akármilyen korú gyermekről azt feltételezni, hogy, midőn anyja emlőjén táplálkozni látja kisded testvérét, hogy akkor nem a leghidegebb közöny és minden hátsó gondolat nélkül nézi ezt, hanem, hogy ez a látvány erótikus természetű elmélkedésre ösztönzi vagy készteti őt? Nem-e a józan gondolkodás fonákja azt hinni, hogy a gyermek nem valami éppen olyan természetesnek találja, ha mennyasszony testvére vőlegénye megérkezésének örvend, mintha bárki más kedves rokon vagy vendég megérkeznék.

Itt van éppen a nagy tévedésnek gyökere elrejtve. Az a

---

* „*Die Pflege des Gemüthes und der Seele unserer Kinder.* Von Erich *Blum.* Verlag von Otto Berggold. Leipzig." (Populär-medizinische Hausbibliothek.)

gyermek, akinek figyelme „*a nemi szeretetre*“ ifjúsági (!!) olvasmányok útján és által felébresztetett, annak igenis támadhatnak a legképtelenebb gondolatai, az imént felsorolt dolgok láttára. Csakhogy ne feledjük, hogy az a gyermek, aki olvasni fogja a „*nemi szeretetet illetően szigorú erkölcsi komolysággal irott ifjúsági olvasmányokat, melyek semmi jel, semmi czélzás által el nem árulják azt, aminek kell, hogy rejtve maradjon,*“ az a gyermek, ha sohasem is lesz alkalma a fentebb elősorolt jeleneteket látnia, mégis nagyon sokat és nagyon behatóan fog foglalkozni azokkal a gondolatokkal, melyek az ilyen olvasmány nélkül bizonyára csak jó későn fordultak volna meg agyában. És minél rejtettebben történik a czélzás, minél homályosabb sejdítés alatt mutatja az író azt, aminek „*rejtve kell maradnia,*“ annál nagyobb erővel fogja a gyermek lelkét gondolkozásra késztetni; annál erősebben korbácsolja fel képzeletét; annál intensivebb vágyakozással tölti el a gyermek egész valóját, hogy nyomára, nyitjára jőjjön a rejtett talánynak.

Akárhány fiú és leány-gyermeket láthatunk, akik zsenge korukkal és gondtalan életükkel semmiképpen össze nem egyeztethető állandó mélabús hangulatnak, ábrándos merengésnek a rabjai. Környezetük kutatja az okokat, keresi a baj kútfejét — és nem találja. Pedig akárhányszor a környezet maga szolgáltatja akaratlan és öntudatlanul az okot, a gyermekek annyira felpanaszolt méla hallgatagságának: bírálat és ellenőrzés nélkül engedik olvasni, sőt maguk is kezébe adják az olyan könyveket, melyek részint az által, amit mondanak, másrészt pedig azáltal, amit elhallgatnak, teljesen feldúlják a gyermek lelkének egyensúlyát; kedélyét megmérgezik; idő előtti vágyat és kételyt plántálnak fogékony kebelébe; megmételyezik ártatlan valóját.

Minden józan gondolkodás ellenére cselekszenek tehát azok, akik a gyermek előtt az erótika saizi képéről a lepelnek csak a legkisebb csücskét is elvonják; mert halálnak halálával hal meg a gyermek lelki ártatlansága, mint a mondabeli ifjú, ha csak egy pillantást vet is a lepel mögé. Hagyjuk meg tudat-

lanságban, amíg csak lehet; járjon kételyek között, minél tovább; képzelete csapongjon a sejdítés és az ismeretlenség sötétjében iránytalanul a saját maga *naiv* tudatlanságával és tájékozatlanságával taposta útjain. Ez a tudatlanság lesz a gyermeki és ifjúi léleknek legszebb dísze; ez a tájékozatlanság szívének legfőbb ékessége; ez a sötétség fényes ragyogású bizonysága nevelése helyes irányának. Kétségtelenül senki előtt sem szorúl hosszas bizonyításra, hogy annál tovább fog tartani a gyermeknél a tudatlanságnak ezen boldog és boldogító korszaka, minél később jut olyan olvasmányokhoz, melyek a jótékony hályogot lerántják szemeiről és minél kevésbbé lesz alkalma olyan társaságban megfordulnia, amely nem csinál lelkiismereti kérdést abból, hogy *miket* tárgyal a gyermek jelenlétében. Mert, ha képzelt főlénynyel meg is mosolyogjuk ma azt a rideg erkölcsi felfogást, melylyel az idősb *Cató* kiutasította a senatusból a férjet, ki saját feleségét világos nappal, felnőtt leánya jelenlétében, megcsókolta; mégis nem tagadhatjuk, hogy a gyermek jelenléte a legnagyobb óvatosságot és körültekintést parancsolja a társalgásban.

És talán nem tévesztjük el a czélt, midőn éppen erre a mozzanatra alkalmazzuk a „maxima debetur puero revenentia"-t; mert egy-egy czélzás vagy meggondolatlanul kiejtett megjegyzés igen könnyen kihatással lehet a gyermek egész életére, — és azért nem ártana, ha az ilyen társaságokban megfelelő alakban és módon a „vigiliate" jelszó ébren tartaná a tartózkodást az illetlen és fajtalan beszélgetéstől, ami — fájdalom — nálunk rendkívül nagy mértékben szokta a társalgás élesztőjét képezni. A régi Rómában, erkölcsi nagyságának és fényének virágzó korában, a dobzódások és kicsapongások megakadályozása végett szokás volt, hogy a gyermekek és fiatalok együtt étkeztek a felnőttekkel, mert oly szigorú erkölcsi felfogás uralkodott e tekintetben, hogy a gyermek jelenléte által teljesen kizártnak volt tekinthető nemcsak bárminemű túlcsapása a jó kedvnek, de még egy illetlen szónak vagy czélzásnak a kiejtése is.

Azoknak, kik hívei annak az iránynak, hogy az erótikus elem nem zárandó ki az ifjúsági irodalomból, és hogy a nemi élet titkai is a gyermek előtt feltárandók, azok az ilyen eljárásnak megdöbbentő eredményeit láthatják abban a munkában, amely a közel multban egy nagynevű és jól ismert olasz tudós tollából látott napvilágot.

Lino *Ferriani* kiváló gyermek-psychologus, ki régóta foglalkozik már a gyermekek szerelme, féltékenysége és gyűlölete megnyilatkozásainak megfigyelésével, a legelőkelőbb franczia folyóiratok egyikében, a „*Revue des Revues*"-nek*) 1901. évi augusztus havi számában rendkívül érdekes lélektani tanulmányt közöl a gyermekek szerelméről és féltékenységéről.

Az általa festett bajok orvoslásául Ferriani, a nyugodt, szelid beszédű és jámbor erkölcsű családi kört említi; de mi inkább praeventivumnak szeretnők ezt látni, mint orvosságnak. Mert igaz, hogy az ép lelkű és ép testű gyermek sok „kemény beszédeket" bír el kár nélkül, de ha psychikai elváltozásokra és bajokra inclinál, akkor holmi erótikai tárgyalások, sőt csak czélzatos beszédek is könnyen összezúzzák lelki életének egyensúlyát.

Amit a gyermek hall vagy olvas, az foglalkoztatja képzeletét. Az olvasmány által nyújtott szellemi élvezetnek tulajdonképeni lényege nem egyébben rejlik, hanem, hogy az olvasó phantasiája utána teremti, kiépíti az író által elmondott eseményeket, dolgokat, helyzeteket. Minél élénkebben és szemléltetőbben tudja a költő tárgyát ecsetelni, annál fokozottabb tevékenységre tüzeli az olvasó phantasiáját is, mely minden igyekezetével azon van, hogy a valót megközelítse. — Mindezek világos dolgok és tapasztalati tények, melyeket ki-ki a saját maga éleményei után igazolhat. Nem szorul tehát hosszasabb magyarázatra, hogy miféle eredményekre fog jutni a gyermeknek féktelen képzelete, ha az erótikát belevisszük az

* „*La Revue. (Ancienne Revue des Revues).* Directeur-redacteur en chef: Jean *Finot.* No. 15. — 1-er Aout. 1901." — „*L'amour chez les enfants.*" Par Lino *Ferriani.*

ő olvasmányába. Meglehet, hogy még a *terhelt* gyermek is elkerülte volna a veszedelmet, ha betegségre hajló lelkét az olvasmány által mesterségesen és erőszakkal fel nem korbácsoljuk; de ha abnormitásra hajló lelke hozzá jut egyszer a mérgező maszlaghoz, akkor áldozatául esik menthetetlenül.

Ferriani tapasztalati tényekre, különböző korban levő gyermekektől származó szerelmi levelekre, építi fel állításait, midőn azt mondja, hogy a gyermekek szerelme éppen oly intensiv természetű érzés, éppen olyan emésztő, lángoló és perzselő szenvedély, mint a felnőtteké. A korbeli és testalkati különbségek nem változtatnak az érzés intensivitásán; csak azt idézik elő, hogy a szenvedély hatalmas lángja természetszerűleg sokkalta gyorsabban pusztítja el a gyermek gyenge organismusát; jóval előbb dúlja fel, ellentállásra még meg nem edzett kedély- és lélekvilágát, mint a felnőtteknél. De nemcsak, hogy nagy tévedés lenne, ha a gyermekek szerelmi érzését, mint „*miniature szenvedély*"-t kicsibe vennők, hanem ellenkezőleg tudnunk kell, hogy a szerelem határtalan tüze a gyermeknél, párosulva a gyermekek szertelen csapongású phantasiájával, szinte emberfölötti vehementiával fejlődik és ijesztően pusztító szenvedélylyé fajul.

Hogy a szerelem szenvedélyével egyszerre és karöltve lép fel ennek siami ikertestvére, a féltékenység: önként következik. *Ferriani* valósággal hátborzongató dolgokat beszél arról, hogy a szerelmükben féltékeny gyermekek mikre képesek vetemedni; a féltékenység által fokozott szerelem olyan kegyetlen bosszúra viszi őket, aminő különben csak a javíthatatlanul elvetemedett gazembereknél fordul elő; — és sokszor végzetes tetteik szomorú példákban illustrálják, hogy hihetetlen agyafúrtsággal és ravaszsággal képesek eljárni a szenvedélytől elragadott gyermekek.

Azok, kik oly igen nagyon óhajtják, hogy az erótika otthonra találjon az ifjúsági iratokban és az ifjúság ismeretkörében, a most mondottak után bizonyára így okoskodnak: *Ferriani* tapasztalatai és az ezekből leszűrt eredmények arra tanítanak bennünket, hogy nincs semmi ok arra, hogy kizár-

juk a gyermekek olvasmányából olyan elemeket, amik különben is hatalmas erővel élnek a lelkükben és egyáltaljában nem idegenek előttük; sőt gyakran egész valójukat betöltik.

Akik, hogy saját malmukra hajtsák a vizet, így értelmeznék a nagy olasz gyermek-psychologusnak tapasztalatait, azokat tévedéseik vadcsapásáról ő maga vezeti vissza az igaz ösvényre: „Trois facteurs concourent donc, d'une manière speciale, à éveiller l'amour dans l'âme de l'enfant: *l'imagination, l'insouciance de l'âge, la promptitude avec laquelle l'enfant apprend ce qui lui était inconnu.*"

Ebből, tehát a mi szempontunkból korántsem az következik, hogy be kell, vagy be lehet vonnunk az erótikus elemet az ifjúsági olvasmányokba és a társalgásba, hanem ennek éppen az ellenkezője: mert éppen az, amit a gyermeknek sejdítési homály alatt mutatunk, *izgatni fogja az ő szertelenül élénk képzelő erejét és unszolni fogja annak a megismerésére, ami eddig előtte ismeretlen volt.* Vagyis más szóval: az ilyen olvasmányok által szándékosan és tudatosan készítjük elő a talajt a gyermek romlásához. Egyébként *Ferriani* maga is azt mondja, hogy ezekre a dolgokra igen nagy befolyása van a gyermek nevelésének. Igen fontos, hogy a családi körben a gyermeket a nyugodt kedély, a jó bánásmód és a *szelid beszéd* atmospherája vegye körül, mert ez jótékonyan mérséklő hatással van az ő élénk temperamentumára.

Nagyon értékes, érdemes és megszívlelésre méltó szép dolgok azok, amiket *Ferriani* itten mond — és eddig szivesen is követjük őt útjaiban. De amidőn lelép az életnek tapasztalati szilárd talajáról és az elméletek ingoványos útvesztőjére téved, az éleseszű és erősen gyakorlati érzékű *Ferriani*-t is cserben hagyja az ő biztos itélő képessége. Mint tudós attól fél, hogy vétene a tudomány ellen, ha tapasztalatait, megfigyeléseit kategóriákba, rendszerbe nem öntené. Közre adja a tárgyára vonatkozóan gyűjtött gyermekkézből származó, tartalmuknál fogva valóban megbámulni való, de egyszersmind megdöbbentő szerelmes leveleket, melyeket két csoportba sorozván, *korán érett gonosztevőktől (criminels précoces)* és

normális, de rendkívül szerelmes természetű gyermekektől (d'enfants normaux mais d'un naturel particulièrement amoureux) eredőknek jelzi azokat.

Tanulság okáért álljon itt egy-kettő a Ferriani által közölt levelekből.

Egy *tizenkét* éves leányka beleszeret az intézeti kertész *huszonkét* éves fiába és amidőn észreveszi, hogy ez az intézetbeli egyik szobaleánynak udvarol, féltékenységében a következő levelet intézi hozzá: „Je t'adore, je veux que tu soi à moi, à moi, à moi tout entier, mon mari, mon unique amour, si tu refuses, je me vengerai terriblement, je me sens capable de tout, dût le monde y périr."

Egy ismételten börtönbüntetéssel sújtott apának *tizenhárom* éves fia, kinek szerelmét *tizenöt* éves imádottja gúnynyal fogadja, posta útján a következő levelet küldi a leánynak: „Si tu ne veux pas m'aimer, je te tailladerai le visage; prends gard, je suis capable de te tuer."

Egy *tizenhárom* éves, egy *tizenkét* éves és egy *tíz* éves fiú szerelmesek egyazon *tizenhárom* éves leányba, aki „très jolie, coquette." Mindhárman írnak neki leveleket, amelyek nem szűkölködnek durva kifejezések nélkül. Az egyik ezt írja: „Tu seras à moi ou je te tuerai. Ou à moi ou la mort! Je suis jaloux et pourrai te faire mourir." — Ehhez a levélhez Ferriani commentárul hozzáteszi: „Et en effet celui, qui écrivait cette dernière menace etait un petit Othello. Un jour, ne se possédent plus de jalousie, il lança une grosse pierre à la tète de la blonde petite coquette."

Ilyenek a *Ferriani koránérett gonosztevői*; lássuk már most a másik kathegoriába tartozókat is — „les lettres des enfants *normeaux*."

Egy *kilencz* éves előkelő nemesi családból való leányka beleszeret *harminczhat* éves tanítójába és ezt írja neki: „Je t'adore comme les anges adorent Dieu dans le Paradis. Aime-moi, car je mourrai tuée par la douleur."

Egy másik szintén nemes családból való *tizenkét* éves leányka egy csinos *tizenöt* éves fiúba szerelmes, aki adja a fel-

nőttet a kis „intézeti süvölvénynyel“ szemben. Az e fölött érzett fájdalmát a kis leány a következő levélben önti ki: „Ah, mon Dieu, comme je souffre, comme tu m'as fait pleurer, en disant, que je ne sui qu'une „gamine de l'asile!“ Pourquoi me fais-tu soufrir ainsi? Tu ne vois donc pas comme je souffre, comme je maigris; je ne dors plus, je ne mange plus. Ah! mon Dieu! je sens que si tu ne m'aimes pas, je me suiciderai et je le ferais, si j'étais sûre qu'après ma mort tu viendrais déposer une fleur sur ma tombe.“

A fentebb jelzett osztályozásban fekszik *Ferriani* nagy tévedése.

Csodálatos, hogy noha ő maga a *rossz nevelésnek, a családban nélkülözött csillapító atmospherának, az átöröklésnek és a családban látott rossz példának* rovására írja a gyermekek szerelmét, valamint szerelmi és féltékenységi megtévedéseit: mégis *normálisnak* mondja azt a *kilenczéves* leánykát, aki heves szerelmet vall *harminczhatéves* tanítójának és viszontszerelemért esd; vagy azt a *tizenkétéves* leánykát, aki azt írja egy *tizenötéves* fiúnak, hogy annak viszontszerelme nélkül meg fogja ölni magát; vagy pedig egy *kilenczéves* fiút, aki egy *nyolczéves* leánykának esküszik, hogy nélküle meg kell halnia.

Valóban érthetetlen, hogy a logikának és a józan gondolkozásnak micsoda sötét útvesztőjén keresztül lyukad ki *Ferriani* erre a szerencsétlen osztályozásra. Eljárása annál érthetetlenebb, mert amidőn ezen boldogtalan gyermekek bajának okait kutatja, a következő feltétlenül helyes és megtámadhatatlanul igaz eredményre jut: „..... fruit d'une imagination, qui a été certainement surexcitée par des lectures malsaines sans rapport avec son âge, ou par des représentations théâtrales aux quelles l'enfant a assisté, ou par des paroles qu'elle a entendues chez elle, ou par le tout ensemble. Dans le monde de l'enfance, que de maux sèment les parents imprudents, qui ne font pas attention aux livres, qui entrent chez eux; aux discours, qu'ils tiennent, ou qui commettent la faute grave de conduire leurs jeunes enfants au théâtre, où

ils entendent des pièces, qui ne sont écrites que pour des auditeurs d'un âge bien plus avancé."

A dolog tehát tiszta és világos. *Ferriani* gonosztévői és normális gyermekei egyaránt, átörökléssel terhelt gyermekek. Azok, kik közülök alantas, sőt bűnös környezetben nőttek fel; durva beszédeket hallottak; brutális bánásmódban részesültek és ha olvastak valamit, akkor csak a *szenny-irodalomnak* legalja lehetett az: ezek a viszont-szerelmet *gyilkos* fenyegetéssel akarják kierőszakolni. A másik részük, akik ugyan szintén terheltek, mint amazok és ugyancsak esztelen nevelésben részesülnek; de környezetük művelt és így, ellenőrizetlen vagy rosszul választott olvasmányaik még sem lehet annyira salakja az irodalomnak, mint amit amazok olvasnak: ezek *öngyilkossági* fenyegetéssel akarják ugyanazt elérni, amiért a szerencsétlenebb viszonyok között nevelkedett társaik, nevelésüknek megfelelőleg, drastikusabb eszközökhöz folyamodnak.

Feltétlenül biztosra vehető azonban, hogy ha bármelyikük is normális és egészséges, észszerű viszonyok között nevelkedett volna; úgy hogy az átöröklés útján benne szunyadó szikrának lángragyulladásához szükséges előfeltételek elvonattak volna környezetéből, akkor ez a szenvedély nem kelt volna életre lelkében. De az oktalan nevelésnek ezernyi veszedelmei között a szikra nemcsak kigyullad, hanem a körülmények által lobogásra szított pusztító lángjával el is árasztotta a szánalomra érdemes gyermeknek egész lelkét. — Mert a kis emberben úgy mint a nagyban egyaránt, az emberi burok alatt ott szunnyad az állat; sőt a gyermekben sokkal veszedelmesebb alakban, mint a felnőtt emberben. Emebben törvény, társadalmi szokások, illemszabályok meg mi egymás, erősen lánczhoz fűzve, béklyóba verve tartják a benne lakozó vadállati szenvedélyeket; mérlegel is és megfontolja, hogy physikai, anyagi, erkölcsi és egyéb tekintetben mi előnye vagy hátránya származhatik, ha szenvedélyeinek szabad menetet enged. Mindez mérséklőleg hat elhatározására. A gyermeknél ezek a tekintetek elesnek. Őt a jogállamnak és a tár-

sadalomnak semmiféle szabályai nem kötik; tetteinek bekövetkezhető hátrányait vagy előnyeit mérlegelni még nem tudja; indulatai, szenvedélyei, vágyai pillanatnyi behatásának ingere alatt intézi cselekedeteit; de soha és semmi esetre sem kiszámítottan; nem olyan motivumok által vezettetve, amik indokolttá tennék azt az eljárást, hogy a gyermeknek még az elképzelhető legrosszabb cselekedetéért is a „*koránérett gonosztevő*“ elnevezésnek megszégyenítő Kain-bélyegét süssük homlokára, mint ahogy *Ferriani* teszi azt.

Nem. Ezek a gyermekek egyik része *éppen oly kevéssé normalis*, mint *amilyen kevéssé „koránérett gonosztevők“* az a kilenczéves fiú, aki hasonló korú imádottját meg nem hallgattatás esetére fejbeveréssel fenyegeti meg; vagy az a *tizenkétéves* úri leányka, ki „*borzasztó boszúval*“ fenyegeti meg a *huszonkétéves* kertészlegényt, ha viszont nem szereti; vagy az a *tizenhárom*éves fiú, aki azzal ijeszt *tizenötéves* imádottjára, hogy „*darabokra vagdossa gyönyörű arczát*“, ha meg nem hallgatja; vagy pedig az a *tizéves* fiú, aki azt írja, hogy „*dühöng a féltékenységtől és képes lenne lemészárolni*“ tizenhárom*éves* ideálját, ha nem lenne az övé — „enyém vagy a halálé.“

Vajjon milyen kategoriába sorozná, az ő systhemája alapján, *Ferriani* azt a tizenhárom*éves* fiút és azt a tizenkétéves leányt, akiknek esete e munka más szakaszában részletesen van ismertetve: akik kölcsönös szerelemre gyulladván egymás iránt, sem nem fenyegették egymást, sem nem könyörögtek sokat egymásnak, hanem egyszerűen megszöktek párosan és tíz napig éltek egymással mint férj és feleség egy háznak a padlásán?

Ha már most az ilyen terhelt, abnormis gyermeknek ráadásul még, amint azt az erótismus hívei kívánják, a nemzés és szülés titkairól is tartanánk szóbeli vagy írásbeli magyarázatokat: ugyan lehetséges-e ennek a hatását és eredményét emberileg belátni. Olyan észszerű eljárás lenne ez szakasztottan, mintha példának okáért valaki a typhusbetegnek ugorkasalátával kedveskednék.

Ha a *Ferriani*-féle tüneteket *normalis gyermekek és koránérett gonosztevők* lelki állapotának megnyilatkozásaként jelöljük meg, akkor ugyanazzal a joggal és ugyanannyi alappal ráfoghatjuk azokra a csoda-gyermekekre, kik 8, 10 és 12 éves korukban csodaszerű perfectióval hegedűlnek vagy zongoráznak, vagy négy nyelvet teljes perfectióval beszélnek, hogy normalis gyermekek; azokra a fiúkra pedig, akik 8 vagy 10 éves korukban négy számmal való szorzási műveleteket végeznek fejben egy pillanat alatt, hogy ezek koránérett gonosz uzsorások.

Egyik állítás éppen oly téves és alaptalan, mint a másik. Egy kilenczéves leányka, ki harminczhatéves tanítójához viszontszerelemért esd, „mert különben meghasad a szíve“: hogy lehet az ilyen gyermeket normalisnak nevezni?!

A léleknek aberratiói a lángész megnyilatkozásától az úgynevezett gonoszságig ezernyi ezer alakban és változatban nyilatkoznak meg a gyermeknél: csoda-gyermekek, szerelmes meg féltékeny gyermekek, a kora-érettség bármily irányú megnyilatkozásában psychopathikai — elváltozásokban *szenvedő* gyermekek: *egytől egyig lelki vagy szellemi betegek,* kik szánalmunkat érdemlik és segítségünkre, védelmünkre szorulnak.

Burkhard is a gyermeklélek beteges abnormitásai közé sorolja a gyermekszerelmet is és az úgynevezett csoda-talentumokat is;*) *Strümpell* pedig ugyanezen kérdésekről következőképpen nyilatkozik:

„Die *reizbarschwachen,* namentlich auf dem *intellectuellen* Gebiete reizbar schwachen Kinder sind noch mehr als die *blos reizbaren* in Gefahr bei einer unzweckmässigen Erziehungsweise schweren Schaden zu nehmen. Nicht immer erscheinen die betreffenden Kinder sofort als reizbar schwach. Was zunächst allein vorhanden zu sein scheint, das ist nur

---

* „*Die Fehler der Kinder.* Eine Einführung in das Studium der paedagogischen Pathologie mit besonderer Berücksichtigung der Lehre von den psychapathischen Minderwertigkeiten. Von Ph. *Burkhard.* Karlsruhe. Verlag von Otto Numrich. 1898.“

die Reizbarkeit, die sich mit Eigenschaften verbindet, *welche die Kinder als besonders vielversprechend erscheinen lassen.* Aber die *Schwäche* lauert auch schon dahinter. Sie kommt doch noch zutage. Und sie kommt als eine, den Laien verblüffende unheimliche Erschlaffung, als ein Herabsinken der „*Wunderkinder*" ins Gewöhnliche und unter das Mittelmass, als volle *Degeneration*, ja in *ausgesprochener Psychose* desto früher und desto gewisser, je mehr man die Sache verkennt und die Kinder statt sie zu schonen und in *sachverständige Behandlung zu geben*, noch hineinhetzt, überreizt und überheizt: die Kinder mit den schimmernden Geistesgaben, welche ihr Verderben geworden sind, weil der vorhandenen Fähigkeiten und der glitzernden Frühreife *wahres Wesen* nicht erkannt oder nicht zugestanden wurde. Übrigens ragt die Schwäche, wenigstens auf einem Gebiete; nämlich auf dem Gebiete des Gedächtnisses, oft schon zu der Zeit deutlich herein, wo noch eitel Glanz vorhanden zu sein scheint und die Thorheit eitler Eltern immer noch an dem minderwertigen Kinde hetzt."

„Manche *Belastete* erkennen oder ahnen wenigstens, die unwillkürlich in ihnen aufsteigenden Antriebe des, in ihnen vorhandenen und sich in einzelnen Acten entladenden Instinktes als etwas Pathologisches. *Die sexuellen psychopathischen Instinkte* äussern sich oft schon in sehr frühen Lebensjahren in allerlei dunkeln, geheimnissvollen Ahnungen, oft auch als instinktiv gefundene oder getriebene Masturbation. Ich weiss von einigen *belasteten* jungen Knaben, welche, ohne dass sie selbst die Sache zu beurtheilen und sich darüber Rechenschaft abzulegen vermöchten, in Freundinnen ihrer Mütter instinktiv verliebt sind; diesen, bei jeder Gelegenheit nachlaufen und in Ärger und Zorn gerathen, wenn dieselben von Männern angeredet und in Anspruch genommen werden." *)

---

* „*Die paedagogische Pathologie oder die Lehre von den Fehlern der Kinder.* Versuch einer Grundlegung für gebildete Eltern, Studierende der Paedagogik, Lehrer, sowie für Schulbehörden und

Egészen hasonló értelemben nyilatkozik *Koch** is; még pedig úgy a csoda-gyermekekről, mint pedig a koraérettségről. Beszél egy esetet egy csoda-fiúról, ki nehány évi tündöklés után a közepes tehetség niveauján alúlra szállott és miután a szülők továbbra is erőltették a már kialudt „csodaszikrát", a fiú nemsokára belehalt a megerőltetésbe. A koraérettséggel járó különféle jelenségek, amilyen többek között az idő előtti szerelem és szeretkezés is, szerinte a léleknek beteges állapotai, amelyek — úgy mond — annál veszedelmesebbek, minél később kezdik azokat betegségnek felismerni és ennek megfelelőleg gyógyítani.

Hiszen a dolog egészen világos és magától érthető is. Ha beteg az a gyermek, aki 15 éves korában úgy zongorázik, mint List; vagy annyi nyelvet beszél, mint Mezophanti, akkor okvetlenül betegnek kell lennie annak a gyermeknek is, akit 5 vagy 8 éves korában olyan érzelmek gyötörnek, mint mást 20—24 éves korában. Az előbbi a szellemnek-; emez, az érzelemnek betegsége, de orvosra szorul egyik úgy, mint a másik, — és nagy tévedés, ha valaki ebben a tekintetben olyan kategóriákat állít föl, mint Ferriani. Mert lehet ezen a téren beszélni a betegségnek magasabb és kisebb fokáról; de semmi esetre sem normális és gonosztevő szerelmes gyermekekről.

Ott, ahol a cultura igen magas fokon áll: Németországban, Schweiczban, Francziaországban, Dániában, Finnországban, Schwédországban és Norvégiában, az állam a segítséget nem is vonja meg ezektől a szerencsétlenektől. Az olyan gyermekek, amilyenekről Ferriani ír, a felsorolt országokban, külön e czélra rendelt intézetekben gyógyíttatnak, neveltetnek és taníttatnak.

Kinderärzte. Von Ludwig *Strümpell*, Professor an der Universität zu Leipzig. Dritte, bedeutend vermehrte Auflage. Herausgegeben von Dr. Alfred *Spitzner*. Leipzig. Verlag von E. Ungleich. 1899."

* „*Zur paedagogischen Pathologie und Therapie: Paedagogik und Medicin.*" Von Dr. med. J. L. A. *Koch*. Langensalza. Verlag von Hermann Beyer & Söhne. 1896."

Ferriani tapasztalatai és feljegyzései máskülönben a legfényesebb bizonyíték arra, hogy gondosan kerülendő szóban, írásban és képben minden legtávolabbi czélzás is, amely erótikus vonatkozású; mert ez, mint a fertőző bacillus, megmételyezi a gyermek lelkét, az előtte ismeretlen dolog kutatására ösztökéli és rossz útra tereli.

A bűn mocsokjától, a maga undorító valóságában, visszataszító meztelenségében, a gyermek ártatlan lelke utálattal fordul el. De ha mázos beszédbe, félig átlátszó czélzásokba burkoltan, érzéket csiklandozó mezben közeleg felé, akkor a gyanútlan olvasót lassan-lassan hatalmába ejti, megtéveszti és ellentállhatatlan erővel vonzza piszkos fertőjébe. Lelkiismeretlen írók, kiknél munkásságuk irányát főképpen az anyagi haszon utáni törekvés határozza meg, jól tudják, hogy különösen az úgynevezett serdülő korban lévő ifjúságnak kedvesebb csábétellel nem szolgálhatnak, mint az ilyen érzékcsiklandozó olvasmánynyal, melynek soraiból a fiatal lélek erényvirágait halálra perzselő gyilkos Számum-szele fújja mérges leheletét. A fiatal olvasó mihamar kötélnek áll, ami magyarázatát leli abban az alantas, sőt mondhatnók az aljas elem iránt való titkos vonzalomnál fogva, mely a szép és nemes iránt való érzék mellett minden emberben megvan és kielégítést keres, ahol csak teheti.

Nem maradhat e helyen szó nélkül azon, a családok túlnyomó részénél dívó szokás, hogy a *napi lapok* ott hevernek szabadon a gyermekek előtt, kik azután válogatás nélkül olvasgatnak belőle mindent, ami csak szemük elé kerül. Hogy pedig a mai napi lapok legnagyobb részéből a *gyermek*, a vezérczikken kezdve az *apró hirdetések* végéig mi minden épületes dolgot olvashat, az nem igen szorul magyarázatra. A vezérczikket nem érti, tehát mint neki unalmast, nem is olvassa, szerencsére, mert abból azután jóidején megtanulhatná azt, amit az alföldi czívis úgy fejez ki, hogy „a politika úri hunczfutság“; no meg sok egyéb szép dolgot is tanulhatna még belőle.

De hát ezt nem olvassa. Nézzük, hogy mit olvas. A

tárczaczikket, melynek során rendesen egy férj becsapja a feleségét, aminek viszonzásául, hogy a világegyetemben a harmonikus rend fel ne bomoljék, a másnapi „tárczában“ egy másik asszonyság szarvakat rak fel egy dittó másik férjnek a fejére. Következnek azután a napi hirek: asszonyszöktetés, leányszöktetés, rablás, gyilkolás, rablógyilkosság, sikkasztás, veszekedés, verekedés, esti pillangók megrendszabályozása a rendőrség által, egy „családapa“ nyilt panasza a főkapitányhoz ama bizonyos hölgyek túlkapásai ellen, igazolványos és nem igazolványos hölgyekről szóló rendőri commünique-ék, csalás, lopás, zsarolás, egyszerű és sokszoros öngyilkosságok az okozatoknak és körülményeknek részletes és beható leírásával.

További „érdekes“ rovat a „*Törvényszék*“: hamis bukás; váltóhamisítás; válópör a közönség kizárása mellett, de naplói pontossággal hajszálnyira leírva; párbajvétség durvaság, neveletlenség, léhaság és szemérmetlen tolakodás miatt.

Amivel azután az „*Apró hirdetések*“ szolgálnak, az már tiszta kaviár. Az „Apró hirdetés“ beszédes nyelven szól. Ha az előbbi rovatok alatt foglaltaknál ottan-ottan mégis kissé segítségűl kellett hívnia a gyermeknek phantasiáját, most bátran pihentetheti; mert az itteni levelezési részben az ifjak és a hölgyek érzelmei szabad szárnyalással, tartózkodás nélkül csaponganak. Ha az ilyen mindennapi szellemi táplálék után a gyermek időnek előtte blasirttá lesz; ha lelki ártatlanságának hamva letöröltetik; ha hivésre teremtett hiszékeny gyermeklelke elveszti hitét Istenben és emberekben; ha lelkéből elszáll a szemérem nemes érzete, örökre betölthetetlen ürt hagyva maga után; ha abban a korban, amikor neki még lelkének érintetlen egész bizodalmával kellene közelednie az emberekhez, e helyett közvetlen környezetéhez és az azon kívül állók iránt is bizalomvesztetten gyanakvóvá és kételkedővé lesz a gyermek: *gondos* szülők, akkor még nincs okotok a panaszra; mert lelkiismeretlenségtek mindezek által *csak részben* vette el megérdemlett jutalmát.

Helyén való, hogy itt szó essék az *ifjúsági lapokról* is,

melyek ifjúsági irodalmunkban igen tekintélyes tényezővé nőttek. Sok ellensége van ezen irodalmi ágnak, de valamennyi hibás alapból indul ki és kifogásaik ennél fogva könnyen megdönthetők. Rendszerint összetévesztik a formát a lényeggel és azután a fürdőt gyerekestől öntik ki. Hogy a rossz „*gyermek-újság*“ felületességre, kora-érettségre, tétovázásra, érdekesség utáni hajhászatra vezeti a gyermeket, az kétségen fölül álló dolog; de amikor a rosszul szerkesztett gyermek-újságok mellett vannak igen kitünően szerkesztettek is, akkor az a veszedelem könnyű szerrel elkerülhető és tisztán a szülő gondosságán múlik, hogy elkerülje azt.

A sokféleség és a tartalom változatossága ellen felmerülő aggályok, melyek, amint mondani szokás, a „kapkodásra“ való rászokástól féltik a gyermeket, elesnek azzal a ténynyel szemben, hogy a tanulónak iskolai olvasókönyve ugyancsak eléggé változatos, tartalom tekintetében; de azért még soha senkinek sem jutott eszébe, hogy azt a vádat emelje ellene, hogy a gyermekeket „kapkodókká és felületesekké“ teszi.

Ám concedáljuk, hogy a gyermek-újságok a kifogásolt irányban tehetnek esetleg kárt a gyermekben, ha ellenőrzés és okos vezetés nélkül egészen az ő kezére és kedvére bízzuk, hogy miképpen használja az ő újságját. De hát kicsoda és mi akadályoz abban, hogy észszerűen ellenőrizzük és irányítsuk a gyermeknek e nemű elfoglaltatását is. Ami a legnagyobb bajnak csiráját rejthei esetleg magában, ugyanabból — észszel élve — a legjobb áldás is sarjadzhatik. Gyűljetek össze egy-egy szabad órában gyermekeitekkel az asztal köré; olvastassatok velük felváltva fennhangon az újságjukból; vezessétek be őket gondos szeretettel az észszerű olvasás rejtelmeibe; szolgáljatok nekik magyarázattal és felvilágosítással, ahol reá szorulnak: akkor meg lesznek óva a veszedelmektől, mik nemcsak az ifjúsági lapoknak, de minden ellenőrizetlen magán-olvasmánynak a lapjairól is, reájuk ólálkodnak.

Az ifjúsági lapokban szimatolt káros hatás meséje tehát teljesen perhorreskálandó.

Csak minél nagyobb időközökben jelenjenek meg az

ilyen gyermek-újságok, hogy a tanulók iskolai kötelezettségeik elhanyagolása nélkül, nyugodtan olvashassák végig a a tartalmukat. A hetenkint való megjelenést határozottan soknak tartom és az összes mellektekinteteket figyelembe véve, kéthetenkint egy-egy szám váltig elegendő volna.

Hogy tárgy, stylus és kiállítás dolgában a legmesszebbmenőleg fenntartjuk a gyermek-újságoknál is az ifjúsági iratokkal szemben támasztott igényeket, az külön megokolásra nem szorul. Egy másik, szintén conditio sine qua non-ja az ifjúsági lapoknak, hogy mint a könyv, teszem azt, szintúgy a „*lap*“ is egy meghatározott korban levő gyermekek számára legyen szerkesztve. Az az űzérkedési szellem, mely ifjúsági lapokat bocsát közre 6 és 26 év között levő gyermekek számára, az ifjúsági irodalomból száműzendő és nem volna szabad, hogy akadjon paedagogus-ember, aki az ilyen lelketlen űzérkedésre magát eszközül felhasználtatja.

Mindent összevetve, *mindenféle* ifjúsági iratnak annyira tisztának kell lennie erkölcsi nézőpontból, hogy nemcsak a cselekményeknek, de még az egyes kifejezéseknek sem szabad bármi tekintetben olyan mozzanatokra emlékeztetni az olvasót, amelyek akár szeméremérzetét sértsék, akár pedig tiltott ingereket ébreszthetnének benne; vagy kíváncsiságát ilyenek felé irányíthatnák. Mikor ifjúsági irat kerül a gyermek kezébe olvasás végett, akkor az ő szelleme szentélybe lépjen, ahol csak tiszta légkör, nemes eszmények vegyék körül; profán dolog annak a szentélynek ajtaján ne nyerjen bebocsáttatást.

További lényeges kelléke az ifjúsági iratnak, hogy *a gyermek szellemi fejlettségének és ismeretkörének megfelelő legyen.*

Ez a tétel pedig a *külső alakra* szintúgy vonatkozik, mint a *belső tartalomra.*

„Wer den Dichter will versteh'n
Muss in Dichters Lande geh'n.“

Goethe fent idézett szavait az ifjúsági íratok szerzőinek kellene legelső sorban figyelembe venniök. Ahhoz, hogy a

gyermek a költő országába bejuthasson, első sorban szükséges, hogy járható, jó utat készítsünk neki az oda menetelhez: ez az út az *irály*.

Aki azzal a szándékkal ül munkához, hogy gyermekek számára akar írni, az vessen előbb komoly vizsgáló pillantást belsejébe. Hogy valaki egyébként kitünő stylista, abból még távolról sem következik egyszersmind az is, hogy a gyermekek részére érthetően fog írni; — és ha bármily kiváló novellista és költő is valaki, az korántsem szolgálhat biztosítékul arra, hogy élvezhető ifjúsági olvasmányt is tud írni.

A gyermeknek nyelve egész külön nyelvezet, mely szorosan összeforrva, mintegy szervi kapcsolatban van érzelem- és gondolatvilágával; de gondolkozásmódja, eszejárása is egy egész külön világ, amelyet ismerni, kitanulni, *átérezni* — csak egyes Istentől kiválasztott költőknek adatott. Ha a költő, mint Kölcsey mondja, „bizonyos tekintetben jóltevője az emberi nemnek és hálát érdemel“: akkor az ifjúsági írók és költők sokszorosan fokozott mértékben szolgálnak reá hálánkra és méltató elismerésünkre. De csakis a *hivatottja*. Hogy mennyi nemes érzésnek, mennyi emelkedett felfogásnak, mennyi tiszta életnézetnek, mennyi emberbaráti érzésnek magvát vethetik ők a fogékony fiatalság szívébe, lelkébe: az kimondhatatlan.

Ezt a czélt azonban csak az a költő szolgálhatja, aki tud a gyermek nyelvén. Mert a legbecsesebb, legszebb tárgygyal is csak úgy tudunk hatást elérni, ha az tetszetős, kellemes formába is van öltöztetve egyszersmind. A szép előadásmód, a tetszetős irály bámulatos hatással van a kedélyre, — és innen magyarázható, hogy a szép irályba öltöztetett érzéssel vagy eszmével sokkal könnyebben találjuk meg az útat az olvasó szívéhez, lelkéhez; mert a szép stilus elaltatja ellenészrevételeinket; lefegyverezi itéletünket; sőt sokszor megvesztegetheti még elfogulatlan gondolkozásunkat is.

Tagadhatatlan és vitán fölül álló dolog, hogy úgy mint minden irodalmi munkánál, úgy az ifjúsági iratnak is becsét a *tárgy értéke* adja meg; de fontos és előkelő szerep jut az előadásnak, az irálynak is, — és itt igen kiválóan alkalmaz-

ható átvitt értelemben a „mens sana in corpore sano“: szép alakban szép tartalom legyen rejtve.

De még ezzel sincs kimerítve valamennyi kívánságunk, melylyel az ifjúsági író elé lépünk. Aki nem foglalkozott sokat és szeretettel akár a maga, akár pedig más gyermekeivel és nem tanulmányozta nagy szorgalommal és gondos figyelemmel a gyermeki lelket annak minden megnyilatkozásában; aki nincs áthatva erős tudatától annak, hogy ő tiszta és mély betekintést nyert abba a kaleidoscopszerűen változatos, kifürkészhetetlen titokba, melyet gyermekléleknek neveznek: az szentségtörést követ el az emberiségen, ha avatatlan kézzel ifjúsági könyvet ír. Ebből következik, hogy nevetséges is, de kárhoztatandó is egyszersmind, ha elkeseredett aggszüzek vagy elsavanyodott agglegények ifjúsági iratok szerzésére adják fejeiket.

Aki pedig nem tud arabusul, az ne beszéljen arabusul, — és sem anyagi haszon kilátásai, sem dicsőség utáni vágy, sem semmi egyéb körülmény által ne csábíttassa magát arra az elhatározásra, hogy a gyermekek számára írni fog: mert beláthatatlan kár, amelyet munkája által okozhat.

A gyermekolvasmány nyelvezete azonban korántsem süllyedjen útszéli mindennapiasságra vagy laza pongyolaságra. Nem ezt kell érteni azon, amit „a gyermek nyelvén beszélni“ kitétellel jelezni akarunk. Ellenkezően. Szólhatunk hozzá költői nyelvezettel válogatott szép irályban; csak *nem szabad túllépnünk az ő látókörének a határán.* Kacskaringós, hosszú körmondatok, nagylélekzetű összetett mondatok fárasztóvá és sok esetben érthetetlenné teszik a gyermekre nézve az olvasmányt. Az egymást kergető költői hasonlatok, tropusok és az idegen szók szorgosan kerülendők. Ellenben a simán folyó, könnyen érthető, mintegy átlátszó előadás, élénk fordulatokkal és a gyermek szókészletének megfelelő kifejezésekkel: ez való az ifjúsági olvasmányba. *Schmidt* Kristóf, akit ifjúsági irataiért Németországban sokkal többre becsülnek, mint amennyire megérdemli, azt beszéli, hogy a gyermekek közé ment; társalgott velük; mesélt nekik; meséltetett velük

magának és tanulmányozta beszédöket és gondolkozásmódjukat. Az ő ifjúsági iratain, mellesleg megjegyezve, ennek igen csekély nyoma akad, de az eszme maga igen életrevaló és szerfölött megszívlelésre méltó. Ámbár, amint éppen a *Schmidt* Kristóf példája fényesen mutatja, aki nem Isten kegyelméből való ifjúsági író, az ebbe a mesterségbe soha bele nem tanulhat; még akkor sem, ha a gyermekekhez jár iskolába, amint ő állítólag tette: erre születni kell.

A gyermekded beszéd- és előadásmód mellett azonban a tárgy legyen mindenkor komoly, tanulságos és a belső tartalom értékessége mindenkor arányban legyen a külső alak szépségével; egyiket sem szabad a másiknak rovására kultiválni. Mondani is fölösleges, hogy úgy nyelvezeti, mint nyelvészeti, helyesírási és interpunctionális tekintetben is teljesen kifogástalannak kell lennie az olyan olvasmánynak, mely gyermekek kezébe van szánva; még sajtóhibáknak sem szabad benne előfordulnia, mert csak ilyen, külső formára és benső tartalomra nézve egyaránt kifogástalan előadási mód fogja a fiatal olvasó nyelvérzékét fejleszteni, nyelvismereteit gyarapítani, nyelvtani tudását tökéletesíteni, ismereteit gyönyörködtető módon gyarapítani és ami, mint az elérendő czélok legmagasabb ideálja lebegjen előttünk: csak az ilyen ifjúsági iratok fejleszthetik a gyermek képességét oda, hogy később a szépirodalmi műveket élvezhesse. Ez utóbbi czélnak elérésére már az iskolai olvasókönyv alapján kellene az iskolának törekednie; mert egy kis gépies olvasás elsajátítása talán mégis kissé alacsony czél a kilencz esztendőre nyúló népoktatási tankötelezettséghez.

Mivel azonban, sajnos, az iskolai időn belül a jelzett eredménynél többre — mondjuk a mostoha viszonyoknál fogva — nem igen visszük, tehát forduljunk segítségért az iskolán kívül eső időhöz és hívjuk segédeszközül az iskolának ifjúsági könyvtárát. De az iskolai tanítási órákon belül is meg kellene változnia a mai képnek: más olvasókönyvet és más irányt a tanításban! Azzal, hogy valaki tíz helyesírási hibával többet vagy kevesebbet ír, azzal még sem jobb, sem

roszszabb, sem okosabb, sem pedig együgyűbb nem lesz; de igenis, lehet belőle jobb és nemesebb gondolkozású ember, ha minél több igazi költői becsű munkát értelemmel fog elolvasni.

Ideje volna már, hogy a száraz és értéktelen formaságoktól — mert mi egyébnek nevezhetnők az orthographiát — a való élet szükségletei felé fordítanók tekintetünket és a haszon nélküli alakiságokra fecsérelt temérdek időt, emberileg ítélve érdemes és értékes dolgokra fordítanók; jól meggondolva, hogy a formáért nem szabad elvesznie a léleknek és hogy az ember lelkét nem kicsinyes alakoskodásokkal kell nyűgözni, hanem a rendelkezésünkre álló eszközökkel oda emelni, hogy a nemzet, a társadalom, az emberiség érdekeit megérteni és azokért tiszta lánggal hevülni képes legyen. A gyermek éppen úgy élvezi a stylus szépségét, éppen úgy gyönyörködik benne, mint mi felnőttek. Nem tudja ugyan okát adni, de érzi azt és hallhatjuk akárhányszor, amikor egy-egy *Pósa*- vagy *Benedek*-féle dolgot olvasnak, hogy felkiáltanak: „Jaj, de szépen van ez leírva," — és kérdések által meggyőződhetünk, hogy nemcsak a mese-tárgyat, hanem az előadását találják szépnek. Az ilyen olvasmány fejleszti a gyermek nyelvérzékét; fogékonynyá teszi az előadásbeli szépség iránt; gazdagítja szókincsét és fejlesztőleg hat fogalmazási ügyességére is. A hosszadalmas fejtegetések, a szószátyár bőbeszédűség az előadásban éppen úgy untatják a fiatal olvasót, mint ahogy másrészt az ő tudását meghaladóan kezelt tárgy elkedvetleníti és olvasókedvét lohasztja.

A gyermek inkább az elbeszélő elemet kedveli az olvasmányban, mint a leírót. Ez természetes is. Az egyik a képzeletet mulattatja; a másik az értelemnek ad foglalkozást. A hivatott író tehát úgy fogja a leíró elemet alkalmazni, hogy az, az elbeszélő részek közé ügyesen beékelve, kedves változatosságot szolgáltasson. Szakítanunk kell végre-valahára azzal a felfogással, mely az ifjúsági olvasmányban mindig mellékczélokat lát vagy keres. Az erkölcsi, a hazafias, a vallásos irány szép és jó és nemes és szükséges kelléke az ifjúsági

iratnak, de ezek a tényezők egymaguk még nem teszik az ifjúsági iratot tökéletessé. Hozzá tartozik még a művészi, a *classicus* szépség az előadásban és az ebben rejlő hatalmas nevelő és képző erő is. Azért nem kárhoztatható eléggé azoknak az erkölcsvadászoknak az eljárása, akik, mihelyt valami erkölcsi motivumot az olvasmányban felfedezniök sikerült, már kiváló gyermekolvasmánynak declarálják azt és azontúl nem nézve sem stylust, sem formát — — azonnal eladják az elsőszülöttségi jogot egy tál lencse-ételért. Az ifjúsági irat becsét egyaránt és csaknem azt mondhatnók, hogy egyenlő mértékben adja meg a *tartalom* és a *kül-alak*.

Az ifjúsági olvasmány első feladatául és főczéljául a gyermek ismereteinek a bővítését, elméjének fejlesztését és kedélyének nemesítését szokták ugyan megjelölni; de azért tagadni nem lehet, hogy feladatai közé tartozik szintúgy a nyelvérzék kiképzése, az ízlésnek finomítása, a képzelő tehetségnek élénkítése és okos vezetése. A legmagasztosabb, leglélekemelőbb tárgy is csak akkor fogja a kívánt hatást tenni az olvasóra, ha értékének megfelelő, ünnepies és szép formában jelenik meg. Azoknál az olvasmányoknál pedig, melyek az érzésre appellálnak, a külalak, az előadás meg éppen súlyosan esik a mérlegbe. Amit az irálytanok a szépstylusról tanítanak, mindannak az utolsó pontig érvényesülnie kell az ifjúsági iratok előadásában; sőt sokszorosan fokozott igyekezettel kell érvényesítésére törekednünk: határozott, minden kétértelműséget vagy félreértést kizáró világos és tiszta, egyszerű és élénk, nyugodt, de nem álmatag, meleg közvetlenségű, de nem érzelgős előadásmód mellett, kerülje az író a tájszólásokat, az elavult kifejezések használatát; — és nyújtson követendő példát arra, hogyan kell kifogástalanul kezelni a nyelvtani alakokat és a logikus mondatszerkesztést; a *népies* előadás révén pedig ne tévedjen póriasságra vagy útszéli trivialitásokra.

Amit a stylusról mondottunk, ugyanaz a körültekintetés áll az olvasmány tárgyára is. Társadalmi, *politikai* kérdések tárgyalása vagy *vallási* problemák fejtegetése, ifjúsági iratba nem valók, ha csak direct czélzattal és szándékos tudatosság-

gal belé nem vesszük, mint ahogyan a német *socialisták* már a gyermekbe igyekszenek beoltani olvasmányok útján is a politikai és társadalmi hitvallásukat.

Nem szeretném, ha szavaim félreértést szülnének.

A *vallásos* elem előkelő helyet foglaljon el az ifjúsági olvasmányban. De ez ne vallásos fejtegetések, elmélkedések és jámbor szólások által legyen képviselve, hanem az igaz, tiszta vallásosság érzésétől áthatott és az ilyen érzéssel együtt járó, gondolkozásban és tettben egyaránt nemes alakok életének lélekemelő megnyilatkozásai által hasson az ifjú olvasóra. Egy szóval: ne szavak után induljunk, hanem tettek után itéljünk, amint az *Irás* tanítja. A szó után induló és azon alapuló vallásosság képmutatássá fajul és külső formákra szorítkozva, a lelket hidegen hagyja. Ellenben a nemes példák hatása alatt keletkezett vallásos érzés a léleknek legbecsesebb kincse, legfelemelőbb érzése, legmagasztosabb megnyilatkozása, mely Isten félelmében, embertársainak megbecsülésében, rossznak kerülésében és jónak cselekvésében találja megnyugvását. — A *felekezeti* szempontot pedig, ami illeti, az csak annyiban számíthat helyre az ifjúsági iratokban, amennyiben *arra* mutat reá, ami egyesíti az embereket és nem pedig *arra*, ami elválasztja őket.

Ugyanez áll a társadalmi és a politikai kérdésekre nézve is. Tagadhatatlan, hogy a socialis mozgalmaknak mind hatalmasabban emelkedő hullámcsapásaival szemben az iskolának is fel kell használnia minden kínálkozó alkalmat, hogy ellensúlyozza azt a sok mételyt, amit az ifjúság a szülői házban és gyűléseken esetleg hall, vagy a kezére játszott olvasmányokban olvas. Annélkül tehát, hogy éppen socialpolitikai fejtegetésekbe bocsájtkoznék, az ifjúsági olvasmány elbeszélések és példák által rámutathat azokra a túlzásokra, azokra a közjót és a közbiztonságot veszélyeztető törekvésekre, melyek az utopikus álmoktól megtévesztett emberek zászlajára írva vannak.

Egyebekben pedig az ifjúsági olvasmány, míg egyrészt az iskolabeli tanulmányokhoz alkalmazkodik és azokat bizonyos tekintetben kiegészíti, másrészt mindig nyújtson valami

újat is: a gyermek képzettsége niveauján soha alul ne maradjon, hanem mindig föléje emelkedjék; ne elérhetetlen magasságban ugyan, mert ez éppen olyan hiba lenne, mint az alantmaradás, hanem olyan magasságban, hogy azt „kezeivel elérhesse.“ Ne téveszszük szem elől, hogy a gyermek mindig nagyratörő; hogy leghőbb vágya az, hogy bár nagy ember lehetne már — és ez a törekvése meg van az ő szellemének is. Azért helytelenül cselekszik, aki íz-, szín- és szag nélküli mesékkel akarja a gyermek szellemét táplálni. A tudomány minden ágának cultiválása mellett, mutassa neki az olvasmány az életet — az összes gazdag változatokban sőt ridegségében is; de mindig mértékkel és a gyermek lelki- és kedélyvilágának szem előtt tartásával. A kilenczhónapos csecsemőnek is adunk már közbe-közbe valami szilárdabb táplálékot, teszem azt, egy kis húst is; de semmi esetre sem tápláljuk csupa hússal, — és az a kevés is, amit adunk neki, bizonyára nem paprikás hús.

A jelzett szellemű és irányú munka felkölti a gyermek érdeklődését és amellett, hogy táplálékot nyújt az ő képzeletének, komoly gondolkozásra készteti elméjét. Amit így az élet viszonyairól olvas, azt kapcsolatba hozza a saját maga hasonló tárgyú tapasztalataival; összehasonlít, bonczol, vizsgál a maga módja és felfogása szerint és észrevétlenül megtanul itéletet-, a saját itéletét megalkotni az ő tapasztalatkörébe eső dolgokról.

Amellett azonban, hogy az ifjúsági olvasmánynak tanulságos voltán kívül érdekesnek is kell lennie, nem szabad a súlypontnak éppen az érdekes elemre esnie. És az érdekesség maga — az előadásnak, a tárgyalásnak, az anyag feldolgozásának módjában érvényesüljön, nem pedig a fejük tetejére állított helyzetek ecsetelésében. Némely ifjúsági író azt hiszi, hogy helyrehozhatatlan mulasztást követne el, ha könyvének nem minden lapja hemzsegne a borzalmas és hajat meresztő veszedelemtől. Ha tengerre viszi az elbeszélés hősét, akkor egy-egy kis kalóztámadás vagy holmi ártatlan hajótörés szinte elmaradhatatlanok; ha pedig „szárazföldi patkánynyá“ avatja hősét, akkor azután más fátum üldözi lépten-nyomon. A sze-

gény indiánusoknak, a tigriseknek, oroszlánoknak és egyéb fenevadaknak ilyenkor bőséges szüretük esik. Mert alig hogy az elbeszélés hőse kunyhójába tér, kívülről feltétlenül megcsendül a ravasz indiánusok fegyverzöreje; ha pedig a nap hevétől eltikkadva, egy pálma alatt megpihenni óhajt, első rémes tekintete okvetlenül a pálma ágai között meghúzódott óriási zúzáron akad fenn; nem is említve az elvetemedett tigrist, mely tíz lépésnyire a bozótban leselkedik. Hogy az ilyen olvasmány által a gyermek azután hamis képet kap az egyes országokról, meg az azokban levő viszonyokról, az természetes, de némely írónál az *érdekességre* való törekvéssel szemben elmosódik minden egyéb tekintet; még az is, hogy az örökös veszekedés, ölés, gyilkolás olvasása teljesen eldurvítja a fiatal olvasónak lelkületét.

Az ilyen atrocitások ellen, melyek manapság az ifjúsági iratok legnagyobb részét betöltik, a classicus ókor legkiválóbb alakjai is kikeltek már. Érdekes és tanulságos, amit ide vonatkozólag *Plato* mond: „Az olyan olvasmány, mely borzalmasságokat tartalmaz és alvilágba vezeti az olvasót, nem való a gyermek kezébe. Az ilyen részeket törölni kellene *Homer*, *Sophokles* és *Euripides* munkáiból, mikor az ifjúság kezébe adjuk, bármily kedvesek is a nagy tömeg előtt. Hasonlóképpen ne mondják a költők, hogy az emberek gonoszak és legnagyobb részük azért mégis boldog; holott a jóravaló emberek szerencsétlenek. Mert az ilyenekből azt tanulják, hogy gonosznak lenni hasznos dolog, csak rejtve maradjon; a becsületesség pedig csak arra nézve jó, aki önmaga nem az; ellenben csapás mindazokra, akik maguk gyakorolják. — A költők azonkívül olyan dolgokat szeretnek elbeszélni, amelyek a valóságban nem léteznek vagy *ily* alakban nem létezhetnek; az ifjúság pedig mindenekelőtt ismerje meg a *való* életet és ne a phantasmagóriákat. *Ennek okáért azt tanácsolom, hogy minden költeményt vagy költői művet, mely az ifjúság kezébe olvasás vagy tanulás céljából adatik, előzőleg vizsgálják át azok, kik az államban az oktatásügy élén állanak, — és senkisem merészkedjék olyan költői művet a*

gyermekek előtt felolvasni vagy velük olvastatni, mely a törvény őreinek felülvizsgálata alapján, e czélra nem ajánltatott."

A gyermek képzelete sebesszárnyú sas. Már a hároméves gyermek kezében is megelevenednek a tárgyak és olyan tulajdonságokkal felruházottan szerepelnek, hogy valóban csodaszámba megy a gyermek-phantasia munkássága, mely oly intensiven érvényesül, hogy órahosszat képes a gyermeket az ő kedves csalódásában lekötve tartani. Egy kendőbe burkolt egyszerű fadarab síró, kérő, rosszalkodó gyermekké változik, akit elbabusgat, vele elbeszélget, megbűntet a kis phantasta; később ő maga képzeli magát mamának, apának, vagy tanítónak és sokszor meglepő kifogástalansággal játszsza el szerepét. Nagyobbacska korában sem szűnik meg a gyermeki phantasia túlcsapongó működése. Sőt ellenkezően. Szellemi látókörének nagyobbodásával ereje növekszik; csakhogy most már, ha okos vezetésre nem talál, akkor könnyen elfajul és hazudozásokban meg sokszor egyéb, még sajnosabb aberratiókban nyilvánul meg féktelenkedése; míg ellenben okos gondossággal ápolva, boldogító szövétneke lehet egész életének.

Mivel pedig a képzelő tehetség a gyermeknél már igen jókor, mondhatni életének legzsengébb korában kezdi meg működését; oly korban, mikor még sem az értelem, sem az akarat nem óvhatják meg a mértéktelenségtől és minden legcsekélyebb szellő érintésének, mint a gyenge facsemete, ellenállás nélkül engedni kénytelen, azért szükséges, hogy az észszerű nevelőhatás erejével támaszszuk meg és óvjuk a folytonos ide s tova ingadozástól, mely menthetlenül hatalmába ejti a gyermeki lelket és a csodálatos felé való, természettől adott vonzódásában könnyen megtéveszti azt: „Wenn man das Kind sich selbst überliesse und es durch die Erziehung nicht zur Vernunft brächte — mondja *Compayré* a gyermeki lélek fejlődéséről írt nagyszabású munkájában — so würde man es eine vollständige neue Mythologie schaffen sehen . . . Die vollkommene Leichtgläubigkeit, die Treuher-

zigkeit und rührende Unschuld mit denen es an den Fabeln hängt, sind der Beweis dafür, dass es eine natürliche Neigung besitzt, in der Welt des Wunderbaren zu leben. Ohne Zweifel lässt das Kind dieser mythologischen Neigung, *die zu den ursprünglichen Instinkten der Menschennatur gehört,* spontan ihren Lauf."*

A gyermeki phantasia munkájának ellentállást nem tűrően elementáris erővel való megnyilatkozásáról igen érdekes részleteket olvashatni *Hemprich*-nek idevágó munkájában is.** *Compayré*-nek fentebb idézett állításaiban foglalt tételeket nála is szószerint megerősítve találjuk: „Ein neuer Dichter (Ludwig Fulda) hat schön in dem „Verbannten Märchen dargelegt, *wie man den natürlichen Hang des Kindes zum Phantasieren nicht unterdrücken kann.* Der junge Gelehrte und sein Weib, den neuen Ideen der Wahrheit und der Wissenschaft ganz zugewandt, beschliessen ihr Kind auf dieser Basis zu erziehen, jede Unwahrheit soll von ihm ferngehalten werden. Von allem, was dem Kinde in der es umgebenden Natur auffällt, geben sie ihm wissenschaftliche Aufklärungen und behüten es sorgfältig vor dem ihrer Ansicht nach verderblichen Märchen, um endlich staunend sehen zu müssen, dass eben diese Märchenwelt in der Brust des Kindes selber aufzublühen beginnt, dass die *Kleine,* der Sonne, Mond, Sterne und Blumen durch die Eltern so schön naturwissenschaftlich erklärt sind, aus sich selber ein Märchen ersonnen hat, von der Sonne als wunderschöner Frau, der die Sterne dienen und deren Kinder die bunten Blumen sind."

Az itt felsorolt tényekkel szemben a berlini „*Paedago-*

---

* „*Die Entwickelung der Kinderseele* von Gabriel *Compayré.* Rector der Akademie Lyon. Von der französischen Akademie gekrönt. Mit Erlaubnis des Verfassers übersetzt und mit ergänzenden Anmerkungen versehen von Chr. *Ufer.* Altenburg. Druck und Verlag von Oskar Bonde. 1900."

** „ : *Kinderpsychologie und ihre Bedeutung für Unterricht und Erziehung.* Von K. *Hemprich.* Dessau. Anhaltische Verlagsanstalt. Oesterwitz und Voigtländer."

gischer Verein"-nak, „*Jugendschriften-Sektion*"-ja igen találóan és szépen határozza meg a gyermeki phantásiára való vonatkozásában a mese nevelési rendeltetését: „Zweck der Sagen- und Märchenlitteratur ist, die Phantasie des jungen Lesers zu bilden und *die Gefahr zu vermindern, dass das Kind seine Seele mit selbsterdichteten Schreckengestalten erfülle*, die leicht Veranlassung zur Furchtsamkeit und zum Aberglauben geben." * *Beteges* gyermeknek természetesen nem lehet meséket adni olvasmányul. Náluk a képzelő tehetséget nem szabad izgatni és feltüzelni, hanem ellenkezőleg azon kell lennünk, hogy a lelki nyugalmuk és szellemi életük egyensúlya lehetőleg ment maradjon mindentől, ami megzavarhatná azt.

A gyermeki phantasiának inkább mérséklésre van szüksége, semmint unszolásra. *Foglalkoztatnunk kell ezt az élénken csapongó képzeletet, táplálékot kell neki nyújtanunk, de gondos körültekintéssel és szigorú lelki diätétikai meghatározások alapján:* „Ist dem Paedagogen auf der einen Seite die Aufgabe gestellt, die kindliche Phantasie wo sie fehlt, anzuregen und zu fördern, so erwächst ihm in andern Fällen die Pflicht, die allzukühne Einbildungskraft einzudämmen. Auf den Schüchternen wird man versuchen, weckend und belebend, auf den Zügellosen dämpfend einzuwirken; im übrigen aber durch ethische Unterweisungen der Entstehung der oben erwähnten psychopathisen Zustände vorzubeugen." **

A phantastikus olvasmány, mely a különben is lázasan munkálkodó gyermeki képzeletet még jobban hevíti, még inkább felcsigázza: gyermek kezébe nem való. Az ilyen olvasmány kiragadja a gyermeket a *való* életből; ábrándozásra vezeti; a komoly gondolkozástól és a dolgok reális felfogá-

---

* „*Das Elend unseres Jugendlitteratur. Ein Beitrag zur künstlerischen Erziehung der Jugend.* Von Heinrich Wolgast. Zweite Auflage 3. und 4. Tausend. Hamburg. 1899. Selbstverlag."

** „*Vom Seelenbinnenleben der Kinder.* Von Dr. med. J. *Moses* in Mannheim. Langensalza. Verlag von Hermann Beyer u. Söhne. Herzogl. sachs. Hofbuchhändler. 1898."

sától eltereli; könnyenhivővé teszi és amellett, hogy ezernyi ezer csalódást készít számára, akarat és kedélyvilágát is a féktelenségek felé tereli. Ezen oknál fogva, többek között a sokat magasztalt *Verne*-dolgokat, a reális tudásnak és az utópikus álmodozásoknak ezen izgató zagyvalékát, csak igen nagyon megválogatva és mérsékelt adagolással kellene a gyermek kezébe adni: még az úgynevezett *gyermekkiadásokban* is. Nem is szólva a sok idegborzongató indiánus históriákról, valamint az úgynevezett „*kalandos* utazásokról vízen és szárazon" és a hasonlóképpen „*kalandos* utazásokról öt világrészeken keresztül". Ugyanebbe a kategóriába sorozandók az emberevőkkel, oroszlánokkal, tigrisekkel és egyéb emberi meg állati fenevadakkal küzködő, valamint a hajmeresztően veszélyes és képtelen helyzeteken magukat keresztül küzdő, sokszor a lehetetlenül összegombolyított meseszövevényből csak holmi phantastikus Deus ex machina-val kimenthető hősöknek sok dicsérettel kifestett diadalmas czélrajutása is.

A fiatal, önálló gondolkodás teljes híjával olvasó gyermekben hasonló helyzetek iránt vágyakat ébreszt az ilyen olvasmány; összeméri magát olvasmánya hősével; az összehasonlítás természetesen a maga előnyére üt ki, — és mivel, bármily különösnek tessék is ezen állítás, a gyermekben a legtöbb esetben, rendkívüli erővel dolgozik a dicsőség- vagy jobban mondva a dicséret utáni vágy, — és mivelhogy az ismeretlen helyzet is vonzó erővel hat reá: innen van, hogy évenkint olvashatunk rossz bizonyítványok miatt kereket oldott fiúkról, akiknél, ha az okozati összefüggést keresnők, minden valószínűség szerint éppen abban találnók meg a rossz bizonyítványnak és a kalandpróbálásnak is az indokát, hogy a nem nekik való olvasmányok, felforgatván lelkük és gondolkozásuk egyensúlyát, elvonták őket a tanulástól.

Mert az olvasmány tárgya minden esetben foglalkoztatja a gyermeki képzeletet. Ha már most ez a tárgy megfelel a gyermek lelki világának, szellemi érettségének — és nem

zaklatja fel a gyermeknél még szunnyadó ösztönöket, akkor jóttevő irányban befolyásolja a képzelet fejlődését. Ellenkező esetben azonban kiragadtatik csendes és nyugalmas fejlődésének stádiumából; megszűnik az olvasmány nyomán, annak mintegy vezetése mellett való munkálkodása; az izgatott képzelőtehetség elszakítja a vezető pórászt; kiragadja magát az irányító olvasmány bűvköréből; szabad csapongásra kél és phantastikus képek alkotására tévedvén, áttöri a látszat és a való közötti választó falat, hogy azután a phantasmagoriák birodalmában tévelyegjen.

Az olvasás idejének a nap szaka szerint való meghatározása tekintetében különösen arra fordítandó kiváló gond, hogy az esti vagy plane éjszakai órákat a gyermek ne töltse olvasással. Erre annál inkább kell súlyt vetnünk, mert a gyermekek, természetes okoknál fogva, éppen ezt az időt szeretik leginkább a magán-olvasmány czéljaira felhasználni: este a gyermek élénk képzelete még a szokottnál is nagyobb energiával dolgozik; de a csapongásra és túlhajtásra is ilyenkor a legfogékonyabb.

Azt hiszem ezek a dolgok oly világosak, hogy nem szorulnak sem hosszabb bizonyításra, sem bővebb magyarázatra; mégis, hogy kézzel foghatóvá tegyem, mennyire ellentállhatatlan hatással vannak a phantastikus, az úgynevezett *regényes* mozzanatok a gyermek képzeletére és eszejárására, felemlítem azt az esetet, mely 1901. évi augusztus hóban Párisban esett meg.

Két jómódú és egymással baráti viszonyban élő polgári család közűl az egyiknek tizenhárom éves tanuló fia volt — és tizenkétéves leánykája a másiknak. A két cs ládnál szokásban volt, hogy a házhoz járó hirlapot szabadon hagyták, a gyermekek pedig nagy mohósággal falták belőlük a sok érdekes hírt, mikor hozzáférhettek. Egy szép napon a két gyermek eltűnt és tizednapra a rendőrség szállította haza mindkettőjüket a szülői házhoz. A hirlapokban olvasott sok szöktetési história mintájára a tizenhárom éves modern kiadású Pál úrfi lege artis „*megszöktette*“ a hasonlóképpen módfölött

modern tizenkétéves Virginiát, ki iránt lángoló szerelemre gyulladt volt. Nem remélhetvén, hogy a szülők áldásukat adják a kissé korai frigyhez, ily módon egyesültek és Párizs környékén valami lakatlan malomnak padlásán húzták meg magukat, hol *úgy éltek, mint férj és feleség* és igen kiválóan jól érezték magukat mindaddig, míg a hazulról magukkal hozott pénzből tartott. A megrémült szülők kerestették a rendőrség útján mindenfelé az elveszett gyermekeket; de hasztalanul és eredmény nélkül. Végül azonban, mint minden, ezen a mulandósággal teljes világon, úgy a hazulról magukkal hozott pénz is elfogyott és ez a sajnos körülmény arra indította az ifjú szerelmest, hogy szíve választottjának, bármi módon is, de azért megszerezze a mindennapi kenyeret. Férji kötelességtudása tehát lopásra vitte őt; de a kellő előgyakorlat hiánya miatt, mindjárt az első alkalommal rajtvesztett, elfogták és azután a rendőrség vetett véget a malom-padlásbeli idyllnek.

Szólanunk kell még az ifjúsági olvasmánynak egy másik rendkívül fontos kellékéről; ez: a *hazafias lélek*, a *magyar nemzeti szellem*, melytől, hogy úgy mondjam, impregnálva kell lennie a könyv minden lapjának, az olvasmány minden sorának. Nem azt gondolom ezen, hogy minduntalan fülébe harsogjuk fiatal olvasónknak, hogy legyen hazafias érzésű. Mert a sok beszédtől éppen oly kevéssé lett még valaki hazafias lelkű, mint amilyen kevéssé tesz a sok szó és a temérdek hittan-magolás egymagában vallásossá. Nem ismételhető eléggé, hogy az olvasmányban ne moralizáljon az író reflexiók útján, hanem elbeszélése hőseinek tetteivel igyekezzék hatni. Hogy ez nem tartozik éppen a nagyon könnyű dolgok közé, egy példával megvilágosítom. Mikor *Defoë* Dániel megírta Robinson-ját, távolról sem gondolt arra, hogy abból valaha ifjúsági irat lesz. De jóllehet, hogy munkáját felnőtteknek szánta, kik mégis csak inkább hajlandók a jó és okos tanács befogadására, ő mégis mindvégig tartózkodik az oktatói szereptől és összes intentiói, melyek munkája írása közben vezérelték, a könyv hősének tetteibe vannak burkolva. *Campe*

ellenben, ki Defoë könyvét átdolgozta az ifjúság számára, paedagógus létére nem tudott emancipálódni attól a hibától, hogy könyvét át meg át szőjje oktató elemekkel, amik boszszantják fiatal olvasóját, mert lépten-nyomon elterelik őt a mese érdekes fejlődési mozzanataitól, — és arra indítják, hogy ügyet sem vetve ezen részekre, egyszerűen napirendre tér fölöttük.

Ha a gyermekre hatni óhajtunk, állítsunk példákat elébe: nagy és szép és magasztos és lélekemelő példákat; ezek nem téveszthetik el nemesítő hatásukat; csak jól legyenek megrajzolva.

Chauvinista nemzetnek tartanak, annak mondanak bennünket világszerte mindenfelé. Bár volnánk az, olyan mértékben, amint hiszik rólunk. De, fájdalom, nem vagyunk. A görögökön kívül nem ismer a világtörténelem még egy népet, amelynek múltja oly gazdag volna lelket felemelő eseményekben és nemesnél nemesebb férfi- és nőalakokban, mint a magyar nemzet múltja. És tekintsünk végig ifjúsági irodalmunkon és nézzük hány ilyen esemény van a tanuló ifjúság részére olvasmányul feldolgozva, melyik történelmi alakjaink vannak lelkesítő például irodalmilag bemutatva? És — ha Hazánk természeti szépségeit összemérjük más országokéival, csaknem azt mondhatnók, hogy egyedül áll a maga nemében. Más országok vagy merő síkságon terűlnek el, mint Németalföld, vagy hegyes az egész felületük, mint példának okáért a Svájcz; másokban hegyek-völgyek váltakoznak. De ahol rengeteg sík alföld mellett égbe nyúló havasok találtatnak, mint mi nálunk: ez aligha látható még egyebütt. És ha mindezek után, ezt a mesés sok természeti szépséget, a hazaszeretet istápolásának czéljaira feldolgozva keressük ifjúsági irodalmunkban, akkor parlagon fekvő talajra akadunk. Pedig mennyi csatamező, mennyi régi váromladék, mennyi szétszórt és gyümölcsözetlenűl elszóródó, egyes vidékekhez fűződő történeti hagyomány, mennyi természeti szépség, amit az ifjúsági irodalomban hazafias és nemzeti nézőpontból oly fényes eredménynyel lehetne kamatoztatni!

Ami hazafias erényt a történelem egyáltaljában feljegyzett, annak legragyogóbb példáit láthatjuk nemzetünk múltjában: hősiesség és önzetlenség, áldozatkészség és halálmegvetés, bölcs mérséklet és elragadó hév, királyhűség és alattvalói tántoríthatlan ragaszkodás, alkotmányszeretet és függetlenségi vágy, önfeláldozás és a közjóért való határtalan lelkesedés, aggódó honfibánat és szilaj szabadságszeretet: — aranybetűkre méltó tettekkel vannak történelmünk évlapjain megörökítve. Nem a költői licentia, hanem a történelmi tények szólalnak meg *Arany* János lantján,mikor ezekről ír:

„Láttam Marathon győzedelmét,
Spárta leányai honszerelmét,
Xerxes özönhadát;
És Leonidást Termopylében
És Tyrtäust lanttal kezében
Buzdítni a csatát."

Mennyi megbecsülhetetlen tárgy, mily káprázatóan gazdag anyag, lángot gyullasztani az ivadék lelkében! De ki jár utána, ki szedi össze, ki dolgozza fel a múlt és a jelen társadalmi, művelődéstörténeti és néprajzi adatait, lelket emelő mozzanatait, hogy a jövő nemzedék érdeklődésében és figyelmében megrögzítse?

Hazánk elragadóan, valósággal megigézően szép vidékeiről nincsenek úti- vagy helyi leírásaink, — és hogy röviden, sok szószaporítás nélkül végezhessek, Szent István, Szent László, Könyves Kálmán, Mátyás király, Kossuth Lajos, Deák Ferencz vagy Széchenyi István élete nem inspirálták ifjúsági irodalmunk munkásait. Ifjúságunk hazafias szelleme, lelkesültsége, nemzeti érzése csaknem kizárólag azon a néhány hazafias versen és a magyar-történelem tanulásán kénytelen táplálkozni, amik iskolai tananyagként vannak előírva. Ezer szerencse még, hogy arra hivatott kéz, a *Benedek* Eleké, összegyűjtötte a magyar népmeséket és ezek által a magyar nyelv tündöklő szépségeivel, a magyar észjárással, a magyar nép gondolkozásmódjával és a magyar népszellemmel; egyszóval azzal ismertette meg, azzal hozta közeli vonatkozásba gyermekeinket, amit „*magyar Génius*" néven megszámlálha-

tatlanszor hallunk emlegetni leginkább olyanoktól, akik mint az Istenben, úgy hisznek a *magyar Génius*-ban; de úgy is tisztelik azt, mint megfoghatatlan valamit, aminek lényegét nem ismerik; amit látni nem lehet; amiről számot adni maguknak nem tudnak; csak beszélik, hogy létezik.

Ifjúsági íróink tehát anyag tekintetében egy csaknem teljesen parlagon maradt, feltöretlen kincses bányára találnak még, hazai történelmünkben, ha azt a hazafias és nemzeti szempontból az ifjúság részére kiaknázni akarják. Senki előtt bizonyításra nem szorul, hogy mennyire fontos az ifjúságban a hazafias lelket minden rendelkezésre álló módon és eszközzel ápolni és fejleszteni ma, midőn egyrészről a világpolgári és socialista mozgalmak, másrészről pedig a mindenfelé felébredt nemcsak nemzeti, de *nemzetiségi* öntudat veszedelme környékeznek bennünket. Ezen hármas baj hullámcsapásai között csak úgy fogunk győzelmesen megállhatni, ha megtanítjuk, az iskolai leczkék sokszor gyenge hatásán túlmenő eszközökkel is az ifjuságot, hogy tudjon lángoló szeretettel ragaszkodni a hazai röghöz; hogy büszke legyen nemzeti múltunk hagyományaira; hogy hazafias áhitattal és kegyelettel tekintse nemzetünk nagyjainak emlékét; hogy szent legyen előtte minden mező és minden rom és minden omladék, melyet honfi-vér áztatott; hogy a *múltért* szeresse a hazát a *jelenben* és ha kell, kész legyen akkor, mikor annak ideje elérkezik habozás és gondolkozás nélkül, bármely pillanatban vért és életet áldozni nemzete *jövőjéért.*

Az iskolai nevelés mellett, az iskolai tanítás hatásán kívül; sőt mondjuk ki bátran, az iskolai nevelés *körében* és az iskola nevelő eszközei *között* is, a fentebb vázolt hazafias czél elérésére hathatósabb és biztosabb hatású eszköz, mint a *jól választott* ifjúsági olvasmány nem képzelhető.

Ennél a pontnál rá kell mutatnunk egy másik mozzanatra is, mely ugyancsak magyar nemzeti nézőpontból hívja ki a birálatot. Arra a temérdek fordított és „*átdolgozott*“ külföldi ifjúsági iratra gondolunk, melylyel ijesztő mértékben árasztják el irodalmunkat. A fordításnak és más nyelven meg-

jelent kiváló szellemi termékek átültetésének megvan a maga jogosultsága, tagadhatatlanul. De nem minden körülmények között és nem feltétlenül. Azzal, hogy valamely ifjúsági irat egy-valamely nemzetnek gyermekseregét lázas elragadtatással tölti el, azzal még nincs annak az iratnak — ifjúsági olvasmány nézőpontjából — *absolut* becse megállapítva. Ami a német gyermeket extasisba hozza, az lehet, hogy nagyon hidegen fogja hagyni magyart és viszont, amit a magyar fiú nagy elragadtatással olvasott, az az angol gyermeket talán halálos unalommal fogja eltölteni.

Amit „*nemzetünk Géniusa*“ néven hivatottak és hivatlanok nálunk oly sokszor emlegetnek, ennek a Géniusnak jóságos és áldástadó szellemétől át meg áthatva kell lennie a *magyar* ifjúsági iratnak: jobban és nagyobb mértékben, mint bármely más irodalmi munkának a magáétól; hogy ez a szellem fészkelje be magát a gyermek szívébe; ez hassa át minden ízében, agyának legelrejtettebb zugában is az ő gondolkozását; ettől ittasodjék meg szíve, lelke és egész valója. Tőzsgyökeres, hamisítatlan s kristálytiszta magyar nyelven és szellemben írt ifjúsági iratoknak felfogása, észjárása és az ezekben kijegeczesedetten megnyilatkozó magyar nemzeti charakter impregnálja a gyermek eszét és kedélyét és oltsa egyéniségébe azokat a tiszteletreméltó és előttünk részben még fogyatékosságaiban is kedves tulajdonságokat, mik együttvéve teszik az egész világ előtt becsületben álló *magyar egyéniséget.*

Ezeket a tulajdonokat pedig nem fordításokból lehet elsajátítani. Ne zavarjuk meg a fejlődő gyermeki léleknek egyensúlyát és hazafias, nemzeti irányban való egészséges kibontakozását idegenből portált impressiók által. Tanulja meg először azt, amit a saját nemzetünknek kiválóbbjai nyújthatnak neki; ismerje meg először hegyiről-tövire nemzetünk szellemi kincseit. És ha ezeken szellemét feltáplálta annyira, hogy bír már önálló itélkezés erejével; ha a hazafias szellem, ha a magyar nemzethez való tartozandóságának tudata szívében és lelkében annyira erősen kialakult már,

hogy azt idegen szellem befolyásától féltenünk okunk nincs miért: ám adjunk neki akkor idegen irodalmak termékeiből is olvasmányt a kezébe; de semmi esetre sem előbb, semmint izlése és érzése hazai irodalmunk termékein kialakult.

Az itt felállított követelést azonban a hazafias és nemzeti nézőpont mellett, még a psychológiai tekintetek is támogatják. Ha elfogadjuk azt az alaptételt, pedig ezt mellőznünk nem lehet, hogy a magán-olvasmány fejleszsze a gyermeknek egyéniségét, lelki és szellemi tulajdonait, akkor nem adhatunk neki olyan olvasmányt a kezébe, melynek tartalma esetleg homlok-egyenest ellentétben áll az ő egyéni hajlamaival, jellembeli tulajdonságaival; szóval: nemzeti sajátos vonásaival.

Paedagógiai nézőpontból azt is megköveteljük, hogy amikor ifjúsági iratot adnak a gyermek kezébe, akkor az úgy legyen megválasztva, hogy az illetőnek nem is csak az egyéni hajlamait és tehetségét vegye tekintetbe, de társadalmi és családi viszonyaira is figyelemmel legyen. Mennyivel nagyobb megkülönböztetést érdemel tehát az a mozzanat, mikor a gyermeknek vagy ifjúnak *nemzeti* sajátságai vannak szó alatt. Minden népnek megvannak a maga saját nemzeti jellemvonásai: „Jeder Mensch — mondja Bergemann * — ist in seiner geistigen Beschaffenheit, durch die Geistige Beschaffenheit seines Volkes geradeso bedingt, wie in körperlicher Beziehung. Wie der Papua *äusserlich* seinen Stammes- und Volksgenossen gleicht, so *auch innerlich*, — und dasselbe gilt vom Engländer, Deutschen, Franzosen, Italiener, wenn gleich hier die volkischen Besonderheiten nicht stets so auffälig hervortreten; namentlich, in Folge des culturellen Zusammenhanges, nicht in geistiger Hinsicht. Dass sie aber auch hier *von Kindheit an* bestehen, dass lehrt schon ein Blick auf die, *von der Jugend der verschiedenen Völker bevorzugten Lecture.*“

* „*Sociale Paedagogik auf erfahrungswissenschaftlicher Grundlage und mit Hilfe der inductiven Methode als universalistische oder Kultur-Pädagogik* dargestellt von Paul *Bergemann*. Gera. Druck und Verlag von Theodor *Hoffmann*. 1900. II. Theil. *Die sociologischen Grundlagen der Erziehungslehre.* §. 20. *Unzulänglichkeiten der individualistischen Auffassung.*“

A.M.A. MÚZEUM KÖNYVTÁRA

A nemzeti vonások meg vannak már a gyermekben; átöröklés útján magával hozza a világra; úgy hogy azt mondhatni, minden ember születésénél fogva lelkén hordja a nemzeti tulajdonságok anyajegyét.

Ezeket a tulajdonságokat nevelés, tanítás, olvasmány által lehet a legmagasabb potentiáig fejleszteni; de lehet ugyanezen eszközök által visszafejleszteni is; vagy fejlődésüknek intensivitását gyöngíteni. Hogy nekünk, ethnographia helyzetünknél fogva is, talán inkább mint bármely más európai népnek a felsorolt három lehetőség közűl, minden erőnkkel és tehetségünkkel az elsőre kell törekednünk: *ez* állami létünknek és nemzeti fenmaradásunknak egyik létfeltétele. Kétszeresen súlyos hibát követ tehát el az, ki idegen népek szellemi termékeivel táplálja a magyar gyermek lelkét. Első sorban dissonantiát idéz elő a gyermekben éledő hazafias érzelmekben; másodszor pedig reá erőszakol olyan gondolkozást, érzést és hangulatot, mely idegen az ő lelkétől és így szükségképpen megingatja lelki életének nyugalmas fejlődését.

Nem szabad, hogy yermekeink szelleme, már abban a korban, mikor minden gondolat, minden szó nyomot hagy a kis olvasó lelkében és szellemén, idegen föld termékén táplálkozzék, — és hogy ebben a korban, mikor önálló itéletről, abstraháló képességről még szó sem lehet, a minden hatásnak engedő, ellenállásra képtelen fiatal lélekbe láttatlanban és észrevétlenül belelopódzék a cosmopolitismus fertőző gombája, mely azután véletlenül bekövetkezhető „*kedvező*“ körülmények között, csakhamar megmételyezi az egész gondolkozást.

Egyetlen nemzet ifjúsági irodalma sincs annyira elárasztva bevallott és *be nem vallott* idegen elemekkel, mint a miénk. Mindenütt okosan mérlegelik azokat az óriásian káros hatásokat, azt a pusztítást, mit az idegen szellemi termékek a fiatalság lelkében, helyrehozhatatlanul előidéznek. Csak nálunk nem akad senki, aki erre, a jövő nemzedék hazafias lelkületét és érzését rák-fene módjára pusztító bajra reá mutatna vagy neki gátat vetni igyekeznék.

A gyermek *nemzeti érzületének* felébresztésére és fejlesztésére nincs alkalmasabb és biztosabban ható eszköz, mint a *nemzeti és nemzeties irodalom* termékei. Igen találóan és szépen mondja *Felméri* *, hogy a *nemzeti* író mindig alkalmazkodik vágyainkhoz, érzésünkhöz, eszünk járásához. Belopódzik — nem tudjuk hogyan — szívünkbe, lelkiismeretünkbe; ellenben idegen művek olvasásakor, nekünk kell a szerzőhöz simulnunk, gondolatába behatolnunk és szívéhez hozzáférkőznünk. Amaz, szülőinktől örökölt érzületünk hurozatán játszik; emez megköveteli, hogy az ő kedvéért sokrészt idegen húrozattal lássuk el magunkat, hogy gondolatait megérthessük. Hiszen nemcsak az író van összenőve korával, nemzetével, hazája talajával, hanem az olvasó szintén.

Magyar nemzeti írók munkái fegyelmezzék, képezzék, fejleszszék és erősítsék első sorban a mindkét nembeli ifjúság érzelem- és gondolatvilágát. Azt a talajt, melyen az ősök erényeinek, emelkedett hazafias lelkületüknek, mélységes nemzeti érzésüknek emléke életképes csírát bocsájthasson, azt a talajt magyar nemzeti irodalmi művekkel kell termékenynyé tenni. Az ilyen *szellem*, az ilyen motivumok és az ilyen törekvések adják meg az ifjúsági iratnak az igaz nemzeti charakterét, mely értékben felülemeli bármely más külföldi munkán és mely nemzeti nevelő hatása által fölülmulhatlanná teszi értékét a mi becsülésünkben: „Das Werk wird um so schöner sein — mondja *Taine* — als es, ausser seiner (des Verfassers oder Künstlers) Arbeit und seinem Geiste, noch den Geist und die Arbeit des ganzen ihn umgebenden Volkes enthalten wird.“ **

Felvetődik már most az a kérdés, hogy a fentebb kifejtett elvek alapján ki és hogyan válaszsza meg a gyermek olvasmányát?

---

* „*A neveléstudomány kézikönyve*. Irta *Felméri* Lajos. Második javított kiadás. Budapest—Kolozsvár. Szerző saját kiadása. 1890.“

** Julius *Zeitler*: „*Die Kunstphilosophie von Hippolyte Adolphe Taine*.“ Leipzig. 1901. Verlag von Hermann Seemanns Nachfolger.

Erre a kérdésre nem nehéz ugyan a feleletet megtalálni; de annál nehezebb az olyan, arra hivatott factorokra akadni, akik az önmagától adódó természetes felelet szellemében járnak el.

Az iskola megadja a gyermekeknek a készséget arra, hogy olvasni tudjanak, útmutatással, irányítással is ellátja valamennyire arra nézve, hogy miképpen olvassanak; sőt, ahol ifjúsági könyvtára van az iskolának, ott olvasmány-anyaggal — és feltehető, hogy jó olvasmány-anyaggal — is ellátja. Mindezzel azonban ez a kérdés még koránt sincs minden oldalról kimerítve. Nem minden iskolának van ifjúsági könyvtára és ha volna is, a gyermek természetében fekszik, hogy az ő olvasmányától, mely már azért sem ingerli érdeklődését és kíváncsiságát a végsőig, mert minden nehézség nélkül a kezébe nyomják, szinte reá erőszakolják: nagy élvezettel nyújtja ki kezét az „újság" felé, melynek olvasásától el van tiltva, vagy a felnőttek olvasmánya után, amely véletlenségből szabadon felejtődött. Utóbbiból természetesen csak egy-egy részecskét képes futtában elolvasni; de ki kezeskedhetik arról, hogy nem éppen olyan részre akad, amely legkevésbbé lett volna neki való olvasmány. A hírlapokról nem is akarok szólani. Azokat bárhol kezdi is olvasni, a vezérczikktől az apró hirdetésig mind csupa merő métely a gyermeki léleknek.

Ezeknek az olvasmányoknak a gyermektől való távoltartása, módjában áll a legszegényebb és teljesen műveltség nélkül szűkölködő szülőnek is. Azt hiszem meg is teszi mindegyik, ha csak akad valaki, aki ezen dolgokból származható veszélyekre figyelmezteti; ha akad, aki csak egyszer is fáradságot vesz magának, hogy megértesse vele *Herder*-nek sokatmondó szavait: „*Ein Buch hat schon oft die ganze Lebenszeit eines Menschen gebildet oder verdorben.*" Ezt a felvilágosítást pedig, ha már egyébként nem is, de beiratáskor vagy iskolai évzáró ünnepélyek alkalmából megadhatnák a tanítók, tanárok vagy igazgatók a szülőknek.

Hátra van tehát még egy mozzanat, melyre bővebben

kell kiereszkednünk. A sok mindenféle alkalom közül, amikor a szülő ajándékkal kedveskedik gyermekének — néha, mikor a szülői leleményesség minden más téren már kimerítette magát, a könyvkereskedés kirakatára is oda irányítja a figyelmet. Szép ajándék a könyv is, kivált mikor szép táblába van kötve: miért ne lehetne néha-néha könyvet is ajándékozni a gyermeknek?

És ilyen alkalmakkor tapasztalhatni leginkább a szomorú eredményét annak, hogy az iskola és a szülői ház nem árulnak egy gyékényen; nem haladnak egy ösvényen. Nihil humani mihi alienam puto. Nem kárhoztatom tehát a szülőt, ha nincs kedve az ő sok ügyes-bajos dolgai mellett ifjúsági iratokat olvasgatni, hogy meggyőződjék tartalmukból, mielőtt gyermeke kezébe adja, hogy csakugyan gyermekkézbe valók-e? Elismerem a szülőnek azt a jogát, hogy ne Andersen-mesékben lelje kedvtelését, mikor Zola-regényeket olvashat. Elismerem ezt annál inkább és annál készségesebben; mert a szülők legnagyobb részének ítéletében különben is absolute nem látok garantiát arra nézve, hogy amit ők annak ítélnek, hogy az csakugyan a gyermek kezébe való olvasmány.

Hogy mennyire befolyásolják a külsőségek a szülők könyvvásárlási ténykedését; hogy mennyire nem mérlegelik a fontosságát annak, hogy *mit* adnak olvasmányul gyermekeik kezébe, azt egy példával akarom megvilágítani. A *művelt* német közönségről szól az ének. Ötvenhat esztendeje annak, hogy Frankfurtban valami *Hoffmann* nevű orvos a süketlenségek quintessentiáját, a híres „*Struwwelpeter*"-t* elkövette. Hány érdemes és szép ifjúsági munka látott ezen fél-

* Nem érdektelen dolog az sem, hogy Heinrich *Wolgast*, aki az egész ifjúsági olvasmány-kérdést a legképtelenebb túlzásokkal és nyakatekert okoskodásokkal az aesthetika mezejére akarja átterelni és ezzel a czélzattal egy terjedelmes munkát is írt erről a kérdésről, a saját lapjában helyt ad egy terjedelmes czikknek, mely ezen irodalmi és művészeti torzszülöttnek a legmelegebb hangon védelmére kél. (K. *Ohlmer*: „*Ein Wort für den Struwwelpeter.*" — „Jugendschriften-Warte." Órgan des vereinigten deutschen Prüfungsausschusses für Jugendschriften. Verantwortlicher Redakteur: Heinrich *Wolgast*. VIII. Jahrgang. 1900. Nr. 7.)

század alatt napvilágot, és sülyedt megint a feledés homályába; de a „*Struwwelpeter*“ elpusztíthatlanul tartja magát. Sok száz meg száz kiadást élt és több millió példányban kelt el és kél még manapság is a *Busch*-féle ízetlenségekkel együtt; fényes igazolásául annak, hogy a könyvek belső értékét nem lehet kelendőségük szerint mérlegelni:

„Zumeist bestimmet Deines Werkes Dauer
Des Bodens Fruchtbarkeit auf den er fiel:
Oft lebt ein arger, dummer Gassenhauer
Viel länger als ein Trauerspiel.“

A szülőknek, külsőségek által könnyen megveszteget-hető ízlésével szemben, mi lenne tehát természetesebb, mint az, hogy a szülő ilyen esetben, mikor könyvet szándékozik vásárolni, tanácsért a tanítóhoz vagy tanárhoz forduljon, kinek „hivatalból“ kell érzékkel és hozzáértéssel bírnia a dologhoz.

De ezt az utat a szülők nem igen választják. És sajnosan tapasztaljuk, hogy a szülő, aki legnagyobb gonddal és óvatossággal őrködik gyermeke anyagi táplálkozása fölött, micsoda feneketlen könnyelműséggel, felületességgel és érzéketlenséggel rakja gyakran oda gyermeke elé a legromlottabb, visszataszító, erkölcsi undort és csömört okozó szellemi táplálékot, melynek kiválasztásának az egyedüli irányítója a puszta véletlen vagy sokszor még ennél is rosszabb és veszedelmesebb tényező: egy tudatlan vagy egy lelkiismeretlen könyvkereskedő.

Pedig még az absolut mértékkel mérve legjobb ifjúsági irat sem szolgálhatja a nevelés czéljait; sőt lehet igen ártalmas hatású is, ha tartalmánál fogva nem felel meg a gyermek egyéniségének; így pl. az ábrándozásra, képzelődésre hajló gyermek kezébe nem szabad izgató momentumokkal tarkított ifjúsági olvasmányt adni, még ha különben jó könyv volna is, mert ez veszélyt rejt magában reája nézve.

Szó esett már róla, hogy paedagógiai nézőpontból mily felbecsülhetetlen nyereségnek tartjuk, hogy újabb időben a realiák minden ága belevonatott az ifjúsági irodalom bűv-

körébe. Azért nevezzük bűvkörnek, mert a hozzáértő elme ezen az úton valósággal gyönyörűséggé varázsolhatja a magánolvasmány útján való tanulást és önképzést a fiatal olvasónak. Az olvasmánynak ez a kathegóriája azonban haszonnal csak az esetben járhat a gyermekre nézve, ha magánolvasmánya kapcsolatban áll vagy vonatkozásba hozható az ő osztályának megfelelő tanítási anyagával, hogy azt bővítse, kiegészítse; mert ha azon alul marad, untatni fogja az olvasót; ha azon felül áll, akkor nem érti meg és hasztalanul tölti vele idejét.

Azonban bármennyire méltányoljuk is az ily irányú és tartalmú olvasmányt, azért a tisztán szépirodalmi irányú ifjúsági iratokat általuk *egészen* háttérbe szoríttatni nem szabad. A költészet az élet napja; az emeli fel az ember lelkét a mindennapiasság szűk köréből; az tartja fel bennünk az erkölcsi szentháromság a szép, igaz és jó iránt való nemes idealizmust; ez ad szárnyat a léleknek, hogy kiemelkedjék az anyagiság szennyes fertőjéből. Ha tehát szükségesnek látjuk, egyebeket nem is tekintve, már csak azon oknál fogva is a reáliákkal foglalkozó olvasmányokat, hogy a gyermek ezáltal megóvassék az egyoldalúságtól, ez a felfogásunk nem érinti azt a meggyőződésünket, hogy a classicus szépséggel megírott szépirodalmi termékeket az iskolai ifjúsági könyvtárakban az első helyek egyike illeti meg.

De, amint a reáliáknál kiváló fontosságot tulajdonítunk annak a körülménynek, hogy a gyermek olvasmánya és az osztályának tanítási anyaga között lehetőleg szoros vonatkozás álljon fenn, éppen úgy első rendű követelmény, hogy a szépirodalmi ifjúsági olvasmány viszont figyelemmel legyen a gyermek életkorára. Mértani pontossággal persze, bajos kiczövekelni a határokat. De nem is ezen fordul meg a kérdés lényege. Az ember fejlődésének általános törvényeire támaszkodva, állíthatunk fel általános irányelveket, amelyeknek keretén belül a szakképzett és élesen látó paedagógus eljárását, a viszonyok határozzák meg. Az emberi fejlődés három phasisának a *gyermek*-, az *ifjú*- és a *meglett kornak*, megfelelnek

a költészet három ágazata: *az elbeszélő-*, *a lyrai-* és *a drámai* költészet.

Ha elfogadjuk azt a tantételt, hogy a gyermek fejlődése az emberiség történeti fejlődéséhez hasonló folyamat és viszont, akkor ennek a felfogásnak megfelel az a tapasztalati tény, hogy — a *gyermekkort* hozzávetőleg a tizenötödik év befejeztéig számítva, — a naiv epikát tartjuk magánolvasmányul a gyermek szellemi táplálékául leginkább megfelelőnek. A naiv epikának, a népmesének mesterkéletlen, keresetlen, a patriarchalis kort előtüntető természetes üdesége ellenállhatlan erővel vonzza a gyermeket; az állatmese iránti kiváló érdeklődése eléggé fel nem becsülhető értékű a nevelés nézőpontjából, mert az egyedüli műfaj, mely direct erkölcsi hatással van a fiatal olvasóra annélkül, hogy forma szerint moralizálna vagy erkölcsi tanulságait az olvasóra tolakodó módon reá erőszakolná; magasfokú érdeklődésének tárgya maga a tulajdonképpeni naiv epos is: tárgyának naiv bensősége, a benne megnyilatkozó mesterkéletlen formája és a gyermek lelkéhez közel álló, meleg közvetlensége által. Nem eredeti alakjában természetesen; hanem csak egyes részletekről vagy pedig az egésznek mesteri átdolgozásokról lehet szó, amit e nemben a gyermek kezébe adhatunk.

Az *ifjúkort* általjában sentimentalismusra hajló kedélyénél és az átmeneti korral járó érzékenyebb lelkületénél fogva, magától érthetően a *lyrai költészet* vonzza; de első sorban még mindig az a része a lyrának, amely átmenetet képez az epikai és a tisztán érzelmi költészet között; nevezetesen: a románcz és a ballada. Később előtérbe helyeződik az idyll, az elégia és az énekek éneke: a szerelmi dal. Ebben a korban áll be az ember lelkében az a lelki forrongás, mely gyakran felbillenti az egyensúlyt, — és csak akkor, ha idejében tárgyat lel érzeményeinek, áll be a fejlődő fiatal fiú vagy leány lelkében a teljes harmonia. Kedves és keresett olvasmány ilyenkor a *regény* is; de jól meggondolandó, hogy melyeket adjuk a lázasan felizgatott lelkületű ifjúságnak a kezébe. A regényről, melyet *Ruskin* az „*eszeveszettség isko-*

lájá"-nak nevez, *Waitz* is, az *ifjúságra* értve, igen elvetőleg nyilatkozik: „Die Wirkungen des Romanlesens sind bekannt und psychologisch leicht erklärlich. Die Jugend wird dadurch nicht allein gehindert an den Menschen im Leben wirkende Erfahrungen zu machen, sondern sie gewöhnt sich auch in erträumten Verhältnissen zu leben und an diese ihr Herz zu hängen: Einsicht in die Wirklichkeit und Interesse an dieselbe werden gleichmässig zu Grunde gerichtet."*

A regény nem is volt soha a kiforratlan ifjúságnak szánt olvasmány; csak a szülők indolentiája és a szülői kötelességek teljesítésének laza felfogása tette azzá. Nem mondom, hogy egyik-másik történelmi regényt, különösen a jelen század ötvenes és hatvanas éveiben élt íróinktól, ne olvasson az ifjúság. „*A nővérek*" Eötvöstől és „Magyarország 1514-ben"; Józsika „Abafi"-ja vagy „*Erdély aranykora*" és ezekkez hasonló classicus-becsű regények csak tanulságára és okulására szolgálhatnak a fiatalságnak minden tekintetben. De amit ifjaink és leányaink — szülői elnézéssel — manapság olvasnak, az kész métely, szívet és elmét egyaránt megrontó.

A drámát a *meglett kor* képes csak tisztán élvezni. Ahhoz, hogy a szereplő személyek cselekedeteiből és szavaiból következtetést húzzunk jellemükre, lelkületükre, erkölcsi értékükre; hogy a cselekmény összességéből erkölcsi tanulságot merítsünk és vonjunk le; mindehhez a gyakorlati életből merített sokféle és gazdag tapasztalás kívántatik meg. Amellett a dráma nagyon sokszor problematikus igazságokat tárgyal; még ki nem jegeczesedett társadalmi és erkölcsi problemákban dönt; továbbat az emberi élet fonákját tárja a néző a szemei elé, ami igen könnyen megtévesztheti a fiatalságot, mely romlatlanságában és tapasztalatlanságában még az ideálizmus kristálytiszta üvegén által nézvén a világ sorát és folyását, a

* „Theodor *Waitz' Allgemeine Paedagogik und kleinere paedagogische Schriften.* Vierte durch Beigaben vermehrte Auflage. Herausgegeben von Dr. Otto Willmann, Professor in Prag. Mit dem Porträt des Verfassers und einer Einleitung des Herausgebers über Waitz' praktische Philosophie. Braunschweig. Druck und Verlag von Friedrich Vieweg und Sohn. 1898."

bemutatott téves felfogásnak-, vagy a látottak balmagyarázatának könnyen esik áldozatul. Midőn Euripides felléptével a színházakat megnyitották a görög ifjúságnak, ez oly rohamosan pusztító hatással volt reájuk nézve, hogy Aristophanes mélyen elkeseredve panaszolja, hogy az istentelen szinház az oka az ifjúság erkölcsi romlottságának. Csak a kiforrott, a tapasztalás próbatüzén aczélozott elme képes tehát a drámában rejlő tanulságokat *haszonnal* abstrahálni. A gyermeki lélek erre még nincs berendezve; hiányzik még belőle minden kellék, amely arra képesítené. Nehogy szavaim félreértessenek. Nem azt akarom mondani, hogy a gyermek ne lásson soha drámát; csakhogy drámája válogatja — és a gyermeket a színi előadásra kellőleg elő kell készíteni.

Igen éles megfigyelő képességgel, nagyon találó megjegyzéseket tesz *Borstel*,*) a hamburgi Egyesület egyik tagja, e tárgyra vonatkozóan: „Des Kindes Natur entbehrt derjenigen Reife, der nichts Menschliches mehr fremd ist. Es fehlt ihr die überlegene Klugheit, die ihre subtilste Ausbildung als Ironie findet. Der reinen Sensibilität des Kulturmenschen, auf die der intime Genuss so vieler Kunstwerke zählt, steht bei ihr noch die geschlossene Einheit der Seele gegenüber, wie sie dem Naturmenschen eignet; nicht jeder Tastenschlag eines äusseren Reizes löst in der Kinderseele einen differenzierten Ton aus. Des Kindes *Ich* wird noch nicht von dem Feuerwind der reifen Leidenschaft durchbebt; rasche Impulse pflegen die Oberfläche seines Seelenlebens leicht und schnell zu kräuseln, aber nicht schon von Grund aus aufzuwühlen. Tragisches Geschick ist ihm daher als Eigenerlebnis fremd; das Problem des freien Willens ist für das Kind noch nicht actuell; denn ihm wird keine absolute Selbstverantwortung zugemessen; es ist in seinen Verirrungen vorläufig mehr Opfer als Schuldiger. Es wird auch häufig den Duft der

*) Fr. von *Borstel*: „*Die Bedeutung des Kunstwerkes als dichterische Jugendschrift für Kind und Litteratur.*“ Alfred Jansen Hamburg. 1901.

Stimmung nicht erfassen, der sich um die einzelnen Scenen webt, oder über dem Ganzen schwebt."

És ami itt a gyermekről mondva van, az nemcsak a 12—14 éves gyermekekre szól, hanem a középiskolai tanulók egész seregének is. Valódi szellemi és erkölcsi haszonnal ők is csak olyan drámát fognak élvezhetni, amelynek nyitjához az iskolai magyarázat nekik a kulcsot kezükbe adta. Ezért kellene azon lennünk, hogy a középiskolai tanulók, iskolai pályájuk ideje alatt minél több olyan drámát láthassanak, mely az iskolai tanítás során magyarázat és tanulmány tárgya voltak. Sok erkölcsi megtévedésnek lehetne ez által útját vágni; mert az életre és az életnek való nevelés elvének egy tekintélyes része volna ezen eljárás által valóra váltva.

Csakhogy nálunk még az „*Uránia*" tudományos szinházba sem képesek középiskolai igazgatóink a gyermekeket elvezetni; hát a más színházba hogyan vezessék? Németországban, kiváltképpen Hamburgban, a rendes szinházakba is tömegesen elviszik a tanulókat; még pedig az elemi iskolaiakat is. A külföldi minta után nekibuzdalva, utóbbi időben a mi középfokú iskoláink növendékeit is el-elvezetgetik „hivatalból", de nem „díjmentesen" a „Nemzeti színház"-ba. Amennyire informatióim terjednek, nem sokkal több okulási és nevelési haszonnal járnak ezek a hivatalból való színházlátogatások, sem az iskolára-, sem pedig a tanulóra nézve, mintha akár a szülőkkel, vagy mit mondjak, mintha a nagynéni kiséretében ültek volna ott. Legfeljebb, ha azt vesszük, hogy nem az esti órákban történtek az előadások.

A hamburgi tanulók 25, azaz huszonöt fillér vagyis tizenkét krajczár belépti díj mellett bocsájtattak a „*Stadttheater*" előadásaihoz, mely alkalommal a színház igazgatósága — amint a jelentésekben olvasható — „szerencséjének tartotta, hogy a legkiválóbb művészeit léptetheti föl." Minden helynek egyforma volt az ára, de igazságnak okáért más-más előadások alkalmával az egyes osztályok vagy iskolák felváltva kapták a jobb helyeket. A 25 fillér belépő díj fejében *minden* gyermeknek kijárt külön-külön egy színlap és felső

ruhájának elhelyezéséről is gondoskodtak. Azonban olyan nagy városban, mint Hamburg, igen akadhat olyan szegény ember is, kinek 25 fillérje sincs arra, hogy gyermekét a színházba küldje. Hogy az ilyen szülő gyermekének se kelljen elmaradnia, egy jószívű ember, e czélra nagyobb alapítványt tett a költségek fedezésére. Kisebb, önkéntes adományok hasonló czélra nagy számmal folytak be. — Megesnék, ha valaki nálunk elindulna pénzt gyűjteni oly czélból, hogy ezen a pénzen a színházba küldjön valakit. Alighanem az első ember, kit felszólítana, Moravcsik tanárhoz utasítaná őt gyűjtő ívével.

Ez azonban a dolognak kevésbbé fontos és lényeges oldala. Lényeges az, hogy a német paedagógusok szerfelett becses gyermek-psychologiai megfigyeléseket eszközöltek; tapasztalataikat pedig éppen olyan értékes, mint érdekes tanulmányokban tették le. Egyikük, Otto *Ernst*,* a színházi előadásoknak speciálisan a gyermek phantasiájára való hatásáról írt dolgozatában a következő — itt csak igen kivonatosan közölhető — fejtegetést olvashatjuk: „*Ohne Ideale kein Vorwärtsstreben und keine Vorwärtsentwickelung. Ohne Phantasie keine Ideale. Das Ideal ist ein Erzeugnis der produktiven Phantasie.* Zu den vielen Gebrechen der veralteten Paedagogik, mit der wir so lange gewirtschaftet haben und zum grossen Theile noch wirtschaften, gehört auch die pedante Unterschätzung; ja, man darf sagen, die abergläubische Furcht vor der Phantasie .... Zur Ernährung der Phantasie genügt aber nicht Lesen, Dozieren und Katechisieren, genügt überhaupt kein blosses Hantieren mit Vorstellungen. Die Phantasie lebt von der Nahrung, welche die Sinne ihr zuführen. Darum sollen die Kinder hören und sehen; entsprechenden Falls auch tasten, riechen und schmecken, wie dies bisher wohl zu didactischen Zwecken geschah; aber wenig oder gar nicht zu *künstlerisch-erziehlichen* Zwecken .... Im Drama bietet die dichterische Phantasie ihr stärkstes Product ...

* Otto *Ernst*: „*Das Theater und die Kinder.*“ Hamburg. Verlag von C. Boysen. 1898. (Lehrervereinigung für die Pflege der künstlerischen Bildung).

Die Wirkung des Dramas ist aber seinem Entstehungsprozess analog; es regt den Zuschauer zu einer ähnlich bewegten, mit- und nachschaffenden-, ja vorwegnehmenden Thätigkeit an. Keine Dichtungsgattung regt die Produktivität, selbst des Schwerfälligsten so dringlich und unwiederstehlich an, wie das Drama. Soviel über die Bedeutung des Schauspiels für die Phantasie, die von der Paedagogik nicht unterschätzt werden soll. Nehmt dem Menschen die Phantasie oder verkümmert sie ihm, und ihr nehmt ihm Erwartung, Hoffnung und Sehnsucht; also den besseren Theil seines Glückes."

De a jól megválasztott, a fiatal nézőközönség korához és felfogásához mért, előzőleg jól megmagyarázott dráma, a gyermeknek nemcsak phantasiájára van jótékony hatással, hanem *egész* lelki életére, szellemi fejlődésére is: hozzá szoktatja a művészet kedveléséhez és a művészi élvezetek utáni vágyódást kelt lelkében, ami már magában véve is egyik alapfeltétele az erkölcsök nemesbedésének; a színpadon elhangzó beszédnek tisztasága és választékossága-; az ott látható distingvált modor — mindmegannyi erős nyomot hagy a gyermek lelkében. Ezzel azonban nincs kimerítve a drámának még külső hatása sem. Igen helyesen mondja ugyancsak *Ernst*, hogy nem volna szabad egyetlen gyermeket sem elbocsájtani az iskola kötelékéből, míg egynehány színdarabon be nem mutattuk neki az élet külömböző viszonyait és változatos képét a társadalomnak.

Akárhány gyermek van, aki egy bizonyos környezetből teljes életében sohasem jő ki és sohasem nyílik alkalma, hogy olyasmit is lásson az életből, ami a „sövényen túl" történik. Ebben a körülményben található az oka annak a sokszor gyűlöletes, sokszor kicsinyeskedő és kicsinylő elfogúltságnak és előítéletnek, melylyel egyik társadalmi osztály a másikkal szemben áll. A drámából a gyermek megtanulja, hogy nemcsak az ő felfogása helyes és jogosult, hanem más emberek, más helyzetekben, más viszonyok között, más környezet hatása alatt, az ő felfogásától eltérően is cselekedhetnek helyesen vagy legalább is úgy, hogy eljárásuk igazolható. A

társadalom legkülömbözőbb viszonyaiban élő embereknek gondolkozásába, életmódjába, cselekedeteibe — a koldustól a királyig — bepillantást nyer így a gyermek; mindez pedig tapasztalati és szellemi látókörét óriásilag tágítja és emberségesebb felfogásra birja az emberi dolgok megítélésében, ami sok elégedetlenségnek, irígykedő rosszakaratnak, éretlen nagyralátásnak; egy szóval: sok társadalmi bajnak és szerencsétlenségnek veheti elejét.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

V.

Mikor olvassanak gyermekeink?

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

Arra a kérdésre, hogy *mikor* olvassanak a gyermekek, kétféle nézőpontból kell feleletet adnunk. Ez a kérdés ugyanis egyaránt vonatkozik a gyermeknek életkorára és arra az időre, melyet magán-olvasmányra fordít.

Hogy a gyermekben, szinte azt mondhatnók, vele született ösztönként munkálkodik az új dolgok megismerése után való vágy, azt nem csak a megszámlálhatlan kérdések tömege mutatja, amelylyel a beszélni alig kezdő gyermek környezetét elárasztja és amely kérdésekre környezetétől, sajnos, többnyire csak ideges és elutasító feleleteket nyer; nem is csupán az a közismeretű tény szól e mellett, hogy a, még csak négykézláb-mászkáló kisded is mindent, amihez csak hozzáférhet, felkutat, összevisszahány, sőt még a bábújának vagy báránykájának hasát is feltépi, hogy betekintést nyerjen annak *belső ügyeibe*, amit a szülők legnagyobb része, igen tévesen, egyszerűen a *rombolási* vágy rovására irnak, vagy még ennél is egyszerűbben és sokat mondóan *rosszaságnak* neveznek: nem csak ezekben a közismeretű dolgokban nyilatkozik meg — mondom — a gyermek tudásvágya, hanem ennél még sokkal jellemzőbb és bennünket közelebbről érdeklő vonásokban is.

Vizsgáljuk közelebbről.

A beszélni még nem tudó gyermek, már szívesen hallgatja, ha dajkája vagy szülője rövidke mesét mond neki a nyuszi-nyuszi nyulacskáról, vagy a biri-biri báránykáról; tapasztaljuk lépten-nyomon, hogy a szilajabb vérmérsékletű, rakonczátlanabb természetű kisdedet mesével tudjuk csak

nyugalomra bírni; sőt a síró gyermek is abban hagyja rosszalkodását, ha mesét igérünk neki; — és akárhányszor tapasztalhattuk, hogy mikor legvehemensebb sírása közben semmivel sem tudjuk lecsillapítani, ha mesébe kezdünk — bár eleinte folytatja a sírást — de csillapodni kezd és néhány pillanat múlva a sírást egészen abban hagyja. *Goethe* következő szavai színarany igazságot tartalmaznak:

„Dann ist der gutgelaunte Sänger
Mitunter auch ein Kinderfänger,
Der selbst die Wildesten bezwingt,
Wenn er die gold'nen Märchen singt.
Und wären Knaben noch so trutzig;
Und wären Mädchen noch so stutzig,
In meine Saiten greif ich ein,
So müssen Alle hinterdrein."

Ebben a tapasztalati tényben nagy tanulság rejlik, melyet a nevelő igen hasznosan értékesíthet, ha megérti és a fáradságtól vissza nem riad.

A *mi* apáink és anyáink még emlékeznek arra a letűnt boldog korra, amikor a gyermekek őszi és téli estéken összegyűltek az édesanya körül és áhítattal lesték a mesélő szót ajkairól. Közülünk már csak elvétve akad egy-egy, akinek ilyen kedves gyermekkori emlékei volnának; a *mi* gyermekeink pedig csak úgy szólás-mondás után fognak ezekről a dolgokról valamit tudni, mint ahogy mi, teszem azt, a bárdok, a skaldok vagy a lantosok mesemondásairól tudunk egyetmást.

Pedig micsoda elragadóan szép kép a gyermekei körében ülő szerető anya, akinek mesélő ajkain csügg gyermekeinek tekintete; akinek egy-egy kedvesen naiv kérdés csak ottan-ottan szakítja félbe áhitatszerű csendben hallgatott beszédét, — és akinek számára éppen ezek a kérdések mindmegannyi kristálytiszta ablakocskák, melyeken át mély és világos betekintést nyer gyermekeinek lelki életébe. Kedves, meleg családi érzés kél az ilyen jelenetek nyomán; szülő és gyermek között látatlanúl, de annál mélyebben érzett gyöngéd kötelék füződik, melynek szálain, mint Ariadne-fonalon,

még meglett férfi-, sőt talán aggkorukban is, sors kedvezése és balszerencse csapásai között egyaránt, örömmel térnek vissza a gondolatok az élet ezer bajai és küzdelmei közül, a kedves családi tűzhelyhez, hogy a visszaemlékezés jámbor csalódásában megnyugvást keressenek és találjanak.

Az iskolázást megelőző korban, a gyermekre nézve nevezetesebb és fontosabb nevelési eszköz nincs, mint a szülők okszerű társalgása; — és nincs semmi, ami hatalmasabban élesztené és intensivebben fejlesztené a gyermek szellemét, mint az elbeszélésnek üde forrása. A mese világa: a gyermek világa; mert a képzelet világa, — és azért érti meg, azért vonzódik hozzá a gyermeknek kedvesen naiv lelke úgy, mintha az alkotásnak egy forrásából fakadtak volna. Akit gyermekkorában sohasem varázsoltak el a mese kedves hangjai, az örökéletében sinyleni fogja ezt a veszteséget; mert nem egy, nemesebb költői alkotás emelkedett mozzanatainak megértéséhez fog az érzéke hiányzani.

Manapság a szülő nem mesél már gyermekének. Bár egyéb tekintetben foglalatoskodnék vele. *A megélhetési viszonyok súlyosak; az élet nehéz.* Ez eltagadhatlan tény, kétségen felül. Ezt jól tudjuk mindnyájan. De azt csak az aggódó szemlélő látja és tudja, hogy a szülők ezerszerte többet vétkeznek ennek a tételnek köpönyege alatt, mint a mennyi alája fér. Kitünő narkotikumnak tartják lelkiismereti fájdalmaik elaltatására és lassan-lassan valóságos lelkiismereti morphonistákká fajulnak, gyermekeik nevelése dolgában. A jómódban élő szülők már régen avitikus és nem comme il faut dolognak tartják, hogy maguk vesződjenek gyermekeik nevelésével. Minek is? Arra való az úgynevezett nevelőnő vagy a nevelő úr. Végezzék azok; azért fizetik őket. A szegényebb sorsban élő családanyát pedig elfoglalják házi teendői, az apát meg hivatása vonja el a családi körtől. Nem kívánható — ez tiszta sor — hogy a sok és nehéz munka mellett, a napi nehéz fáradalmak után fenmaradó kevés szabad idejükben megint a gyermekeikkel *vesződjenek*.

Persze, persze. Akinek a saját gyermekeivel való foglal-

kozás munka- és teherszámba megy, nem pedig lelket és kedélyt felvidító gyönyörűséget okoz, annak a maga nézőpontjából tökéletesen igaza van. A mai szülők legnagyobb része pedig, fájdalom, így gondolkozik. Azt hiszik, hogy ha körülményeiknek megfelelően gyermekeik ruházatáról, táplálékáról meg egyéb anyagi szükségleteiről gondoskodnak, akkor már híven megfeleltek szülői kötelességeiknek. A többit végezze az iskola. És noha az összes szülők és a nem szülők szemében is, a *paedagogia* a legmegvetettebb tudomány az egész föld kerekségén, azért mégis *egy* paedagógiai hitágazat van, amely előtt bensőségteljes vallásosságszerű meggyőződéssel térdethajtva emelik meg kalapjaikat; ez: *a nevelve oktatás.*

Ez ismét oly kitünő egy arcanum, amely nemcsak minden teher, de — ami több — minden felelősség alúl is felmenti a szülői házat és minden munkát az iskola nyakába varr. Az iskola természetesen a maga hallatlan módon felfokozott igényű tanítási munkájának sem képes a túlzsúfolt osztályok mellett megfelelni, annál kevésbbé gondolhat arra, hogy individuális nevelést vagy oktatást kiséreljen meg növendékeivel szemben. Erre már annál az oknál fogva sem vállalkozhatik, mert hiszen a szak-oktatással járó középfokú iskolákban egy-egy tanulóra alig jut több alkalom a felelésre, mint egyszer évharmadonkint, minél fogva a tanár sem személye szerint, sem név után még csak nem is ismerheti jóformán tanítványait. Hogyan gyakoroljon tehát reájuk nevelő hatást? Különben is könnyebben elvégezheti ezt otthon a szülő 2—3 gyermekével, mint ő az osztályban 65 teljesen ismeretlen és idegen gyermekkel. Igy azután, a közmondás szerint, a közös lónak túrós marad a háta, mert a reá üllepedő szenyt senki sem távolítja el róla. Igy tehát felnő a sok léha, könnyelmű, felületes, lelkiismeretlen ember, akik ijesztő mértékben árasztják el társadalmunkat, s túlnyomó többségben lévén, társadalmi életünket a saját képmásukra formálják át és olyan viszonyokat teremtenek, melyek között az ottan-ottan ritka jelenség gyanánt mégis felmerülő jobb elemnek, szinte lehetetlen a megélhetés. Mindezen súlyos bajok kútforrását

pedig fellelhetjük abban a sajnos tényben, hogy kihalófélben van az igazi ideális családi élet iránti érzék az emberekben.

Ha a szülőnek volna *érkezése* arra, az intelligensebbjének legalább, hogy gyermekeinek ne csak physikai, de szellemi nevelését is maga vezesse, akkor a gyermekszoba szóbeli meséi révén már az iskolázás korát megelőzőleg ültethetné lelkébe azt a nemes érzéket, hogy csak erkölcsileg tiszta, szellemileg kiváló olvasmányban találja majdan kedvtelését. De a mi korunk gyermekei, az iskolaköteles idő előtt, legfeljebb ha egy-egy műveletlen cseléd szájából hallanak holmi rémhistóriákat, amik a szegény szánandó kicsinyeket kiforgatják egész valójukból. De ezért a vád nem a cselédeket és dajkákat érheti; mert senki, annál amije van, sem többet, sem jobbat nem adhat.

Pedig a jól megválasztott mese, különösen a gyermek lelkéhez közel álló kedves naivságú népmese, egyike a leghatásosabb nevelési eszközöknek. Nevelő értékét igen szépen és találóan jellemzik *Hemprich* következő szavai: „Wir dürfen den Kindern die Märchen nicht vorenthalten. Das Märchenland ist ganz dieselbe Welt, wie sie sich in den kleinen Kinderköpfchen aufbaut . . . *Das Märchen ist die Speise nach der die Kindesseele verlangt, und wer sie ihm versagt, der lässt nicht allein das Kind geistig verhungern, sondern der versäumt es auch, den Grund zu legen, aus dem dem Sinn für Poesie und für das Ideale, seine Nahrung zieht.** Válogatás nélkül nyújtva a mesét, persze hogy könnyen vezet hiszékenységre, babonaságra, boszorka-hitre és a kisértetektől való félelemre. Herder fején találja a szöget a következő rövid kijelentésével: „Das Märchen ist ein ungeheueres Mittel zur Bildung, aber auch zur Verbildung der menschlichen Gemüter.“ A jó kiválasztáson, a nevelő vagy tanító lelkiismeretességén, egészséges paedagogiai érzékén és nevelői tapintatán múlik tehát minden. „Aber ein Kind — mondja ugyancsak Herder — dem

* „*Die Kinderpsychologie und ihre Bedeutung für Unterricht und Erziehung.* Von K. *Hemprich.* Dessau anhaltische Verlagsanstalt. Oesterwitz und Voigtländer.“

Märchen nie erzählt sind, wird ein Stück Feld in seinem Gemüte behalten, das in spätern Jahren nicht mehr angebaut werden kann.“ Azok, kik a mesének, mint a nevelés eszközének, jótékony hatását tagadják, generalizálják azt az eredményt, melyet a mesének csak a helytelen alkalmazása szül, — és ezen téves alapon indulva, száműzni akarják a mesét a gyermek világából és az ifjúsági irodalomból.

A nyolczvanas években Németországban egész kis irodalom keletkezett ezen kérdés körül. A, *Rousseaunak* és a *philantropistáknak* nyomán induló mese-ellenzők túlzásaival szemben azután, a mese hívei — Németország legismertebb nevű tanügyi férfiai — annyira mentek, hogy a népiskola alsó osztályaiban, a mesét akarták a tanítás központjává tenni. Míg a mese-ellenzők „*a romantika pestis-anyaga*“ elnevezéssel tisztelték meg a mesét, az alatt a Herbart-Zillert követő irány meg éppen a biblia-történet tanítását akarta mesével helyettesíteni a tanítás legalsó fokán. A két párt tüzes hévvel mérte össze fegyvereit; de a küzdelem a mese javára dőlt el, — és ma az egész művelt világ iskoláiban és ifjúsági irodalmában biztosítva van a mesének, az őt megillető előkelő helye.

A *Grimm*-testvérek „*Deutsche Haus- und Kindermärchen*“ gyűjteménye is ennek a vitának volt egyik eredménye. „Wir wollen — írják az idézett munka előszavában — diese Märchen nicht in Schutz nehmen oder gar gegen eine entgegengesetzte Meinung vertheidigen: ihr blosses Dasein reicht hin sie zu schützen. Was so mannigfach und immer wieder von neuem erfreut, bewegt und belehrt hat, das trägt seine Notwendigkeit in sich und ist gewiss aus jener ewigen Quelle gekommen, die alles Leben betaut . . . Darum geht innerlich durch diese Dichtungen jene Reinheit, um deretwillen uns Kinder so seelig erscheinen . . . Das ist der Grund, warum wir durch unsere Sammlung nicht nur der Geschichte,der Poesie Mythologie einen Dienst erweisen wollen, sondern es zugleich Absicht war, dass die Poesie, die darin lebendig ist, wirke und erfreue, wen sie erfreuen kann, *dass sie also auch als*

Erziehungsbuch diene . . . Sollte ängstlichen Eltern Einiges anstössig erscheinen, so mögen sie eine Auswahl treffen.“ *

De első rendű helyet jelöltek ki a mesének az iskoláskort még el nem ért apró nép gyermekszobájában is, hol a szórakoztató czél mellett egyszersmind azt a rendeltetést is elébe tűzték, hogy a bibliai, többnyire szintén meseszerű elemekkel váltakozó történeteinek tanulására, készítse elő és tegye fogékonynyá a gyermek lelkét és elméjét. A *Herbart-Zilleristák* pedig, amint láttuk, éppenséggel a vallásoktatást, vagy jobban mondva az *erkölcstant*, melyet a *vallástan* helyére szerettek volna ültetni, akarták a *tanitás alsó fokán* a mesével helyettesíteni.

Minden actio reactiót szül; a paedagógusok pedig, amint jól tudott dolog, sohasem tartoztak a tollerantia utolérhetlen tökéletességű mintaképei közé. A mese-ellenzők túlzásba vitt argumentumaival szemben, a mese pártolói is messze túl lőttek a czélon. Elismerjük, hogy a mese az iskolázás korán innen levő gyermekeknél, a gyermekszobában igen alkalmas eszköz arra, hogy előkészítse a gyermek lelkét a hitélet iránt való fogékonyságra, de azt a törekvést, hogy az iskolázás bármily alsó fokán is, a mese üljön a vallás-oktatás helyére, ezt a leghatározottabban perhorreskálnunk kell; mert ez a legdurvább profanálása lenne a vallás-oktatásnak és a vallásos érzésnek is egyszersmind, — és hasonló eljárás lenne ahhoz, mint mikor az 1793-diki franczia forradalom a szép *Momoro* asszonyságot ültette a Notre-Dame oltárára az oltári Szentség helyett.

Tagadni nem lehet, hogy minden tekintetben igen üdvös dolog lenne, ha a tanítás legalsó fokán a vallás-oktatásban nem a dogmaticus elemnek jutna a vezető szerep, hanem az elbeszélő résznek. Amazt is befogadja ugyan a gyermek, de még a kellő értelem nélkül többnyire; *ez* azonban mint termékenyítő, áldástadó meleg napsugár világít elméjébe és hat

---

* „*Kinder- und Hausmärchen* gesammelt durch die *Brüder Grimm*. Volksausgabe mit Illustrationen von P. Grot Johann und R. Leinweber. Deutsche Verlagsanstalt. Stuttgart, Leipzig, Berlin, Wien.“

le kis szívének is legmélyéig. Kitűnő eszközök, a mondottoknál fogva, a bibliai történetek és a legendák. Ami a tanítás ezen fokán a fő-czél, hogy t. i. a gyermek lelkében a vallás- és erkölcs igazságai iránt való érzék felébresztessék, arra, a bibliánál és a legendánál biztosabban ható eszközt és módot képzelni sem lehet; hiszen az istenfélelemnek, az emberbaráti és felebaráti szeretetnek, a hithűségnek életben és halálban, a becsületességnek, az áldozatkészségnek, az igazságérzetnek, az engedelmességnek, az Isten- és a szülők iránti szeretetnek és tiszteletnek oly sok, lelketemelő és magasztos példái vezethetők a gyermek lelki szemei elé, hogy azoknak nemesítő hatása elmaradhatatlan. Ennek a hatásnak a befogadására szolgáló *praeparatióképpen*, de *nem ennek helyettesítésére*, használja fel a mesét a *gyermekszoba*.

Az utolsó betűig aláírható, amit *Müller** felel arra a kérdésre, hogy *miféle elbeszélésekkel tartsuk legelső sorban a gyermekeket?* — „In erster Linie stehen die biblischen Geschichten, welche mit ihrem wunderbaren, göttlichen Gehalt, mit ihren Schilderungen einer heiligen und ehrwürdigen Vergangenheit; mit ihrer Zurückführung auf die poesievolle Kindheit des Menschengeschlechtes, die Einbildungskraft in ebenso hohem als wohlthätigem Grade beschäftigen und mit edlen Bildern erfüllen. Allen Paedagogen der Welt wäre es nicht möglich gewesen bessere, dem kindlichen Sinne mehr zusagende Geschichten zu erfinden, als diese von Gott gegebenen grossen und wahren biblischen Erzählungen. Welche Schönheit liegt in den Erzählungen vom Paradies; von dem Verbot des Apfels — wie ganz aus dem Anschaungskreis des Kindes —; von dem unheimlichen Einbruch der Schlange, den Geschichten von Josef, Tobias, David und dem Kinderleben Jesu! *Wer von alldem, den bleibenden Eindruck bei den Kindern nicht verspürt, der schreibe die Ursache hiervon nur seinem Ungeschick oder seiner Herzenskälte zu.*“

* „*Paedagogik und Didaktik auf modern-wissenschaftlicher Grundlage.* Von Dr. Josef *Müller*. Mainz. Verlag von Franz Kirchheim 1898.“

A gyermek lelkére való kincset érő felemelő hatása mellett, megvan a biblia-történeteknek — az ó- és az új-testamentumbelieknek egyaránt — még az a kiváló értéke is, hogy közel hozza a gyermeket a hitélet minden vonatkozásaihoz. Ezen történetek kapcsán ugyanis, magyarázatát kapja a gyermek az egyes ünnepnapoknak és a különféle egyházi szertartásoknak is.

Angolországban, továbbá *Dániában*, *Schwédországban*, *Norvégiában* és *Finnországban* tett tanulmány-útaim alkalmával láttam, hogy a *Biblia* és a bibliai történetek mint nevelő eszközök különös nagy becsben állanak e protestáns nemzeteknél. A tanítást megelőzőleg a tanulók (minden jellegű és minden fokú iskolában; még a középiskola legfelső osztályában is) közösen elénekelnek egy zsoltárt; ezután pedig felváltva, minden nap más-más olvas fel egy fejezetet az ó- vagy az új-testamentumból; a többi tanulók mindegyike pedig a saját Bibliájában figyelemmel kiséri. Hasonló eljárással fejezik is be mindennapi iskolai munkájukat. Az egész hétre való pensumot a hitoktató állapítja meg szombaton délutánonkint, amikor istentisztelet-féle ájtatosságra gyűlnek össze az egy-korbeli tanulók egy-egy terembe, hol a hitoktatók és az e czélra kiküldött segédlelkészek, de akárhányszor maguk a superintendensek is, a gyermek felfogásához alkalmazkodva, prédikátiókat mondanak.

A *bibliai történeteknek* mindenható nevelő erejéről valóságos elragadtatással ír a jelenkor egyik legnagyobb szelleme, a költő-philosoph *Tolstoj Leo*. Jasnaja Poljana nevű birtokán elkezdte tanítani a muzsikok gyermekeit elsőbben Oroszország történelmére, azután földrajzra. Egyik tárgyért sem lelkesedtek; de az ó-szövetséget nagy kedvvel tanulták és a gyakorta elbeszélt szent-történetek elméjükbe mélyen bevéssődtek. Arra — úgymond Tolstoj — hogy a növendék merőben átengedje magát tanítójának, föl kell hogy lebbentsük legalább a szélét annak a fátyolnak, mely előtte elzárja a gondolat-, az ismeret- és a költés világának azt a bűvös részét, hová őt a tanulásnak kell bevezetnie. És erre csak egy eszközünk van:

a *Biblia*. Egyéb tanulmányt kelletlen fogadnak; de próbáltam nekik a *Bibliát* olvasni és egészen hatalmamba kerítettem őket. A fátyol széle fel volt lebbentve és ők teljes odaadással támaszkodtak reám. Szeretni kezdték a könyvet is, a tanulást is, meg engemet is. A tanuló és a tanító közötti benső viszony ezen a könyvön alapszik. Meg vagyok győződve, hogy a mi társadalmunkban a *Biblia* nélkül a gyermek és ember fejlődése szintoly lehetetlen, mint amily lehetetlen volt a görög társadalomban Homer nélkül. A *Biblia* a legtökéletesebb gyermekolvasókönyv és mintául kell szolgálnia az összes gyermekolvasókönyveknek. Úgy tetszik nekem, hogy az emberiség gyermekkorának a könyve (a Biblia) örökké a legjobb könyve lesz minden ember gyermekkorának, melyet helyettesíteni semmivel sem lehet. Megrövidítését vagy módosítását, mint ahogy a kézikönyvek teszik, veszélyesnek tartom; abban minden szó oly igaz, mint maga a kijelentés és mint a művészet. A szent-történeti kézikönyvek szándékosan csinált hézagait teljes lehetetlen megérteni és csak arra valók, hogy a Szent-írás jellemét és szépségét megváltoztassák.*

Világosan kitűnik az előadottakból, hogy a mesének minden dicséretreméltó és tagadhatatlan nevelési hatása daczára sem szükséges, hogy a vallás-oktatáshoz tőle kérjünk kölcsönöket. Megél ez a maga emberségén is nagyon jól.

A mese is férjen meg a maga portáján és senki hivatlan kézzel ne akarjon vele más rétjébe kaszálni. Elég szép és fontos, mondhatnám magasztos rendeltetés az, ami a gyermeknevelés munkájában a mesére vár: belőle nyeri a gyermeki lélek az első *szellemi* és *erkölcsi* okulást.

A mesének e jelzett czélra való kiváló alkalmatossága első tekintetre szembeötlő. Mert minden csodálatos elem daczára, ami a mesének főmotivuma, azért mégis sohasem nélkülözi az erkölcsi igazságszolgáltatás motivumait; még pedig olyan alakban, hogy azt már a 4—5 éves gyermek is nemcsak megértheti, de át is érezheti; minél fogva nemesítő hatását,

* „*A neveléstudomány kézikönyve.* Irta *Felméri* Lajos. Második javított kiadás. Budapest-Kolozsvár 1890.“

jótékony irányítását már a zsenge korú kisdedre sem tévesztheti el. A szereplő alakok közül a jókat megjutalmazza és — ha mennek is keresztül küzdelmeken — ez csak azért van, hogy azután annál bőségesebben áramoljon reájuk az áldás, a szerencse és a jólét; a gonoszok ellenben bűntetlenül soha nem maradnak. Még testileg is visszataszító tulajdonságokkal felruházottaknak festi a rosszakat és gonoszságukhoz mért büntetések egész özönét zúdítja fejeikre. De óvatossággal kell élnünk itten is. Meg kell elégednünk az isteni igazságszolgáltatással; holmi tüzes papucsba bújtatástól, agyontánczoltatástól, szemkivájástól meg hasonló kegyetlenkedésektől pedig gondosan tartózkodnia kell az írónak. Egyszóval a mesében is azon kell lennünk, hogy teljesen távol tartassanak azon motivumok, melyek a gyermek lelkét a durvaság és kegyetlenség leheletével érinthetnék.

A német paedagógusok külömben, a mesében uralkodó csodás elemnek is iparkodnak a határait kiczövekelni. Különös kemény tusát folytatnak az *ördög* ellen, akit szintén ki akarnak űzni Meseországból.* Eljárásukat azzal indokolják, hogy a gyerekek között ijesztő mértékben uralkodó félőségnek, különösen a sötétségben reájuk nehezedő rettegésnek az ördöghistóriákban keresendő az eredete, — és ha jól meggondoljuk a dolgot és figyelembe veszszük a tapasztalatot is, akkor nem tagadhatjuk el ezen felfogástól, hogy bír alappal és jogosultsággal.

A mese előnye, hogy az életnek minden viszonyait, a gyermek felfogásának megfelelő naiv alakban adja elő és mint a néplélek közvetlen megnyilvánulása, észrevétlenül mintegy belelopja a saját fajának jellemvonását a gyermek lelkébe.

Az iskolázás kezdetén pedig alig képzelhető alkalmasabb eszköz, mint a mese, arra nézve, hogy áthidalja a gyermeknek addig folytatott szabad és gondtalan életmódja és az iskolai élet között tátongó borzasztó ürt. Mint már fentebb rámutattunk, a gyermek rajong a meséért és ennélfogva nemcsak az

* „*Die moderne Jugendliteratur.* Von Dr. Julius *Duboc.* Hamburg. Verlag von Hermann Grüning 1884."

iskolát és az iskolai életet szokja meg gyorsabban és könnyebben, ha kedvencz csemegéje, a mese, csalja őt oda, hanem emellett, ami fontos biztosítéka a tanítási és nevelési sikernek, a tanítója iránt is bensőbb bizalom és vonzalom ébred lelkében; mert a mesélés által tanítója leereszkedik hozzá és az ő gyermekded világában hozzá közel álló viszonyok között foglalkozik vele.

De psychológiai nézőpontból is nagy értéket kell a mesének tulajdonítanunk. A tanítás kezdetén valósággal megbecsülhetetlen kincs. A legtöbb ember alig képes elgondolni azt a rendkívüli megrázkódtatást, mely a gyermek lelkében végbe megy, mikor a játéktól a komoly munkára, a tanításra fogjuk őt. Igazi jótétemény a mese ily alkalmakra, mert észrevétlenül és megerőltetés nélkül szoktatja a gyermeket a *figyelemre*, — és amit máskülönben a tanító az első hetekben, sőt sok esetben az első hónapokban sem képes sok gyermeknél elérni, hogy megszokjon nyilvánosan, az osztály előtt beszélni: azt a mesével egy csapásra eléri. Mert a gyermek nemcsak szivesen hallgatja a mesét, hanem éppen olyan örömmel adja is tovább a hallottakat. Ez által pedig emlékezőtehetsége és szóbősége is gyarapodik.

Az ügyes és okos tanító ennél fogva a mesét a tanítás minden fokán és minden tényezőjénél jól értékesítheti egyrészt tanításának élénkítésére; másrészt, hogy a gyermekben az ethikai érzéket és az ethikai érzelmeket felébreszsze, ápolja és fejleszsze; mert „a meséből megtanulhatja a gyermek az embertársai iránti hálát és szeretetet; a szülők és tanítók iránti engedelmességet; a jóakaratot és békülékenységet testvéreivel és játszótársaival szemben; továbbá az igazságszeretetet és becsületességét; egyszóval: az összes erkölcsi törvényeket.“ *

De, amint láttuk, lélektani nézőpontból tekintve a dolgot, szintén önmagától mutatkozik a mese felhasználásának

* W. *Eick*: „Das Märchen und seine Stellung im Volksschulunterrichte. Ein Wort der Anregung an Alle, die sich für die Jugend und die Schule interessieren.“ Leipzig. Hermann Schulze.

szükségessége az iskolázás első éveiben. A mesével való foglalkozás, természetes folytatása a gyermek eddigi szellemi életének és a mesének *kapcsán*, könnyen, csaknem teljesen észrevétlenül visszük őt át a komolyabb foglalkozás, az ismeretszerzés mezejére. Az ismeretszerzés első stádiumának tövises és rögös, a picziny vándor gyenge lábacskáját gyakran véresre sebző útját a mesével igazítjuk szép egyenesre, behintjük selymes puha fövenynyel, melyen kellemes és kivánatos járás esik részére, mert az út széleit meg, neki kedves virágok jelölik. A mese kedves ismerőse a gyermeknek még a szülői házból és abból az időből, mikor ő a betűvetés mesterségébe még nem volt beavatva, hanem csak hallásból ismerkedett meg vele.

Kilencz-tíz éves korában azután a reális ismeretek lassan-lassan kezdik háttérbe szorítani a gyermeknél a phantasiát és ez most már kénytelen eddigi egyeduralmát megosztani a *valón* felépülő gondolkozással; de azért a mese még ezentúl is mindvégig kedves kisérő-társ marad és a nehezebb, fárasztó studiumok közepette, okos és systhematikus órarend mellett, mindenkor nyájas és üdítő oázis a számolás, földrajz és egyéb tantárgyak tanulásának fáradalmai között. Az iskola minden fokán előkelő helyet kellene tehát biztosítani a mesének nemcsak a magán-olvasmányban, de az iskolai olvasó-könyvben is. Természetes és magától értendő dolog, hogy itt midenkor a magyar népmesére gondolunk első sorban, amelynek szereplő egyénei is kedves ismerősei a fiatal olvasónak, akinek viszonyait, körülményeit, életmódját, gondolkozását, észjárását, szóval egész lényét könnyen megérti és felfogja, mert itt is, ott is lát vagy látott ahhoz hasonlót; míg az idegenből kölcsönzött mesék — az állatmesét persze kivéve — hidegen hagyják, mert teljesen ismeretlen légkörbe vezetik.

Azonban, mint minden dolognál a világon, úgy ennél a tárgynál is, nem ajánlható eléggé a bölcs mérséklet és az okos körültekintés. — A mesének a gyermekre való felvidító hatása köztudatú tapasztalat; de azért mérték nélküli adagokban nyújtva, káros következményei elmaradhatatlanok; miért

is állandóan szem előtt tartandó, hogy a csemege nem éhségcsillapításra való.

A mondottakból látható, hogy a gyermek az ifjúsági iratok olvasására már jóval a tanköteles kor beállta előtt előkészíthető a szóbeli mesélés útján. Sőt szükséges, hogy a rendszeres nevelésben úgy a tanuláshoz, mint pedig az ifjúsági olvasmányhoz a talaj czéltudatosan előre műveltessék.

Minthogy pedig az iskolázás első évének befejezése előtt nem igen képes még a gyermek önállóan olvasni és az olvasottat megérteni és a második évben is legjobb esetben a rendes gépies olvasásig, ha eljut, ennélfogva legfeljebb az esetben volna megengedhető a magán-olvasmány, ha külön házi nevelője van, aki ebben vezeti, vagy pedig, ha a szülő maga foglalatoskodhatik vele. De így is csak a lehető legkisebb minimumra leszállítva történjék az olvastatás olyan esetekben, mikor a gyermeket rossz időjárás vagy hasonló ok miatt egyébbel elfoglalni nem lehet és az unalomtól akarjuk megoltalmazni. De a képeskönyvét kisérő apróbb versikéket és mondókákat a gyermek, előmondás után, már ebben-, sőt az iskolázást megelőző korban is tanulhatja. A kilenczéves gyermek azonban, tehát az iskolázás harmadik évében, olvashat már egyedül is, ha kellőleg megválasztva, értelmi fejlettségének és előképzettségének megfelelő olvasmányt adunk a kezébe. Azontúl pedig, már maga is fogja kivánni a magán-olvasmányt és a környezetének teendője vele szemben főképpen a mértéktartáshoz való szoktatásra- és az olvasmány minőségének ellenőrzésére, — esetleg helyes kiválasztására fog szorítkozni.

A magán-olvasmányra, magától érthetően, az iskola vezeti a gyermekeket, még pedig jól átgondolt rendszerrel. A kilenczéves gyermek, egészséges viszonyok között, még nem igen olvasott egyebet azoknál az apróbb olvasmányoknál, melyek iskolakönyvében foglaltatnak, vagy pedig azokhoz hasonló rövidlélekzetű, ifjúsági iratokban előforduló olvasmányokat. Hosszabb, terjedelmesebb olvasmányt csak a harmadik iskola-év végén, vagy a negyedik iskola-év elején ad-

hatunk kezébe, amikor a gépies olvasás minden nehézségei végkép le lévén küzdve, az értelmes, sőt bizonyos mértékig a szépolvasás is előtérbe lép és a gyermek felfogó képessége már a nagyobb anyaggal is megbirkózhatik. Miután egészen új és szokatlan munkáról van szó, nem lehet a gyermeket szabadjára ereszteni, hanem gondosan megállapított terv mellett a tanító vezeti reá, miként kell az elébe tett nagy tömeggel elbánnia; mert a kis részletekhez szokott szem elkáprázik a nagy mennyiség láttára és a vezető kéz nélkül eltéved a tömkelegben, vagy ami még ennél is rosszabb, önbizalmát és kedvét vesztve, a kishitűség nyavalyájába esik. A következő fejezetben részletesen reá fogunk mutatni arra, hogy a tanítónak vagy nevelőnek, milyen eljárást kell ez irányban követnie.

Legczélszerűbb beosztásnak tartanók a tanítás alsó fokán, ha az olvasmány tárgyának tekintetében a gyermekek a következő csoportokba soroztatnának: az *első* csoportba az iskolázás három első éve; a *második* csoportba ismét három év, t. i. a IV., V. és VI. osztály; a *harmadik* csoportba az iskolázás utolsó három éve, az ismétlő iskola.

Az *első* csoport olvasmány-anyagát, a fentebb már részletesen kifejtett okoknál fogva, képezzék az e czélra megválogatott mesék, mondák és elbeszélések.

Az iskolázás negyedik évében azonban, már az iskolai rendes tananyag is, lassan-lassan kiemeli a gyermeket az ő eddigi álomvilágából és közelebb bozza a *való* élethez és ennek mozgalmas küzdelmeihez. Ennek megfelelően tehát, az élet nyüzsgő színterére vigye most már a gyermeket magánolvasmánya is. Ennek okáért a *második* csoportnak vagy jobban mondva fokozatnak olvasói, főleg a hazai földön gyökerező természetrajzi és földrajzi olvasmányokból ismerjék meg az emberiség küzdelmét a természettel; a történelmi olvasmányokból pedig az embereknek egymás ellen való küzdelmeit.

A *harmadik* fokozaton a helyi viszonyoknak megfelelő népszerű tudományos munkák, de direct az ifjúság s zá

mára irottak, adandók a tanulók kezébe. 12—14 éves korában a gyermek phantasiája kezd nagyobb erővel kibontakozni. A gyermek lelkét bizonyos kalandozási vágy szállja meg és azért hajlamainak és izlésének ebben a korban első sorban messze földekről, tengerekről szóló tanulságos útleírások és kiváló férfiak életrajzai is legjobban felelnek meg; de ezek mellett nagyobbterjedelmű elbeszéléseket, természetrajzi és történelmi tárgyú olvasmányokat is szívesen fogad.

Másik lényeges oldala a kérdésnek most már az, hogy *mely időt* használja fel a gyermek a magán-olvasásra?

Erre a kérdésre találó feleletet adni egyike a legnehezebb feladatoknak: az iskolai viszonyaink és a családi élet körülményei teszik azzá.

Ahány ház, annyi szokás és ahány szülő, annyiféle felfogás. Mindegyik a magáét tartja természetesen a legjobbnak. Csak egy pontban találkoznak a szülők véleményei csodaszerű harmóniában. A sötét pinczelakás zsellérje és a fényes palotának büszke ura szent meggyőződéssel hiszi, vallja és panaszolja *a gyermekeknek iskolai túlterheltetését.*

Igen messze vezetne tárgyamtól, ha annak megállapítására vállalkoznám, hogy mennyi az igaz alapja ennek a panasznak, mely hangos jajkiáltásként tölti be a levegőt és mint két elkeseredett ellenfélt állítja szembe egymással a szülői házat és az iskolát.

Egy-két rövid megjegyzést óhajtok csak füzni a kérdéshez.

A *szülő*, úgy nézi az iskolát, mint gyermekének notórius ellenségét, ki zsarnoki hatalmával a gyermek egészsége ellen tör; elrabolja minden szabad perczét; megfosztja a gyermeket az őt feltétlenül megillető szórakozástól és szabad levegőtől meg a szabadban való mozgástól; aláássa a gyermek egészségét; idő előtt megőrli életerejét; aggastyánná senyveszti az ifjút és zaklatásaival elveszi a legszebb kornak nemcsak poésisét, de az életörömét és életkedvét is.

Ezzel a panaszszal szemben azután előáll az *iskola* is és hangos szóval védi a maga igazait. Vádolja az apákat, az

anyákat, a szülői házat, a családi környezetet, a nevelést, a nevelés összes faktorait. Viszonvádjai, melyekkel a saját védelmére kél, kiméletlenek, kemények, lesújtók, összezúzók. És amidőn *iskoláról* beszélünk ne gondoljon senki talán csupán csak a középfokú iskolákra. Ebben a fogalomban benne foglaltatik az ovodán kezdve minden fokozatú iskolai intézmény, az egész vonal széltében és hosszában fel az egyetemig. Az egyetem tesz csupán dicséretes kivételt. Ez szerfelett humánus egy intézmény; mert itt szabadjára van engedve mindenkinek, hogy olyan keveset tanuljon, amilyen keveset csak akar.

Halljuk hát az iskola vádbeszédét a szülői ház ellen: „Holott — úgymond — egész szervezetem minden ízében arra vagyok rendeltetve és berendezve, hogy testileg, lelkileg és szellemileg ép és egészséges teremtéseket fogadjak falaim közé: kétségbeesetten kell néznem évről-évre a sok ezernyi ezer halvány és halványabb, beesett arczú fiú- és leánygyermeket, kik hozzám bevonulnak. Valóságos csodaszámba megy az olyan gyermek, kinek egészséges a testalkata és gyermekesen telt az arcza, vidám a tekintete és egészséges az arczszíne. Ez olyan ritkaság már manapság, hogy, ha hatvan-hetven gyermek között elvétve egy ilyen előfordul, akkor megrontja az osztály színének harmoniáját. Minden gyermek, igen-igen csekély számú kivételeket nem tekintve, csenevész testtel jő az iskolába, sőt már a világra is. És már ezekben az ideges, halovány arczú tizenkétéves leánygyermekekben, kik most falaim között szívják magukba a tudományt, mély szomorúsággal siratom meg a jövőnek iskoláját és a jövő iskolai generatiót; mert ezek a tizenkétéves leánykák a szülői esztelenségnek gyászos áldozatai és a jövő nemzedék szerencsétlenségének öntudatlan kútfejei.“

„Amint itt űlnek, hosszú sorban százával, *derékszorítóba* törve, érzékeny, gyenge szervezetük mesterségesen elnyomorítva és a leendő anyasághoz és az egészséges nemzedék szüléséhez szükséges feltételektől már ily zsenge korban kezdődő kínzások által megfosztva, irígykedve gondolok

arra a barbár, önkényuralmú országra, ahol a közoktatási ministernek jogában és hatalmában állott, hogy *a korra való tekintet nélkül*, minden iskolába járó nőt eltiltott a derékszorító viseletétől: az iskola vezetőségét tevén személyesen felelőssé a rendelet pontos foganatosításáért. Mert a gyermekkorától fogva derékszorítón nevelt nőnek egész belső szervezete — amint ezt a világ legkiválóbb physiológusai már oly sokszor kimutatták — annyira elnyomorodik, hogy testében, anyává válásakor hiányzanak az *összes* feltételek ahhoz, hogy rendesen fejlődhessék gyermeke, ki e szerint, már fogantatása perczétől van kárhoztatva arra, hogy testileg csenevész legyen és egészségtelen physikai és physiológiai viszonyok között fejlődvén, a testi elcsenevészesedéshez ráadásul még *idegesen* is jőjjön a világra. Az ekképen idegesen született gyermekeknek pedig csak elenyésző csekély százaléka részesül abban a szerencsében, hogy anyja emlőjén ápoltassék fel, hanem a sok esztelen és rendszertelen ápolási és nevelési eljárással még idegesebbé teszik őt és mikor ilyképen testileg és lelkileg elgyötörve eléri életének hatodik esztendejét, az iskolára bízzák és várják, hogy ez csodákat míveljen — és azáltal, hogy naponta 4—6 órán át zárt levegőn tartja a gyermeket, egészségét, melylyel különben sohasem bírt, adja vissza neki. Mivel pedig ennek természetesen az ellenkezője következik be, a *jó* szülők kárpótolni akarják a „szegény, iskolától elkínzott gyermeket“ és ezt a kárpótlást rendszerint a szülői szeretetnek olyan agyafúrt módon kieszelt eszközeivel nyújtják, amelylyel méltán rászolgálnak az esztelenség nagydíjára.“

„Színházba, kávéházba, jourokra, gyermekbálokba elviszik a gyermekeket; ha pedig otthon vannak is, nem igen kerülnek este az ágyba 10—11 óra előtt. Reggel korán kell felkelniök, hogy az iskolába idejekorán eljuthassanak, ahová aztán meglehetős álmatagon kerülnek és nem valami nagy fogékonyságot mutatnak a magyarázat iránt.“

„Ez azonban csak fele még a bajnak. Minden valamire való szülő — az egész szegénysorsút persze kivéve, mert ez

azután teljesen a jó Istennek és az iskolának gondjaira hagyja gyermekének nevelését, és legfeljebb ha néha-napján ront rajta valamit — tehát amint mondom, minden valamire való szülő okvetlenül felfedezi gyermekében a genialitásnak valamelyes irányú megnyilatkozását. Ezer szerencse, ha *csak* egy Liszt Ferenczet vagy *csak* egy Munkácsy Mihályt és nem egy Liszt Ferenczbe ojtott Munkácsy Mihályt, vagy pedig egy Jókai Mórba ojtott Mezofanti-t lát a szegény ártatlan gyermekben. Mihelyt ezt az „eget kérő" talentumot felfedezték, pedig ez feltétlenül — és pedig ha normális úton nem megy, akkor egy-egy jószívű bácsi vagy néni avagy egy elfogulatlan nagyapa vagy nagyanya segítségével — felfedeztetik, akkor azután megindul a sok *„priváta"*, amely úgy lefoglalja a szegény gyermek idejét, hogy hozzá képest egy amerikai újság-riporter a kényelem pamlagán heverő naplopó. Nyolcz órától egy óráig az iskolában töltvén idejét, félhárom vagy három óra van mire megebédel a gyermek; erre azután, mert ez egészségi szempontból igen nagyon kívánatos, *rögtön* következik a „franczia óra", utána a „zongora óra". Ez minden *„jó házban"* elmaradhatatlan. De vannak azután még *„jobb ház"*-ak is, amelyekben a mondottakon kívül még „rajz, német és angol órák" is szerepelnek. A vacsora és uzsonna is csak lefoglal valamicske időt és a következő *„privátára"* meg a másnapi leczkékre is illenék kissé előkészülni. Honnan teremtse elő minderre az időt a tanuló fiú vagy leány? És ha mindezekre is alig tud időt találni: mikor menjen a szabadba kissé mozogni, sétálni, ugrálni, játszani, amik talán szintén vannak olyan szükséges feltételei az egészségnek, mint a „német vagy a hegedű óra?"

„Azt kérdem már most, hogy az a gyermek, aki beteges szervezettel és idegesen jő már a világra; akit a félszeg nevelési eljárás még idegesebbé tesz; aki az imént vázolt módon él nap-nap után: micsoda szellemi fogékonysággal jő fel az iskolába; micsoda tanítási és nevelési eredményeket lehet az ilyen gyermekkel elérni, mikor az iskolának egész erélyére és munka-erejére van szüksége, hogy a tanítási idő alatt a gyer-

mek csak a figyelmét, amennyire-annyira, ébren tartsa? Mi jogon várhatja a szülő, hogy az ilyen gyermeken csodákat műveljen az iskola, melynek utóvégre mégis vannak valamelyes önczéljai is."

Ilyen vádakkal állanak szemben egymással a szülői ház és az iskola, melyeknek a paedagógia és józan ész törvényei szerint egyaránt, vállat vállhoz vetve, karöltve és párhuzamosan kellene békés egyetértésben és együttérzésben egymás mellett haladniok. E helyett azonban — sajnos — nap-nap után annak a szomorú ténynek vagyunk szemlélői, hogy egymással nem törődve, egymás intentióit nem vizsgálva, egymás törekvéseit nem értve vagy megértvén, kicsinyelve és lenézve haladnak a szülői ház is meg az iskola is a maga-maga ösvényein, melyeknek nyomait azután bizony-bizony nem igen jelölik párhuzamos vonalok, hanem olyanok többnyire, amelyek keresztül járnak egymáson. És a nembánomságnak ebben a versengésében tertius non gaudet.

Ki a hibás?

Sok esetben *mindkét* fél kétségen túl. Napjainkban nem valami ajánlatos és megszokott tulajdonság; de azért nagynéha megengedhetjük magunknak mégis azt a luxust: *legyünk őszintók.*

Minthogy akár az absolut jót, akár pedig az absolut roszszat bármi néven nevezendő intézményre *általánosítani* felületesség és megbocsáthatlan könnyelműség is minden esetben és minden körülmények között, ennél fogva előre bocsájtandónak tartom, hogy az *iskolát*, szerencsére, csak ritka és kivételes esetben érheti a vád.

De tagadást nem tűrő tény az, hogy az iskola ma távolról sem az, ami csak 20—25 évvel ennekelőtte is volt. Sok tanító, tanár nem tudja azonosítani magát növendékei érdekeivel; nem *egyek* az iskolával és a gondjaikra bízott gyermeksereggel. Hogy ne hosszadalmaskodjam, csak egy rövid példával fogok rávilágítani állításomra: vannak pl. olyan tanárok és tanítónők vagy mondjuk tanárnők, akik az első évharmad végén nem ismerik névről sem tanítványaikat. Hogy

lehetne ilyen körülmények között nevelő hatásra csak gondolni is? A tanítási eljárásban, a tananyag feldolgozásában is, minden ellenőrzés és minden módszeres meg paedagógiai havi conferentiázás daczára, sok tanár és tanítónő a maga útját követi és úgy jár el, mintha az ő tantárgyán kívül más tantárgy nem is volna a világon és a leczkék feladásában, teszem azt, amennyire nem törődik a tibeti Dalai-Láma havi jövedelmével, annyira nem törődik azzal, hogy milyen más tantárgyakból kell majd ugyanarra a napra, amelyre ő a leczkét felhagyja, a növendéknek még előkészülnie.

Ennek az állapotnak pedig, melyet ha — ismétlen — nem is szabad, de nem is lehet generalisálni, de létezését tagadni éppen olyan kevéssé lehet, ennek szomorú eredménye az, hogy az iskola sok esetben kimeríti erejét, de a növendékeiét is csupa merő alakoskodásokban; túlterhel is tényleg itt-ott, anélkül hogy a gyermek megerőltetésével arányban levő kellő tanítási eredményt mutatna fel; holott csak két-harmadfél évtizeddel is ennek előtte az iskola tanított és eredményt is ért el annélkül, hogy túlterhelte volna tanítványait és hogy többet ne mondjak, olyan nyolczadosztályos tanuló, aki a magyar orthographia és interpunctio szabályait nem tudta olyan biztossággal kezelni és alkalmazni, mint akár ebéd közben a kést és villát vagy a leveses kanalat, az ugyan be nem tette lábát az érettségi vizsgálat igéretföldére. Ha pedig ma is ilyen szigorú mértéket akarnánk alkalmazni nyolczadosztályos diákjainkra, pedig hát a „*magyar*“-ból ugyancsak illenék ilyent alkalmazni, akkor aligha iratkoznék be tanév elején 1000 jogász a budapesti egyetem jogi fakultására.

A jelzett bajok azonban nem csak hazánkban észlelhetők, hanem azt kell hinnünk, hogy a kor szellemében fekszenek, mert hasonló panaszok másutt is felütik fejüket. Ez a körülmény nem javít a helyzeten; de minden esetre enyhiti az itélet szigoruságát.

Solamen miseris socius habiusse malorum. Úgy tetszik a par excellence paedagogus-hazában, Németországban sem fenékig tejföl a tanügyi állapot. Legalább erre látszik mutatni

egy igen kiváló német tudósnak *Ratzenhofer*-nek munkája, mely szerzőjének rendkívüli tekintélyénél fogva bizonyára nagy port fog felverni Németországban. *Ratzenhofer*,* nem vádolja ugyan egyenest a német iskolákat, de nem is veszi ki azokat a szabály alól. *Általánosságban* beszél és amit mond, az elég lesújtó ítélet: „Heute ist der Schulunterricht eine zusammenhanglose, schablonenhafte Aneinanderreihung theoretisierender Kenntnisse ohne Hinblick auf das individuelle und sociale Bedürfnis; kein Lehrer kümmert sich um den andern; jeder gibt seinem Gegenstande eine scheinbare Wichtigkeit. Der Unterricht gewinnt die Jugend beinahe nie, sondern schreckt sie meist ab, und die Schule wird derselben — anstatt als eine Veranstaltung in ihrem Interesse, auch ihr Interesse zu gewinnen — mit wenig Ausnahme ein Ort der Unlust, ja selbst der Qual, dem die Schüler gern entfliehen. Diese Schilderung entspricht noch den guten Fällen, weil hierbei vorausgesetzt wird, dass die Lehrer ihre pädagogische Pflicht erfüllen. Wo dies nicht zutrifft, wo durch schlechte Methoden das Lehrziel nicht erreicht wird und der Lehrer durch Unverstand seine Schüler quält, da wird die Schule der Jugend und dem Lehrer zur Hölle ohne ein praktisches Lehrresultat zu erzielen. — Wie stellt sich aber ein solcher Unterricht im allgemeinen Überblick zur Ethik? Er ist eine innere Lüge, da er der Jugend einen Erfolg vorspiegelt, der trotz Mühe und Selbstüberwindung nicht erreicht wird. Wenn der Schüler ins praktische Leben kommt, hat er, abgesehen vom Lesen, Schreiben und Rechnen, nichts so erlernt, dass es eine unmittelbare Anwendung finden kann; bei allen Gegenständen fehlt das vermittelnde Glied unter sich und mit dem Leben. Die Folge ist, dass die Jugend sich beeilt, das erworbene Stückwerk von Wissen zu vergessen; eine weitere Folge, dass das Volk auf einer tiefen Stufe der Intelligenz bleibt.

* „Positive Ethik. *Die Verwirklichung des Sittlich-Seinsollenden. (V. Das Wirken des Gewissens in den einzelnen Lebensverhältnissen.)* Leipzig: F. A. Brockhaus Verlag. 1901."

Erst spät kommen einzelne zum Bewusstsein, dass es eigentlich gut wäre, wenn sie das inne hätten, *was die Schule damals unverstanden bot.*"

És a *szülői házat*, ami illeti, az utolsó betűig aláírjuk az iskola részéről ellene emelt vádakat és panaszokat; annyira aláírjuk és igazaknak valljuk azokat, hogy ennek kapcsán kijelentjük, hogy szemben azzal, amit a szűlői ház a gyermeknevelés terén manapság produkál, azzal szemben a franczia egy-gyermek-rendszert még korántsem tartjuk a családi érzék pusztulása legszerencsétlenebb nyilvánulásának; mert igen sok szülő egy gyermeket sem érdemel meg és sok gyermekre nézve jobb volna, ha nem születnék, minthogy olyan nevelésben részesül, amilyent kap. Nagy csapás a rosszul nevelt gyermek, kétségtelenül; de a neveletlen szülőnél nagyobb csapást Isten senkire nem mérhet.

Mert a gyermeknevelésnek, a helyes-irányú gyermeknevelésnek egyedüli és legfőbb biztosítékát mégis csak a szülők gondossága, odaadása és hivatásuknak nemes és önfeláldozó teljesítése adhatja. Az iskolának kötelessége, hogy a szülői házat *támogassa* az ő magasztos nevelői hivatásában; de nem az a rendeltetése, hogy helyettesítse is. Ha pedig a szülői ház mitsem tesz, vagy pedig amit cselekszik, azt rosszul cselekszi, akkor az iskola meg van bénítva az ő segítő munkájában; mert a rosszat hivatásának természeténél fogva nem támogathatja; a jó pedig, amit nyújt, összeütközésbe hozza a szülői ház törekvéseivel. A két ellentétes irányú hatás között a középen, a rövidebbet, magától értetően, a gyermek húzza, — és illetve a jövendő generatio. És ez így fog tartani mindaddig, míg a szülői házban a higgadt megfontolás, a puritán belátás, a körültekintő mérséklet és a józan ész nem fognak diadalmaskodni a léha fölületesség, a könnyelmű lelkiismeretlenség és a külsőségeket hajszoló majmolás fölött. A jelenlegi, szinte tűrhetlen helyzet javulásának üdve az iskolából nem indulhat ki. Ilyent várni balgaság és képtelenség is egyszersmind. A gyermek a szülői ház kizárólagos hatása alatt tölti életének első éveit és később is, néhány órát naponkint

kivéve, a szülők felügyelete és vezetése alatt éli összes idejét. Innen kell a javítás munkájának kiindulnia: „Im Elternhause liegen die Wurzeln der Kraft für den Einzelnen, wie für die menschlichen Gemeinschaften. Jede Verbesserung socialer Missstände, die nicht auch hier mit ansetzt, hat selten Erfolg. Das wird leider heutzutage so häufig vergessen. Die Familie aber bleibt der ewige Ur-organismus alles socialen Lebens. Erhalten wir sie gesund an Leib und Seele, dann braucht uns um die Zukunft unseres Volkes nicht zu bangen. *Die Erziehung im Elternhause steht daher auch bei uns zu oberst.*“*

Egyébaránt pedig nem is szükséges éppen a szomszédba mennünk bizonyítékokért. Hogy hibás-e nálunk a szülői ház az új nemzedék összes hibáinak, physikai, erkölcsi és jellembeli gyöngeségeinek létrejöttében, azt minden fejtegetésnél jobban és egyszersmind szomorúbban illustrálja az a tény, hogy *Wlassics* minister két évvel ennek előtte, az *összehalmozódott tények* által előidézett kényszerhelyzettől szorítva, rendeletet bocsájtott ki, melyben eltiltja az elemi és középiskolai tanuló ifjúságot, hogy szülőikkel a zenélő kávéházakban, az orpheumokban, a korcsmákban és egyéb nyilvános helyiségekben, *éjnek idején* időzhessenek.

A szülőknek micsoda egy elfajult nemzedéke lehet az; miféle fogalmai lehetnek a szülői istenileg magasztos hivatásról azoknak az apáknak és anyáknak, akiket az ország kultusminístere kénytelen megleczkéztetni és kioktatni arra nézve, hogy az orpheumok, a korcsmák és a kávéházak éjjeli élete nem a gyermeknek valók. Ne gondolja valahogyan senki, hogy itt csak mosonő-anyákról és utczaseprő- vagy gyári munkás-apákról van szó. Az esztelenség hatalmába ejtette ezt az egész ivadékot; az emberek elvesztették érzéküket a nevelés magasabb ideáljai iránt és a nevelési perversitások ülik orgiáikat az egész vonalon: egyforma elfajultsággal fent, mint lent; csak a viszonyok és körülmények által módosítottan, más-más alakban és kivitelben.

* „*Ungelöste Aufgaben der Paedagogik.* Von J. *Trüpper.* Langensalza. Verlag von Hermann Beyer und Söhne. Herzogl. sächs. Hofbuchhandlung. 1896.“

Pedig abban a politikusok, a paedagógusok, az orvosok és a sociologusok felfogása feltünően megegyezik, hogy a gyermek értelmi, erkölcsi és testi nevelése egyaránt megköveteli, hogy a szülői háznak és az iskolának nevelői munkássága egymást kiegészítse, egymást támogassa, mintegy egymásba kapcsolódjék: „Bei aller Erziehung kommt das Haus, kommt die Schule und kommen sociale Verhältnisse in Betracht . . . Das Haus und die Schule haben bei der Erziehung zum Theil die gleichen Aufgaben, wenn auch mitunter in verschiedener Modification. So sollen z. B. die Kinder weder in der Familie noch in der Schule geistig überreizt und überheizt-, sollen die Kinder weder in der Familie, noch in der Schule körperlich vernachlässigt werden . . . Sollen aber die Zöglinge in der Schule nicht überbürdet werden, so sollen sie in der Familie nicht geschädigt werden durch die missbräuchliche Darreichung von Weingeist und Tabak, durch die Beiziehung zu einer Geselligkeit, welche den Schlaf beeinträchtigt u. s. w. . . . Was das Haus und die Schule bei der Erziehung zu leisten haben; was an einem Ort geschieht und was am andern: das greift natürlich allenthalben in einander.“*

Ha valakinek, úgy Magyarország közoktatásügyi miniszterének bizonyára legelső sorban van alkalma látni, hallani és lépten-nyomon tapasztalni, hogy úgy mondjuk, *köznevelésünk* félszegségeit, visszásságait és felháborító ferdeségeit.

Hogy pedig *Wlassics* ministernek ezen szomorú jelenségek sem kerülik el figyelmét és hogy tényleg kiváló szemmel itéli is meg azokat, ennek fényes bizonysága azon erősen kialakult céltudatossággal megkonstruált, 1901. évi szeptember hóban elmondott nagyconceptiójú beszéde, melyben tiszteletet parancsoló nyiltsággal apostrophálja a szülőket:

„Az iskolától sokat, nagyon sokat követelhetünk; de nem mindent érhetünk el általa. Ha a nemzeti élet működésében valamely fogyatékosságot ismerünk föl; ha a néplélek-

*) „*Zur paedagogischen Pathologie und Therapie. Paedagogik und Medizin.* Von Dr. med. I. L. A. *Koch.* Langensalza. Verlag von Hermann Beyer und Söhne. 1896.“

ben téves irányok mutatkoznak; ha gyöngülni látjuk a kötelesség hű teljesítését; ha a jellemszilárdság lazul; ha nincs kellő bátor kezdeményezési, vállalkozási hajlam a magyar társadalomban; ha az ifjúság nagy része hivatali pályára tódul, ha az önálló pályáktól, melyeken *saját erejével* kell életboldogságát megállapítania, idegenkedik: rögtön mindenki az iskola felé tekint — — mindennek oka az iskola."

„Elismerem, hogy az iskolának egy nemzet karakterére is átalakító ereje lehet. A tervszerű, céltudatos, hivatásos komolysággal, az ifjúság szeretetével melegített és a nemzet ideáljai által lelkesített nevelés és tanítás még egy nemzet karakterén is javíthat. De gyorsabb sikereket csak úgy lehet elérni, ha a társadalom az iskolát hathatósan segíti. Ha azonban a társadalom az iskolát hatásában *ellensúlyozza*, akkor az átalakítás nehéz munkája csaknem parlagon hever. Az új nemzedék nem szívhat magába elég ellenállási erőt az iskolában; demokratikus, nemesebb világnézlete nem alakulhat ki nagyobb erővel, ha ifjú és fogékony lelkében a társadalom gyakran lerontja azt, amit az iskolában építenek. Ha a fegyelmet és rendet tartó, kötelességtudó tanár vagy igazgató nem egyszer egyes társadalmi körök jogtalan üldözésének tárgya és így tovább: az iskolai nevelés és tanítás egymaga — ha még oly tökéletes volna is — csak igen nehezen képes a nemzedékek világnézletét átalakítani."

„Ha tehát azt akarjuk, hogy az egészségesebb világnézlet diszítse majd a minket követő nemzedékek karakterét, és ha azt akarjuk, hogy ez az okos átalakulás gyorsabban legyen elérhető: úgy ne nyugtassa meg háborgó lelkiismeretét a t. felnőtt magyar társadalom se azzal, hogy csak szidja az iskolát, de segítsen a házi körben a nevelés munkájának. A felnőtt társadalom önfegyelme nélkül az ifjú magyar társadalom világnézletének iskolai átalakulása alig, vagy csak századok mulva sikerülhet. Hogy sikerülnie kell, bizom nemzetem életképességében és nagy missziójában. Én mindent elkövettem eddig is és ezentúl szintén elkövetek arra, hogy az iskola minden tagozatában az ismeretek közlése mellett, a nevelő

elemek érvényesüljenek, hogy így minél tisztességesebb, jellemesebb, kötelességtudóbb, a munkát bármely foglalkozási ágban becsülő, erős erkölcsi akarattal, önállósággal bíró, tanult nemzedék vegye majd át e haza sorsának intézését."

Wlassics minister felfogását erősíti meg a lipcsei egyetem nagyhírű professzora, Gustav *Ratzenhofer* is, a közelmúlt napokban sajtó alól kikerült „*Positive Ethik*" című munkájában:* „Die Schule ist ein Theil der socialen Organisation und muss als Gewordenes anerkannt werden. Dies schliesst aber nicht aus, dass nachdrücklichst auf den Irrthum hingewiesen werde, welcher durch die theologische und hedonistische Ethik entstand und durch eine irregeführte Paedagogik verschärft wurde: *der Schule eine sittliche Erziehung zuzumuthen. Das kann nur die Familie,* und wo diese fehlt, muss die Erziehung des Kindes möglichst dem Familienbrauch angenähert werden. *Die Schule muss bewusst die sittliche Erziehung ablehnen und es deutlich aussprechen, dass die volle Verantwortung hiefür bei den Eltern bleibt,* welche das Kind mit fertigem Interessenzuge in die Schule bringen. Wie unsäglich heilsam wäre diese Manifestation, welche *den Eltern ihre vergessene Aufgabe* vor das Gewissen rücken und die Hoffnung als trügerisch zurückweisen würde, dass die Versäumnisse oder Missgriffe der Kindererziehung in *der Schule* gut gemacht werden könnten, *welche auch ablehnt, dass man die Schule mit verfehlten Erziehungsresultaten belastet,* welche *nur* die Eltern, besonders die Mutter treffen."

„Die Schule, da sie eine sittliche Aufgabe zu haben glaubt, so erfüllt sie kaum, was ihr wirklich zusteht; das ist der Unterricht in jenen Kenntnissen, welche der Mensch für die Erfüllung eines Berufes braucht. Die Vermischung *zweier Aufgaben,* wovon *die Eine unerfüllbar ist,* und *die Andere nicht rationell begriffen wird*: das ist es, was die Schule, insbeson-

* *Positive Ethik. Die Verwirklichung des Sittlich-Seinsollenden.*" Von Gustav *Ratzenhofer.* Leipzig. F. A. Brockhaus Verlag. 1901. („*Die Gewissensentwickelung in der Schule.*")

dere die Volksschule um ihre Wirkung- und die besten Lehrer um ihr Ansehen und ihr Zielbewusstsein bringt."

Az imént mondottakból kitűnik és aki figyelemmel kíséri a rossz házi nevelésben részesülő igazán szánalomra méltó iskolás gyermekeink életét, az igen jól tudhatja amúgy is, hogy ezeknek a szerencsétlen agyonnevelt gyermekeknek magánolvasmányra, ha csak egészségüket megrontani nem akarják, rendszerint nem igen jut idejük. Hiszen a temérdek *privátleczkék* mellett, iskolai dolgaikat is csak épen hogy elvégezhetik.

Okos és észszerű iskolai és házi vezetés mellett azonban, a gyermeknek, iskolai kötelezettségeinek lelkiismeretes ellátása mellett is olyan bőven marad fenn szabad ideje, hogy azon esetben, ha valamivel rendszeresen el nem foglaljuk, okvetlenül haszontalankodásra kell vetemednie. A józan belátású és észszerű nevelési eljárást alkalmazó szülőkre nézve tehát, a magánolvasmány feltétlenül szükséges, sőt nélkülözhetlen nevelési eszköz, melynek kettős nagyfontosságú rendeltetése van. És e kettős rendeltetést véve, az iskolában szerzett ismeretek bővítésére irányuló törekvés kétségtelenül a kevésbbé fontos czél; mert abból ugyan még kevés embernek származott valami nagy *erkölcsi* kára, ha nem vágyott több tudásra, mint amennyit az iskola nyújt. De igen sok életet tett már tönkre a gyermekkorban megszokott tétlenség, az ezzel együtt járó unalom és az ennek nyomában keletkező gonosznál gonoszabb csínytevés. Egyébként pedig van a gyermeknek az év bizonyos részében oly bőségesen szűnideje, hogy még a lehető legrosszabb nevelési systhema sem képes azt egészen a maga számára lefoglalni. Ilyenkor aztán még *ott is* ezer örömmel nyúlnak az ifjúsági olvasmány után, ahol egyébkor még a lélekzetvételre is ki van számítva a gyermek ideje. Ilyen kiválóan alkalmas ráérő idő, mikor egészségének ártalma- és iskolai tanulmányainak hátránya nélkül még a *„jobb házból való"* és *„jobb nevelésű gyermek"* is olvashat: a nagy szűnidő és évközben a karácsonyi, husvéti és pünkösdi kisebb szünetek.

Ilyenkor az ifjúsági iratok olvasása valósággal orvosság számba megy, mely megóvja a gyermeket az unalomtól. De éppen azért, mert ilyenkor sok idő fölött rendelkezik a gyermek, nagyon ki van téve a kisértésnek, hogy az olvasási düh által elragadtassék. Tapasztalati tények igazolják, hogy a leánygyermekek jobban hajlanak erre a betegségre, mint a fiúgyermekek.* Azért nagyobb óvatosság is alkalmazandó velük szemben ebben a tekintetben. Ha pedig azon veszszük észre magunkat, hogy a praeventiv eljárással elkéstünk már, akkor a leghatékonyabban kell hozzá látni, hogy ettől a veszedelmes bajtól, másoldalú, lehetőleg physikai elfoglaltság által leszoktassuk a gyermeket. Mert ha idejekorán okos kézzel gátat nem vetünk az úgynevezett olvasási düh-nek, akkor ez annyira megrontja a gyermekek lelkületét, hogy a komoly, reális munkát megutálják és mindig csak a mulattató fölületességet hajszolják; mert lelkük nem tud szabadulni a vágytól, hogy újabb meg újabb idegfeszítő helyzetekről, eseményekről olvassanak és amit olvasnak, az annyira elfoglalja egész gondolkodásukat, leköti egész valójukat, hogy még a komoly munka közepette sem tudnak annak hatása alól szabadulni. Valóságos szellemi morphinismusba esnek.

---

* Chr. *Hamann*: „*Was unsere Kinder lesen.*" Bielefeld. Verlag von A. Helmich's Buchhandlung.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

VI.

Hogyan olvassanak gyermekeink?

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

Midőn arra a kérdésre kell felelnünk, hogy a gyermek hogyan olvasson, a felelet csak a külsőségekre, az olvasás vagy olvastatás külső körülményeire ereszkedhetik ki. A kérdés lényegét nem tőlünk függő mozzanatok döntik el; azt a természet határozta meg bölcsen és megváltozhatatlanul: a gyermek inkább a szívével, mint a fejével olvas; fellelkesedik a magasztos gondolatokon, a kiváló emberek példáján; — és az ideálismus iránti természettől való hajlandóságánál fogva gyakran sokkal több jót olvas ki a kezébe adott könyvből, mint amennyi tényleg benne van.

A külső formákat, ami már most illeti, a legideálisabb, sőt mondhatjuk kizárólag helyes állapot természetesen az volna, hogy a gyermek mindig gondos vezetés és szakszerű ellenőrzés mellett olvasson. Világos, hogy nem azt értem itt, hogy mindig mellette üljön, aki előtt fenhangon olvasson. De értem azt, hogy legyen valaki, aki meghatározza, hogy *mikor*, *mennyit* és azt, hogy *mit* olvasson, — és időnkint számon kérje tőle az olvasottakat. Ezzel az eljárással hármas czélt szolgálnánk: a gyermek rá volna szorítva arra, hogy gonddal és és figyelmesen olvasson; a reproductió által megszilárdulna az olvasott dolog emlékezetében; bizonyos perfectióra tenne szert a szóbeli szabad előadásban és gondolatainak logikus sorrendbe való szedésében.

Az az eljárás, amely nálunk manapság széltében járja, az egyenest nevetséges és a józan észbe ütköző. Amikor a kis gyermek az I. és II. osztályban — úgy nyolcz éves korában —

a gépies olvasásban bizonyos készségre szert tett, akkor megnyílnak előtte, ott, ahol van mit megnyitni, az iskolai ifjúsági könyvtár ajtai. Ha ugyan már előbb is valami nagybácsi, néni vagy egyéb jószívű adakozó meg nem ajándékozta őt, bizonyára nagy *paedagógiai tapintattal* megválogatott ifjúsági olvasmánynyal. Egyébként ezzel – dicséret a kivételeknek – az iskolában sem erőltetik túl magukat. Többnyire csak úgy a véletlen határozza meg, hogy miféle könyv kerül a gyermek kezébe első olvasmány gyanánt. Az *iskolában* persze egy mondatot sem szabad a gyermeknek olvasnia annélkül, hogy a tanító azt „*tárgyalná*“ vele. Lenne hadd-el-hadd, ha, teszem azt, az igazgató vagy a tanfelügyelő megtudnák, hogy a tanító „*tárgyalás*“ nélkül olvastatott az osztályában. Ez ellen nem is lehet senkinek szót emelnie, mert ez így van rendén. De azután következik a dolognak a fonákja. Ugyanazoknak a gyermekeknek könyvet nyomnak a kezükbe és reábocsájtják otthon minden ellenőrzés nélkül a „*tömeg-olvasás*“-ra. A gyermek persze, temérdek sok, neki érthetetlen részre akad olvasmánya közben, aminek azután vagy az a természetes következménye, hogy elkedvetlenedik az olvasástól; vagy pedig, ami annál még sokkal károsabb eredmény, hogy megszokja a fölületességet, melyet később az olvasásról át fog vinni egyéb dolgaira is.

Különösen költeményeket nem volna szabad engedni, hogy magukban olvassanak a gyermekek, mert ha van is egy jó csomó Pósa-versünk, amely számot vet a gyermek tudásával is és amelyet a gyermek külön magyarázat nélkül is megérthet, de másrészt alig akadunk olyan költeményre, amelynél a gyermek a vezető kezet, a magyarázatot teljesen nélkülözhetné. A poéta alig mellőzheti a költői alakzatokat, a képes beszédet, a mythologiai, históriai, lélektani, bölcsészeti vonatkozásokat, melyek ismeretlenek lévén, nehézzé, kevéssé mulatságossá, sokszor érthetetlenné teszik az olvasmányt a gyermek előtt, miért is egyszerűen túlteszi magát azokon vagy egész más, hibás felfogást szerez a dolgokról és hozzászokik ez által a fél-munkához.

Németország van a gyermekolvasmány kezelése terén is legelül. És habár újabb időben nálunk bizonyos körökben kimagyarázhatatlan és teljesen érthetetlen módon szokássá vált nagyúri fölénynyel „*lemosolyogni*“ az olyan embereket, akik a tanügy terén külföldi példákra és mintákra hivatkoznak; mégis, éppen a szó alatt levő tárgy tekintetében, Németország annyira figyelemreméltó és kiváló méltánylásra érdemes munkásságra mutathat már reá, hogy mellette szó nélkül elmenni lehetetlen.

E téren a *hamburgi* paedagógusok *vezetnek*. Törekvéseiknek czélpontja, hogy az aesthetikai nevelést belevigyék az iskolába; hogy az iskola, még pedig már a népiskola is „*élvezet képessé*“ tegye az ifjúságot a szépirodalmi és a szépművészeti termékek által nyújtható gyönyörökre. A hamburgiak törekvéseinek főirányítója Heinrich *Wolgast*, aki a „*Jugendschriftwarte*“-nak is szerkesztője és aki — noha gyakran túlozva is — egy apostol lánglelkű buzgalmával küzd az eszme diadalra juttatásáért. Neki és hiveinek első törekvése az volt, hogy a kérlelhetetlen kritika ostorával kiverjenek az ifjúsági irodalom szent berkeiből minden oda nem való kontármunkát. — De a hamburgiak törekvéseikben túl lőnek a czélon, midőn az ifjúsági irodalom egyedüli és kizárólagos feladatául az aesthetikai képzést állítják oda és az ifjúsági iratokat magukat is, csupán aesthetikai nézőpontból vetik birálat alá, nem nézve annak ethikai és oktató becsét is: *előadás* tekintetében *classicus* szépségű és tökéletességű ifjúsági irodalom megteremtésére törekszenek. — A mai ifjúsági iratok azonban, nagyobbrészt csak jámbor csalásképpen adnak valami sovány elbeszélést, melynek során a földrajzi, történelmi és egyéb ismeretek egész légiójával vagy a moralizáló phantastika sokaságával orozva rohanják meg a fiatal olvasót; a művészi előadással azonban meg a classicus szépségű stylussal egyáltaljában nem törődnek.

A hamburgiak példáját több város és egyesület tanítósága követte már eddig is. Legintensivebben munkálkodik a „*Verband deutscher evangelischer Lehrer und Schulvereine*“,

mely nem lépett éppen annak a radicalis reformnak a terére, melyen a hamburgiak működnek; mert a helyes tartalom kedvéért, ők hajlandók az előadás classicitásának hiányát elnézni. De a selejtességet, a vásári- és napszámos-munkát ők is irgalom nélkül üldözik és czéljuk elérésére alapították a „*Volks- und Jugendschriften-Rundschau*“ című kritikai szemlét.*

Nem mondom, hogy majmoljuk a külföldet; nem akarom, hogy akármi tekintetben is a „külföld rabjai“ legyünk; és főképpen a világért sem kívánom azt, hogy mindent, amit bármi téren, de különösebben a tanügy és az általános Paedagógia terén a külföld művel; még ha mindjárt csakugyan érnek vagy értek is el ottan azzal valamelyes eredményeket: mindjárt ab invisis jónak és szentnek ismerjük el; akár azért, hogy külföldi, akár azért, hogy külföldön czélravezető dolognak bizonyult.

Iskola-ügyünk multjának ez volt éppen a legnagyobb szerencsétlensége, hogy válogatás nélkül, vak bizalommal vett át tücsköt-bogarat és ha néha-néha válogatott is, olyan szerencsés kézzel cselekedte azt, hogy rendesen a legkevésbbé alkalmas és czélszerű intézményekbe válogatott bele.

Egy nép iskola-ügye éppen olyan, mint alkotmánya. Akkor jó, ha az illető nemzettel együtt nő; ha a nemzeti életből fejlődött ki; ha önmagától ment át a *természetes* fejlődési nrocessusokon. Csak akkor felel meg az illető nemzet szükségleteinek, felfogásának, vérmérsékletének; szóval: a nemzeti charakternek.

Az iskola-ügy terén nálunk sokat vétkeztek ezen felfogás ellen. Annál fontosabb tehát, hogy a legmesszebb menő óvatossággal éljünk most és a jövőben — és ne bocsássunk be semmit, ami a nemzeti szellemet a legtávolabbról is meghamisíthatja. Túlzás nélkül, jogos önérzettel állíthatjuk, hogy megvan ma már úgy anyagi, mint szellemi téren a szükséges

* „*Zur Reform der Jugendlitteratur*. Von W. *Fick*, Mittelschullehrer in Eberfeld. Verlag von Fr. Zillesen. Berlin.“

erőnk ahhoz, hogy magyar nemzeti alapon fejleszszük összes intézményeinket és minden intézményeink legfőbbjét, díszét és koronáját: az iskola-ügyet is. Csak állítsunk mindenkit a maga helyére és akiben akrobata-erő van, annak a kezébe ne adjunk tollat fosztogatni.

Azonban a legkijegeczesedettebb nemzeti törekvés mellett is, csak szánalommal tekinthetünk az olyan alakokra, kik maguk nem vevén tudomást arról, hogy a hegyen túl is laknak emberek, csupán azért, hogy tájékozatlanságukat némileg palástolják, mosolylyal fogadják a külföldi intézményekre való hivatkozást. Ők persze a kulcslyukon át nézvén a világ sorát, nem is képzelhetik el azt, hogy a külföldtől lehet tanulni annélkül is, hogy tövestől-gyökerestől vennők át az intézményeket, — és hogy viszont vannak dolgok, melyeket Kamtschatkában sem lehet másképpen megcsinálni, mint a Fokföldön. Más az eszme és más az eszme keresztülvitele, megvalósítása. Erről nem szabad megfeledkezni.

Amikor tehát a német példára hivatkozunk, főleg az a jól átgondolt és a kivitelben is csodálatraméltó tökéletességű — ha nem is általánosságban, de már igen sok helyen — megvalósított rendszer lebeg szemeink előtt, melylyel a német iskolában a magán-olvasmányt kezelik; az iskolai tananyaggal *szerves* kapcsolatba hozzák és a tanítás szolgálatában gyümölcsöztetik.

Az ilyen irányú munkának conditio sine qua non-ja azonban, mint minden eredményes tanításnak, hogy a tanító uralkodjék az anyagon és ne legyen idegen előtte semmi része annak a könyvnek, melyet a gyermek kezébe ad: „Sieht der Schüler, dass die Werkchen der Jugendbibliothek dem Lehrer bekannt sind, so wird er es mit dem eigenen Lesen viel gründlicher nehmen; weiss der Schüler, dass das, was er lesen soll, oder liest, dem Lehrer nicht gleichgültig ist, so wird in ihm nicht nur mehr Freude an der Lecture hervorgerufen werden, sondern diese erhält dann auch einen ganz andern Wert für ihn. Die Theilnahme des Lehrers an dem Inhalte gediegener Jugendschriften, belebt die Theilnahme der Schü-

ler. *Die Jugendlecture vermag die Herzen von Lehrer und Schüler in innige Verbindung zu bringen.* — Die Schüler blicken in dem Lehrer ein, zur Nachahmung anregendes Vorbild, dass seinen Einfluss nicht verfehlen wird und Unterricht und Erziehung werden gesunde Früchte tragen." *

Lelkiismeretes tanító vagy tanár nemcsak, hogy a tanítványok kezébe nem ad olyan munkát, melyet előbb ő maga alaposan át nem tanulmányozott, de még az ifjúsági könyvtárba sem engedi, hogy valamely előtte ismeretlen könyv bevétessék.

Németországban 1884 óta egészen új irányba terelődött az iskolásgyermekek magán-olvasmánya, az úgynevezett osztály- és tömeges-olvasás (Klassen- und Massenlecture) által. — A mozgalom megindítója Fritz *Aberle* waldenburgi rector volt, kit sok évi gyakorlat és tapasztalat vezetett erre az eredményre. Módszere ma már igen széles körben van elterjedve és *Posen, Kiel, Charlottenburg, Wiesbaden, Höchst, Nürnberg, München, Worms, Anhalt, Neustadt, Querlinburg, Cassel* és még számos más városban, melynek iskoláiban meghonosították *Aberle* rendszerét, tanítók és tanárok a legnagyobb elismeréssel nyilatkoznak a hatásról és az elért eredményről.

Aberle eljárása a következő: Az első magán-olvasmány, amit a kilenczéves gyermek kezébe ad, az — egy direct iskolai használatra feldolgozott *Robinson.* A *német* olvasási órákon az osztály *minden* növendéke ingyen kap az iskolai könyvtárból ilyen iskolai Robinsont. Az egyes fejezeteket azután éppen úgy olvassák és tárgyalják, mint a rendes olvasókönyv olvasmányait. Fejezetről-fejezetre haladva, a növendékek, kiknek nemcsak szóbelileg kell számot adniok az olvasottakról, hanem fejezetről-fejezetre *rövid* írásbeli kivonatokat is kell készíteniök, igen szép jártasságot szereznek a fogalmazásban és mihamar beletanulnak, hogy miképpen

* K. *Liebeskind: „Über Jugendlecture; ihrer Verwendung im Unterricht und einige andere Fragen. Ein Mahnruf an Behörden und Erzieher.* Breslau. Verlag von Max Woywod."

kell a nagyobb olvasmánynyal megbirkózniok és miképpen kell később egyedül olvasniok, amikor az ifjúsági könyvtárból kölcsönkönyveket kapnak majd.*

Olvasás közben pedig felhasznál a tanító minden felmerülő földrajzi, néprajzi, természetrajzi, vallási mozzanatot arra, hogy vonatkozásba hozza az osztálynak megfelelő tananyagával. És míg ezen vonatkozás által egyrészt a tanítási anyagot bővíti és megszilárdítja, másrészt az illető tantárgy tanítási órájában tanultak által belevilágít az olvasmány homályosabb részeibe és felderíti azokat. — Az iskolázás harmadik évében *csak* a Robinsont dolgozzák fel ily módon.

A negyedik évben megint *csak egy*, ugyancsak iskolai használatra feldolgozott munka, a „Nibelungenlied“ kerül olvasás és tárgyalás alá. Az eljárás tökéletesen ugyanaz, mint amilyen az előző évben volt; csakhogy most nem a német olvasási, hanem az olvasmány tárgyának megfelelően, a *történeti óra* egy része használtatik fel az olvasás czéljaira.

Itt azonban már a *házi* olvasmány is szerepel. Amellett ugyanis, hogy a „Nibelungenlied“ annyi példányban van az iskolai könyvtárban, ahány növendéke van az osztálynak, az ifjúsági könyvtárnak többi, ezen *osztály számára* szolgáló mindegyik munkájából is 10—12 példány van készletben.

Azért mondom: *ezen osztály számára szolgáló munkákból*, mert mindegyik osztály tananyagának megfelelő magánolvasmányról Németországban bőségesen van gondoskodva. Vannak történeti, földrajzi, néprajzi, természetrajzi s egyéb olvasmányok, melyek mind a legkiválóbb paedagógusok és szakemberek által készítve, érdekesen és tanulságosan egyszersmind, simulnak az osztály tananyagához; annyira, hogy szinte azt mondhatjuk, hogy a magánolvasmány az iskola tanítási szervezetébe bele van rendszeresen illesztve.

Minthogy ugyanazt a könyvet mindig 10—12 gyermek olvashatja egyszerre és mindegyik tanulónak egyheti idő en-

* F. *Aberle*: „Klassen- und Massenlectüre.“ Bielefeld. Verlag von A. Helmichs Buchhandlung.

gedtetik az illető könyvnek otthon való átolvasására, ennélfogva 4—5 hét alatt az egész osztály összes növendékei elolvashatják ugyanazt a könyvet. Mivel pedig a könyvek igy folyton kicserélődnek, és az összes növendékek felváltva ugyanazt olvassák, ennélfogva szellemi látókörük mindig egyforma terjedelemben bővül is. A tanító pedig, aki maga is ismeri az osztálya növendékei által használt magánolvasmányt, tanítás közben folyton hivatkozik az olvasottakra, miáltal nemcsak nemes versenyt kelt növendékei között, hogy minél alaposabban és gondolkozva igyekezzenek olvasni, hanem kedvessé is teszi előttük a magánolvasmányt; fokozza olvasási kedvüket, mert lépten-nyomon tapasztalják annak gyakorlati hasznát. Könnyen elképzelhető, hogy mennyire mélyíti a magán-olvasmánynak ily módon való felhasználása és értékesítése a gyermekek tudását és hogy mennyire hatalmas eszköz az ilyen magánolvasmány a tanító kezében arra, hogy a tanulást megkedveltesse és hasznos tevékenységhez szoktassa növendékeit; hogy szellemüket és kedélyüket fejleszsze. „Eine gute Jugendschrift — mondja Dietrich *Theden* „Die deutsche Jugendlectüre“ című munkájában — festigt den Charakter und fördert die Entwickelung. Sie macht den Leser auf Fehler und Unlautbarkeiten des eigenen Ich-, auf Vorzüge und Verdienste anderer aufmerksam. Sie lehrt ihn Demut und Bescheidenheit; sie spornt ihn zur Nachahmung des Edlen und Wahren und zur Überwindung und Vermeidung von Schein und Lüge an: heisst ihn nachdenken und erwägen. Sie gewährt dem Zögling in müssigen Stunden eine geistige Erfrischung und bewahrt vor schädlicher Zerstreuung; sie bietet ihm eine willkommene Erholung von der Schularbeit und bildet doch zugleich eine *Ergänzung des Schulunterrichts.* Mit einem Worte: sie ist als anmuthende Umschreibung ethischer Kernsätze, als Verstand und Gemüth anregende Detailmalerei pädagogischen Lehr- und Übungsstoffes ein Förderungsmittel für Gesinnung und Gewissen, *und manches, das durch das trockene Wort des Erziehers im Herzen oder im Kopfe des Kindes nicht haften wollte,*

findet durch die ungestörte und mehr concentrierte Einwirkung des Buches willig Aufnahme und Beherzigung.“

A felsőbb osztályokban az ifjúsági iratoknak az *iskolában* való olvastatása megszűnik. De megmarad mindvégig a házi magánolvasmánynak imént vázolt módja és a szerves kapcsolat az iskolai tananyag és a növendékek magánolvasmánya között.

A középfokú és egyéb tanintézetekben is a lehetőségig fenntartatik és gondosan ápoltatik a kapcsolat a növendékek magánolvasmánya- és osztályuk tananyaga között. Elképzelhetetlen az a jótékony hatás, mit a gyermekre az a körülmény gyakorol, mikor a dolog természeténél fogva többékevésbbé többnyire mégis csak ösztövér csontvázat tevő tankönyvbeli tanítási anyagot magánolvasmánya révén, önkéntesen, hajsza és kényszer nélkül nyugodtan, úgyszólván önkezével fejleszti és ruházza föl tetszetősebb és élvezhetőbb, sőt gyönyörködtető formában.

A földrajz, példának okáért, még a legkitünőbb tankönyvben is alig emelkedhetik ki a száraz adathalmaz alakjából. Mily kedvesen és kellemesen egészíti ki az ilyen tudást az élvezetesen megírt uti-rajz, melynek érdekességét a fiatal olvasóra nézve még jobban fokozhatni, ha ügyesen vannak a leírások valamely „hősnek“ az életrajzával kapcsolatba hozva. És ha a tanár vagy tanító a tananyag magyarázata közben érdeklődést tud ébreszteni tárgya iránt, akkor a gyermekek maguk fognak nála tudakozódni olyan könyvek után, melyekben az érdekes tárgyról még bővebben is olvashatnak.

Egyes történeti alakok, kikkel a tankönyv 5—6 sorban, vagy mondjuk akár másfél oldalon végez, a magánolvasmányban a saját maguk egyéni és a korukbeli viszonyoknak részletes, kimerítő rajzával egy gyönyörű lelketemelő perspectiva keretében tűnnek fel a tanuló lelki szemei előtt; míg a természetrajzi, természettani és más tantárgyak tanulása közben szerzett kivonatos ismeretekre, az *ismeret* elnevezés valójában csak akkor lesz alkalmazható, ha azt, a megfelelő magánolvasmány által

kiegészítették a tanulók. *Az iskolai tananyag legyen mindig gondos előkészítés a magánolvasmányra.*

De *ennek* az ellenkezője is sikerrel alkalmazható. A történelem, teszem azt, igen alkalmas tantárgy arra, hogy a magánolvasmánynyal előkészítsük az iskolai tananyag talaját. Ha a tanár vagy tanító a reformatió-, a vallási küzdelmek-, a harminczéves háború vagy a magyar szabadságharcz tanulását megelőzőleg tanítványaival olyan férfiak életrajzát olvastatja, kik ezen küzdelmekben kiváló részt vettek, akkor menynyire felfokozott érdeklődéssel fogják kísérni az iskolai magyarázatot, mely megerősíti az illető szereplő egyénekről, a magánolvasmány útján nyert felfogásukat, vagy helyesbíti azt és figyelmezteti őket, hogy olvasás közben a lényegest a kevésbbé lényegestől meg tudják külömböztetni.

Mert nem szabad azt sem felednünk, hogy az a heti két-három óra, mely egy-egy tárgy tanítására a tanítónak vagy tanárnak rendelkezésére áll, physikailag sem elegendő arra, hogy az iskola által közölt ismereteket intensívvé és maradandóvá tegye. Azért minden, hivatása magaslatán álló lelkiismeretes tanító és tanár, aki nemcsak az évzáró vizsgálat okáért tanít, örömmel fogja a magánolvasmányt a maga tanítási és nevelési czéljaira felhasználni sőt kiaknázni.

Milyen egészen más szemmel nézi a tanuló azokat az erkölcsi oktatásokat, azokat a vallási parancsolatokat, melyeket példának az okáért, a hittani órán, már időszűke miatt is, csak száraz szabály alakjában volt kénytelen befogadni, ha utána, kezébe oly ifjúsági olvasmányt kap, amelyben eleven, ő hozzá hasonlóan húsból és vérből való alakok szerepelnek, kik nem szabályokkal, hanem való tettek-, saját cselekedeteik által értetik meg vele a szülők iránti háladatosságát, az Isten akaratában való megnyugvást, az önzetlen emberbaráti érzést, az önfeláldozó felebaráti szeretetet stb., stb.

„Worte sind nur leere Schalen“ mondja Herder és neki igazat ad az élet, minden megnyilatkozásában; az iskolában pedig éppen aranybetűkkel kellene ezen mondást minden kathedra fölött megörökíteni. A gyermeknek és a fiatalságnak

általában példa kell; még pedig minél több példa, hogy annál mélyebbre bocsássa a hatás a gyökerét lelkébe: erre pedig az iskola ideje elégtelen. Amíg a szónak, a szabálynak betanulása csak egyszerű emlékező gyakorlattá fajul, azalatt a nemes példa jótékonyan idomítólag hat a szívnek és a léleknek alakulására és nemesítőleg befolyásolja a fiatal olvasó gondolkozását, akaratát és elhatározását.

A gyermekre valóságos varázshatással van, ha valami ismeretet saját erejéből sajátíthat el. Ennek lélektani magyarázatát abban a körülményben lelhetjük fel, hogy a gyermeknek minden dologban a fővágya abban csúcsosodik ki, hogy megközelítse a felnőtteket; ezért büszke a fiú, amikor hosszúszárú pantallót kap; ezért irígyli a leány a nénjét, ki már egész hosszú vagy „félhosszú" szoknyában járhat; ezért óhajtják a gyűrűt, az órát, a lánczot vagy a karpereczet; ezért vágyakoznak a zsebpénz után, hogy önállóan és ellenőrzés nélkül gazdálkodhassanak; ezért akarnak külön szobát, külön asztalt vagy legalább is egy külön asztalfiókot; ezért boldogok, ha valami réven, a saját emberségükből, egynéhány krajczárt keresnek vagy megtakarítanak; — és ezért dagasztja keblüket büszke önérzet, ha a tanítónak vagy tanárnak kérdésére tudnak felelni olyasmit is, amit nem tőle tanultak.

Ezt a lélektani motivumot az ügyes és lelkes tanító okosan kihasználva, dúsan kamatoztathatja a magánolvasmánynak a tanítás közben való felhasználásánál. A gyermeknek, sőt az ifjúnak is nagy lelki gyönyörűsége telik abban, ha olyan feleletet adhat, amely meglepi a tanítót vagy tanárt, mert nem az ő tanításának eredménye. Egy-egy elismerő szó ilyen alkalmakkor hatalmas ösztönzés a fiatal olvasóra, hogy még többre törekedjék. Ha ellenben az iskola nem nyújt a tanulónak soha alkalmat arra, hogy magánolvasmányának úgyszólván kézzel fogható hasznát is láthassa; ha parlagon, ha felhasználatlanul hever az, amit önszorgalma útján gyűjtött, akkor ez nemcsak hogy megöli az öntevékenységi hajlamot; nemcsak hogy nem szolgál szellemének gyarapítására, hanem valóságos nehezék lesz reá nézve, mely-

lyel nem tudja, hogy mittevő legyen és amely inkább hátráltatja, semmint fejleszti szellemi képességeit. Az okos tanító vagy tanár keresi tehát az alkalmakat és meg is találhatja bőségesen, hogy tanítványai között nemes versenyt keltve, a tanítás közben engedje érvényesülni önszerzette ismereteiket, ami egyébként jutalmul és kitüntetésül is szolgálhat egyszersmind a jobb tanulók részére.

Az ifjúsági olvasmány olyan alakban, amint az nálunk szokásos, inkább árt, mint használ. Mert, hogy az ifjúsági olvasmánynak maradandó és értékes hatása legyen, ahhoz szükséges, hogy a tanulót a magánolvasásra megtanítsuk: „Nicht nur das Lesen schlechter Bücher schadet, sondern auch das schlechte Lesen guter Bücher.“* Gyermekeink, akik egyáltaljában olvasnak, minden rendszer nélkül olvasnak össze-vissza tücsköt-bogarat, amit a vak véletlen a kezükbe juttat. Az ilyen olvasmány, mely soha *semmi szilárd alaphoz nem fűződik*, még ha nagyon lelkiismeretesen olvasná is a gyermek, nem sok haszonnal jár; mert nem igen hagy maradó nyomot maga után. De az ellenőrzés nélküli olvasmány rendesen *felületes* is. Igy azután, amellett, hogy nem gyarapítja az ismeretet, még felületességre is szoktatja a fiatal olvasót.

Azonban sem az olvasmány helyes kiválasztásával, sem pedig az olvasmánynak az iskolai tantervbe való beillesztésével, nincs még kimerítve az iskolának teendője a tanulók magánolvasmánya körül.

A gyermek természete hajlik a felületesség felé és ha vannak is ottan-ottan kivételek, ez nem dönti meg a szabályt. A dolog könnyebb végének a keresése meg éppen, szinte azt mondhatnók, velünk született hajlandóság. A gyermek tehát komolyan és alaposan csak az esetben fogja átolvasni a kezébe adott könyvet, ha feltétlen bizonyossággal várja, hogy azt számon kérik tőle.

Kérje hát tőle számon a tanár vagy tanító; még pedig

---

* H. *Liebeskind: „Über Jugendlectüre; ihrer Verwendung im Unterricht und einige andere Fragen. Ein Mahnruf an Behörden und Erzieher.“* Breslau. Verlag von Max Woywod.

olyan módon, mely kizár minden kijátszást. Ha csak tanítás közben való kérdezés és hivatkozás útján akar meggyőződni, hogy tényleg olvasta- és megértette-e a gyermek az ifjúsági könyvtárból kapott könyvet, akkor a tanító nem kap mindig kellő garantiát; mert esetleg az iskolatársával is elmondathatja a növendék magának és ha hézagosan tudja csak visszaadni a tartalmat, nem róhatjuk meg érte; mert senkisem rendezheti be memoriáját a saját tetszése szerint. Azért szoktassuk a növendékeket ahhoz, hogy mindig tollal a kezükben olvassanak. Egy-egy papirra vetett szó vagy gondolat a könyv lapszámának megjelölésével és ennek alapján az olvasottaknak vázlatosan való írásbeli megrögzítése, ami a tanítónak évenkint többször áttekintés végett bemutatandó, teljes biztosítékul szolgálhat a tanítónak arra nézve, hogy a vezetése alatt álló ifjúsági könyvtár jól szolgálja-e rendeltetését.

Az újabbkori paedagógusok egybehangzó ítélete szerint az ifjúsági magánolvasmánytól várható és remélhető hasznot csak úgy lehet biztosítani, ha az ifjúság írószerszámmal a kezében olvas. Erre a körülményre azért hívjuk fel e helyen különösebben a figyelmet; mert az *újabbkori paedagógiának és didactikának ezen és az ezen tárgy körül csoportosuló többi vívmányát,* letéve találjuk egy magyar paedagógusnak, *Apáczai Csere* Jánosnak *harmadfél évszázaddal* ennek előtte megírt munkájában. Akik a par excellence paedagógus-országban, Németországban, újabb időben ezen fontos kérdéssel foglalkoztak, egyik sem tud szebbet és jobbat mondani nálánál. Legfeljebb, hogy terjedelmesebben mondják el azt, amit ő „*Encyclopaedia*"-jában és a „*Tanács*"-ban rövid axiomává sűrítve kifejez. A következő szószerinti idézetek meggyőzhetnek erről: „Sokféle könyv — úgymond — gyönyörűséget-, egy bizonyosnak olvasása, előmenetelt szerez . . . Hasznosak a könyvkarajra tett jegyzések is; de jobb az emlékezetre méltó dolgokat külön úgy feljegyezni, hogy a könyveket be ne piszkolják . . . Egyedűl az olvasás keveset használ, több időt kell tölteni a gyakorlással . . . Ha az olvasás közben az irogatás és gondolkodás fáradságos is, ne hagyjunk alább

igyekezetünkkel . . . Egyedül, ha lehet, semmit ne olvass, mert az egyedül-olvasás unodalmat szerez, keveset használ és az elmét megtompítja; hanem, ha valamely autort akarsz elolvasni, olvasd másodmagaddal. Mert az más jelenlétéből, csudálatos az, mely vigyázó itélet származik; úgy, hogy ehhez képest egyedül létedben csak álmodni láttatol . . . Ha mit meg nem érthetsz olvasásodban, tüstént tanítóhoz fuss és rövid szóval akaratodat mondd meg; ki ha megfelel jó, — s hogyha peniglen nem, menj mindjárt az máshoz . . . Mikor valamely írónak szavai nehezek, jobb ott megvallanod, hogy azokat nem érted, mint sok idődet rajtok felettébb haszontalanul eltöltened — — nagyobb indulattal keresvén a dolgot, mint a szóknak értelmét . . . Az olvasásban ezekhez tartsa magát a tanuló: 1. a haszontalan gondolkodásokat elméjéből kivesse; 2. ne sokféle, hanem jó könyveket igyekezzék olvasni; 3. mindenféle tudományra főleg egy könyvet olvasson meg, melyhez úgy hozzászoktassa ön-önmagát, hogy valamikor annak utána mást olvas, mind egy cseppig reája tudja vonni."*

De ami még Európa elsőrendű cultur-államaiban manapság is csak a jámbor óhajtások sorába tartozik, hogy tudniillik az iskolát elhagyó növendékek magánolvasmánya továbbra is a tanító irányítása és ellenőrzése alatt maradjon, ennek a dolognak szükségességét *Apáczai Csere* János nemcsak érezte, nemcsak kifejezésre juttatja; de amint emelkedett, nemes szelleme ezen dolognak üdvös voltát átlátta, nem késett azt a gyakorlatban is megvalósítani: „Semmit sem akarok — úgymond — elmulasztani, ami hasznos a tanítványoknak; ennek az okáért, mielőtt az iskolából kilépő tanítványaimnak örökre Istenhozzádot mondanék, kijelölöm számukra, hogy azontúl is milyen könyveket olvassanak és miképen olvassák azokat." **

---

* „*Szemelvények Apáczai Csere János műveiből.* Összegyűjtötte és bevezetéssel ellátta dr. *Némenyi* Imre. Budapest. Singer és Wolfner kiadása. 1900."

** „*Apáczai Csere János, mint paedagogus.* Neveléstörténeti tanulmány. Irta dr. *Némenyi* Imre. Budapest. 1893. Lampel Róbert (Wodianer F. és Fiai) cs. és kir. udv. könyvkereskedés."

Az olvasási kedv ébresztése czéljából igen ajánlatos, hogy időről-időre egy-egy szebb része vagy akár egynéhány fejezete az éppen forgalomban levő magánolvasmánynak az iskolában, a megfelelő tanítási óra alatt közösen is olvastassék. Ilyen alkalmakkor a tanító rámutat az olvasmány stylbeli és gondolati szépségeire; felderítteti kérdések útján az olvasmányban rajzolt egyes jellemek jó vagy rossz tulajdonságait, eloszlatja a kétségeket vagy félreértéseket és ha ilyenkor a tanuló látja, hogy tanítója nemcsak hogy érdeklődik az ő olvasmánya iránt, de hogy azt ő maga is olvasta és tartalmát hegyiről tövire ismeri, akkor ez annyira fellelkesíti és neki buzdítja őt is az olvasásnak, hogy ebben fogja találni legnagyobb gyönyörűségét és meghaladván a tanköteles kort, akkor sem fog a jótékony hatás alól felszabadulni — és örömmel fog napi munkájától az ifjúsági könyvtárhoz vissza-visszatérni.

Ha pedig ezt az eredményt az iskolának elérnie sikerült, akkor büszkén és felemelt homlokkal hivatkozhatik reá; mert elérte a legszebb, a legmagasabb czélt, melyet iskolának kitűzni lehet; mert az iskolának, még pedig lent és fenn egyaránt, tisztában kell azzal lennie, hogy egy — ma még titkos — de éppen azért fokozott mértékben veszedelmes ellenséggel áll szemben és ezen az okon ma már a tanítási és nevelési czél mellé, munkaprogrammjába fel kell vennie azt a határozottan kialakuló feladatot is, hogy megedzze növendékeinek lelkét és szellemét a népámítók nemzetbontó törekvéseivel szemben.

Az iskolai ifjúsági könyvtár, tehát, amint a mondottakból látható, úgy a *tanítás* mint a *nevelés* munkájának egyaránt, igen fontos és előkelő tényezője.

Az ifjúsági olvasmány *nevelő* hatásának elérésére irányuló törekvést az osztrák vallás- és közoktatásügyi minister egy, 1883. évi január hó 3-án kiadott 13,456 ex 1882. számú rendeletében igen találóan és szépen fixirozza a következőképpen: „Bei der Hinausgabe der Bücher an die Schüler sind die Verhältnisse und Bedürfnisse eines

jeden einzelnen Kindes eingehend zu würdigen, *da eine nach Maas und Art sorgfältig gewählte Privatlecture insbesondere auf die Charakterbildung von mächtigem Einflusse ist.* Dem Lehrer obliegt es aber auch die Schüler anzuleiten, *wie* sie lesen sollen und die Privat-Lecture der Kinder gelegentlich beim Unterrichte insbesondere bei den schriftlichen Arbeiten zu verwenden, um so durch eine zielbewusste Verwendung der Schülerbibliothek die Lösung der ihm gestellten *erziehlichen Aufgabe* zu fördern und die Lecture guter Bücher zu einem selbstständigem Bildungsmittel für seine Schüler zu gestalten.“ *

De ha az iskola egészében és általjában kezében tartja is tanítványainak magán-olvasmányát; ha irányt szab is úgy a tárgy tekintetében, mint az olvasás miként jére nézve a tanulók olvasmányának, azért ennek az ellenőrzésnek és vezetésnek sohasem szabad a ráeröltetés vagy talán éppen az erőszakosság és zsarnokoskodás jellegét ölteni. Az ilyen eljárás útját vágná minden eredménynek.

A könyvtárkezelő válassza meg és ajánlja minden gyermeknek a korához, neméhez, szellemi fejlettségéhez, iskolai tananyagához, egyéniségéhez, társadalmi és családi viszonyaihoz mért olvasmányt, de ha a fiatal olvasó *néha-néha* maga választott valamit, akkor — ha csak valami rendkívüli elvi akadályai nincsenek a dolognak — adjuk a kezébe azt, ami után vágyódik: ezt kétszeres kedvvel és ennélfogva kétszeres haszonnal is fogja olvasni. Egyáltaljában arra kell törekednünk, hogy a fiatal olvasó úgy tekintse a magánolvasmányt, mint a saját jószántából választott szórakozást; óvakodjunk, hogy hiába való pedanteriával ezen illusióját megrontsuk. A magánolvasmány olyan helyet foglaljon el a gyermek és az ifjú

---

* Karl *Bornemann*: „*Die wichtigsten Verordnungen und Erlässe österreichischer Schulbehörden, welche auf Schülerbibliotheken Bezug haben, nebst einem ausführlichen Verzeichniss der von genannten Behörden zur Aufnahme in die Schulbibliotheken für ungeeignet befundenen Jugendschriften.*“ Znaim. Verlag von Fournier und Haberler.

komoly tanulmánya mellett, mint teszem azt, a játék az iskolai testgyakorlattal szemben.

Főkövetelmény, hogy a gyermek, amit olvas, azt alaposan, nyugodtan, kitartással és értelemmel olvassa.

A könyvkiosztásnál minden egyes olvasóval szemben, külön-külön állapíthatja meg a könyvtárkezelő, hogy mennyi idő alatt tartozik a könyvet visszaszolgáltatni. Nem nagy dolog ez, ha a könytárkezelő ismeri az ő kis közönségét, amelyet pedig ismernie okvetlenül kell; mert ez conditio sine qua non. A terminus ne legyen túlságos rövid, de igen hosszú sem. Ne olvasson a gyermek immel-ámmal, de a hebehurgya fölületes olvasásra se kényszerítsük reá. Általjában kerülnünk kell mindent, ami a kényszerre legtávolabbról is emlékeztethet. A magán-olvasmány szellemi szórakozásnak van szánva; legyen is az. A könyvtárkezelő, aki ismeri fiatal olvasójának szellemi qualitásait, iskolai és magánviszonyait; de ismeri a könyvnek tartalmát is, könnyen reá talál a helyes mértékre. Mert neki kell ügyelnie arra is, hogy a gyermekeket az olvasási mánia el ne ragadja és ha erre való hajlamot valamelyiknél észre vesz, akkor bölcs körültekintéssel kell azt mérsékelnie. Nem olyképpen, hogy mérséklési tervét vagy törekvését a tanulónak tudtul adja, amivel kitűzött czéljának éppen az ellenkezőjét érné el, hanem azáltal, hogy másoldalú okos elfoglaltatással elvonja őt az olvasástól; mert az olvasás csak addig mondhatjuk egészséges irányban haladónak, amig a gyermek akadékoskodás és halogatás nélkül, szívesen teszi le a könyvet, amikor akár leczketanuláshoz, akár sétához vagy uzsonnához hívják.

Csak az ilyen higgadt, szenvedély nélküli olvasmánynak lehetnek áldásos eredményei. A mohó szellemi táplálkozás éppen oly ártalmas és egészségtelen, mint a mohó evés. Még ártalmasabb. Nemcsak azért, mert a té-tova kapkodó, felületes olvasás nem hagy maradandó nyomokat sem a szellemben, sem pedig a kedélyen és — mert a legközelebbi benyomás nyomtalanul elsöpri az előzőket, hanem azért is, mert az egy irányban végzett felületes munka, felületességre inclinálja a lelket más

irányban is és így megölő betűje lehet az egész erkölcsi életnek.

Arra egyáltaljában nagy gondja legyen az ifjúsági könyvtár kezelőjének, hogy a gyermek egyik vagy másik kiváló becsű olvasmányhoz időközönkint visszatérjen és azt újból meg újból olvassa. Az ilyen olvasás nemcsak nyelv- és stylusbeli nagy haszonnal jár, hanem rendkívüli módon gyarapítja a tárgyismeretet is. Valamely munkának első izbeni olvasása a gyermeknél mindig bizonyos felületességgel jár; még pedig minél érdekesebb a tárgy, annál inkább csábítja a fiatal olvasót a felületes olvasásra. A gyermek nem képes magát még annyira fegyelmezni, hogy az érdekesség ingerének ellentálljon vagy azt legyőzze. A tárgyba való nyugodt belemélyedés tehát csakis akkor kezdődhetik, mikor az egyszeri átolvasás által a kíváncsiság okozta mohóság ki van elégítve: „Es ist eine erfahrungsmässige Wahrheit, dass ein Kind, welches auf wenige gute Bücher beschränkt, diese bis zum Auswendigwissen wiederholt liest, dadurch in seiner Bildung weit mehr und weit sicherer gefördert wird, als solche, welche eine ganze Bibliothek mit Heisshunger verschlingen.“ *

Az iskolai könyvtár használata akkor fogja csodaszerű eredményekre vezetni növendékeinket, ha sikerül őket arra megtanítani, hogy figyelemmel és megfontolással olvassanak; hogy szeretettel mélyedjenek a tárgyba, melyet könyvük felöl. Erre nézve egyik elengedhetlen előfeltétel, hogy megkedveltessük velük az illető tárgyat, amire pedig csak a tanítási órákon van mód és alkalom és már ennek az okáért is mindenkor szoros kapcsolatban kell tartanunk a magán-olvasmányt az iskolai tananyaggal.

Azután pedig akár az osztálytanító vagy tanár, akár pedig más tagja a tantestületnek kezeli az ifjúsági könyvtárt, ne szűnjék meg soha a növendékeket állandóan arra buzdítani,

---

* „*Das Elend unserer Jugendlitteratur. Ein Beitrag zur künstlerischen Erziehung der Jugend.* Von Heinrich *Wolgast.* Zweite Auflage 3. und 4. Tausend. Hamburg. Selbstverlag. 1899.“

biztatni és bátorítani, hogy ha fennakadnak valamin olvasásközben, bátran forduljanak hozzá felvilágosításért. Mert bármennyire igyekezzék is az író fiatal olvasójának szellemi színtáján maradni, nem igen sikerül ez neki annyira, hogy ottan-ottan bele ne csúszszék munkájába valami kifejezés, mozzanat vagy vonatkozás, amelynek megértéséhez a gyermeknek nem volna szüksége bővebb magyarázatra vagy felvilágosításra. Ezt azután készséges örömmel adjuk meg a gyermeknek; oly készséggel, amely bátorításul szolgálhat neki a jövőre is, hogy aggodalom és félelem nélkül fordulhat hozzánk. Ezt különösen az apróbb gyermekeknél nem volna szabad egy pillanatra is szem elől téveszteni. Ezzel azonban korántsem azt akarom mondani, hogy a nagyobbaknál szabad. Csakhogy a nagyobbaknál, a középfokú iskolákban, teszem azt, a felvilágosításnak kétféle módját is használhatjuk. Egyik az, hogy a kért felvilágosítást egyszerűen megadjuk; a másik, hogy a homályos részek újabb és figyelmesebb átolvasására utasítják őket vagy pedig más olvasmányra utaljuk, amelyben a kért felvilágosítást megtalálhatja.

Ez utóbbi eljárásnak, ha észszerűen alkalmazzák, elképzelhetetlen nagy az üdvös hatása: a növendéknek örömet okoz és különös buzdító, fellelkesítő hatással van munkakedvére, hogy ő tudományos kutatásra indul; amellett pedig még rendkívüli mértékben emeli az önállóságát; fejleszti erélyét; ébreszti önérzetét és a dolgok okos összehasonlítására, mérlegelésére szoktatja. Az ilyen eljárás mellett igen gyakran megeshetik, hogy valamely korábban olvasott dologra utaljuk a tanulót, aki álmélkodva fogja észlelni, mennyi sok szép és új dolog tárul lelki szemei elé a könyv második olvasásakor, amelyek az első olvasás alkalmából elkerülték figyelmét vagy azóta teljesen elmosódtak. Ez a tapasztalat arra fogja bírni, amit eddig képtelenségnek tartott, hogy egy, egyszer már olvasott könyvet, másdszor, sőt harmadszor is lehet élvezettel olvasni. Ily irányítással azután reá vezetheti az ifjúsági könyvtár kezelője a növendékeket a *Luther* által hirdetett annak a nagy és mély igazságnak a megértésére és gya-

korlására, melyet jeligéül kellene minden ifjúsági könyvtár fölé írni:

„*Nicht viel lesen, sondern gut Ding und oft lesen, macht fromm und klug dazu.*“

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

VII.

A képeskönyvek és illustrátiók.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

Az ifjúsági olvasmányoknak nemcsak tartalom tekintetében kell kifogástalanoknak lenniök, hanem a kiállításuk is legyen minden tekintetben olyan, hogy egyrészt a fiatal olvasó egészségi állapotát ne veszélyeztesse, másrészt pedig nemesítő hatással legyen az ifjúság aesthetikai érzékére.

A gyermek, természetszerűleg külsőségek után indul és azok szerint ítéli meg a dolgok értékét. Különben is a könyv külső kiállítása az, ami már abban a pillanatban hangolja őt, mikor megpillantja vagy a kezébe kapja; tehát mielőtt még a tartalomról tudomást szereznie módjában állott volna. Bármennyire fárad is a nevelés azon, hogy a gyermeket annak tudatára ébreszsze, hogy a dolgokat nem külső alakjuk-, hanem belső értékük szerint kell becsülnie, azért mégis sohasem fog a nevelés e tekintetben teljes sikerre jutni; mert egész életünk és annak minden megnyilatkozása homlokegyenest ellentétben áll azzal, amit bölcsen hirdetünk. Tetteinkkel ráczáfolunk beszédeinkre; maga, a gyermeket nevelő környezetnek minden egyes tényezője is bort iszik azalatt, hogy vizet prédikál és akarattal-akaratlanul tömjénez a saját maga által hamisnak hirdetett oltárok előtt. Nem csodálható tehát ilyen körülmények között, hogy annak daczára, hogy az egész életünkön át a külsőség értékének, a lényeg alá való rendeléséről szóló tant halljuk füleinkbe zsongani: ez a principium kísért az iskolában, a szülői házban, a hivatalban, a társadalomban, az egész közéletben — az eredmény mégis csak annyi, hogy ezer emberre esik talán egy, aki megveti és semmibe sem

veszi a külsőségeket és akit ennek fejében viszont a másik ezer embertársa, mint cinikust, szintén megvet és semmibe sem vesz. A sok oktatásnak és a nagy nevelői munkának végeredményeképpen — czifrázzuk gyermekeinket már a bölcsőben és czifrálkodunk magunk a koporsóig; futkosunk külsőségek után egész életünkön keresztül és még jól járunk, ha a külsőségek túlbecsülése mellett ottan-ottan nagy elvétve valamicskét mégis csak a belső érték is érvényesül.

Nincs mit csodálnunk azon, ha a gyermek, külsőségeken kapva, nagyobb kedvtelést lel egy szépen kiállított könyvben, mint, teszem azt, egy *Reclam-* vagy egy *Magyar Könyvtár*-kiadáson. Sőt. Örvendjünk inkább, ha — a tartalmat még nem ismerve — a gyermek kedvtelését leli a szebb kiállítású munkában, mert ebben próbáját láthatjuk az ő egészséges eszthetikai érzékének: az egészséges irányban fejlődött eszthetikai érzék pedig elementáris erővel befolyásolja az ethikai érzéseket is. Hiszen még a felnőtt ember is szívesebben forgatja az olyan könyvet, mely tetszetős külsőben közvetíti a becses tartalmat. A gyermeknél pedig éppen arra kell felhasználnunk a kezébe adott könyvet, hogy fejleszsze ízlését, szépérzékét. Erre pedig eszközül szolgálhat a külső kiállítás minden egyes tényezője: a *papiros*, a *szedés* és a *kötés*. Ezen három nézőpontból nálunk, az *olcsóbb* előállítás kedvéért, igen sokat vétkeznek könyvkiadó czégeink.

A *papiros* és a *szedés* nemcsak aeszthetikai nézőpontból, de hygiénikus tekintetben is nagy figyelmet igényel. A szálkás papirra apró betűkkel sűrűn nyomott könyv olvasása rontja a szemet és hamar okozza annak kifáradását. Mivel pedig az ilyen könyvnél az olvasásnak mechanikai része már magában véve is nagyobb munkát igényel, több erőt fogyaszt a szokottnál, ennélfogva gyengíti a figyelmet, meg félületes olvasásra késztet és vagy képtelenné teszi a gyermeket, hogy olvasmányával hosszabban foglalkozzék vagy pedig, ha a könyv érdekességénél fogva ezt mégis megteszi, sokkal nagyobb erőmennyiséget fogyaszt el, mint ha ugyanannyit jobb kiállítású könyvből olvasott volna, miközben az olvasás mechanikai vagy physikai munkája elenyésző minimumra redukálópik.

Németországban a legnagyobb minutiositással vannak megállapítva a gyermekek kezébe adandó könyvek kiállításának módozatai. E szerint a papírosnak tiszta fehérnek, simának és a reflex elkerülése végett, fénytelennek kell lennie. Az a mozgalom, mely a sárgás és a szürke papir mellett foglalt állást, elnyomatott; mert tudományosan kimutatták, hogy ezek a színek a fekete betűkkel kapcsolatban, hygiénikus nézőpontból a szemnek ártalmasak. A betűk nagyságát tekintve, azt a szedést fogadták el, melynek *n* betűje 1·75 milliméternyi magas. Az egyes betűk vonásainak minimális vastagsága 0·25 millimeterben van megállapítva; a betűknek egymástól való távolságának minimuma pedig 0·5 milliméterben; a sorközök minimuma 2·5 millimeter. Meg van határozva azonkívül a sorok szélessége is, mely 80 és 100 millimeter között váltakozhatik.*)

A *kötés*nél, magától értetően első sorban a kötési táblákra gondolunk; noha nem szabad figyelmen kívül hagynunk, hogy a rosszul fűzött könyv, melynek vasmarokkal kell minden egyes levelét leszorítva tartanunk az egész idő alatt, hogy olvassuk, éppenséggel nem tartozik azon tényezők közé, melyek az olvasás nyújtotta élvezetet fokozzák. Bármily csekély dolognak lássék is, azért ne hagyjuk figyelmen kívül, mert bosszúságot okoz az olvasónak; ok nélkül indulatba hozza a gyermeket és olvasás közben állandóan izgalomban tartja. A *kötési táblákat*, ami illeti, azok legyenek csínosak; diszítésük legyen ízléses, művészi érzékkel kidolgozva és a magyar *nemzeti styl motivumai* gazdagon érvényesüljenek rajtuk.

A könyv kötési táblájának aeszthetikai nevelő hatását a külföldön már régen felismerték és systhematikusan iparkod-

*) „*Handbuch der Schulhygiene zum Gebrauche für Aerzte, Sanitätsbeamten, Lehrer, Schulvorstände und Techniker.* Von Dr. Adolf *Baginszky*, Professor der Kinderheilkunde an der Universität Berlin, Director des Kaiser und Kaiserin Friedrich-Kinderkrankenhauses. Mit Unterstützung von Otto *Janke*. Dritte, vollständig umgearbeitete Auflage. Zweiter Band. Mit 18 in den Text gedruckten Abbildungen. Stuttgart. Verlag von Ferdinand Enke 1900."

tak azt felhasználni és a gyermek szépérzékének nevelésében értékesíteni.

Hamburgban majdnem másfél évtizede működik már a „Lehrervereinigung für die Pflege der künstlerischen Bildung," mely „a lyrai költészet aesthetikai nevelő hatásától" le egészen a kézimunkának és könyvkötési tábláknak aeszthetikai hatásáig, minden elképzelhető mozzanatra kiterjesztette megfigyeléseit és nagyértékű eredményekkel gazdagította az aeszthetikai nevelés tapasztalatait.

Az egyesület kebelében különböző szakosztályok alakultak, melyek azonban mind, az aesthetikai szellemnek a nevelés munkájában minél intensivebb módon való érvényesítését czélozzák tevékenységük által. Ezt az eszmét szolgálja a *Jugendschriften-Kommission*, mely élénk figyelemmel kísér minden jelenséget az ifjúsági irodalom terén és ma már döntő, *vezető* szerepe van ezen a téren az egész német paedagógiai életben. Ezen szakosztály működésének köszönhető első sorban, hogy a német ifjúsági irodalom terén a selejtes elem mind jobban háttérbe szorul és hogy bármily irányban és bárminő módon is, érvényesülnie lehetetlenség. Az 1896. évnek nyarán a nevezett szakosztály Hamburgban igen érdekes kiállítást rendezett, amelyen a XV. század óta Németországban megjelent összes illustrált ifjúsági iratok be voltak mutatva. A németeken kívül, Európa legnevezetesebb könyvtárai szolgáltatták a kiállítási anyagot. — Az egyesületnek külön szakosztálya foglalkozik a rajztanítás methodusával és ismét más szakosztály az iskolai szemléltető képek kérdésével. Ez utóbbi szakosztály hasonlóképpen rendezett kiállítást, melyen a Németországban, Angliában, Franczia országban, Belgiumban és Éjszak-Amerikában használatos szemléltető képek voltak bemutatva.*) — A virágkultus ápolásának, a testgyakorlatnak, az ifjúsági tornajátékoknak és a zene-oktatásnak is

*) Alfred *Lichtwark*: „*Übungen in der Betrachtung von Kunstwerken.* Nach Versuchen mit einer Schulklasse. Herausgegeben von der Lehrervereinigung zur Pflege der künstlerischen Bildung. Dritte Auflage. Mit 16 Abbildungen. Dresden. Verlag von Gerhard Küchtmann 1900."

megvannak a maguk külön szakosztályai, melyek mind azon munkálkodnak, hogy az aesthetikai nevelési siker biztosításának minél több forrást nyissanak.

Ezen egyesület több ízbelileg nagy összegű pályadíjakat tűzött ki könyvkötési táblák művészi kivitelére és elérte többek között azt, hogy bevitette a nemzeti styl motivumait ezen, ma már, *művészeti* ipar-ágba — és megteremtett egy irányt, mely az 1900. évi párizsi kiállításon is, a kiállítási objectumok egész sorozatán volt feltűntetve; t. i. hogy a könyv táblájának diszítése szoros kapcsolatban és *vonatkozásban* van a könyv tartalmával és bizonyos fokig *jelzi* vagy legalább is sejteti a tárgyat, mely a könyvben fel van dolgozva. E mellett azonban megkövetelik, hogy a könyvkötési tábla kiállítása, a művészi nézőpontoktól eltekintve is, jó munka legyen, mely nem piszkolódik, nem rongyolódik könnyen és a gyakori használat mellett sem teszi szükségessé, hogy külön papír-borítékkal is láttassék el, mert ez utóbbi „mellesleg megjegyezve, az aeszthetikai nevelés eszközeinek fonákja.“ *)

Ezek az itt felsorolt mozzanatok különben a külföldön nemcsak az ifjúsági magánolvasmányok kiállításánál érvényesülnek, hanem az ABC-és könyvön kezdvé minden egyéb olyan könyvnél is, mely az iskolás növendékek használatára van szánva. Hogy egyebet ne említsek, ugyanazon a pénzen, amelyért nálunk egy hygienicus és aesthetikai nézőpontból egyaránt tűzbe való Gönczy-féle vagy akármilyen más ABC-és könyvet adunk a gyermek kezébe, ugyanazon az áron a külföldön kártyapapírosra nyomott, művészileg tervezett és kídolgozott, jellemző és ritka szép kivitelű *színes* képekkel gazdagon illustrált I. osztálynak való olvasókönyveket lehet venni. És hogy nagyon messzire ne kelljen mennünk, nézzük meg ugyancsak a mi 30 krajczáros, szálkás papíroson, rossz nyomással kritikán alúl maradó kiállítású ABC-és könyveinkkel szemben az osztrák császári és királyi könyvkiadó-

*) G. *Weihrauch*: „*Ueber Bilderbücher.* Versuche und Ergebnisse der Lehrer-Vereinigung für die Pflege der künstlerischen Bildung in Hamburg. Zweite Auflage. Verlag Alfred Jansen. 1901.“

hivatal által 20, azaz husz krajczáron árúba bocsájtott első osztálynak szóló olvasókönyveket, melyek a legfinomabb papiroson nyomatva, *vászontáblákkal*, szinte azt mondhatnók, hogy díszkötésben jelennek meg.

Hogy az olyan gyermeknél, akinek kezén hatéves korától kezdve ilyen kiállítású taneszközök fordulnak meg, egészen más irányt vesz az aesthetikai érzék fejlődése, mint a mi vízözön előtti alakú és kiállítású könyveinkkel környezett gyermekeinknél, az magától érthető természetes dolog.

Pedig az aesthetikai nevelés nézőpontjából tekintve a dolgot, nem kezdhetjük elég jókor a gyermek szépészeti érzékének nevelését és fejlesztését. Már az iskolázás korát megelőzőleg is ki kellene terjeszteni gondoskodásunkat arra, hogy a gyermek csak szép képeket láthasson; az első könyvben pedig, melyet kezébe kap és mely oly nagy kihatással lehet az ő egész jövőjére, ennek a könyvnek meg éppen kifogástalannak kellene lennie képek és kiállítás tekintetében egyáltaljában: inkább jól sikerült képeskönyvhöz kellene hasonlítania, mint tankönyvhöz: „Es ist nothwendig, dass das Kind Gelegenheit erhält, Bilder oder Bilderbücher zu besehen; es wird dadurch nicht nur seine Anschauung erweitert, sondern was wichtiger ist, sein Interesse und Empfinden für Künstlerisches in die richtige Bahn gelenkt. *Gute Bilder sollten daher von Anfang an in der Umgebung des Kindes sein.*“*)

Nálunk a félig-meddig elfogadható, külsőleg tisztességesen kiállított ifjúsági irodalmi munkák, még mindig nagy ritkaság számba mennek, — és ha itt-ott található is, akkor olyan árat szabnak neki, hogy az valósággal megfizethetetlen. Pedig az ifjúsági olvasmánynál fölötte kivánatos, hogy harmonia legyen a tartalom és a külalak között; hogy az értékes tartalom tetszetős külső mezben jelenjék meg. Ezzel nem akarunk szó-szólóivá szegődni annak a *pazar fényű* kiállítás-

*) „*Das Kind als Künstler.* Ausstellung von freien Kinderzeichnungen in der Kunsthalle zu Hamburg. Von C. *Götze.* Hamburg. Verlag von Boysen & Maasch 1898.“

nak, melylyel egynéhány hazai ifjúsági iratunk forgalomba került; mert az ilyen *túlzásba* vitele a külsőségeknek amellett, hogy rendkívüli módon megdrágítja a könyv árát, másrészt könnyen megtéveszti a fiatal olvasót, hogy a kötést tekintse a könyvnél a lényeges résznek. E tekintetben megint jó volna az a bizonyos arany középút, melyre nálunk mindenben olyan nagyon nehezen tudnak rátalálni.

Különösen talál ez az állítás képeskönyveinkre. Ezek között jórészt találunk olyanokat, melyeknek képei valóságos karikaturái az ifjúsági olvasmány-illustratióknak.

Pedig a képnek a könyvben nemcsak diszítő rendeltetése van. Nincs ékesebben szóló magyarázat, mint a jó kép. Ez oktat, felvilágosít, kételyeket eloszlat és a legkönnyebb szerrel értet meg olyan dolgokat, amikre nézve semmi szó nem elegendő. Ezen állítás mellett szól azon körülmény is, hogy képeskönyvet már akkor is adunk a gyermek kezébe, mikor az olvasáshoz még nem is ért. A jó képhez nem kell szöveg; beszél az maga-magáért; magyarázza önmagát; még pedig nagyon beszédes nyelvvel. Csakhogy a gyermekeknek szánt képnél sok tekintet jő figyelembe, ami a felnőtteknél elesik. Azért elkerülhetlen, hogy az, aki gyermekeknek szánt festészet szolgálatára szenteli magát, kissé paedagógus és főleg gyermekpsychologus is legyen.

Tisztában kell lennie azzal, hogy még a szövegnélküli képeskönyv sem megy közönséges játékszámba. Mert megvan az a tagadhatatlan rendeltetése, hogy a gyermeket megismertesse egyrészt olyan dolgokkal, miket ő a valóságban nem láthat, másrészben pedig, hogy gyakorolja őt a már látottak felismerésében. „Das Bilderbuch (das freilich nicht dumm dargeboten werden darf, um nur das Kind verstummen zu machen) bietet dem Erwachsenen Gelegenheit den Vorstellungskreis des Kindes durch Erzählungen zu erweitern, welche den Gegenstand des Bildes zu einem Mittelpunkte bisher unbekannter oder wieder vergessener Beziehungen machen; ihn mit einer grösseren oder kleineren Gruppe verwandter Vorstellungen associiren oder an das erinnern, was früher

schon an ihn angeknüpft war. So soll zwar auch das Bild eine Reihe von Combinationen erlauben und sogar veranlassen, aber das Kind bleibt dabei durch die wirklichen Eigenschaften und Beziehungen des vorgestellten Gegenstandes gebunden. Das Bild soll ihm behülflich sein, seine Kentnisse der wirklichen Welt weiter auszudehnen und zu befestigen." *) Ahhoz persze, hogy valaki ily módon felhasználható képet alkosson, nem elegendő, hogy *csak* kiváló festőművész legyen az illető.

Ám a *mi festőművészetünknek* még nem született meg a *Pósa bácsija* vagy az *Elek apója*. Vagy ki tudja? De azok a mostoha viszonyok, melyek nálunk az ifjúsági irodalom illustratiójának terén uralomra jutottak, a leghivatottabb talentum kezéből is kiverik a palétát és más irány felé terelik őt. Hiszen nálunk még attól sem riadnak vissza a kiadók, hogy olcsóbbság okáért egy *Pósa* Lajosnak, ennek az Isten kegyelméből való inkarnált magyar szellemnek a munkáit külföldi képekkel diszítsék. De ebben az esetben a „*külföldi*" kifejezésen nem az értendő talán, hogy az itthon megrajzolt vagy megfestett képek külföldi, színnyomásra berendezett nyomdákban készíttetnek el; hanem a képek, ahogy valamely franczia vagy német könyvben megjelennek, azonmód szőröstől-bőröstül kerülnek át a magyar könyvbe is: a szerzőknek nem csekély rémületére, kik sokszor egyenesen bele hajszoltatnak, hogy önmagukon, szellemükön és phantasiájukon erőszakot követve el, a képhez illeszszék a szöveget: — nagy épülésére a magyar Géniusnak, melyet ilyen képeken akarnak a magyar gyermekkel megértetni és megkedveltetni.

A külföld legkiválóbb művészei hálára kötelezték nemzeteiket az által, hogy az ifjúsági olvasmányok illustratióit és a képeskönyveket gondjaikba fogadták: *Speckter*, *Thumann*,

*) Theodor *Waitz*': „*Allgemeine Paedagogik und kleinere paedagogischen Schriften.* Vierte, durch Beigaben vermehrte Auflage. Herausgegeben von Dr. Otto *Willmann*, Professor in Prag. Mit dem Porträt des Verfassers und einer Einleitung über *Waitz*' praktische Philosophie. Braunschweig. Druck und Verlag von Friedrich Vieweg und Sohn. 1898."

Gehrts, *Meyerheim* a németeknél-; *Monvel*, *Job*, *Rivière* a francziáknál-; *Greenaway*, *Caldecott* és *Crane* az angoloknál — örökbecsű alkotásokkal gazdagították ezen a téren a művészetet.

A képnek — ez tudott dolog — minden fajtájú és fokozatú irodalmi munkánál az a czélja, hogy *szemléltessen* ott és akkor, ahol és amikor a nyomtatott szó kevésnek bizonyul; hogy belevilágítson a szövegbe, mintegy magyarázza azt és hangulatot keltsen. Az illustratiók nyújtotta *műélvezet* már csak a felnőtteknél és itt is csak a felnőttek műveltebbjeinél jöhet szóba.

Mivel pedig a nevelésnek egészében és egyes részeiben is a főczél az, hogy a gyermeket a felnőttek gondolat- és érzelemvilágához fokról-fokra közelebb hozza; hogy abba, úgyszólván, belenevelje, ennélfogva mindazon igényeket, melyeket az illusztratióval szemben általjában támaszthatunk, sokszorosan fokozott mértékben, a tökéletességig fokozottan fűzzük az ifjúsági iratok illustratióihoz, mert ez az első és talán legfontosabb eszköz, melylyel a gyermek *műérzékét* és szépérzékét fejleszthetjük.

A gyermek szépérzékére hatással van minden legcsekélyebb mozzanat is, mely környezetéhez tartozik, de semmi sem oly döntő reá nézve, mint a kép. Azért mondja már *Comenius* is „Didactica magna"-jában, hogy az iskola falai legyenek tele aggatva szép képekkel, mert a gyermeknek szépészeti érzékét csak úgy kell fejlesztenünk, mint minden más szellemi tehetségét. *Comenius* külömben, mellesleg megjegyezve, nagy didacticai tévedésbe és inconsequentiába esett a képeket illetően; mert ő a „*Didactica magna*"-ban fennen hirdeti a szemléltetés elvét, még pedig akképpen, hogy „*a világot a maga eredeti valódiságában kell bemutatnunk*" — és ezt az elvet, melyért méltán oly sok dicséret és magasztalás érte a kortársak és az utókor részéről, azzal vélte gyakorlatilag megvalósítottnak, hogy megcsinálta hozzá az „*Orbis pictus*"-t.

Könyvkiadóink, mert az ifjúsági iratok kiadása, kiállítása

és minden egyéb kellékei nálunk — fájdalom — még mindíg *kizárólag* a könyvkiadók paedagógiai és aesthetikai gondjai közé tartoznak, egészen más szemüvegen nézik a dolgot. Az ő szemükben a kép, a könyv, az illustratio egyszerű játékszer számba megy csak és a gyermeknek — annyit ők is értenek a gyermekpsychológiához és a paedagógiához — minden játék elég jó arra, hogy mulattassa. És mivel ebből a nézőpontból indulnak ki, nem csodálható, hogy igen sok esetben harmad-, negyed- és tized-rangú művészi nagyságokkal készíttetik el a gyermekolvasmányokba szánt illustratióikat. Igy persze olcsóbb a dolog előállítása és biztosabb, hogy „megtalálja számadását" a kiadó, akinek elvégre is nem az az életfeladata, hogy üzleti munkásságának fáradalmait philantrop, humánus és paedagógiai cselekedetekre váltsa fel. Igy fejlődött ki nálunk egy, kiterjedésre nézve egészen respectabilis *ponyva-művészet* a *ponyva-irodalom* mellett.

Mivel pedig, amint fentebb már említve volt, a könyvkiadók csakúgy, mint a könyvszerzők nagyon is független, senki által nem ellenőrzött *szabad ipart* űznek, nem volt még eset reá, hogy valamely képeskönyvnek torzképei ellen bármily oldalról kifogást tett volna a *kritika*.

A kritika? Micsoda minálunk a kritika? Egy valami, aminek létezésében hinni kell, de amit látni vagy érezni nem lehet. Aki nálunk kritikát, a szó tiszta értelmében, valamely műről gyakorolni mer, az elveszett ember. Egy évszázad óta körülbelül, mikor Kölcsey Kissnek, Csokonaynak és Berzsenyinek műveiről az ő ismert birálatait megírta, melyek egy ország egész ellenszenvét zúdították fejére, a viszonyok *e tekintetben* nálunk nem változtak. Ez nagyon szomorú tény; szomorú a közmorál és az irodalom nézőpontjából egyaránt; de hogy a dolog így áll, azt tagadni nem lehet. Valóban bámulatos, hogy ez a nemzedék, mely a byzantinismus legtömegesebb, legémelyítőbb megnyilatkozását is csodaszerű jó gyomorral veszi be, a gáncsnak legcsekélyebb adagjától is azonnal tajtékzó düh-rohamokat kap. Annyira vagyunk már ezen a téren, hogy ha egy szigorúbb kritikai czikket olvasunk valamelyik lap-

ban, akkor első gondolatunk, hogy az okozati összefüggést a mű írója és a bírálat írója között fennálló *személyes* viszonyban kutassuk. Ez a felfedező út rendszerint nem sok időnket és fáradságunkat veszi igénybe, mert ha az első nem, de a második ember, akihez felvilágosításért fordulunk, biztosan tud részletekkel szolgálni a phaenomen magyarázatához. — Ilyen specifikumokat pedig nem tekintve, a megjelenő művek vagy boldog agyonhallgattatásban részesülnek, vagy pedig — a pajtásság révén — ugyanazon értelemben csak más-más kifejezésekkel constatáltatik szerzőikről, hogy bölcsőiket a muzsák ringatták és állották körül és hogy azóta sem mozdultak el egy pillanatra is oldaluk mellől.

Ezen kritikán alóli kritikának elszomorítóan dühöngő létezését, csak egy példával akarom megvilágosítani. Vagy 3—4 évvel ennek előtte néhány *ideálisan* gondolkozó író és professor, — léteznek még ilyen csodabogarak is — kik a fentebb röviden vázolt szégyenteljes állapotoknak káros hatása alól akarták felszabadítani irodalmunkat, egyesültek *Benedek* Elek vezetése alatt és megalapítottak a „*Magyar Kritika*“ czímmel egy, körülbelül két ívnyi terjedelemmel havonkint kétszer, tehát évenkint huszonnégyszer megjelenő folyóiratot. A szerkesztő és az összes munkatársak, az ügyre való tekintettel, *teljesen díjtalanul* dolgoztak a lapba, mely oly előkelő és magas színtájon volt tartva, hogy félévi fennállás után, a vallás- és közoktatásügyi m. kir. minister, a legdicsérőbb elismerés és méltánylás mellett ajánlotta minden fokozatú tanintézetek tanári könyvtárainak megrendelésre. És ez a lap, melynek összes kiadásai évenkint megjelenő összesen 48 ív nyomtatási és expeditionalis költsége volt: a 3. évben, fedezet hiánya miatt, megbukott.

Hogy ilyen viszonyok között egészséges fejlődésről és tökéletesedésről az irodalom terén beszélni nem lehet, az tiszta és világos dolog. Akiben csakugyan van isteni szikra, az alkot szépet és tökéletest önmagától; de a kritika minálunk sem írót nem nevelt még senkiből, sem pedig az Isten kegyelméből való írót nem irányította.

Pedig ha valami téren, akkor az ifjúsági irodalomban bizonyára első helyen volna indokolt a szigorú, de igazságos, a szó legnemesebb értelmében vett kritika. Egy egész nemzet erkölcsi és szellemi életének átalakuló processusa, jórészt ezen a téren játszódik le. És ha nézzük ifjúsági irodalmunk illustratióit, melyek az aesthetikai és ezzel kapcsolatban az ethikai érzék nemesbítését vannak hivatva munkálni, akkor megdöbbenés száll lelkünkre azzal a ténynyel szemben, hogy a német, az angol és a franczia, ezen irányú termékeknek a legmagasabb tökélyre emelkedése mellett — mintha csak kinai falakkal volnánk körülzárva — mi, egy-két munka kivételével, valósággal a kőkorszakot éljük még ezen a téren.

Az ifjúsági iratok illustratiója, a mi a nevelő hatását illeti, nem csekélyebb fontosságú a szövegnél és csakúgy tarthat igényt a legnagyobb figyelemre, mint amaz.

Hogy valaki ifjúsági olvasmányt megfelelően illustrálhasson, ahhoz azon kívül, hogy az illető kiváló művész legyen, szükséges még egyéb is: az illető munka szellemébe való belemélyedés- és annak tiszta átértése mellett számot kell vetnie a gyermeki képzelettel, a gyermek lelkével is. A képeknek általános művészi kivitel mellett, a felfogás hűsége és életteljessége által kell kitűnniök. Ezen oknál fogva, valóban hivatott illustrator, ha bármennyire belemélyedt is a könyv szellemébe, az illustratiók elkészítéséhez nem fog hozzá mindaddig, amíg — ha erre egyáltaljában mód van — a munka szerzőjével is, az alkotandó képek felfogására nézve beható eszmecserét nem folytatott. Az illustrator, ha figyelemre méltó művet akar alkotni, akkor szükséges, hogy a szövegnek alávesse magát; nem mint rabszolga ugyan és nem olyképpen, hogy minden áron megrajzoljon olyan mozzanatokat is, melyek az ő lelkét nem ragadják meg, hidegen hagyják; hanem oly értelemben, hogy azt, ami lelkét megihlette, a költő szellemében és annak hatása alatt öntse művészi formába a saját *művészi egyéniségének* fentartása mellett.

A legtöbb ifjúsági illustratió kizárólag azon elvnek az alapján készül, hogy a gyermeknek elég jó lesz. És ezzel a

szemüveggel nézve, csakugyan elég jó is. A gyermeknek tényleg minden kép tetszik; az ő szemlélési vágyát kielégíti akármilyen illustratió is; annál inkább ha még színes is ráadásul.

A legprimitivebb színes mázolást csak olyan gyönyörűséggel nézi, mintha a színharmónia tökéletességét feltüntető képet adnánk a kezébe. A színérzék a gyermeknél rendkívül jókor nyilatkozik meg. „Die Seele des Kindes“ című ismert munkájában *Preyer* azt írja, hogy az ő fiát 23 napos korában kellemesen látszott érinteni egy rózsaszínű függöny látása; Fr. *Fracy* pedig egy 8—12 hetes gyermekről tesz említést, aki örvendett az élénk színeknek: „Die Kinder werden in einem sehr frühen alter von Farben angezogen. Dies scheint aber hauptsächlich eine Sache der Empfindung zu sein, und sogar als solche dehnt sich allem Anscheine nach das Schönheitsgefühl nicht auf die Form oder Gruppirung aus. Man hat beobachtet, dass sie schon im dritten oder vierten Monat, fest auf hellgefärbte Gegenstände, wie Quasten, Vorhänge und sogar *Bilder*, blickten. Im letzteren Falle ist selbstverständlich keine Auffassung des Bildes als einer Darstellung vorhanden. Der symbolische und darstellende Charakter des Bildes, geht beim kleinen Kinde gänzlich verloren . . . . . Es scheint auch äusserst zweifelhaft, ob *ein Kind unter zehn Jahren* in jene Gefühle vollkommen eindringen kann, welche die meisten Erwachsenen bewegen, wenn sie ein prächtiges Gemälde betrachten. Alle Thätigkeiten der Kinder zeigen, dass ihre Vorliebe weit *mehr durch die Summe von Leben und Bewegung des Gegenstandes, als durch die aesthetischen Eigenschaften*, welche er besitzen mag, bestimmt werden.“ *)

Konrad *Lange*, a saját gyermekén végzett megfigyelés alapján azt állítja ugyan, hogy a gyermekre életének negyedik éve előtt a színes kép nem tesz különösebb hatást, mint a szín nélkül való; mert a négy éven alól levő korban a gyer-

* „*Psychologie der Kindheit.* Eine Gesammtdarstellung der Kinderpsychologie von Prof. Dr. Frederick *Tracy* zu Toronto in Canada. Mit Erlaubniss des Verfassers aus dem Englischen übertragen von Dr. J. *Stimpfl* zu Bamberg. Mit 28 Abbildungen im Text. Leipzig. Verlag von Ernst Wunderlich. 1899.“

mek az elébe tett színes és szín nélküli képek közül, az utóbbiakat *ugyanolyan* kedvteléssel nézi, mint amazokat, és ugyanannyiszor is veszi újból a kezébe, mint amazokat, hogy újból meg újból gyönyörködjék bennük.*) *Lange* megfigyelései azonban vagy tévesek vagy abnormális gyermek megfigyelésén alapszanak állításai; mert az élet lépten-nyomon erősen ráczáfol Lange állítására. Abban azonban *Lange* megfigyelései is megerősítik *Preyer* és *Sully* állításait, hogy ami a gyermeket a képnél leginkább vonzza, az a rajta megnyilatkozó élet. A gyermek szívesen elnézi ugyan az asztalnak a képét is külön; meg külön-külön a széket, a csészét, a kanalat, a kis gyermeket és a többit, de sokkalta nagyobb gyönyörűsége telik benne, ha ezek a dolgok egymással vonatkozásba hozva egy képen szerepelnek akképen példának az okáért, hogy az anya az asztalnál eteti a kis gyermekét. E dolognak lélektani magyarázatát abban találhatjuk meg, hogy a gyermeknek főleg az okoz örömet, ami foglalkozást ad a phantasiájának.

A zsenge korú gyermeket a képen nem az érdekli első sorban, ami *aesthetikailag* szép, hanem az, ami természetes, életteljes és jellegzetes. Ez a tapasztalati tény azt mutatja, hogy az ember természettől realista hajlamú és az idealismust csak mesterségesen nevelik beléje; ellenben magában véve az a tény, hogy a gyermek már legzsengébb korában örömét leli a kép szemlélésében, amellett bizonyít, hogy a szép iránti fogékonyság, az embernek vele született tulajdonsága. Még az olyan gyermek is örvend a majoros udvart ábrázoló kép látásának, akinek, példának okáért, bő alkalma van, hogy a házi szárnyasokat az életben naponta szemlélje.

Azt a tapasztalati tényt, hogy a szín- és a hangérzék jelentkeznek a gyermeknél a legkorábban, James *Sully* is megerősíti psychológiai munkájában; de ő már nagy súlyt vet

---

* „*Die Künstlerische Erziehung der deutschen Jugend.* Von Dr. Konrad *Lange*. Professor der Kunstwissenschaft an der Universitat Königsberg. — Darmstadt. Verlag von Arnold Bergstrasser 1893.“

arra is, hogy a gyermek környezetében minél többször lássa a szépet, mert ez idomítólag hat szépérzékének fejlődésére: „Was die Eigenschaften der Dinge, welche zuerst angenehme Sinneseindrücke erwecken, betrifft — úgymond — so zählen prächtige Farben zu den ersten. Da die aesthetische Fähigkeit, gleich den andern Fähigkeiten durch die Übung an passendem Stoff wächst, so ist es zunächst von Wichtigkeit, das Kind von Anfang an mit Schönem, Anziehendem und Geschmackvollem zu umgeben und auf diese Weise einen Massstab für den guten Geschmack aufzustellen.*)

A szépérzéknek a szín-érzék útján való ápolására, gondozására és fejlesztésére maga a természet ezernyi-ezer eszközt bocsájt rendelkezésünkre; szinte ránk erőszakolja magát a virágoknak, a pillangóknak, a madaraknak bámulatosan szép és emberileg utólérhetetlen tökéletességű harmonikus színpompájában. — Valóban a természet minden megnyilatkozásában, mintha csak iskola volna, melybe az Istenség küldi az embert, hogy fejleszsze izlését, melynek nyomán, mint természetes processus következik az erkölcsöknek tisztulása és nemesbedése. Annál szomorúbb tehát, hogy ha már különböző okoknál fogva nincs módunkban a művészet termékei által a köz-izlés és köz-erkölcs emelkedésére hatni, még azokkal a természet által nyújtott istenadta eszközökkel sem tudunk élni, melyek önként és ingyen ajánlkoznak.

És ha már most meggondoljuk, hogy a legelső képtől kezdve, mely a gyermek szeme elé kerül, minden illustratió idomító hatást tesz, a gyermeki lélekben nyugvó aesthetikai érzés csíráira és hogy ezen csírákból észrevétlenül és annélkül, hogy erről magának számot adni tudna, az fog idővel ki-

---

* „*Handbuch der Psychologie für Lehrer.* Eine Gesamtdarstellung der paedagogischen Psychologie. Von Dr. James *Sully*, Professor der Philosophie am University College in London, früher Professor der Paedagogik am College of Preceptors daselbst. Mit Erlaubnis des Verfassers aus dem Englischen übertragen von Dr. J. *Stimpfl.* Einzige autorosierte Übersetzung. Leipzig. Verlag von Ernst Wunderlich. 1898."

fejlődni, ami az első benyomások által bennök megrögződött: akkor tisztán áll előttünk annak a követelésnek feltétlen jogosultsága, hogy a gyermeknek rossz képet látnia nem szabad és hogy minden illustratiót, mely a gyermek olvasmányába van szánva, művészi érték tekintetében nem a gyermek szemüvegén át kell néznünk, hanem a legmagasabb fokú művészi felfogás mértékével kell elbírálnunk: „Die Kraft auf das Menschenherz zu wirken, die künstlerische Energie, die ein Bild ausstrahlt, verliert nicht im leeren Raum. Auch hier gilt das Gesetz von der Erhaltung der Kraft. Vielleicht erst nach Jahren kommt zur Entfaltung, was als Keim sich still in die Seele gesenkt. Die *geheime* Erziehung, die das Kunstwerk übt, ist meist weit nachhaltiger, als *bewusst* paedagogisches Bemühen. Sie greift ein in das dunkle Gebiet schlummernder Gefühle und lässt oft in glücklicher Stunde plötzlich sich offenbaren, was lange latent in der Seele geruht hat.“

Hogy a fentebb vázolt felfogás és mérték után készült és kiállított könyv előállítási költségei jóval meghaladnák a mostaniak árait, az magától érthető. Meglehet, sőt valószínű, hogy kevesebb példány is kelne el belőle és a szegényebb osztálybeli szülők nem volnának egyáltaljában abban a helyzetben, hogy a már most is, még a rossz képekkel is, horribilis árú könyveket vásároljanak gyermekeiknek.

Ez mindenesetre baj lenne, de nem olyan nagy, amilyennek első pillanatra gondolnók; — és semmi esetre sem olyan baj, amelyet észszerűen orvosolni nem lehetne.

Mindenek előtt kijelentjük, hogy sokkal szívesebben látjuk, ha a gyermek éppenséggel nem kap illustrált olvasmányt a kezébe, mintsem hogy rossz, otromba képeknek szemléletével eldurvuljon szépérzéke és ennek kapcsán lelkülete is. Könyvkiadóink tehát önmaguknak és a jó ügynek is sokkal nagyobb szolgálatot tesznek, ha inkább *illustratiók nélkül* adják ki az ifjúsági iratokat, minthogy rossz illustratiókkal „*diszitsék*“: ha üzleti érdekeik már egyáltaljában nem engedik, hogy jó és szép képeket készíttessenek, arra hivatott művészek által. „Denn nur echte Kunst versteht es — mondja Spa-

nier*) — eine Thatsache oder eine Persönlichkeit so darzustellen, dass eine innere Betheiligung, ein tiefes Gefühl des Beschauers rege wird; nur sie kann uns einen Einblick gewähren in das Wesentliche einer Person, so dass wir sie lieben können, wenn anders sie liebenswert ist.“

A kép hiánya ugyanis, legföljebb, hogy egy kellemes élvezettől fosztja meg a gyermeket; a rossz kép azonban olyan lelki károkat és pusztításokat idézhet elő, melyek talán sohasem köszörülhetők ki. És ezen két baj közül minden esetre az első a kevésbbé veszélyes. Külföldön e téren is annyira vannak már, hogy a rossz illustratió miatt, még a legjobb szövegű könyvet is kizárják az ifjúsági könytárakból, úgy gondolkoznak — igen helyesen — hogyha azt, amit a vámon nyernek, a réven ismét elvesztik, akkor haszon nélkül való munkát végeznek és ilyen munkára az iskolának nem szabad segédkezet nyújtania.

A képnek teljes elhagyása azonban már a legradikalisabb eszköz. Van ennél sokkal enyhébb is, melynek alkalmazása mellett a fiatal olvasó is jól jár, az ifjúsági irat is jól megállhatja helyét „képes könyv“ minőségben, — és még a kiadó is jól járhat mellette. Ifjúsági olvasmányaink közül különösen azokért kérnek csoda-árakat, melyek *színnyomatú* képekkel vannak diszítve. Ezeknek a színnyomatú képek előállítási árának nagyságával pedig, legfeljebb, ha rosszaságuk nagysága vetekedhetik a pálmáért. A színdíszharmoniának valóságos orgiái: ízlés és csín teljes hiányával; a leghihetetlenebb színkeverékben. Kiadóink tehát sokkal okosabban cselekednének, ha az élvezhetetlen színnyomatra fordított összegnek legalább egy részével megtoldanák az illustrátor tiszteletdíját, — és az ily módon jobbnevű művészek által készített képeket egyszerű, de tisztességes kivitelű *metszetekben* nyújtanák a fiatal olvasóközönségnek.

Az ilyen metszeteknek azonban tisztáknak és minden

*) „*Künstlerischer Bilderschmuck für Schulen.* Von Dr. M. *Spanier.* Hamburg. Verlag der Commetov'schen Kunsthandlung. Wilhelm Suhr. 1897.“

részeikben élesen, világosan kiemelkedőknek kell lenniök, mert csakis az ilyen kiállítású képek lesznek képesek az érdeklődést felébreszteni és lekötni, míg holmi elmosódott képek rontják az ízlést és amellett még felületes szemlélésre is szoktatják a gyermeket.

Nehogy e sorok félreértést szülhessenek, kijelentjük, hogy aesthetikai képzés nézőpontjából a jó színes kép értéke aránytalanul magasabban áll, mint bármily más, akár fa-, akár pedig rézmetszeté, — és a fentebbi nyilatkozat ennélfogva csak azokra a színes képekre vonatkozik, amelyek fogyatékos, kiabáló, természetellenes, disharmonikus és grotesk szín-összetételeik által a gyermek jó ízlését alapjában megtámadják és megrontják. Az ilyen képek nagy veszedelme abban fekszik, hogy a gyermek, tudvalevően, imádja a színes képet és így annál könnyebben lopja be az ízlés elfajulásának magvát a fiatal olvasó lelkébe. *Az illustratióra is legmeszszebbmenőleg áll az, amit Goethe az olvasmányra nézve mond, hogy t. i. a legjobbja is csak éppen, hogy elég jó a gyermekek számára.*

Ha pedig még az ilyen kiállítású munkának az ára is meghaladná azt az összeget, amelyet a szülők legnagyobb része gyermekei magánolvasmányára szentelhet; akkor abban sem látok nagy veszedelmet. Azért, még a legszegényebb gyermek sincs elzárva a hasznos magán-olvasmánytól. Ott az iskolai ifjúsági könyvtár. Az minden körülmények között rendelkezik annyi fedezettel, hogy még a legdrágább könyvet is beszerezheti, ha az a könyv megéri az árát. Az iskolai ifjúsági könyvtár értékét pedig nem a kötetek száma határozza meg, hanem azoknak az irodalmi és műbecse. Erről az ifjúsági könyvtárak vezetőinek sohasem szabadna megfeledkezniök.

Még egy pontra kell reá mutatnunk, amely szintén nagy mértékben hozzájárulhat képes ifjúsági olvasmányaink árának lejebb szállításához. Illustrált ifjúsági olvasmányaink jórészénél, az úgynevezett „művészi kivitel“ gyarlósága mellett a kőkorszakbeli állapotot mutatja még az a körülmény is, hogy

túl vannak zsúfolva képekkel. Ez az a fejletlen, „parasztgusztus-", mely azt tartja „ha lúd, hát legyen kövér" és a *sok* czifraságban leli gyönyörűségét. Inkább *egy* jó képet, mint *négy* vagy *öt* rosszat. Ez pedig már nem is tisztán művészi szempont, hanem *paedagogiai* követelmény is egyszersmind. Az olvasmány ugyanis foglalkoztatja a gyermek képzelő tehetségét és önálló constructiókra készteti azt. Ha pedig e tekintetben minden lépten-nyomon egy-egy képpel segítségére sietünk a fiatal olvasónak és ez által ettől a munkától felmentjük, akkor nemcsak hogy megfosztjuk a fejlődés lehetőségétől ezen tehetségét, hanem oda juttatjuk, hogy idővel teljesen el is fog satnyulni. De hibáztatandó más részről az úgynevezett képmagyarázó szöveg is, mely a most említett hibának az ellentéte, de szintoly káros és kárhoztatandó. A jól megrajzolt képen, tanuljon a gyermek gondolkozva látni. Alkossa meg magának ő maga a szöveget okos szemlélet alapján helyes következtetéssel. Ettől a munkától a gyermeket felmenteni, józan gondolkozással nem lehet.

Különben is éles megkülömböztetést kell tennünk a „képes könyv" és az illustrált könyv között. Amannál a kép a lényeg; a szöveg pedig csak mellékes dolog; még pedig olyan arányban fogy a szöveg fontossága, amilyen arányban a képnek jósága emelkedik. Az a legjobb kép, melyhez a szöveg fölösleges. A jó kép önmagát magyarázza; ékesen és érthetően szól önmagáért. A sok magyarázat a képre nézve elvető kritika is egyszersmind. A képes könyvben természetes tehát, hogy a kép dominál, ami annál természetesebb, mert az ilyen könyv rendszerint a legapróbb emberkék gyönyörködtetésére van szánva. — Az illustrált olvasmányban azonban már a szöveg lép előtérbe, a kép pedig csak kísérő; de nem egy öreg nénihez hasonló kísérő, kinek minduntalan van valami rikácsoló kiabálással való óvó figyelmeztetése a védencze számára, aki elvégre is megunja, fel sem veszi a sok fölösleges beszédet és blasirttá lesz vele szemben: hanem a komoly, szakértő nevelő kísérete ez, aki szabadjára engedi neveltjét és csak akkor állítja meg rövid időre, mikor útjában a termé-

szetnek valamely tanulságos és lelketemelő szépségére akarja felhívni figyelmét. De amire azután figyelmét reáirányítja, az legyen is olyan dolog, amely érdemes a megfigyelésre a benne rejlő aesthetikai vagy tanulságos mozzanatnál fogva. E tekintetben ugyanaz áll a képre nézve is, ami a szövegre nézve mértékadó: kegyetlen háborúk, gyilkolási scenák, skalpirozások és egyéb hátborzongó mulatságok ábrázolása, mint ízlést rontó és a lelkületet eldurvító dolgok, ifjúsági olvasmányba nem valók.

A jó gyermek-olvasmány-illustratiónak egyik fontos kelléke, különösen a kisebb gyermeknek szánt képnél, hogy ne túlsokat öleljen fel és hogy az egyes alakok megfelelő nagyságban és kellőleg kialakítva jeleníttessenek meg. Az egészen apró gyermekek számára készült képeskönyv pedig csak olyan dolgokat tartalmazzon, mik a gyermek szemléleti és tapasztalati körébe esnek. Itt éppen oly kevéssé szabad elhamarkodnunk a dolgot, mint az olvasmánynál. Ha a gyermek szellemi fejlettsége fokának elébe vágunk, bármi téren történjék is az, megboszulja magát. Azért csak lassan siessünk a könyv-illustratiók dolgában is és olyat nyújtsunk csupán, aminek jellemző szépségeit a gyermek assimillálni képes, mert csak az ilyen képet fogja intensive élvezhetni; csak az ilyen képtől várhatunk a gyermekre nézve nevelő hatást. Azért jó, ha kezdetben lehetőleg a gyermek környezetének tényezőit tükrözik az illustratiók: házi butorok, a családi életből vett jeleneteket ábrázoló képek, az udvar, a kert stb. Egy szó, mint száz: igen kívánatos, hogy a gyermek nevelésének minden tényezőjénél, minden mozzanatában érvényesüljön az a régi, de soha el nem évülő paedagógiai elv, hogy közeliről menjünk át a távolira, ismertről az ismeretlenre. Ebből a nézőpontból tekintve a kérdést, igen kívánatos dolog az is, hogy paedagógusok tanácsának kikérése mellett készüljenek úgy a tanköteles kort még el nem ért- valamint a, már tanköteles korú gyermekek részére, a gyermek fokozatos fejlődésének megfelelő, illetve azzal számot vető képeskönyvek.

Ha kellőleg gyakorolta már magát a gyermek abban

hogy az általa ismert valót a képen is megismerje; csak akkor képes a képről egy nem ismert tárgyat vagy állatot képzeletében kialakítani.

Különben a gyermek egyáltaljában jobban húzodik — hogy így mondjam — az épikai festészethez; vagyis az olyan képhez, mely valamely cselekményt ábrázol, mint a csendéletet mutató képekhez. Utóbbiak kizárólag színhatásuk által kötik le figyelmét, egyebekben pedig hidegen hagyják. Ennek a körülménynek psychologiai magyarázatát ugyanaz a tényező szolgáltatja, melynél fogva a gyermeknek a költészetben is az elbeszélő művek nyerik meg legfőképpen a tetszését.

Mindenek előtt tisztában kell lennünk azzal, hogy úgy a képes-könyvek, mint pedig az ifjúsági olvasmányok illustratióinak, *befejezett tökéletességű művészetnek* kell lenniök. De ez magában véve még nem elegendő. A kép tárgya a gyermek értelem-, érzelem- és gondolatvilágához álljon közel és a maga nemében egyesítse magában mindazokat a tulajdonságokat, miket a jó ifjúsági olvasmánytól is megkövetelünk: meleg közvetlenséget, harmoniát a színezésben, classicitást a rajz kivitelében és kifogástalan erkölcsi tisztaságot.

Götze a következőkben állapítja meg az ifjúsági olvasmány jó illustratiójának kellékeit: „Flächenhafte Auffassung, Verzicht auf perspectivische Hintergründe, Klarheit der Silhouette, Deutlichkeit des mimischen Ausdrucks, Hervorhebung des Wesentlichen, kräftige Localfarben: das sind die Züge, nach denen die Eltern die Bilder beurtheilen und auswählen sollten.“ *

Az ifjúsági olvasmányok illustratiójának igen lényeges kiegészítését tehetik az initiálék és az egyes fejezetek élén alkalmazni szokott decorativ diszítések. Utóbbiaknál igen kívánatos, hogy mindenütt a magyar stylnek motivumai érvényesüljenek, hogy a magyar motivumok észrevétlenül belelopódzanak a gyermek lelkébe és befolyásolják ízlésének fej-

* „*Das Kind als Künstler.* Ausstellung von freien Kinderzeichnungen in der Kunsthalle zu Hamburg. Von C. *Götze.* Hamburg. Verlag von Boysen & Maasch. 1898.“

lődését. Az initiálékat pedig ami illeti, azoknak nem szabad puszta decoratióként szerepelniök, hanem, amennyire csak lehetséges, közel kell hozni azokat a szöveg tartalmához.

Egyebütt, ahol az ifjúsági irodalomnak is, meg az ifjúsági olvasmányok illustratiójának is *való* értéke szerint mérlegelik fontosságát, a legkiválóbb műkritikusok és aesthetikusok foglalkoznak az ifjúsági olvasmányok illustratióival és szabnak irányt azoknak.* Természetes, hogy ennek megfelelően az eredmény is a maga nemében a legmagasabb művészi tökélyt tűnteti fel. Különösen a *franczia* és az *angol* képes könyvek tekinthetők, a képeknek rajza és színezése tekintetében egyaránt, utánzásra érdemes ideális tökéletességű alkotásoknak; utóbbiak az ár tekintetében is, amennyiben — egyebek között — a legremekebb *Crane*-illustratiókkal ellátott munkák „Shilling-Books“ gyűjtemény alakjában kerülnek forgalomba. A mostanában meghalt Kate *Greenaway* képeskönyvei és gyermek-olvasmány-illustratiói is valóságos mesterművei voltak a gyermeki szépérzék fejlesztő eszközeinek.

Londonban, *Manchesterben* és más nagyobb angol városoknak a szegényebb néposztály által lakott városrészeiben a rendes dolgok közé tartoznak a nép-mű-kiállítások, mint akár csak a népkönyvtárak. *Londonban* külön palotát is építenek most egy nagyszabású nép-képtár létesítésére. Hogy ilyenre nálunk gondolni nem lehet még, azt senki fel nem róhatja és ez olyan, a viszonyokban rejlő, mondhatni természetes dolog, hogy nincs miért reája szót vesztegetni. Ad impossibile nemo obligatur. De Európa nagyobb városaiban, még Bécsben is, meg van honosítva azon eljárás, hogy bizonyos napokon és bizonyos órákban az egybegyűlt látogatókat népies magyarázatok mellett kísérik végig egyes szakemberek a múzeum különböző osztályain: a természetrajzi, a régiségi, a szobrászati és képgyűjteményeken. Nem valami inferioris alakok, hanem első rendű szakférfiak, egyetemi tanárok, művészek és más hasonló kaliberű emberek végzik

* Heinrich *Wolgast*: „*Über Bilderbuch und Illustration.*“ Hamburg. Selbstverlag.

a tudomány-szeretetnek ezen munkáját. *Ez nem kerül pénzbe és az eredményt nézve, minden esetre igen érdemes munkának kell tartanunk.*

De a praktikus eszű angolok, kik a szépművészetek által is hatni akarnak a nép erkölcseinek nemesbítésére, a műélvezetre már az elemi iskolától kezdve reá nevelik az alsó néposztály széles rétegeit. A, már fentebb említett olvasmány-illustratiók mellett az egyes városokban állandó bizottságok működnek közre az ifjúság művészi ízlésének, aesthetikai nevelésének munkájában. És hogy egyáltaljában nem kicsinylik a dolgot és nem veszik tréfára ezt a törekvést, arra nézve elég bizonyíték az a névsor, amelyet az, ezen czélra Londonban alakúlt bizottság felmutat. Ennek a bizottságnak, a múlt évben bekövetkezett haláláig John *Ruskin* volt az elnöke; tagjai sorában pedig többek között ott látjuk a *canterbury érseket, Vaughan cardinalist, a devonshire-i herczeget,* a *norfolki-i herczeget,* a *londoni püspököt.* A múzeumoknak, ahol múzeumok egyáltaljában léteznek, mindenütt van egy-egy, hogy úgy mondjuk, népoktatási része: a gyermek-népség és a felnőtt nép részére külön-külön. Az erre a czélra berendezett termekben előre megállapított időben a múzeumi személyzet tagjai népies előadásokat tartanak a felnőttek számára; a tanítók és tanárok pedig a növendékeiknek, kiket e végre ide elvezetnek. A manchesteri muzeumnak évenkint közel 7000 iskola-látogatása van. Ezeket az osztályvezetéseket azonban nem sózzák ráadásul a tanítók és tanárok nyakába, hanem rendes tanítási órákként beleszámítják a többi heti órák közé. Az angol itt is kimutatja az ő életrevaló okos észjárását. Ha már tesz valamit, nem végez félmunkát, hanem annak rendje és módja szerint biztosítja az eredményt. Jól tudja, hogy olcsó húsnak híg a leve és hogy az, aki az ajándék-lónak a fogát vizsgálja, rendesen nem nagy gyönyörűséget lel benne.

Franczia országban szintén *hivatalosan* vezetik az iskolás-gyermekeket a képtárakba; az *Egyesült-államokban* hasonlóképpen; *Belgiumban* és *Svájczban* a városok és községek

valósággal versenyre kelnek az állam-kormányzattal az, ezen ügyben megnyilvánuló áldozatkészségben.

Amint láttuk, Anglián kívül Svájcz, Belgium és Amerika is rendkívüli áldozatokat hoz abból a czélból, hogy az ifjúság az olvasmányaiban, az iskolában és azonkivűl is szép képeken fejleszthesse ízlését és kedélyét; mert a bőségesen szerzett tapasztalatok alapján ma már általánosan elfogadott elv, hogy a kép kiváló figyelmet érdemlő nevelési eszköz, mert a szépérzékkel együtt a közerkölcsöket is nemesíti. Újabb időben Németország is munkálkodik ezen a téren. A hamburgi tanítók egyesülete, mely már csaknem másfél évtizede áll az iskolai aesthetikai nevelés szolgálatában, újabban igen sok helyen talált utánzásra. Az állam is mindenütt anyagi támogatásban részesíti a törekvéseket. A múlt évben a berlini tanítók is kitűzték ezt a törekvést zászlajukra. Nemcsak az ifjúsági olvasmányok illustratióira fordítanak kiváló gondot, hanem időközi kiállításokat is rendeznek a gyermekek számára, ahol a gyermekek tanítóik, tanáraik vezetése alatt jelennek meg és ezeknek magyarázatai, felvilágosításai, útmutatásai mellett, megtanulnak *látni* — nemcsak nézni; a látottakba belemélyedni, szépségeit kitalálni és a képről azt olvasni le, amit a művész az ihlet perczeiben belélehelt.

De mindez fontoskodás és nagyképűsködés nélkül, aesthetikai és művészettörténeti magyarázatok mellőzésével, a gyermek felfogásához és érettségéhez mért egyszerű figyelmeztetések kapcsán megyen végbe; nem másképpen, mint mikor teszem azt, a réten sétálva, egy, véletlenül utunkba eső mezei virág szépségeire irányítjuk a gyermek figyelmét, minden botanikai determinatiók mellőzésével.

Nemcsak a tanító- és tanár-emberek, hanem a társadalom minden rétegének legelőkelőbbjei támogatják ezt a tanügyi mogalmat: még pedig nem is csak platonice, az úgynevezett erkölcsi támogatással, hanem pénzzel; sőt képadományokkal is. A legkiválóbb irodalmi kapacitások szóval és tollal állanak az ügy szolgálatában és amidőn az ifjúság aesthetikai nevelése, mintegy két évvel ennek előtte Hamburg város gyűlésében

napirenden volt, igen magas színtájon mozgó tárgyalás fejlődött ki a kérdés körül. Egy dologra nézve azonban csak *egy* volt a vélemény: „Der künstlerische Bilderschmuck bewirkt einen freundlichen Eindruck auf das Gemüt des Kindes; ist für die seelische Ausbildung von grösstem Interesse; lehrt die Kunst geniessen und das Auge üben.“ *

Ott azután fejlődik és terjed is a mű-ízlés az emberek között, kiket már az iskola padjain rendszeresen nevelnek reá, hogy a művészet szépségeit élvezni tudják, hogy gyönyörűségüket leljék azokban. És ami csak műgyűjtemény ünnep- vagy vasárnapokon nyitva van a nagyközönség számára, azt özönével lepik el az alsó néposztálybeli látogatók, kik közül akárhányszor láthatni egyet-egyet negyedóraszám vizsgálódva állani valamely festészeti vagy szobrászati műremek előtt, ami szinte megfoghatatlan mi előttünk, akik ahhoz vagyunk szokva, hogy képtáraink rendesen kongnak az ürességtől; munkás-embert vagy dolmányos civist pedig legfeljebb egyszer egy évben, Szent-István-napján, ha látunk érdeklődés nélkül végig bandukolni a képtárakon. Bizony nem ártana meg a mi illetékes szaktudósainknak, ha legalább Szent-Istvánkor, egyszer egy esztendőben gondoskodnának róla, hogy két-három napon keresztül az itt összesereglett vidéki közönség halljon valami okosat múzeumainkban és a képtárakban.

Nálunk, sajnos, a képet és a képtárt még mindig csak úri mulatságnak tartják; pedig alig szorul magyarázatra, hogy az alsóbb néposztály ízlésének fejlesztése mily óriási lendületet adhatna diszítő iparunknak, — és hogy mily nagy vívmány lenne az, ha a jó ízlés az egyszerű mesterember műhelyébe is bevonulna.

Az ifjúsági olvasmányok képei? Ki fog már ily aprócseprő dolgokkal is bibelődni? Egyáltaljában semmi figye-

---

* „*Künstlerischer Bilderschmuck für Schulen.* Von Dr. M. *Spanier.* Versuche und Ergebnisse der Lehrervereinigung für die Pflege der künstlerischen Bildung in Hamburg. Zweite Auflage. Alfred Jansen. Hamburg. 1901.“

lemre nem érdemesítjük és igen alárendelt kicsinyes dolognak nézzük, melylyel komoly ember nem foglalkozhatik.

Az lenne ám csak még az országos sensatio, ha egy szép napon arra ébredne újság-olvasó közönségünk, hogy valamelyik napilapban vagy folyó-iratunkban, teszem azt, *Beöthy* Zsolt vagy *Alexander* Bernát az ifjúsági olvasmányokról vagy a képes-könyvek illustratióiról czikkezne. Ilyen természetellenes jelenséggel szemben nyomban megindulna a találgatás az egész vonalon és akadna bizonyára nem egy olyan jóakaró is, aki szánalommal csóválná fejét ezen sajnos aberratio miatt.

Pedig hálára kötelező munkát végeznének mindazok, akiknek szava súlylyal bír a magyar irodalom és művészet mezején, ha figyelmükre méltatnák az itt szóvá tett kérdéseket. Olyan fontos és — következményeiket nézve — nagyszabású dolgok ezek, amelyekkel foglalkozni még a legjobbaknak is dicsőségére válnék; annál inkább, mert nálunk még mindig nem azt szokás nézni, hogy *mi* mondatott, hanem azt, hogy *ki* mondott valamit.

Üdvös eredményt várunk e tekintetben is attól a mozgalomtól, mely *Wlassics* ministernek kezdeményezése következtében az új iskolai szemléleti képek előállítása körül megindult. Szerencsés gondolat volt a minister részéről, a dolgot úgy initiálni, hogy festőművészeink csaknem egész összességének a figyelme ezen kérdés felé terelődött. Hogy hazai festőművészeink számra és qualitásra nézve egyaránt kiválóan tekintélyes testületének zöme érdeklődést mutat iskolai kérdések iránt, ez már magában véve is, nem kicsinylendő eredmény a mi viszonyaink között. Nem lehetetlen dolog, hogyha egyszer fel van keltve a figyelem az iránt, hogy a művészetnek van mit keresnie a tanügy terén, hogy akkor a hivatottak érdeklődése reá fog ott bukkani arra a parlagon fekvő, burjánnal benőtt, de különben televény-területre is, melynek ifjúsági képes-könyv a neve. Ne csak a könyvből, hanem a könyvet diszítő képről is magyar művészetnek, hivatott magyar művésznek magyar lelke szóljon a szemekhez.

És ha ez bekövetkeznék, akkor valóban ezért is a legjobbak hálájára méltán számíthatna *Wlassics* minister, ki a szakkörök figyelmét e kérdésre terelte.

Wlassics ministerségének ideje alatt az állami képvásárlások, eladdig soha nem remélt magas összegig emelkedtek föl. Ámde az állam nem rendelkezik olyan és annyi anyagi eszközök fölött, hogy a művészek minden igényeit, a legjobb akarat mellett is kielégíthesse. Ezt józan belátással, az államtól várni nem is lehet. De a művészek feladata, hogy neveljenek oly nemzedéket, mely lángolni tud a művészetért, — és akkor az a nemzedék áldozni is fog a művészetért. A minister kezükbe adta a művészeknek erre nézve az eszközt; rámutatott az útra, melyen ez elérhető. Ne kicsinyeljék hát, hanem ragadják meg az alkalmat. Szálljanak le a magas Olympról és vegyűljenek az *apró nép* közé. Ez által ők nem fognak kisebbedni; de felemelhetik magukhoz a nemzet zömét; azokat, akik ma közönynyel néznek reájuk és munkájukra, mert fejlett érzék híján nem tudják őket és műveiket sem megérteni, sem méltányolni. Hozzanak tehát áldozatot az által, hogy kisebb díjazásért dolgozván, leszorítják a képes-könyv és az ifjúsági olvasmány-illustratió teréről a kontár kufárokat. Ők maguk talán nem fogják már élvezhetni fáradalmaik gyümölcsét; de ez a körülmény nem lohaszthatja lelkesedésüket. Egyik nemzedék a másik alá építi a lépcső-fokokat, melyeken az utódok magasabbra fognak emelkedni. Ez az emberiség fejlődésében természetes processus, — és *egy* generatiónak mindíg be kell érnie azzal a megnyugtató tudattal, hogy elérve nagy czéljait az ivadék, áldással az ajkain fog megemlékezni azokról, kik az ő boldogulásának útját önzetlen lemondással és áldozatkészséggel előkészítették.

A művelt külföldön már *mindenütt* a festőművészet legkiválóbbjai, legnagyobbjai ajándékozták meg remek alkotásaikkal a gyermekvilágot. Átlátták, hogy a művésznek, a nagyközönségre irányuló *nevelő* hatásának gyakorlását nem a képtárakban és nem a képkiállításokon kell *megkezdenie*, hanem a gyermekszobában. Számot vetve a gyermek szellemi fejlett-

ségével és felfogásának szűkebb korlátaival, művészeti magaslaton ugyan, de azért a gyermek értelmi színtájához alkalmazkodva, megteremtették a gyermek külön művészetét. A „*gyermekművészet*“ kifejezésén sokan talán fennakadnak: pedig nincsen miért. A dolog könnyen megvilágítható egy példával. A helyes *perspectiva*, teszem azt, egyik sarktétele, mondhatnók főfeltétele, conditio sine qua non-ja, a jó képnek: a rajzoló- és festőművészetnek egyik legnehezebb feladata egyszersmind. Pedig ez a fontos tényező a gyermekre nézve teljesen közönyös. Sőt több ennél. Nemcsak, hogy nem élvezi, hanem ellenkezőleg: zavarja őt. Sokszor a perspectivának finom nuance-ai talán éppen érthetetlenné teszik előtte a képet. Ennek példáját gyakorta láthatjuk még felnőtt embereknél is, akik a rajzolásban nem nyertek oktatást. A perspectiva okáért megkurtított egy-egy alak vagy plane az alaknak valamely része, zavarja a gyermeket és vagy visszatetszését hívja ki vagy pedig a comicum hatásával hat reá. Ebből nyilvánvalóan az következik, hogy amint a hivatott költő alkotta gyermekolvasmány styljének megvan a maga elragadó szépsége, hangulatteljes bája, mely azonban nem periódusokban és nem a methaphorák bőségében és változatosságában nyilatkozik meg, azonképpen megvan a gyermek-művészetnek is a maga saját stylje, amely más népek ifjúsági irodalmi illustratiójában remekeket alkotott és amelyeknek nyomán vagy inkább analogiájára, hazai művészeinknek is meg kell teremteniök a magyar gyermek-illustratió styljét, ami által nemcsak hiányt pótolnának, hanem egyszersmind missiót is végeznének.

A képeskönyvekről szólva, nem lehet kitérni azon kérdés elől, hogy vajjon juthat-e hely a gyermekolvasmányban a *karikaturának*?

Erre a kérdésre a felelet nem lehet más, mint egy határozott *nem*. Több oknál fogva. Az ifjúsági olvasmányban a képnek a czélja az, hogy a gyermek aesthetikai érzékére jótékonyan hasson és azt fejlessze; a karikatura pedig éppen az ellenkező hatást teszi. De meg figyelembe veendő az is, hogy

a karikaturával erkölcsi hatást elérni teljes lehetetlenség. Mert ha a *gyermeki* hibákat, csinytalanságokat és rosszalkodó haszontalankodásokat ábrázolja a javító hatás és elrettentő példa okáért, mint teszem azt, a mindnyájunknak közös ismerőse, a „Stuwwelpeter“: akkor az ilyen erkölcsi homöopatiától semmi gyógykezelési eredményt nem várhatunk. Ha pedig a *felnőtteket* teszi nevetség és gúny tárgyává, mint példának okáért a magyarba is, elég csengő-pengő rímekben átültetett *Busch*-féle dolgok, akkor az ilyen képes olvasmány amellett, hogy a képek által határozottan rossz hatással van a gyermek izlésére, még az ethikai érzékét is megtámadja és megrontja.

Jean Paul nagy igazságot mond a „*Levana*“-ban, midőn azt írja: „Vergiss nie, dass das kleine dunkle Kind zu Dir, als zu einem Genius und Apostel voll Offenbarungen hinaufschaut“ — és erről nem volna szabad egy pillanatra is megfeledkeznünk; ezt nem szabadna soha szem elől tévesztenünk. A *Busch*-féle „*Max und Moritz*“ magyar gúnyában „*Marczi és Miska*“ a nagybácsit, a tanítót, az özvegy Csutaknét egy szóval: az összes szereplő felnőtt személyeket képben és szövegben egyaránt olyan alakban vezeti az olvasó gyermek szemei elé, hogy az nem csak kikaczagni való alakoknak találja őket és nagyokat mulat bosszuságaikon, de éppen a felnőtteknek kifigurázott képtelen félszegségei által, a Marczi és a Miska gyerek mihasznaságát félig-meddig jogosnak sőt igazoltnak is tartja még. A gyermek előtt pedig ne rontsuk le a tekintélyt és ne hozzuk soha olyan helyzetbe, hogy semmirekellő haszontalanságokon indokolt vagy indokolható kedvtelést találhasson. Ha a karikatura-rajz nézőpontjából szemléljük ezeket a szó alatt levő képeket, akkor kalapot kell emelnünk tökéletességük előtt; de ha a paedagógiai tekintetek vezetik itéletünket, akkor nem lehet róluk eléggé elvetőleg beszélni.

A gyermek természettől és ösztönszerűleg bizonyos nemével a tartózkodásnak és tiszteletnek viseltetik környezetének felnőtt tagjai iránt. Akik ő róla gondoskodnak; akik körülötte forgolódnak: azokat kor, physikai erő, tapasztalás

meg mi egyéb tekintetekben, magasan maga fölött állóknak látja; önként meghódol előttük. Ez pedig az erkölcsi életnek oly fontos, oly nélkülözhetetlen tényezője, hogy ennek alapjait szentségtörő kézzel megingatni nem szabad. Társadalmi és erkölcsi életünk a „*tekintély*"-en épül fel és a gyermek ne lásson az ő környezetében személyeket, akik gúnytárgyai is lehetnek. És ha fordul is elő gyakran eset, hogy a gyermek a felnőtt embert comicus helyzetben vagy állapotban, példának okáért részegen, látni kénytelen, akkor is inkább a szánalom felé irányítsa a többi környezet a gyermek érzését, semmint a gúny felé. Amaz is dissonantiát ébreszt ugyan a gyermeki lélekben, de olyant, mely káros hatás nélkül múlik el; míg emez, káros kihatással lehet egész életére. Nem érdek nélküli e tekintetben a Szentírás felfogása, mely szerint szörnyű átokkal sújtatik Khám, hogy „szolgák szolgája legyen az ő atyjafiai között," mert nevetett atyjának, Nóénak részeg állapotán; a másik két fiú pedig, kik atyjukhoz ebben az állapotában is tisztelő kegyelettel közeledtek, megáldatnak.

Kezdjük ki a környezet felnőtt tagjainak tekintélyét a gyermek előtt és akkor beláthatlan, hogy hol és miként fog a hó-lapda megállani. Ha már egyszer a nagybácsin is lehet, sőt *szabad* nevetni — mert hiszen azért kapta a könyvet, hogy mulasson rajta —; ha már a tanító egyénisége sem szent és sérthetetlen tekintély a gyermek szemeiben: akkor már nem messze az idő, amikor az apa és az anya személye sem lesz az. Azok a torzképek és képtelen helyzetek, miken a gyermek olyan feszetlen jókedvvel elmulat, nem tűnnek el nyomtalanul lelkéből. Sőt; hetekig élénken foglalkoztatják képzeletét és alkalomadtán rögtön felismeri valamely helyzetben a comicum hasonlatosságát; de nemcsak felismeri, hanem keresi, élénken kutatja is azt és akárhányszor erőszakosan belemagyarázza még akkor is, amikor valójában nincsen meg benne. Azután meg az sem tartozik éppen a legelsőrendű erkölcsnemesítő nevelői eljárások közé, ha ilyen olvasmányokkal reá vezetjük a gyermeket arra, hogy a leggonoszabb csínytevésre is lehet

MKKM KÖNYV-TÁRA

mentegető körülményeket találni; mert ha az ily lelkiismeret-csillapító szerekre a gyermek egyszer rákapott és használatukban némi gyakorlatra tett szert, akkor azután fog az később minden körülmények között alkalmat találni azok alkalmazására: „Das Buch muss so geschrieben sein, dass das Gute vom Kind als gut und das Schlechte als schlecht erkannt wird und (was ganz und garnicht dasselbe ist) dass das Gute um seiner selbst willen des Kindes Sympathie, das Schlechte um seiner selbst willen des Kindes Abscheu erregt. *So ist es z. B. sehr gefährlich, eine schlaue That ausführlich zu beschreiben. In der Schlauheit liegt etwas Geniales, was besonders von einem Kinde bewundert wird, das über gut und bös noch nicht recht zu urtheilen versteht. Gutmütige Dulder werden oft ausgelacht; schlimme Bösewichter bejubelt.* Damit muss ein Kinderbuch rechnen.“ *

Ugyancsak a fentebbi okoknál fogva nem valók a gyermek kezébe a humoristikus lapok és az élczlapok. Amazokban állandó rovat az asszonyok bőbeszédűsége, az agg-leányok kinevetése, émelygőssége, a diák népség léhasága, a férfiak papucshősiessége, a tanárok élhetetlensége és szórakozottsága; szóval csupa olyan dolgok, miket az élénken megfigyelő gyermek lépten-nyomon alkalmazhat környezetére, mely ezáltal teljesen elveszti főlényét a gyermek szemeiben, mi által a gyermek nevelésének egész menete veszedelmes irányt vehet. — Az élczlapok ellenben az államhatalom legmagasabb rangú képviselőit, sőt még az uralkodó főket is torzalakokká alacsonyítják és gúny tárgyává teszik, mi által megingatják a gyermeknek szilárd hitét, és tiszteletét, mikkel ezen, az ő szemében még mesés magasságú állami tényezők iránt viseltetnie kellene.

Lehet a gyermeknek azért olyan képeket is a kezébe adni, amelyek vidámságra hangolják az alakok és a helyzetek

---

* „*Sittliche Erziehung.* Von J. *Kooistra.* Aus dem Niederländischen nach der dritten Auflage übersetzt von Pfarrer Eduard *Müller.* Einzige autorisierte deutsche Bearbeitung. Leipzig. Verlag von Ernst Wunderlich. 1899.“

furcsasága által, de vegyünk hozzá tárgyat és anyagot az állatvilág köréből és ne a gyermek környezetéből.

Mert vita tárgyát nem képezheti, hogy amint a gyermekek számára külön irodalmat követelünk, éppen úgy kell a művészet terén is élesen megkülönböztetnünk, hogy mi való gyermeknek és mi nem. Lesznek kétségen fölül olyan művészi alkotások, melyeknek látásában bizonyos korban levő gyermekek éppen olyan élvezettel gyönyörködhetnek és ugyanazon okulással is, mint a felnőttek. De ezek csak kivételek és semmi esetre sem általánosíthatók. Amit a művészet terén a gyermekeknek nyújtunk, az nemcsak artisticus nézőpontból esik elbirálás alá, hanem paedagógiai tekintetekből is egyszersmind. Már pedig — ez sem tagadható — a művészi és a paedagógiai tekintetek nem mindig fedik egymást; sőt: igen ritka esetekben. Ahol pedig ezen két tényező között az eltérés megvan, ott a nevelőre sohasem lehet a művészi mozzanat az iránytadó, hanem mindig csak a paedagógiai.

Ezzel szemben korántsem azt akarjuk kifejezni, hogy a művészet álljon a paedagógia szolgálatába és legyen vak eszköze neki.

Natorp, a marburgi egyetem tanára, kissé túloz talán, midőn azon való örömének ad kifejezést, hogy a paedagógusok még nem vetették magukat a művészetre; de azért van sok igazság is abban, amit erre vonatkozólag mond: „Die Paedagogen vom Fach, haben sich der Kunst bisher noch nicht recht angenommen — vielleicht zum Glücke der Letzteren; so ist sie doch von einer Pedanterie verschont geblieben, die, nirgend erfreulich, hier ganz unerträglich wäre.“ *

Az a művészet, mely geniusa szárnyainak szabad csattogását a paedagógiai nehezék által akadályoztatja: az nem igazi művészet. A művészetben soha nem szabad, de nem is lehet egyoldalú felfogásnak érvényesülnie. Sokszor elnézzük és szívesen nézzük el valamely műnél a kisebb művészi fo-

* Fr. von *Borstel*: „*Die Bedeutung des Kunstwerkes als dichterische Jugendschrift für Kind und Litteratur.* Verlag von Alfred Jansen. Hamburg. 1901.“

gyatkozásokat, a benne megnyilatkozó hazafias, erkölcsi, vallásos szellemnek a kedvéért; máskor megint szívesen hunyunk szemet a paedagógiai követelmények nézőpontjából is, ha a művészi alkotás befejezett tökéletessége által máskülönben emelő hatást tehet a fiatal szemlélőre.

Azoknak a művészeti alkotásoknak, melyekkel a gyermek elé lépünk, a főczélja az, hogy szépészeti érzékét a művészet élvezésére képessé tegyék és hogy ez által a művészetnek pártoló és méltányló új nemzedéket neveljünk. Ez a czél is magában hordja már azt az elvet, hogy a gyermekek számára külön művészetet kell teremtenünk. Mert ha az ifjúsági olvasmánynál végczélunk, példának az okáért, tulajdonképpen az, hogy a gyermek majdan élvezettel és haszonnal olvassa Vörösmarty *„Zalán futásá“*-t és gyönyörködjék Kemény Zsigmond regényeiben: azért mégsem ezeken a munkákon, hanem a *Pósa* Lajos csengő versikéin és a *Benedek* Elek édes szavú meséin fogjuk őt reá vezetni a magánolvasmányra.

A művészettel pedig csakúgy vagyunk, mint az olvasmánynyal. Itt, mint ott számos mozzanatra akadunk, mely mellett a felnőtt, meglett ember minden emotió nélkül megyen el, a gyermekre azonban ugyanazon dolog a legkárosabb hatással lehet. Sőt lehetnek ezek a dolgok művészeti tekintetben és a felnőttek szemüvegén nézve tisztáknak mondhatók, de nem tiszták a gyermek nézőpontjából tekintve. Lehet, teszem azt, a nemi dolgoknak olyan alakítása, amely aránylag igen magas fokú érzékiségnek illusióját kelti, de azért művészi nézőpontból bírálva teljesen tiszta; de mindjárt nem marad az, ha a gyermekre való tekintetből *paedagógiailag* vetjük vizsgálat alá. Mert *igy* tekintve tisztának egyedül és kizárólag csak az mondható, ami nemi vágyakat nem ébreszt; mert az érzékiségnek nem-ismerésében gyökerezik a gyermeknek ideális tisztasága, mely már az által is veszt, ha gyermeknek figyelme vagy kiváncsisága valamely mű-alkotás által a nemi dolgok felé irányíttatik: „Es kann keinem Zweifel unterliegen — mondja Linde — dass die Kinder ihre eigene Kunst haben wollen; so wie sie ihre eigene Tracht, ihre

eigene Gesellschaft, eigene Lebensweise, eigene Kost u. s. w. haben. So wie auch das Volk, die Geschlechter, die Stände; ja schliesslich jedes Individium seine eigene Kunst verlangt: es geht nicht an, alles über einen Kamm scheeren zu wollen. Niemand aber kann es lebhafter fühlen, dass die Kinder ihre eigene Kunst haben wollen, als die Erzieher. Und es ist mit aus diesem Gefühl herausgewachsen, dass sich federgewandte Paedagogen selbst daran gemacht haben eine Kunst — wenigstens eine Litteratur und Poesie — für die Kinder zu schaffen. Leider nur vergassen sie dabei, dass der Paedagog als solcher, überhaupt nichts Künstlerisches schaffen kann; dass er, um dies zu Wege zu bringen, den Paedagogen vorher ausziehen muss und von keinem andern Gefühl mehr beherrscht sein darf, als der Freude am darstellen.“ *

A német tanügyi körökben, és pedig ami a legörvendetesebb és leginkább megkapó mozzanat ebben az egész nagyszabású mozgalomban, éppen a német *néptanitók*, hatalmas actiót indítottak, hogy systhematicusan belevigyék a művészeti elemet, mint a nevelésnek egyik megbecsülhetetlen tényezőjét az iskolába; még pedig már az elemi iskolába. A mozgalom kiinduló és góczpontja *Hamburg* és a szomszédos *Altona*, amely városoknak tanítósága tiszteletet parancsoló önzetlenséggel kifejtett munkássága által már eddig is, tiszteletet érdemlő eredményeket ért el.

A jó képnek nevelő hatása nem mint elszigetelt valami tekintendő, ami az úgynevezett aesthetikai érzésre megtevén hatását, rendeltetésének megfelelt és azontúl nincs tőle semmi várni való. Az *aesthetikai* érzés fejlesztése szoros kapcsolatban és kölcsönhatásban van az *erkölcsi* neveléssel és ennek egyik leghatalmasabb tényezője. Mindazok a mozzanatok, melyek az erkölcsi élet fogalmában egyesülnek, az aesthetikai érzéknek bizonyos fokú vagy bizonyos irányú fejlettségét feltételezik. A fejlett vagy fejletlen szépérzék hatása nyilatkozik meg az embereknek ruházatában, egyéni modorában,

* „*Kunst und Erziehung*. Gesammelte Aufsätze von Ernst *Linde*. Leipzig. Friedrich Brandstetters Verlag.“

viselkedésében, gondolkozásmódjában és tetteiben. Minden, a társadalmi életben és érintkezésben számottevő tényező vagy mozzanat ebből a talajból veszi eredetét. Ez irányítja egész erkölcsi életünket: „Schön kann nichts sein — mondja Wittstock * — was dem Wahren und Guten entgegen ist und nicht zur sittlichen Thätigkeit hinzieht. Wenn das Herz das Schöne liebt, erhebt es sich auch in das Reich der Wahrheit und Sittlichkeit und ebenso ist das Gute mit dem Schönen verwandt. Ein reges und reines Schönheitsgefühl erzeugt neben Erkenntnis des Wahren, auch sittlich gutes Wollen. Das sittliche Gefühl ist das Schöne, das am Wollen des Menschen, an seiner Gesinnungs- und Handlungsweise haftet. Der Sinn für das Schöne ist mit dem moralischen Sinne eng verbunden; die Wirkung des Schönen auf das Leben, auf die Gesinnung und Gesittung des Lebens ist offenbar. Das kultivirte Gefühl für das Schöne jeder Art, geht in die ganze Erfindungs-, Denk- und Handlungsweise über; so, dass das Schöne in allen Lebensverhältnissen durch Gesinnung, Wort und That reproduziert wird. Wer schön empfindet, verachtet das Platte, Kleinliche, Schmutzige und Gemeine, jede Frivolität und Rohheit; er fordert Anstand und Mässigung. Jeder, dessen Geschmack nur an der Schönheit, Regelmässigkeit und Harmonie Gefallen findet; durch alles Unschöne, Masslose und Unharmonische dagegen sich unangenehm berührt fühlt, wird auch das in moralischer Beziehung Masslose, Unedle, Willkürliche hassen. Die Läuterung des Geschmackes wird gleichzeitig zu einer sittlichen Läuterung des Willens. Der Mensch mit ausgebildetem Geschmack unterlässt alles Rohe, Wiedrige, Niedrige im Denken und Thun; er will das Anständige, Harmonische und Edle der Handlungsart. Der vollkommen gebildete Geschmack hat ein deutliches Gefühl für das Gute und Schlechte, wie für das Wahre und Falsche, denn mit einem erhöhtem Geschmack ist neben Regsamkeit des Gefühls gewöhnlich auch Klarheit des Verstandes verbunden.“

*) „*Das aesthetische Erziehungs-System.* Von Dr. Albert *Wittstock.* Leipzig. 1896. Verlag von Hermann Haacke.“

„*Über die aesthetische Erziehung des Menschen*“*) című munkájában már *Schiller* is, nemcsak egyazon értelemben, de csaknem szószerint is hasonló felfogással ír erről a tárgyról: „Ich werde von einem Gegenstande sprechen — úgy mond — der *mit dem besten Theile unserer Glückseligkeit* in einer unmittelbaren-, und *mit dem moralischen Adel der menschlichen Natur* in keiner sehr entfernten Verbindung steht .... Es scheint keines neuen Beweises mehr zu bedürfen, dass das entwickelte Gefühl für Schönheit, die Sitten verfeinert. Man stützt sich auf die alltägliche Erfahrung, welche fast durchgängig mit einem gebildeten Geschmacke Klarheit des Verstandes, Regsamkeit des Gefühls, Liberalität und selbst Würde des Betragens-, mit einem ungebildeten gewöhnlich das Gegentheil verbunden zeigt.“

A szépérzék fejlesztése oly fontos tényezője tehát az állami és társadalmi életnek, hogy előmozdításán minden rendelkezésre álló eszközzel: költészet, zene, szobrászat és festészet által — az erre hivatott tényezőknek teljes igyekezettel buzgón kell törekedniök; mert egy nemesebb erkölcsi felfogással élő, emelkedettebb lelkű nemzedéket és ennek a nemzedéknek egy szebb és jobb jövőt, csak ezen az úton biztosíthatunk.

Hogy az aesthetikai érzék fejlesztése tárgyában nálunk alig történik valami; hogy az aesthetikai momentumnak a nevelésben való érvényre emelése iránt, még az érzék is hiányzik a mi közfelfogásunkban: ezt sajnosan tapasztalhatja lépten-nyomon mindenki, aki nyilvános és iskolai életünk megnyilatkozásait figyelemmel kíséri. *Wlassics* ministernek átható tekintete mihamar észrevette ezt a nagy fogyatkozást és ministerségének már második évében bevitte a művészeti oktatással az aesthetikai érzék fejlesztését a középiskolába. De ez csak a felső tízezreket fogja aesthetikai s így erkölcsi tekintetben is emelni. Nem mondjuk, hogy nem fér reájuk. Sőt. De ha az alsó népréteg millióit ugyanezen a téren *arányosan*

*) „*Schiller's sämmtliche Werke.* Zweiter Band. Verlag von Karl Prohaska Leipzig. 1870.“

azok után nem emeljük, akkor a, már most is szinte áthidalhatatlannak tetsző szakadék, mely az úgynevezett intelligens elemnek műveltségét, gondolkozásmódját és erkölcsi felfogását az alsó néposztályétól elválasztja, — és éppen az, *ezekben* megnyilatkozó differentia óriási voltánál fogva ezt a két társadalmi tényezőt, mint ellenfeleket állítja egymással szembe: ez a szakadék még veszélyesebb nagyságot fog ölteni és még fenyegetőbb alakban fog megnyilatkozni. Ezért szükséges, hogy az aesthetikai mozzanat vitessék be a *köznevelésbe* és hogy jusson belőle mindenkinek oly mértékben, amilyen őt műveltségénél és társadalmi helyzeténél fogva megilleti: esetleg inkább több, mint kevesebb.

Ahhoz azonban, hogy ezt az irányt az egész vonalon egyszerre megvalósítsa, hiányzottak a ministernek a leglényegesebb előfeltételek: *a tanítók aesthetikai képzettsége.* A tanítóképző intézetek tanítási terve eleddig bizony nem igen gondolt a tanítóknak ilyen irányú kiképeztetésére. A tanítójelöltek kezén forgó neveléstani kézikönyvek sem valami nagy súlyt vetnek erre a dologra. Az *erkölcsi* nevelés eszközei között bizony nem igen emlegetik az aesthetikai érzék fejlesztését, — és ha igen: az emlegetésen túl, nem nagyon foglalkoznak vele akkor sem.

Új szellemet, ú irányt kell belevinnünk a nevelési eljárásba; szakítanunk kell a régi chablonokkal.

Hát, ha annyi évszázadon keresztül, hogy évezredeket ne mondjunk, meglehettünk jó és jámbor erkölcsökkel külön aesthetikai nevelés nélkül is; csak most nem élhetnénk meg nélküle?

Ezzel a kérdéssel szemben azok, akik felvetik, ne feledkezzenek meg arról, hogy manapság az utczára lépő gyermek erkölcsi életét száz meg száz olyan veszély fenyegeti megmételyezéssel, amilyenről évszázadok-, sőt még évtizedek előtt is, az embereknek sejtelmük sem volt. Az új bajokkal szemben új védő-eszközökkel, új orvosszerekkel kell a társadalomnak felfegyverkeznie. És ilyen egy hathatós szer, többek között, az aesthetikai iránynak előtérbe helyezése a nevelésben. Ennek

az orvosszernek az alkalmazása és czéltudatos értékesítése pedig legelső helyen az iskolára tartozik. Arra nézve azonban, hogy az iskola ezen feladatát sikerrel oldhassa meg, annak alapfeltétele, hogy a tanító, hivatásának ezen nagyfontosságú ágára elméletileg és gyakorlatilag kellőleg előkészítve, lépjen ki a tanítóképző intézetből az életbe.

Az a tanító, aki az aesthetikai nevelés által maga is, gondolkozásában, felfogásában és érzéseiben nemesbedve lépi által iskolájának küszöbét, az eddiginél még fokozottabb idealizmussal, magasabb hivatásérzettel és lelkesebb ügyszeretettel fogja pályájának kötelességeit mérlegelni és teljesíteni. Azonban azt tétlenül bevárni nem lehet, míg egy új tanítói generatió, mely ilyen irányban nyerte lesz már kiképeztetését, fogja ezt a nevelési eljárást inaugurálni. De nem is szükséges, hogy annak a boldog kor eljövetelének ölbe rakott kézzel nézzünk elejébe. A tanítók részére a legutóbbi időben életbe léptetett továbbképző nyári tanfolyamok igen kedvező alkalmul szolgálhatnak arra nézve, hogy a tanítóknak, e tekintetben hiányos képzettsége pótoltassék. Ami időt, fáradságot és anyagi erőt a tanfolyamok erre a czélra fordítanak, az gazdagon fog kamatozni az ügyes és hivatásos tanító révén a kezeire bízott iskolában. Az iskolai szemléltető képeknek tervbe vett művészi megalkotása és kivitele az utolsó falusi vagy tanyai iskola tanítójának is módot fog nyújtani arra, hogy növendékeinek aesthetikai érzékét nemes irányban fejleszthesse, — és mivelhogy *Wlassics* ministernek tervbe vett intézkedése, melylyel az iskolai ifjúsági könyvtárak szervezését országosan rendezni szándékozik, *minden* iskola számára megnyitja a könyvbeszerzéshez szükséges fedezetnek forrását is, módjában áll majd minden tanítónak, hogy a gyermekek izlésének az iskolai szemléltető képeken megkezdett nemesbítését a képeskönyveken és az ifjúsági iratok illustrátióin tovább is fejleszthesse. Természetes, hogy az ifjúsági könyvek illustrátiójának azután olyannak is kell lennie, hogy azon vagy annak segítségével a jó izlést fejleszteni lehessen.

Felesleges talán hosszasabban kiereszkedni annak a fej-

tegetésére, hogy a szépérzék fejlesztésének a kép és a szobor nem kizárólagos eszközei: a rajzolás és a szépírás tanítása, a zene- és énektanítás, az irodalom, a kertészet, különösen pedig a virágkertészet, a testgyakorlat, a tornajátékok stb. stb. mind megannyi forrásai és eszközei a jóízlés nevelésének, ha hozzáértő ember kezébe kerülnek.

Azonban a felsorolt nevelési és erkölcsi haszon mellett, igen nevezetes nemzetgazdasági anyagi előnyöket is biztosít az aesthetikai érzék fejlesztésének a nagy néptömegek között történő megvalósítása. Hogy hazai iparunk valaha életerős és versenyképes lehessen, az teljesen attól függ, hogy van-e bennünk elég szilárd akarat és elég kitartó erő arra, hogy fejlett ízlésű iparosokat neveljünk egyrészt; másrészt pedig, hogy fogyasztó közönségünk is a jó ízlés követelményeinek megfelelő munkák előállítását várja az iparostól, — és hogy ezt, ilyen munkának az előállítására rászorítsa. Mert a termelőknek és a fogyasztóközönségnek kölcsönhatásban kell egymáshoz állaniok. Ez a tétel az iparosra éppen úgy szól, mint a művészre és az íróra.

Aki korának érzés- és gondolatvilágát akarja költői művekben kifejezni; aki kortársainak tetszését óhajtja művészi alkotásaival kiérdemelni: annak inspiratiót az őt körülvevő társadalomtól kell vennie, mert alkotása csak úgy fog korára hatást gyakorolhatni. Az *iparos* munkája is ebből a nézőpontból ítélendő meg. Annak a fejlett ízlésnek, mely a képtárlaton tíz- vagy húszezer koronát áldoz egy jó kép vásárlására, annak — a viszonyokhoz leszállítottan — meg kell nyilatkoznia ottan lent az asztalos-műhelyben is, mikor egy szegény gyári munkás vagy iparos néhány száz korona árán az egész házi berendezését szerzi be.

Minden erkölcsi jó, csak úgy bír igaz értékkel, ha a nemzet *minden* rétege élvezheti annak áldásait. Erről nem szabad megfeledkeznünk, midőn az aesthetikai irányt a nevelésben vezető motivummá emelni óhajtjuk; mert csak azon esetben várható tőle a nemes hatás az összességre, ha nem csinálunk belőle egyesek vagy egyes osztályok számára

kiváltságot. A kunyhótól a palotáig vegye át az uralmat a *jóizlés*, — és ha amott semmi egyébben nem is lesz alkalma, hogy megnyilatkozzék, csak a *tisztaságban*: akkor is kiszámíthatlan erkölcsi és physikai áldással fog járni az emberiségre. *Nemzetek* aláhanyatlanak és elpusztulhatnak; de amit művészi érzékkel alkottak, az fenmarad az idők teljességéig; az nem vész el. Görögország ma, szinte azt mondhatnók, hogy üres geographiai fogalom: az emberiség dísze és virága, a görög nemzet hova lett? Hőseiről kimutatta a tudomány, hogy többnyire mondva csinált alakok; hősmondáinak tárgyai és az azokban szereplő félistenek jórészt a phantásia szülemények. Ami e, hajdan csodálatos nép emléke iránt a tisztelő bámulatot mind mai napig csorbíttatlanul fenntartotta, az semmi egyéb, hanem költészetének és művészetének fölülmúlhatlan alkotásai. — A műélvezetre éhes kultur-ember ezen emlékeket is elkapkodta és széthurczolta a világ minden részeibe. De a világ bármely zugában lelje is föl, meghatottan és kalaplevéve áll meg előttük a szemlélő. És ez a tisztelet nemcsak a mű-remeknek szól, hanem a népnek is, melynek mű-érzéke azt alkotta: „Virág a művészet, mely az emberiség fáján fenn reng, s bár lombtalannak látszassék a fa; bármi sötét a töve és bármi görcsösek is ágai: míg *ez* fennmarad, nem mondhatja senki, hogy tavasza elmúlt és hogy egykor nem fog hordani még gyümölcsöket.“

VIII.

Az iskolai könyvtárak kezelése.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

Az állítás kissé merésznek tetszik talán első pillanatra, de azért benső meggyőződéssel határozottan kijelentem, hogy minden üdv, minden jótékony eredmény és nemesítő hatás, mely az iskolai ifjúsági könyvtárak intézményétől várható — *javarészt*, ezen könyvtárak *helyes kezelésétől* függ.

Amidőn ezt állítom, természetes, hogy kezelésen nem a könyvek kölcsönadását és visszavételét-, nem is az új könyvek vásárlását értem és nem azt, hogy a könyvtárkezelő gondosan őrködjék, hogy valamelyik könyv veszendőbe ne menjen, mivel különben nékie kell a kárt megtérítenie. Mindezek és ehhez hasonló mozzanatok szót nem érdemlő lappáliák csupán és figyelembe csak annyiban jöhetnek, amennyiben, mint az iskolának minden egyéb dolgaiban, úgy ebben is, pedans rendnek kell uralkodnia.

Csodálatosképpen mégis azt látjuk, hogy mindenütt, ahol országos vagy hatósági rendelkezés intézkedik az iskolai ifjúsági könyvtárakról, az intézmény fontosságának hangoztatása- és a tőle várható üdvös eredmény kiemelése mellett, minden intézkedés csaknem kizárólag holmi administrativ természetű mozzanatokkal bibelődik. Nálunk meg éppen csak iskolai függelék számba megy az ifjúsági könyvtár, melyet meg kell csinálni, mert — — van reá fedezet. Egyebekben pedig úgy nézik többnyire mint valami szükséges, némelyek szerint meg éppen szükségtelen rosszat, aminek más rendeltetését alig látják át, mint azt, hogy legyen még egy dologgal több, amivel a tanárt boszszantani lehet.

Az iskolai ifjúsági könyvtár kezelése egész embert kíván. Ezzel nem azt akarom mondani, hogy minden iskolai ifjúsági könyvtárhoz szervezzünk egy külön könyvtárnoki állást, hanem azt kívánom csupán jelezni, hogy *ehhez a munkához egy idealisan gondolkozó embernek egész lelkesedésére van szükség.*

Aki a „hoczi; ne!“ elvnek alapján végzi tanítói vagy tanári munkáját; aki féltékeny gondossággal őrködik, hogy valamiképp többet ne találjon dolgozni egy hajszállal sem, mint amennyire a „Szervezet“-nek vagy az „Utasítás“-nak iksz-ipszilonodik paragraphusai őt, különbeni fegyelmi vizsgálat terhe alatt kötelezik; aki saját kényelme ellen elkövetett felségsértést lát minden félórában, melyet *előírt* kötelességén túl az iskolának szentel: az, ifjúsági könyvtárnoki tisztet ne vállaljon. Az ilyen tanító vagy tanár akkor teszi az ügynek a legnagyobb és köszönetet érdemlő szolgálatot, ha egyszerűen kijelenti, hogy ehhez a munkához hajlandóságot nem érezvén, azt nem is vállalja. Mert ha kedve ellenére viszi ezt a tisztet, akkor munkája oly káros hatással lehet, mely még a legjobb, legsikeresebb tanításának az értékét is lerombolja.

Az egy-tanítós iskolánál, teszem azt, természetesen nincs válogatás. Itt, ha esetleg az a csapás éri az iskolát, hogy lelkesedés és hivatásérzet nélkül szűkölködő tanítót kap, az akkor nagy baj és szerencsétlenség, de azon már nehezen lehet segíteni. A több-tanítós népiskolában vagy a középiskolákban azonban, meg vagyok győződve, hogy mindig fog akadni nemcsak egy, de több is, olyan tanító vagy tanár, aki szíves örömmel veszi vállaira, *ezt a nem köteles* terhet.

Mert az *ifjúsági könyvtár kezelése teherrel-; még pedig súlyos teherrel-, nagy gonddal- és szerfelett sok időveszteg-etéssel jár.* De ha minderre megvolna valakiben az áldozatkészség, ez még korántsem qualifikálja őt az ifjúsági könyvtár kezelésére. Az ifjúsági könyvtár vezetőjének jó gyermekpsychologusnak is kell lennie, mert különben kárba vész az egész munkája és nem képes az ifjúsági olvasmány által a fiatal olvasó lelkére és szellemének fejlődésére a kívánatos *irányító* befolyást kifejteni.

Hogy pedig a kérdésnek erre a pontjára, melyen az iskolai könyvtárnak egész hatása és egész eredménye megfordul, milyen csekély súlyt vetnek; hogy ennek a mozzanatnak — az ifjúsági könyvtárak kezelésének — fontosságát mennyire félre ismerik vagy föl nem ismerik: azt legjobban igazolja az a száraz tény, hogy az ifjúsági könyvtári tisztet is, csak úgy, mint a tantestületi jegyzőségét nem nézik egyébnek, mint holmi fölösleges munkaszaporításnak, — és ezen felfogásnak megfelelően bánnak is el vele. Ezt is, amazt is — az egyenlő tehermegosztás elvének hódolva — évről-évre más-más tantestületi tag „nyakába varrják“ szépen sorban, mint a falusi bíróságot.

Képzelhetni, mily üdvös eredményt szülhet az ilyen egy évig tartó könyvtárnokoskodás!

A könyvtárnoknak ismernie kell az ő olvasó közönségét még pedig egyénileg éppen úgy, mint családi viszonyait is; ismernie kell az általa kezelt könyvtárt egész terjedelmében és minden ízében; tudnia kell, hogy olvasó-közönsége közül egyik is, másik is, mit olvasott már eddigelé és mily eredménynyel; tisztában kell lennie az egyes osztályok tanítási tervével; — és végül: sok türelemmel és paedagógiai tapintattal megáldva őszinte szeretettel kell vonzódnia az ifjúsághoz, a gyermekekhez.

Mindez lehetetlen és elérhetetlen dolog, ha az iskolai ifjúsági könyvtárak kezelése nincs *állandóan* egy ember kezeibe letéve. Ezen okfőből eredőleg, ha nem is kívánom — amint fentebb már mondottam — hogy külön ifjúsági könyvtárnoki állásokat szervezzünk; de az, minden esetre joggal elvárható, hogy a többtanítós elemi iskolánál a legkevesebb tanítási órával járó osztályt vezesse az ifjúsági könyvtár kezelője; a szakoktatással járó középfokú tanintézetekben pedig heti tíz-tizenkét tanítási óránál több reá ne bízassék. Ez azonban semmi egyebet nem tekintve, már csak azért is kívánatos; sőt szükséges, mert máskülömben a physikai ideje sem futná még az egyszerű mechanikus administratióra sem, nemhogy a dolognak paedagógiai mozzanataira fordít-

hatna figyelmet. Azután ne feledjük: gyarló az ember. Ha a legnagyobb ügyszeretettől vezettetve, a legnemesebb idealismustól hevítve vállalkozik is a tanító vagy tanár valamely, kötelességén kívül álló munkának az elvégzésére, látni szereti, hogy munkáját észreveszik; hogy érdeme szerint értékelik; — és hogy bizonyos formában kifejezésre jut, hogy — hozzávetőleg legalább — mennyire becsülik az ő munkáját. Ennek híján, mihamar lankadás száll buzgalmára; elernyed lelkesedése; szabadulni óhajt a kedv nélkül végzett munkától, melyen ilyen körülmények között, különben sem igen mutatkoznék Istennek áldása.

Az iskolai könyvtárak tisztán administrativ kezelését ami illeti, az, a berendezésnek meglehetősen terhes és sok figyelmet igénylő *első* munkáját nem tekintve, vajmi csekély fáradsággal jár; — és a legtökéletesebb könyvtári berendezés az, melynek legegyszerűbb, legkevesebb munkával járó a kezelése. Legszélszerűbb és legtöbb eredménnyel járó eljárás az volna, ha minden egyes osztálynak megvolna a maga könyvtára, mely a nagy iskolai ifjúsági könyvtárnak mintegy fiókjaként szerepelne. Ezt annál könnyebben lehet keresztül vinni, mert az ifjúsági olvasmánynak párhuzamosan kell haladnia az egyes osztályok tananyagával és így bizonyos könyveket különben is csak egyazon osztály növendékei használhatnak.

Kézzel fogható előnye az osztály-könyvtári rendszernek még az is, hogy az illető osztályvezető-tanító vagy osztálytanár kezeli, ki minden körülmények között jobban ismeri az osztályabeli növendékeket egyénenkint, mint az intézeti könyvtárnok, kinek egynéhány száz gyermekkel kell érintkeznie. Mert ha meg is van állapítva, hogy az egyes osztályok növendékei miféle könyveket olvassanak, azért ebből még korántsem következik az, hogy egyre megy, ha ezen könyvek közül akármelyiket adjuk egyik vagy másik gyermeknek a kezébe. *Ez* éppen az ifjúsági könyvtárak *paedagógiai kezelésének* az a sarkpontja, amelyen az a nagyfontosságú kérdés fordul meg: meghozza-e az ifjúsági olvasmány azt az eredményt, amelyre rendelve van, vagy nem.

A külföldön egyáltaljában osztatlanul el van ismerve az *osztály*-könyvtárnak megmérhetetetlen előnye az *iskolai* könyvtár felett. Ennek daczára úgy a középfokú, mint pedig a népiskoláknál eltérnek a kivitelben. Az intézeti igazgatóknak és tanároknak egy része, minden esetre a kényelmesbje, *leküzdhetetlen* nehézségekkel járónak mondja a könyvtáraknak osztályok szerint való elrendezését. Erre az állításra azonban igen tekintélyes számú intézet tanszemélyzete, sok ellenargumentatió helyett, azzal czáfol reá, hogy egyszerűen megvalósították az osztálykönyvtár rendszert intézeteikben. Az osztályfőnök átveszi iskola-év elején az osztályának szánt munkákat, melyek az osztály tanítási anyagával kapcsolatban állanak; mindenik tanár vagy tanító, ki abban az osztályban tanít, bejegyzi a saját úgynevezett „osztályozó könyvecské"-jébe a tantárgyát érdeklő munkák könyvtári számát és a maga idején figyelmezteti a gyermekeket, hogy aki olvasni akar az általa magyarázott dologról, az kérje ki az osztálykönyvtárból az *x* vagy *y* számú könyvet.

Egyes tanító- és tanártestületek egyébként annyira mentek a lelkes ügyszeretetben, hogy összeírták az egyes osztályok tanítási anyagával kapcsolatban levő *összes* munkák czimeit; a jegyzékeket az intézet igazgatósága kinyomatta és minden egyes tanulónak kezébe adta; másutt pedig ugyanezen szellemben akként történt intézkedés, hogy az ilyen jegyzék minden osztályban kifüggesztetett.

Németországban egyes helyeken el is rendelte a hatóság az osztálykönyvtár-intézményt. Hiszen oly kézzel foghatók az előnyei a másik eljárással szemben, hogy csak a kényelmes önzés vagy az elfogult maradiság képes ellentállani a csábító eredménynek, melyet didacticai és nevelési tekintetben is biztosít.

Hogy más olvasmány kell a fiú gyermeknek és más a leányoknak: arról kár sok szót vesztegetni. De ezen a körülményen kívül a könyvtárnoknak kiváló figyelmet kell fordítania az olvasmány megválasztásánál növendékeinek egyéniségére, valamint helyi és társadalmi körülményeire.

Az olvasmánynak *a gyermekek neme* szerint való osztályozását illetően megjegyzendő, hogy tíz-tizenkét éves korukig a fiú- és leánygyermekek olvasmánya ugyanaz maradhat. Ezen korig a férfi és női egyéniség még annyira csirájában szendereg, hogy haszonnal és élvezettel olvashatják a két nembeli gyermekek egyazon könyvet is. Innen túl azonban már elválnak az útjaik. A fiút vadászkalandok, utazások, felfedezések, háborúk leírása érdeklik inkább; a leány inkább a kedélyhez szóló, gyöngédebb természetű dolgok tárgyalásában leli gyönyörűségét. Itt már a tanító vagy tanár részéről meg kell kezdődni a jövőre való okos kitekintésnek. „A férfi gondja más egészen"; más a nő hivatása is; és erre jó-idejében kell az iskolának növendékeit előkészítene. És abban bizonyára csak egy vélemény létezhetik, hogy egyrészt az életnek az ő nehéz küzdelmeiben való bemutatására a fiúknak és másrészt annak a példázására, hogy egy gyengéd, erényes, gondos, munkás nő mennyi áldást áraszthat a házi tűzhely körül: nincs hathatósabb eszköz; nem létezik alkalmasabb mód, mint a jól választott ifjúsági olvasmány.

Kettős lévén így a czél, melynek elérésére az ifjúsági olvasmányok által törekszünk, természetes, hogy kétféléknek kell lenniök az eszközöknek is, melyeket a czél szolgálatában alkalmazunk. Már az a psychologiai tapasztalat is, hogy a leánygyermekek körülbelül 16 éves korukig szellemileg sokkal gyorsabban, szinte mondhatnók rohamosabban fejlődnek, mint a fiú-gyermekek: már ez a körülmény magában véve is, kizárja annak a lehetőségét, hogy mindvégig egyféle és egyforma szellemi táplálékon tartsuk a két nemet; még ha az élethivatás különféleségét nem is tekintjük. *Delaunay* tapasztalatai szerint, a közös iskolák növendékei közül a 12 éven alúli leányok mindig intelligensebbek a 12 éven alúli fiúknál. *Riccardi* pedig, ki Modenában és Bolognában sok száz iskolás gyermeken végzett vizsgálatokat, arra az eredményre jutott, hogy a leánygyermekek jobban szeretnek tanulni a fiúknál; még pedig százalékban kifejezve 100 leány között 61 a jó tanuló, míg ellenben 100 fiú között csak 43; — és míg 100

leány között csak 12 akad olyan, aki *semmiféle tantárgy iránt* sem mutat valami érdeklődést, azalatt 100 fiú között 35 ilyen akad. Az összes gyermekpsychologusok megegyeznek abban is, hogy a leánygyermekek sokkal folyékonyabban és jobban olvasnak a fiúknál, — és hogy amazok, az olvasottaknak correct előadásában is messze felülmúlják ezeket. A leányoknak ez a főlénye arra vezethető vissza, hogy a hallott dolgokat gyorsabban appercipiálják és könnyebben hatolnak a dolgok velejére. Nem utolsó szerepe van ebben a dologban a nők ismert közlékenységének és a beszélgetés iránt való, velük született előszeretetnek. *Barnes* tanár, ki 1893-ban 2900 gyermeken eszközölt vizsgálatokat Monterey-County-ban, Kaliforniában, megállapította, hogy a 11 és 13 év között levő gyermekek közül a leányok sokkal szabatosabban tudják kifejezni gondolataikat és sokkal aprólékosabb, behatóbb ismerettel bírnak a környezetükben lévő dolgokról, mint az ugyanolyan korú fiúk. Paul *Lafitte* is kiemeli a leányoknak a fiúk fölötti szellemi főlényét; de azonkívül ugyancsak az ő vizsgálatai alapján megállapította, hogy nemcsak a gyermekkorban, hanem egyáltaljában véve is, a nőnek emlékező tehetsége sokkal jobb a férfiénál: a felfogás élénkségében, a concret dolgok iránti fogékony érzékben, a dolgok részletességébe és a jellemző vonásokba való könnyebb elmélyedésében, a nők sokkalta fölötte állanak a férfiaknak; míg ellenben a fiú, az ifjú s a meglett férfi is fogékonyabb az abstract dolgok és az általánosságban mozgó eszmék iránt; de máskülönben nehézkesebb és feledékenyebb. Ezzel szemben állanak *Herzen*, florenzi tanár vizsgálódásai, aki szintén megerősíti ugyan, hogy a leánygyermek könnyebb felfogású a fiúnál; de ezt a tételt kiegészíti azon további tapasztalataival, hogy míg a fiúnál a szellemi élet fejlődése folyton és állandóan tart egészen a meglett férfi korig, azalatt a leánynál az évek előrehaladásával a növekvés általjában lassúbb lépésben halad és amellett a fejlődésnek egy bizonyos stadiumában teljesen megállapodik.*

* „*Sociale Pädagogik auf erfahrungswissenschaftlicher Grundlage und mit Hilfe der induktiven Methode als universa-*

A lelki és szellemi életnek, a két nemnél megállapított és fentebb jelzett divergálásánál fogva sem lehetséges egy mértéket alkalmazni a két nem szellemi életének irányításánál. De hát itt van még az élethivatás is, amely a legnagyobb mértékben megköveteli, hogy figyelemmel legyünk reá; mert a magán-olvasmánynak erre is elő kell készítenie a fiatal olvasót. Ugyanaz az olvasmány pedig nem készíthet elő a külvilágban és a külvilággal folytatandó nehéz küzdelmekre, a létért való elkeseredett harczra is, meg a nyugalmas otthonban békés és békítő, áldást hozó, boldogító, idealis, csendes tevékenységre is. Más czél, más eszközöket kíván. De óvakodnunk kell a túlzásoktól. Aki a leány-gyermekeknél édeskés, sentimentális, savó-ízű olvasmányokkal és condenzált jóságú leánykákról szóló mesékkel, elbeszélésekkel akarná a fentebb megjelölt czélt elérni, az a helyes úttól nagyon messze tévedne. A *való* életnek, a hazai és a világtörténelemnek, valamint a bibliai történeteknek kimagasló női alakjairól mesteri tökéletességgel festett jellemrajzokon tanulja meg, hogy milyennek kell lennie a nőnek, a szó legnemesebb értelmében, — és ezeknek a példája keltsen nemes vágyat a leányok fiatal lelkeiben, hogy leendő hivatásukban és életpályájukon, rendeltetésük körében ők is arra fognak törekedni, hogy hasonló tökéletességre juthassanak. — De a gyermekek számára írt népszerű tudományos (természettudományi, néprajzi, földrajzi és történelmi) olvasmányokat se vonjuk meg tőlük. A leánygyermek szelleme éppen úgy megkívánja a komoly, szellemi táplálékot, mint a fiúé; sőt egy bizonyos korban, melyben többé-kevésbbé minden leány zavaros phantasmagóriákra és egészségtelen ábrándozásra hajlandó, ebben a korban valósággal Isten áldása a leányra, ha komoly olvasmánynyal foglaljuk el; olyannal, mely szélesbíti látókörét, tökéletesíti tudásának sokoldalúságát, fokozza önérzetét és az ismeret-

---

listische oder Kultur-Pädagogik. Dargestellt von Paul *Bergemann.* Gera. Druck und Verlag von Theodor Hofmann. 1900. III. Theil. *Der theoretische Aufbau der socialen Erziehungslehre.* 39. §. *Die Objecte oder Gegenstände der Erziehung.*"

gyarapodás varázsával megnyugtatólag hat a kedélyére: „Das Mädchen werde durch die Lectüre auf seinen Beruf als Hausfrau vorbereitet; doch nicht dadurch, dass man demselben vorzugsweise Erzählungen aus dem Leben, selbst noch junger Mädchen bietet. Das hiesse einen Brunnen füllen mit dem was man zuvor aus ihm geschöpft hat. Ihr geistiger Horizont werde erweitert durch die Vorführung und das Beispiel tüchtiger Frauen, an denen sie erkennen können, wozu ein Weib sich emporzuschwingen vermag und wozu sie selber sich emporzuarbeiten haben.“ *)

Minthogy a magánolvasmány rendkivüli mértékben befolyásolja az akaratnak, az értelemnek és a kedélyvilágnak kialakulását: a gyermekek *egyénisége* is igen élénk megfigyelést igényel az ifjúsági könyvtárnok részéről. Csak *ezen* az alapon biztosíthatja az ifjúsági könyvtár által elérni kitűzött czélt. Azért szükséges, hogy az ifjúsági könyvtárnok jó gyermekpsychologus legyen; de a gyermek- és illetve az ifjúsági irodalmat is kitünően ismerje. A felületességre és könnyelműségre hajló gyermeknek olyan olvasmányt kell nyújtania, amelyben komolytörekvésű, magukat becsületes munkával felküzdött egyének szerepelnek; a munkakerülő, gyenge akaratú gyermekre bizonyára jó hatással lesz, ha Robinsont olvassa; a keményszívű, durva lelkületű gyermeket jótékonyan befolyásolhatják, teszem azt, az állatvédő egyesületek kiadványai, melyekből megtanulja, hogy még az állattal szemben is könyörületességgel tartozunk viseltetni. Azonkívül igen sok esetben már a gyermeknél megnyilatkozik az előszeretet bizonyos tantárgyak iránt. Ezt támogathatja, előmozdíthatja és jó irányba terelheti, esetleg a túlzástól megóvhatja a czélszerűen megválasztott magánolvasmány. A jó könyv valóságos gyógyhatással lehet az aberratiók felé hajló gyermeki lélekre: meg-

* „*Die deutsche Jugendlitteratur kritisch und systematisch dargestellt.* Grundsätze zur Beurtheilung der deutschen Jugendlitteratur; Winke für Gründung, Einrichtung und Fortführung einschlägiger Bibliotheken und Verzeichnis empfehlenswerter Schriften. Ein Handbuch für Eltern, Erzieher und Bibliothekare von Dietrich *Theden*. Hamburg. B. S. Behrendsohn. 1893.“

óvja az egyoldalúságtól; csillapítólag hat az ingerlékeny természetűre; rendszeres munkára szoktatja a hanyagot és kitartásra ösztönzi a hamar csüggedőt.

Igen fontos mozzanat az is, hogy, ha a tanító vagy tanár növendékében bizonyos előszeretetet fedezett fel valamely studium iránt, akkor igyekezzék ezt megfelelő, jól választott olvasmány által helyes irányban istápolni, fejleszteni; annélkül azonban, hogy a gyermeket mindjárt egyoldalúságba kergetné.

Figyelmet kell fordítania az ifjúsági könyvtár vezetőjének, a könyvtár berendezése és gyarapítása alkalmával a fiatal olvasóközönség *helyi viszonyaira* is. Még fokozottabb mértékben kell ezen körültekintő figyelemnek az olvasmányok kiosztása alkalmával megnyilatkoznia. Egészen más látókörrel, más felfogással, más gondolkozással jő fel az iskolába az olyan gyermek, aki hegyes, erdős vidéken született és növekedett, — és ismét mással az alföld szülöttje; mással a tengerpartok lakója és mással, aki tengert, sőt folyóvizet is, talán soha életében nem látott; más a nagyvárosi gyermek egész lénye és ismét más a falusié. Mindezek a körülmények, bár első tekintetre mellékesnek és kicsinyesnek tűnhetnek fel a felületes szemlélő szemeiben, de *valójában* nagy követelményekkel állnak az ifjúsági könyvtárral szemben. Minden különleges helyzet bizonyos egyoldalúságnak lesz kútfője, ha észszerű módon nem ellensúlyozzuk. Azért kívánatos tehát, hogy a jó olvasmány töltse be az életviszonyok sajátossága által keletkezett hézagokat. A falusi gyermek, kinek az ő csendes, elhagyatott szülőföldjén homályos sejtelme sem lehet a nagyváros iszonyú forgalmáról és szédítő vásári lármájáról és ezernyiezer bajairól, veszedelmeiről, legalább magán-olvasmánya által készíttessék elő mindezekre, mert különben mint tehetetlen és szerencsétlen teremtés, boldogtalannak fogja magát érezni, ha valamikor a sorsa mégis odatereli a nagyvárosba, hol a viszonyok ismeretének teljes hiánya már egymagában is elegendő, hogy leverje őt; a nagyvárosi életről való fogalomnak hiánya pedig éppenséggel kell hogy kétségbe ejtse. A

nagyváros durva realizmusának közepette növekvő gyermeknek ellenben be kell mutatnunk a falusi életnek, a vidéki magánynak szép és ideálisan kedves oldalait. A városi gyermek kedélye, lelkülete, a viszonyoknál fogva, melyek őt körülveszik, mindig jobban hajlik a ridegség, a zárkózottság felé és azért az ő lelkét a falusi élet örömeinek ecsetelése által kell fogékonyabbá tenni az emberi élet apróbb kellemességeinek méltánylására és a csekélyebb igényekkel való megelégedésre.

Mindennél fontosabb feladat az, melynek megoldása az ifjúsági könyvtárakra *sociális* tekintetben vár. E munka más részében bővebben van kifejtve, hogy milyen magasztos czél után kell az iskolai ifjúsági könyvtáraknak e téren törekedniök. Hogy ezt a czélt elérhessék, annak titka egészen a könyvtárkezelő kezébe van letéve. Az ő dolga első sorban, hogy a „*könyv-osztásnál*“ tekintettel legyen a *tanulók társadalmi viszonyaira.* A jómódban nevelkedett gyermekek között, a félszeg nevelés következtében, rendszerint bizonyos idegenkedés, huzakodás, tartózkodás fejlődik ki a szegénységgel szemben; azután az élet küzdelmeit és nyomorúságát, melyekkel a szegény családok gyermekei, fájdalom, özönével megkörnyékeztetnek és melyekkel személyesen oly bőven megismerkednek attól a percztől kezdve, hogy eszmélni kezdenek: mindezt a jómódú gyermekek hírhallásból sem ismerik. A „gondos és szerető“ szülők igen nagy okosságnak tartják, hogy az ilyen „kellemetlen dolgok“ látásától megkíméljék gyermekeiket, akiknek szíve a részvét és a könyörület érzésétől érintetlenül és idegenen fejlődvén, nemcsak hogy hidegen hagyja őket felnőtt korukban embertársaik baja és nyomora; nem csak hogy nem sietnek, tehetségük szerint, segítségére szerencsétlen embertársaiknak: hanem hideg közönynyel nézik vergődésüket; valósággal lenézik, hogy ne mondjuk, megvetik őket; — és túlzottaknak tartják minden bajaikat, felcsigázottaknak legigénytelenebb követeléseiket. Az ilyen nevelésben részesült gyermekekből lesznek azután azok a gazdagok, kiknek összes könyörületessége olyan alakban nyilatkozik meg, hogy inasaikkal kido-

batják a szegény embert, mert különben „meghasadna a szívük a nyomornak látásán.“

Nem túlzás, ha azt állítjuk, hogy *társadalmi miseriáink jórésze a felsőbb tizezrek rossz nevelésében gyökerezik.* A szegény ember hamar talál megnyugvást és nagyon könnyen kielégíthető; bárha csak egy kis jóindulatot vagy részvétet tapasztaljon a maga bajával szemben, hálás szívvel veszi és megnyugszik abban, amit rámért végzete. Jártam a skandináv országokban, hol a társadalom vagyonosabb osztálya, amennyire lehet, felveszi a szegényebb munkásosztály gondjait annyiban, hogy a műveltség által igyekszik a népet emelni és azzal is, hogy gondoskodik arról, hogy azalatt, míg a szülők munkában vannak, gyermekeik az iskolában ebédet kapnak és télen meleg szobákban tartózkodhatnak. Ezeknek az embereknek azután beszélhetnek ugyan a socialista népbolondító urak, amig csak szóval győzik. Ott nem létezik „*socialismus*“. Az a szülő, aki megkeresi a maga darab kenyerét és amellett látja, hogy gyermekéről szeretettel gondoskodnak, — és ő nyugodtan maradhat egész nap munkája mellett, mert tudja, hogy a nálánál jobbmódú emberek könyörületessége azalatt gondját viseli az ő gyermekeinek: az a szülő, még ha ő maga néha-néha szükséget látna is, nem fog vak gyűlölettel eltelni a vagyonos osztály iránt.

Ami a gyűlölet magvát elveti a szegényebb néposztály körében és ami nagyra növeszti a gyülöletet, az azon közöny, a részvét teljes hiánya, és a kicsinylő lenézés, melylyel a szegény ember minden lépten-nyomon találkozik, ami által, elég esztelen módon, napjában százszor emlékeztetik újra meg újra nemcsak a szegénységére, ami nem szornl emlékeztetésre, hanem azokra a hátrányokra, melyek szegénységéből reája özönnel háramlanak. A mi „*democraticus*“ hazánkban is, ahol különben a democrataságnak egy egész specificus faja, a *felfelé* való democratizálás divatozik, még nálunk is jóleső érzés száll, teszem azt, a tisztviselő lelkébe, ha a hivatalában megforduló szegényebb osztálybeli „*fél*“-re valódi vagy képzelt okokból, amúgy magyarmiskásan ráripakodhatik, ami annál

méltóbb a megvetésre, mert ha a beszélgetés során azután kitűnik, hogy abba az egyszerű ruházatba — hiszen az ember nem ölthet mindig díszmagyart, mikor valami hivatalban dolga akad — véletlenül egy „nagyságos úr“ van belebújtatva: akkor nyomban annak az undorító látványnak leszünk tanúivá, hogy a tisztelt férfiú, ki az imént még nem tudott hova lenni önnagyságától, hirtelen kilenczven fokú derékszögbe hajlik, mint egy kikoptatott hajlású fehérvári fabicska.

Hogy a parasztról, bizonyos körökben egy kevéssé díszes epitheton nélkül alig tudnak megemlékezni; hogy a kabátos ember a munkásnak vagy parasztnak nemcsak a köszöntését, de őt magát is észre nem veszi, az, sok esetben az emberbaráti érzésnek még kellemesebb megnyilatkozásai közé tartozik. Hogy valaki a szegény ember gyermekeivel is törődjék valamicskét? - „No hiszen csak éppen az kellene még! Hát arany remontoir-órát ne vegyen neki?!“

Ez a teljes érzéketlenség, vagy még jobban szólva, az érzék teljes hiánya a szegényebb néposztály ügyes-bajos dolgai iránt a legnagyobb dolgokban csakúgy mint a legkisebbekben; az az üreslelkűség és a lelki műveltségnek teljes hiánya, minél fogva a „kabátosok“ képtelenek átlátni, hogy a szegény embernek a szegénységnél magánál, még sokkal jobban fáj a szegénységgel járó kicsinylés és semmibevevés vagy éppen megvetés: ez szüli azt az engesztelhetlen gyűlöletet, azt a leküzdhetlen ellenszenvet, mely a szegény embert a gazdagtól elválasztja és született antogonistájává, kérlelhetlen ellenségévé teszi; ez teremti a két társadalmi osztály között azt a rengeteg szakadékot, melynek áthidalására ma már csak két mód létezik: a gazdagok jószívűsége vagy pedig a szegények erőszaka.

Mindazt, amit a szülői ház nevelése e tekintetben vétkezik, pedig iszonyú sokat vétkezik, az iskolai oktatás egymagában jóvá nem teheti; sőt alig tehet ez irányban valamit. Idő és alkalom egyaránt hiányzanak hozzá. Ha ottan-ottan egy-egy olvasmány tárgyalása kapcsán akadna is mód reá, a tanítónak vagy tanárnak annyi mindenféle körülményre kell tekintettel

lennie, hogy a dolog meritumába alig bocsátkozhatik. A jelenlevő szegény tanulóknak érzékenysége és a jómódú tanulók részéről megeshető félreértés egyaránt korlátozzák őt. Ilyen körülmények között az egyetlen eszköz, melylyel az iskola e téren hathatósan és eredményesen operálhat: az iskolai ifjúsági könyvtárból nyújtandó olvasmány.

Az irónak nem kell külön figyelemmel lennie egyik vagy másik *helyi* nagyságra; ő nyiltan beszélhet a dolgokról minden tartózkodás és melléktekintetek nélkül. Azért legyen gondja az ifjúsági könyvtár kezelőjének arra, hogy minden egyes olvasó *gyermeknek családi viszonyait* és *szülőinek társadalmi helyzetét* alaposan ismerje, — és ezeknek is kiváló figyelembe vételével válogassa meg azt, amit magánolvasmányul a gyermek kezébe ad.

Az ilyen olvasmány világosítsa fel a vagyonos osztály gyermekeit arról, hogy a gazdagság nem érdem; hogy a gazdagság egymagában, még semmire sem érdemesít és hogy az emberek *való* értékét a saját kiválóságuk határozza meg; tanulja meg, hogy kalaplevéve menjen el a szegénység kunyhóinak ajtai előtt, mert a tudománynak, a physikai és a lelki hősiességnek, az irodalomnak és a művészetnek; egyszóval: az emberi igaz nagyság legragyogóbb képviselőinek, az emberi nemzetség legnagyobb jóltevőinek túlnyomóan nagy része, ezen rozoga házikók alacsony ajtóin át lépett ki az életbe. Tudják meg, hogy ott az agyagpadlós, nádfedelű szobácskákban, igen, de igen nagyon gyakran nemesebb érzések dobogtatják a szíveket; emelkedettebb gondolkozás vezérli az elméket; tisztább felfogás nyilatkozik meg a cselekedetekben, mint oda fönn a tükörablakos márványpaloták fényes termeiben. Értsék meg, hogy mennyivel tisztább, mennyivel magasztosabb lelki nagyság az, amely szakadatlan testőrlő munka daczára is a szegény, sőt szűkölködő kunyhóban is megnyugvást és boldog megelégedést talál, mint a másiké, ki a tétlenség pamlagán heverve munka és teher nélkül éli le napjait. — És az ifjúsági olvasmány útján jussanak már a gyermekek annak a belátására, hogy a legnagyobb tisztelet, amelyre ember ké-

pes, illeti azon szegény családapákat, kik két kezük munkájával veszik fel az élettel való nehéz küzdelmet kedveseikért; két kézzel keresnek kenyeret gyakran 8—10 száj számára — és noha testük szinte összeroskad a nap-éji munka szörnyű terhei alatt, lelküknek erőt ad az a boldogító tudat, hogy hozzátartozóik nem fognak nélkülözést érezni a legszükségesebben: az alatt, hogy másoknak összes családfentartó gondjaik abból állanak, hogy átveszik a dúsjövedelmű örökséget apáiktól és majdan fiaiknak ismét tovább adják azt.

A szegénysorsú gyermeket pedig oktassa ki magánolvasmánya arra, hogy a vagyon egymagában nem tesz senkit boldoggá, sőt még csak elégedetté sem; hogy a ragyogó paloták termeiben sokszor feneketlen boldogtalanság honol, amelylyel még a legszegényebb ember sem cserélné fel sorsát; hogy a szemre nézve legkívánatosabb helyzetben levők igen gyakran legkevésbbé érdemlik irigységünket; hogy az egészség és a sorsában való megnyugvás és megelégedés a földi javak legmagasabbja és hogy az igaz tehetség, a komoly törekvés és a becsületes munka végtére mégis csak útat törnek maguknak és eljutnak a megérdemelt jutalmukhoz.

Mindezekre nézve kitűnő eszközül szolgálhatnak a jól megírt megfelelő életrajzok, melyeknek utánzásra serkentő példái felkeltik a gyermek figyelmét; gondolkozásra késztetik és helyes irányba terelik elhatározását: „Je mehr aber das Kind in Gedanken handeln gelernt hat — mondja *Ziller* — desto besser vermag es später in Wirklichkeit zu handeln; desto richtiger und sicherer wird sein Urtheil; desto durchgebildeter und fester werden seine Grundsätze; desto besser wird es überhaupt für seine Wirksamkeit vorbereitet.“

Az ilyen olvasmányok vannak hivatva arra, hogy keskenyebbé tegyék annak a rengeteg ürnek a nagyságát, mely a szegényt a gazdagtól, a művelt embert a műveletlentől *áthidalhatlanul* elválasztja; hogy tisztább világításban mutassák be a leendő honpolgároknak és anyáknak a társadalmi és a gazdasági viszonyokat — és hogy az életből, sokszor az alsóbb néposztály köréből vett *való* alakoknak életteljes rajzolása

által igaz fogalmakat szerezhessenek olyan dolgokról, mikről többnyire csak homályos sejtelmekkel bírván, könnyen megtéveszthetők.

Rátérhetünk ezzel az iskolai ifjúsági könyvtárak kezelésének tisztán administrativ oldalára. Ami már most az ifjúsági könyvtárak *administrativ* kezelését illeti, legyen az minél egyszerűbb. A „könyvtár-tan“ napjainkban már egész tudományszakká nőtte ki magát. A külföldi irodalmakban már igen nagyszámú munka jelent meg, mely a könyvtárak berendezésével és kezelésével foglalkozik, — és ez a szakma hazai irodalmunkban is igen értékes egy munka által van képviselve, mely azonban, ami éppen az érdemes szerző kiváló szaktudása miatt eléggé nem sajnálható az iskolai ifjúsági könyvtárakkal absolute nem foglalkozik, hanem csak a nagyobbszabású ilyen intézményeknek: muzeumi, egyetemi és városi könyvtáraknak kezelését tárgyalja.*

Ami a legfőbb kelléke a könyvtárak helyes kezelésének; amit semmiféle szakmunkából megtanulni nem lehet: az a *rendszeretet.*

A kevéssé rendszerető ember, könyvtárnoki minőségben nemcsak az ügynek lesz nagy hátrányára, hanem önmagának is tetemes anyagi károkat okozhat. De a legrendszeretőbb ember is csak az esetben fog a könyvtár dolgaiban példás rendet tarthatni, ha erre nézve megadják neki a módot és rendelkezésére bocsájtják a szükséges eszközöket. Hogy melyek ezek a módok és mik legyenek az eszközök, erre kissé részletesebben kívánok kiereszkedni. *Ez* a dolog, elég fontos oldala a kérdésnek és megérdemli, hogy hosszasabban időzzünk mellette. Az egytanítós osztatlan iskolákról egyelőre nem beszélek.

A fő-iskolákon igen üdvös dolognak bizonyult azon eljárás, hogy olvasótermeket rendeztek be, melyekben a főiskolai tanulók a napnak legnagyobb részét olvasással, tanulás-

---

* „*Könyvtártan.* Irta *Kudora* Károly, az egyetemi könyvtár őre. A szövegbe nyomott három ábrával és egy czímképpel. Budapest, Dobrowszky és Franke. 1893.“

sal, írással eltölthetik. Nincs miért magyaráznom ezen intézmény czélját: *mindenki* tudja amúgy is. De *sokan* azt is tudják, hogy a szegénysorsú egyetemi tanulók igen tetemes része, az egész tél folyamán a meleg szoba áldását csak akkor élvezi, amikor a tanteremben vagy a könyvtárban van és hogy utóbbinak híján kénytelen volna egész délutánját egy tízkrajczáros fekete kávé mellett valami szurtos, füstös kávéházban eltölteni. Reá nézve tehát az egyetemi vagy főiskolai könyvtár nemcsak tudományos-, hanem humánus intézmény is egyszersmind, mely nemcsak a testi kellemetlenségtől, a fázástól, óvja; nemcsak a kávéházban való haszontalan időfecsérléstől menti meg, hanem lehetővé teszi neki azt is, hogy examenjeire, kellő időben előkészülhessen szegénysége daczára, mert ő bizony fűtésre 8—12 forintot havonkint nem igen költhetne.

Kivánatosnak tartanók, hogy a népiskolán kezdve fel a középfokú iskolák minden faján végig, az iskola-épületnek egyik legszebb, legtágasabb terme engedtessék át az iskolai ifjúsági könyvtár czéljaira és hogy ez a terem avégre hogy minél több ülőhely legyen elhelyezhető, *keskeny* asztalokkal, a növendékek számára, nyilvános használat czéljaira legyen berendezve. Ez az intézkedés más czélt szolgálna a népiskolánál és a középfokú iskoláknál is mást: emberbaráti és nevelési czélokat amannál; művelődési czélokat emezeknél.

E munkámnak más fejezetében szó esik róla, hogy a külföldön a szegényebb sorsú emberek gyermekeinek azon idő alatt való elhelyezéséről, míg szülőik a napi munkából esti 7—8 óra tájt hazakerülnek, a társadalom és az illetékes hatóságok többféle módon gondoskodnak. Egy helyütt az iskolaépületben levő czélszerűen berendezett nagy terem áll rendelkezésükre, hol délelőtt 10—11 órától 12-ig; délután pedig 4-től 7 vagy 8 óráig az idejüket tanulással vagy olvasással hasznosan eltölthetik; másutt a népkönyvtárnak ifjúsági osztálya áll ugyanezen czélból rendelkezésükre. Valóban nem fejezhető ki sem szóval sem számokban az az óriási erkölcsi haszon, mely az ilyen intézményekből a társadalomra háramlik. És ha kincseket érő kiadásokkal járna is ezen intézményeknek létesí-

tése; ha fenntartásuk ezerszer annyi összeget nyelne is el, mint amennyit az *valóban* igényel: még akkor is, távolról sem volna arányba állítható, a megmérhetetlen erkölcsi haszonnal, melyet kamatoznak.

Nem is tekintve a dolognak social-politikai oldalát, hogy a szegény családfenntartók nyugodtan végezhetik napi munkájukat és hálával gondolnak arra a jómódú néposztályra, mely ilyen terhes gondokat vesz le fejeikről; és nem is szólva arról a sok halálos betegségről, amiknek az utczán kószáló, rosszul ruházott gyermekek a tavaszi, téli és őszi rossz időjárások alkalmából tömegesen áldozatul esnek: már csak az a tisztán nevelési momentum is felbecsülhetetlen, hogy a gyermekek megmentetnek az utcza minden tenger-bűneinek és özön-salakjának *közvetlen befolyásától*, melybe amúgy, menthetlenül elmerülnének. Igy pedig megőrzik egészségüket; hozzá szoknak a rendes életmódhoz, a hasznos munkálkodáshoz, idejüknek czélszerű felhasználásához, — és sem az utcza, sem pedig a szülői ház nem plántálja lelkükbe a más társadalmi osztályok iránti engesztelhetetlen gyűlöletnek magvát, melyből később a socialismus legvadabb fattyúhajtásai fakadnak.

Olyan intézményeket, melyek más országokban évtizedeken keresztül folyt nyugodt fejlődéssel értek a tökéletesség magas fokára, nálunk hirtelen a földből előtaposni nem lehet. Ez tiszta dolog, amit át kell látnia mindenkinek. Senki sem gondolhat tehát arra, hogy a külföld nagyszabású intézményeit máról holnapra a hazai földbe átültessük. De másrészt társadalom-politikai veszedelem nélkül, a jelenlegi állapotokat, amint vannak, szintén nem lehet így meghagyni addig az időig, míg a mi viszonyaink odafejlődnek, hogy a külföldiekhez hasonló tökéletességű intézményeket mi is állíthatunk. Azonban jóakarattal a mi viszonyaink között is lehet, az adott körülményeknek megfelelően, üdvös intézkedéseket életbeléptetni. És ez, az egytanítós, osztatlan osztályú szegényes falusi iskolában éppen úgy lehetséges, mint a dúsan felszerelt és pompával épült városi középfokú iskolában.

Csak igaz ügybuzgóság, csak mély hivatásérzet az iskola embereiben; azután egy csekély áldozatkészség az iskolafentartó hatóságok részéről; — és megvan találva a csodás arkanum, melylyel biztos hatásra-, csalhatatlan eredményre számítva, a nemes küzdelmet megindíthatjuk.

A tanító és tanár, napi *hivatalos* dolgainak elvégzése után nem mondhatja el, mint más hivatalnok-ember, hogy reája nézve másnap reggelig hivatal nem létezik. A hivatásos tanító legalább semmiesetre sem. Előkészülődés a másnapi munkához, számolási és nyelvtani gyakorlatok javítása, szabad-idejének egy-két óráját naponta lefoglalja. Ha gépies munkát végző mesteremberré sülyedni nem akar, akkor egy-egy szaklapnak az olvasása, meg valamely újabb paedagógiai munka tanulmányozása sem maradhatnak el. Egy-két órát napjában ez is igényel. Pedig ezek csupa olyan dolgok, amik nem luxusszámba mennek, hanem a hivatásérzettől áthatott iskolai embernél, legyen az akár tanító, akár pedig tanár, éppen olyan mindennapi-kenyér számba menő szükséglet, mint akár a törvénynyel és utasítással előírt hivatalos foglalkozás. Ezek pedig egytől-egyig olyan munkák, melyeket az ember éppen olyan jól és éppen olyan nyugodtan végezhet, ha hatvanad-magával van egy teremben, mintha egyes-egyedül ülne ott.

Az iskolai hivatalos tanítási órák befejeztével tehát, egy fél órai szünet után, mindazoknak a gyermekeknek, *akik erre reászorulnak*, módot kellene nyújtani arra, hogy idejüket, a hazamenetelig, illetve a szülőik hazameneteléig, az egyik tanító vagy tanár felügyelete mellett, aki aközben a maga dolgait végezhetné ugyanott, az időközben kellőleg szellőztetett iskolában, vagy ahol könyvtári olvasóterem van, ezen teremben tölthessék leczketanulással és írással vagy pedig magánolvasmánynyal. Nézetem szerint, ez nem okozna az illető tanítónak vagy tanárnak semmi különös munkát, de azért, hogy mégis csupa tehernek ne vegye és nagyobb kedvvel végezze a dolgot, az iskolafentartó bizonyos évi tiszteletdíjban részesíthetné őt; sőt kívánatos is, hogy részesítse. Ez a kiadás bőven meghozná a maga gyümölcseit; hogy egyebet ne

is említsünk: a nálunk borzasztó csapássá fajult gyermekhalandóság óriási arányainak feltétlenül biztos leszállítása által is.

A *középfokú iskolák* tanulóinak is jó százaléka látná nagy hasznát az így berendezett olvasótermeknek. A szegénysorsú tanulók legnagyobb része, a szülői háznál nem talál módot és alkalmat arra, hogy iskolai dolgait rendesen elvégezze. Igen gyakran a legjobb akarat, a legbuzgóbb szorgalom mellett sem sikerül ez nekik. Ahol 4—5 kisebb testvérnek lármája, sírása, veszekedése tölti be a rendszerint igen kis szobácskát, ott nemcsak „elhallgat a múzsa“, de el is szökik; ilyen helyen tanulni nem lehet a legjobb akarat mellett sem. Azután minduntalan más szólítja meg és szakítja félbe tanulását; majd meg az édesanya kénytelen őt valami elhalaszthatatlanul sürgős útra hazulról elküldeni. Akárhány esetben, a szegényes kis szoba egyúttal az apa műhelye is, ahol azután a kalapálás, a járók-kelők beszéde és mi egyéb, ami ezzel együtt jár, szintén nem valami elsőrendű tényezői a tanulásnál szükséges figyelem concentrálásának. De van az éremnek még egy másik nem kevésbbé fény nélküli oldala is. Ne a szegénység leszólásaképpen tekintessék ezen állítás; hanem csak, mint a szegénység egyik szomorú attributuma gyanánt szereplő és a szegénységből- meg a szegénységgel járó körülményekből, mintegy természetesen következő tény legyen megemlítve, hogy a szegénység és a tisztaság nem igen szoktak az életben mint elválaszthatatlanul összetartozó fogalmak előfordulni.

Bizony-bizony nem sok szegény fiú- vagy leány-tanuló teheti le otthon a gyakorló füzetét az asztalra azzal a biztos tudattal, hogy az nem fog mindenestől az asztalhoz ragadni, vagy hogy használat után nem legalább egy csomó zsír-folttal gyarapodva fog a táskájába visszavándorolni: véletlen balesetekről, mint amilyenek az asztallökdösés a kisebb testvérek részéről; tejes csésze feldöntésről és a maszatoskezű kis testvérkének jogtalan és hivatlan beavatkozásáról és a többiről és a többiről nem is emlékezve. Hogy ilyen körülmények között példának az okáért, egy rajzlapnak felterítése a legképte-

lenebb ideák közé tartozik és csak némileg normális észjárású gyermeknek esze-ágába sem juthat, az teljesen magától értetődő dolog.

Amit itt mondottam, azt nem akarom generalizálni. Azok a szegényes hajlékok, amelyekbe lépve, az ember lelkét jóleső kedves érzés, szinte azt mondhatnám, hogy öröm tölti el a szegénységben is rendet és tisztaságot tartó gondosság fölött; azok az alacsony, kis szobácskák, ragyogó tiszta fehérre meszelt falakkal, melyekben egyszerűség ízléssel és gondossággal párosulva, bizonyos ellentállhatlan bájt és varázst ömlesztenek a kis hajlék minden zugába; azok az igénytelen külsejű házikók, melyekben egy, szegénységében is széplelkű háziasszonynak minden dolgot nemes zománczba öltöző szelleme lebeg minden kis tárgy fölött: a szegénységnek ez a poézise és aesthetikája nemcsak a költők képzeletében van meg; nemcsak a novellákban található fel, hanem a valóságban is létezik. Sokan és sokszor láthatták már; láttam magam is. De valljuk meg, hogy ezek csak kivételek, melyek érintetlenül hagyják a szabályt nagyjában és egészében.

És abban az imént leírt atmosphärában, hány kiváló tehetség hull alá szárnyaszegetten; hány szépen indult charakter szokik hozzá, a körülmények kényszerítő hatása alatt a lelkiismeretlenséghez, a fölületességhez, a kötelességteljesítésnek laza felfogásához; a viszonyok ellentállhatatlan erejétől nyomva, hányan züllenek el lelkileg és erkölcsileg jóval előbb még, semmint az élet küzdőterére kiléphettek volna. És amikor csekély eszközökkel, számba alig vehető parányi anyagi áldozatokkal ennek az emberanyagnak tekintélyes részét meg lehet menteni a társadalom számára, akkor valóban megbocsájthatatlan bűnt követnek el az illetékes társadalmi tényezők, ha indolentiából vagy könnyelműségből, ebbeli kötelességeiket nem teljesítik.

A könyvtári és olvasószobának, a téntával és írótollakkal kellőleg ellátott dolgozó asztalokon kívül, további berendezése a megfelelő számú és nagyságú könyvállvány, melyekben a könyveknek sohasem szabad szorosan egymás mellett

elhelyezve lenniök, hanem mindig akként, hogy az esetleges újabb beszerzések is kényelmesen legyenek elhelyezhetők.

A könyveknek egymás mögé való elhelyezése nemcsak hogy a kezelést nehezíti meg és sok idővesztegetéssel jár, hanem könnyen idéz elé zavarokat is; miért is feltétlenül kerülendő. Az első könyv, mely helyszűke miatt nem tehető a maga helyére, beláthatatlan rendetlenségnek lehet előidézője

A könyvtári szoba, amennyire csak lehetséges, legyen. tűzmentesen elzárható; ezen czélból legalább is vas-ajtó és az ablakokra hasonlóan vasból készült ablakvédők alkalmazandók.

Ha az iskolai ifjúsági könyvtárak alapításához szükséges fedezetről gondoskodva van, fennmarad egy másik nem kevésbbé fontos kérdés, hogy ki és miféle könyveket szerezzen be az iskolai ifjúsági könyvtár számára?

Azok után, amik a külföldön gyakorlatban levő eljárásokról e munka más fejezetében el vannak mondva, a felvetett kérdésre a feleletet megtalálni nem lesz nehéz.

Minthogy azok a kipróbált eszközök, melyek a külföldi iskoláknak ez irányú munkáját oly nagy mértékben megkönnyítik; nevezetesen a hatóságok által kibocsájtott hivatalos *Jegyzékek* és az egyes paedagógiai testületek és egyesületek által kiadott hasonló *Jegyzékek* nálunk még nem állanak rendelkezésre, ennélfogva mindaddig, míg ilyen iránytadó *Jegyzékek* nálunk is forgalomba fognak jönni, addig *az iskolai ifjúsági könyvtár alapításánál vagy a gyarapítása alkalmával beszerzendő munkák lajstromának megállapítására egyedüli és kizárólag illetékes és hivatott forumnak az illető iskola tantestülete lehetne;* még pedig azért a tantestület összeségében, mert ez az egyedüli biztosíték arra nézve, hogy a könyvtár megóvassék az egyoldalú fejlesztéstől, vagyis, hogy egy szakmának beszerzései túltengésbe jussanak a másik rovására. A tanárok e tekintetben igen kitűnő ellenőrzői egymásnak: mert mindegyik a maga szakmáját tartja rendszerint a legfontosabbnak.

Hogy a tantestület ezt a munkát hogyan végezze, az

azután egészen azon múlik, hogy milyen elemekből alakult a testület. Akiben van ügyszeretet és hivatásérzet; aki nem napszámos és favágó módjára végzi tanítói vagy tanári teendőit, az részt fog kérni, részt fog *követelni* ebből a munkából; akár rajztanár, akár pedig a nyelvtant és irodalmat tanítja. A népiskolánál is minden tanítónak alaposan kell ismernie *legalább* azokat a könyveket, melyeket az ő osztályabeli gyermekek olvasnak. Alakítson tehát minden tantestület saját kebelében ifjúsági olvasmányt bíráló bizottságot; de legokosabb, ha az egész testület alakul ilyenné. Ahol pedig a kellő buzgóság hiánya miatt sem az első, sem pedig az utolsó eljárás meg nem valósítható, ott az intézeti „*könyvtárnok*"-ra kell bízni az egész munkát. Azonban, ha a három eljárás közül bármelyik foganatosíttatik is, egy elvnek feltétlenül és a legmesszebb menőleg kell érvényesülnie: *az ifjúsági könyvtárba való beszerzésre, bárki is, csak olyan könyvet ajánlhat, amelyet önmaga átolvasott és ajánlatáért nemcsak az igazgatónak és a tantestületnek-, de a legfelsőbb fórumig minden iskolai hatóságnak is ő szavatol személyes felelősséggel.*

Amikor ezen ügy nálunk is érdeme és értéke szerint lesz felkarolva és pedig annyira, hogy az illetékes egyesületek és testületek által egybeállított *Jegyzékek* közkézre kerülnek, akkor *azoknak* felelősségére is beszerezhetők lesznek a szükséges könyvek; de még akkor is feltétlenül előny adandó az olyan *Jegyzéknek*, melyet az iskola tantestülete maga állított össze.

Az esetleges ajándékkönyvek mindig köszönettel veendők; már csak azért is, mert a jó szándékot ennyivel legalább illik honorálni. De a könyvek elfogadása még nem jelenti azt, hogy a könyvtárba is elhelyeztessenek. Ez csak akkor történhetik meg, ha előbb a tantestület valamely tagja átolvasta és ajánlhatónak találta azokat. Az olyan ajándékkönyv pedig, mely nem való az ifjúsági könyvtárba, azt az igazgatóság minden habozás nélkül eladhatja az antiquariusnak és az érte kapott áron, használható munkákat szerezzen be.

A könyvtárkezelési tulajdonképeni administrativ munka

a *katalógus* egybeállításán kezdődik; a katalógus berendezése legyen lehetőleg egyszerű, de azért tökéletes és könnyen áttekinthető. Amelyik katalógus az egyszerűsége mellett is kellő felvilágosítást nyújt és könnyen áttekinthető, az a legtökéletesebb. A főkatalógus mellett, mely lelettárszámba is mehet egyszersmind, elkerülhetetlen egy második katalogusnak a vezetése is. Ebben azután szakmák szerint történik az elkönyvelés, hogy bármely pillanatban tiszta képet lehessen nyerni az egy-egy szakmában beszerzett művekről.

Minden könyvnek háta, vagy ha erre nem elég vaskos a kötet, akkor táblájának alsó szeglete egy czédulával látandó el, melyen a szak-jelölő nagy betűn és a szak-katalógus számán kívül a könyvtári folyó szám, és a több kötetes munkánál a kötet-szám is olvasható legyen. Ugyanily jelzés irandó a könyv czímlapjára is, arra az eshetőségre számítva, hogy a czédula el talál veszni. A könyveknek elhelyezése szakmák szerint eszközlendő.

Az iskolai ifjúsági könyvtáraknak a következő csoportok szerint történhetik a beosztása:

I. (A) képeskönyvek szöveg nélkül;
II. (B) mesék, mondák, elbeszélések, költemények;
III. (C) történelmi tartalmú könyvek;
IV. (D) földrajzi tartalmú könyvek;
V. (E) természettudományi tartalmú könyvek;
VI. (F) gazdaságtan és egészségtan.

Minden könyv a főkatalógus vagyis a lelettár folyószámán és a szakkatalógus számán kivül, az intézet vagy a könyvtár bélyegzőjével is ellátandó.

Az alábbi beosztás mutatja úgy a főkatalógusnak, mint pedig a szakkatalógusnak mintáját:

FŐKATALÓGUS.

Folyó sz.	Szakkatalógus száma	A könyv szerzője	A könyv teljes czime	Kinek kiadásában és mikor jelent meg?	Ára kor	Ára fill.	Beszerzés ideje	Kiselejtezés ideje	Kinek ajánlata folytán szerezték be?	Észrevétel
1	B 63	Benedek Elek	Mesék és történetek	Lampel R. (Wodianer F. és Fiai) 1896	1	90	1898 IX. 15.		Nagy Mihály tanárnak tantestületi ülésben tett irásbeli ajánlatára	
2	C 105	Gaal Mózes	Bethlen Gábor és kora	Franklin-Társulat 1898	1	80	1898 IX. 15.		Papp Gábor tanár ajánlatára helyeztetett a könyvtárba	A kiadó-czég ajándéka.

SZAKKATALÓGUS.

A) Szöveg nélküli képeskönyvek.

F. sz.	Főkatalógus száma	Szerző	A könyv czime	Kiadója	Ára		Megjelenési éve	Beszerzés ideje	Melyik osztály számára való ?	Megjegyzés
					kor.	fill.				
1	48	Faragó Bácsi	Mindentudó Képeskönyv	Lampel R. Wodianer F. és Fiai	8	—	1902	1902 I. 15.	I. és II.	

B) Mesék, mondák, elbeszélések, költemények.

F. sz.	Főkatalógus száma	Szerző	A könyv czime	Kiadója	Ára		Megjelenési éve	Beszerzés ideje	Melyik osztály számára való ?	Megjegyzés
					kor.	fill.				
96	189	Pósa Lajos	Harangvirágok	Singer és Wolfner	—	50	1895	1897	II. és III.	
97	190	Benedek Elek	Vidám mesék	Athenaeum	1	—	1890	1892	IV.	

C) Történelmi tartalmú könyvek.

F. sz.	Főkatalógus száma	Szerző	A könyv czime	Kiadója	Ára	Megjelenés éve	Beszerzés ideje	Melyik osztály számára való?	Megjegyzés
105	246	Gaál Mózes	Mária Terézia és kora	Franklin Társulat	— 80	1895	1896	V. és VI.	
106	247	Jókai Mór	A török világból	Stampfel K.	1 60	1885	1896	Ism. isk.	

D) Földrajzi tartalmú könyvek.

F. sz.	Főkatalógus száma	Szerző	A könyv cime	Kiadója	Ára	Megjelenés éve	Beszerzés ideje	Melyik osztály számára való?	Megjegyzés
208	593	Földes Géza	Szibériai képek	Lampel-Wodianer	40	1896	1896	V. és VI.	

Elkerülhetetlenül szükséges, hogy minden iskolai ifjúsági könyvtárnak meg legyen a maga rendtartási „*Szabályzat*"-a, mely úgy a könyvtárkezelőnek, mint pedig fiatal olvasóközönségének miheztartásul irányt jelöljön. A „*Szabályzat*" ne foglaljon magába holmi drákói rendelkezéseket, sem pedig valami bőbeszédű és hosszúlélekzetű oktatásokat, melyeknek rendszerint az a jól megérdemelt eredménye, hogy olvasatlanul maradnak. A következő pontok szolgálhatnak minta gyanánt:

1. A kölcsön vett könyv két hét leteltével visszaszolgáltatandó a könyvtárba. A tanuló indokolt kérelmére a könyvtárkezelő meghosszabbíthatja a határidőt, de a könyv mindenesetre bemutatandó.

2. A tanulóknak tiltva van, hogy a könyveket egymás között kicseréljék.

3. Az iskolai teendők elvégzése előtt magánolvasmánynyal foglalkozni tilos.

4. A kölcsönzött könyv azonnal papirborítékkal látandó el.

5. Aki a kikölcsönzött könyvet elveszíti vagy nagyon megrongálja, azt új könyvvel tartozik pótolni.*

6. A tanító (tanár) kérdésére a növendék az olvasottakról számot adni tartozik.

7. Aki másféle magánolvasmánynyal is foglalkozik, mint azzal, melyet az iskolai ifjúsági könyvtárból kap, az, ez utóbbinak használatából kizáratik.

8. Az utczán vagy nyilvános tereken az olvasás tilos.

9. Aki a kölcsönzött könyvet rendes időre nem szolgáltatja vissza, az büntetésül, két hétre eltiltatik a könyvtár használatától.

10. Hanyag vagy rossz magaviseletű tanulók az iskolai ifjúsági könyvtár használatától eltilthatók.

---

* A könyvtárnok az elveszett vagy megrongált könyvnek az árát, saját belátása szerint, de mindenkor emberséges szempontok által vezetve, *egészen* vagy *részben* vegye meg a hibás növendéken.

11. Ragályos betegségben szenvedő gyermek és olyan gyermek, kinek családjában ragályos beteg van, az iskolai ifjúsági könyvtárt nem veheti igénybe.

Ezen minta, a helyi körülmények szerint természetesen módosítható, sőt módosítandó is. Az „ahány ház, annyi szokás" elve, ebben az esetben a legmesszebb menőleg érvényesüljön. Ezt az ügy érdeke kívánja.

Legczélszerűbb lenne az ilyen „*Szabályzat*"-ot olyan alakban nyomatni, hogy minden egyes könyv táblájának belső oldalára odaragasztható legyen.

„*Könyvtári órának*" legalkalmasabb a hét utolsó tanítási óráját követő idő; mert ekkor a tanulóknak nem kell másnapra leczkére készülniök, tehát nem vonjuk el őket a napi munkájuktól és maga a tanító vagy tanár is ekkor van legkevésbbé igénybe véve és lelki hangulata is kedélyesebb, nyugodtabb, mint mikor a következő nap munkája várakozik reá.

A könyvkölcsönzésnél követendő eljárások nagyon eltérők egymástól. Aszerint, hogy ki mennyi paedagógiai érzékkel tudja mérlegelni az iskolai ifjúsági könyvtárak használásának értékét, több vagy kevesebb munkával járónak rendezi be a kezelést. Vannak helyek, ahol egy, a kölcsönveendő könyv számával ellátott czédulára oda iratják a tanuló nevét és azzal az egész kölcsön-ügylet el van intézve; másutt a tanulóval formális elismervényt iratnak, amelyet készen kell már a „*könyvkiosztáshoz*" magával hoznia; ismét másutt könyvet vezetnek a dologról, de a tanuló neve mellé, a kölcsönvett könyvnek csak könyvtári számát írják be. Mindenki olyan könyvet kap, amilyent *ő maga kér;* mindenki azt olvassa, amit kedve tartja, – és magára hagyatva, senkinek semmiről számadással nem tartozik.

Első pillanatra szembe ötlik, hogy azok, akik a fentebb jelzettet vagy ezekhez hasonló eljárást követnek, azok áldástalan, érték nélküli favágó-munkát végeznek. Az ilyen ifjúsági könyvtárkezelésnek sem tanítási, sem pedig nevelési haszna, sem általános paedagógiai becse nincs. Hiszen ilyen eljárás

mellett még azt sem képes ellenőrizni az ifjúsági könyvtár kezelője, hogy igazat mond-e növendéke, mikor, teszem azt, azt állítja, hogy ezt vagy amazt a könyvet olvasta már. Pedig nálunk, sajnos, az ifjúsági könyvtár-kezelésnek ez a módja dívik széltében-hosszában.

Akik azonban az ifjúsági könyvtárak messze kiható horderejű nagy fontosságát felismerték, azok nem sajnálják azt a fáradságot sem, melylyel a tanulók olvasmányának kiosztása jár. Hiszen ez a fáradságnak valóban legcsekélyebb része. Miután a könyvtárkezelőnek kötelessége, hogy a tanulók olvasmányát ő irányítsa; még pedig a növendékek kora, neme, képzettsége szerint: családi-, társadalmi- és helyi viszonyaihoz való alkalmazkodással, ennél fogva — kevés kivételeket nem nézve — az olvasandó könyvet a tanító vagy tanár határozza meg, nem pedig a tanuló. Ennek a meghatározásnak, természetes, nem szabad száraz és rideg bureaucratismussal történnie, ami elkedvetlenítené a növendékeket az olvasástól, hanem szerető gondossággal, mely meg tudja értetni a tanulóval, hogy az a sok fáradsággal és teherrel járó munka kizárólag az ő javára, az ő üdvére történik. Abban a könyvben, amelyben a kölcsönzések elkönyveltetnek, ugyanabban kell az illető olvasmány eredményéről is elszámolásnak történnie. Minden olvasó külön-külön lapot vagy több lapot kap, a következő minta szerint:

A kölcsönzés ideje	A könyv száma	A könyv czime	A könyvre vonatkozó megjegyzés	Az olvasmányról való beszámolás eredménye	A könyv visszaküldésének ideje	Jegyzet
1901. XI. 1.	B 190	Benedek: „Vidám mesék“	A czimlap végig van hasíva	A XI. 12. magyar olvasási órán nagy folyékonysággal mondott el egyes kikérdezett részleteket.	1901. XI. 15.	
1901. XI. 15.	D. 593	Földes: „Szibériai képek“		A XII. 3. földrajzi órán adott feleletébe több részletet szőtt bele az olvasottakból.	1902. I. 10.	

E mellett azonban, a rend kedvéért, még egy külön füzetet is tartson a könyvtár kezelője, melybe, akár csak irónnal is, a kölcsönző tanuló nevét odajegyzi csupán csak a folyó száma mellé annak a könyvnek, amelyet az illető a könyvtárból kapott. Ez azért szükséges, hogy így azután, *hosszas keresés nélkül*, bármely perczben kimutatható, hogy valamely könyv kinél van ez idő szerint.

A könyvtárkezelőnek gondja legyen arra is, hogy a könyvtárban csakis kemény-kötésű könyvek foglaljanak helyet és semmi esetre se kölcsönözzön oda valamely könyvet addig, amíg az fűzött állapotban van. A könyv kiszolgáltatásánál és a visszavételnél is egyaránt, vizsgálja meg jól, hogy nincs-e valami defectusa — és ha igen, akkor írja be az észrevétel rovatba; nehogy valamelyik növendék hibáján kivül bűnhődjék. A 343. oldalon bemutatott rovatos könyvek, nagyobb iskoláknál, lehetőleg osztályok szerint külön-külön vezetendők, ami nem okozza a legcsekélyebb munkatöbbletet sem; ellenben igen kitünő szolgálatot tesz a felsőbb osztály tanítójának vagy tanárainak, ha azok bármikor világos képet nyerhetnek arról, hogy növendékeik *eddigelé* mi mindent olvastak már.

Az iskolai ifjúsági könyvtárak kiadásainak fedezetéről *Wlassics* Gyula közoktatásügyi minister kellőleg gondoskodott, midőn a beiratási díjakat és a népiskolákban a mulasztási birságpénzek egy részét e czélra kijelölte. Ezen fedezeti összeg azonban nem fordítható kizárólag a könyvtár gyarapítására. Sok egyéb kiadás is merül fel. A költségvetésben szerepelnie kell a könyvkötési kiadásoknak is, mint állandó tételnek, mert a könyvtárban fűzött alakban a könyvet nem szabad meghagyni, de meg a régi, romlásnak indult kötések is javítás alá veendők időnkint. Nem az uniformizálási hajlam kedvéért, hanem, hogy egyszerre és könnyen áttekinthető legyen, melyik évben mennyi könyv szereztetett be egy-egy szakban, praktikus eljárásnak mutatkozik, hogy az egyszerre beállított könyvek egyenlő színű kötést kapjanak.

Az új könyvek beszerzése mellett, a könyvtáros gondjai közé tartozik a kiselejtezés is. Elrongyollott és hiányos könyvek, valamint olyanok, melyek idővel gyermek-

olvasmányul alkalmatlanoknak találtattak, ne foglalják el hasztalanul a helyet az ifjúsági könyvtárban. Ezeken túl kell adni az illető hatóságok beleegyezésével; az érettük befolyó összeg pedig az iskolai ifjúsági könyvtár czéljaira fordítandó.

És hogy ha már ezen könyvtárak alapítása, fejlesztése, és fentartása érdekében áldozatok hozatnak, akkor kívánatos, hogy itt is az *Irás* szavai szerint „mindenek ékesen és szép rendben folyjanak“: szükséges ezért, hogy ez az intézmény megfelelő felügyelet alá helyeztessék. *Francziaországban* a nagyobb könyvtáraknak megvan a maguk országos állami felügyelőjük, aki időről időre alapos felülvizsgálatokat tart és eljárásáról valamint az e közben szerzett tapasztalatairól jelentéseket terjeszt a közoktatásügyi minister elé.* A könyvtár, főképpen az iskolai, nem olyan intézmény, mint a takarékpénztár, ahol minél sűrűbben kelljen vizsgálatot tartani. Az *állandó* és közvetlen felügyeletre és ellenőrzésre külömben is ott van az intézet igazgatója és tanári vagy tanítói testülete, tehát nincs miért a visszaélésektől tartani. A paedagógus ember külömben sem pénzsóvár és, tapasztalat szerint, minden egyéb hibába inkább esik, mint abba, hogy máséhoz nyúljon. Oly ritkaságszámba menő esemény ez, hogy igazán szinte az úgynevezett hallatlan dolgok sorába tartozik. Ha Platón-nak mondása, hogy a *bölcsek kormányozzanak, az államférfiak pedig bölcselkedjenek*, megvalósulna olyan alakban, hogy bankdirectorok és pénzkezelők mennének az iskolákba tanítani, a paedagógusok pedig pénzintézeti igazgatókká és pénzkezelőkké lennének, akkor — legalább a pénzintézetek — feltétlenül jól járnának. Az ifjúsági iskolai könyvtárak ellenőrzésénél tehát a financiális rész, úgyszólván, teljesen elesik. De annál nagyobb súly vetendő a rendes kezelésre és a könyvek belső értékének komoly megvizsgálására és fölül-birálatára.

Hogy a kir. tanfelügyelők és a kir. főigazgatók *képe-*

* „*Über Einrichtung und Verwaltung von Schulbibliotheken.* Von Ernst *Förstemann*. Nordhausen. Ferdinand Förstemanns Verlag.“

sek-e ennek a munkának alapos teljesítésére? Kétségtelenül. Hogy *van-e physikai idejük* hozzá? Semmi esetre. Aki ismeri a tanfelügyelői és a főigazgatói irodát, az ugyan egy pillanatig sem foglalkozhatik komolyan azzal az ideával, hogy a tanfelügyelővel vagy főigazgatóval szórakozásképpen ifjúsági műveket fog olvastatni. Ezek az intézmények a sok administratió-egyszerűsítés daczára is, most már elértek éppen ahhoz a ponthoz, amikor attól a bizonyos egy csepptől is kicsordul a pohár tartalma. A tanfelügyelőségek és főigazgatóságok hivatalos szekerére igazán bajos dolog lenne, akármi csekély terhet is felrakni még. Más közegekről kell tehát e czélra gondoskodni; de lehetőleg kis kiadással.

Kívánatos lenne, hogy minden megye területén egy arra való, hivatott, paedagógiailag képzett, megbízható, aktiv tanügyi férfiúra bízassék, csekély tiszteletdíj mellett, az illető megye területén levő összes iskolai ifjúsági könyvtárak ellenőrzése. Igy, a legrosszabb esetet számítva, két-három évenkint egyszer rendre kerülne minden iskolai ifjúsági könyvtárnak a felülvizsgálása. Az illető könyvtár-felügyelők jelentéseiket a kir. tanfelügyelőkhöz és a kir. főigazgatókhoz juttatnák, kik csak szükség esetén terjesztenék tovább a közoktatásügyi ministerhez; egyébként pedig saját hatáskörükben intézkednének.

A.M.N.M. KÖNYVTÁRA

TARTALOM-MUTATÓ.

Oldal

I. Bevezetés 3

II. Az ifjúsági könyvtárak fejlődésének története 13

III. Az ifjúsági olvasmányok fontossága: paedagógiai és socialpolitikai nézőpontból 79

IV. Az ifjúsági olvasmány megválasztása: psychológiai és általános nevelési nézőpontból 133

V. Mikor olvassanak gyermekeink? 215

VI. Hogyan olvassanak gyermekeink? 247

VII. A képeskönyvek és az illustratiók 269

VIII. Az ifjúsági könyvtárak kezelése 311

OSZK Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

KORVIN TESTVÉREK
KÖNYVNYOMDÁJA
BUDAPESTEN
RÉVAY-U. 14.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

